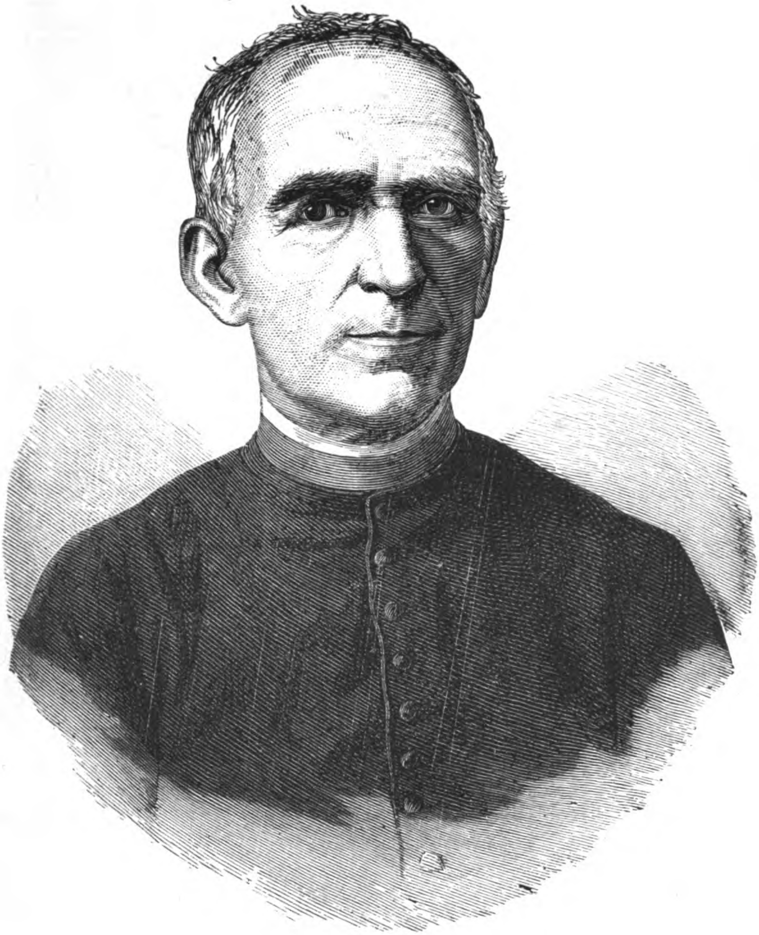
HRVATSKI DOM

1880.

MATIJA MESIĆ

prvi rektor hrvatskoga sveučilišta i prvi počastni član „Hrvatskoga doma“.

Matija Mesić :

HRVATSKI DOM

ZABAVNIK HRVATSKE OMLADINE

ZA GODINU 1880.

IZDALO GA

DJAČKO DRUTŽTVO „HRVATSKI DOM“

NA I. HRVATSKOM SVEUČILIŠTU.

GODINA IV.

U ZAGREBU

TISKOM DIONIČKE TISKARE

1880.

SADRŽAJ.

LJETOPIS.

PJESME:

LJETOPIS.

I. DIO.

(Nastavak ljetopisa u zabavniku od god. 1878.)

Jur 7. studenoga 1878. imala se je završiti četvrta družtvena godina „Hrvatskoga doma“, ali usljed nepriličnih dogodjaja završila se tek 27. srpnja 1879. Spomenut ćemo u kratko razlog tomu.

Primaknuvši se kraju družtvena godina, zaključi odbor prema §. 22. pravila u svom sielu od 29. listopada 1878. sazvati na 7. studena 1878. redovitu glavnu skupštinu. Skupština se sastade u sveučilištnoj sgradi, ali nekoji članovi, podupirani nečlanovi, počiniše vikom izgred, te se nije mogao ni zapisnik posljednje glavne skupštine čitati. Predsjednik odgodi skupštinu i sazove ju iznovice na 14. ist. mj. Izgredi se ponoviše, skupština bude opet odgodjena, a pošto slavni rektorat nehtjede više dozvoliti skupštine u sveučilištnoj sgradi, zatraži odbor u gradskog poglavarstva, da mu dozvoli sazvati skupštinu izvan sveučilištne sgrade. Skupština bude dozvoljena, odbor ju sazva na 21. ist. mj. u prostorijah pjevačkoga družtva „Kola“. Ni ova skupština ne opravi ništa: izgrednici prisiliše političkog povjerenika, da raz-pusti skupštinu.

Akademička oblast a i gradsko poglavarstvo, uvidivši, da će se opetovati ti izgredi sve dotle, dok se točno ne naznači odnošaj družtva s jedne strane naprama političkoj, a s druge naprama akademičkoj oblasti, zamoliše u isto vrieme visoku kr. zemaljsku vladu, da što skorije rieši: podpada li družtvo nadzoru akademičke oblasti ili pako neposrednom nadzoru gradskoga poglavarstva kao mjestne redarstvene oblasti.

Prema tomu zaključi odbor, nadajući se skorom riešenju, u sielu od 28. studenoga iste godine: da se obustavi svaki aktivni rad i svako redovito uredovanje, smatrajući se privremenim; svoj rad ograničit će tek na najnuždnije poslove; primati će mjesečne prinose od sadanjih članova, a upisivati nove članove ne smatra se vlastnim. Da družtvo formalno ostane u životu, uprava će ostati u sadanjem vanrednom položaju sve dok ne stigne riešenje s kompetentne strane.

Nu prodje mjesec i dva, a riešenje ne stiže. S toga odluči odbor u sielu od 14. veljače 1879. zatražit iznovice u gradskog poglavarstva dozvolu za glavnu skupštinu, nu gradsko poglavarstvo odpisom od 16. ožujka 1879. br. 7284. ne dozvoli skupštine, jer da će se skupština moći držati tek kad kr. zemaljska vlada izda riešenje. Prema zaključku i naputku odborovu od 14. veljače i. g. imalo se predati družtvo do konačna riešenja vladina u ruke bilo akademičke bilo političke oblasti. Nu pošto je i jedna i druga to odlučno odbila, scienio je odbor, da je prinužden i nadalje obnašati svoju dužnost.

Potraja opet mjesec i dva, a riešenja vladina ne ima. Za ovo nekoliko mjeseci družtvo jedva da je i životarilo. Članovi uprave bili i suviše zaokupljeni privatnimi poslovi, te niesu mogli dostatno vršiti svojih dužnosti, tim više, što su ih oni isti članovi i nečlanovi, koji osujetiše tri skupštine, u svakom poduzeću priečili. Čla-

novi u takovih okolnostih postajali su sve nehajnijimi za družtvo, a uslied toga se družtveni dohodci udilj umanjivali. U družtvenih prostorijah dogadjale se svakojake nepodobštine: odnašale se bez dozvole novine, trgali oglasi uprave, zlobno mrljale slike itd.

Znajući sve to uprava, zaključi u sielu od 30. travnja iste godine: da se sve družtvene prostorije osim čitaonice zatvore, da se obustave 1. svibnja sve novine, koje družtvo plaća, i da se imade odkazati 1. svibnja stan; ne rieši li vlada mjeseca svibnja pitanja o nadležnosti nad družtvom, da se imade naći za smještenje družtvenog posoblja (pokućtva) prostorija, koja neće biti više pristupna članovom.

Medjutim nastojala je uprava, da se preporno to pitanje što skorije rieši. Dobivajući udilj na kompetentnom mjestu odgovor, da će se to sad nà riešiti, ne izvede uprava posliednjega pomenutoga zaključka od 30. travnja. Nu za riešenje dozna uprava tek 20. srpnja 1879. te zaključi s mjesta — po odredbi visoke vlade — sazvati glavnu redovitu skupštinu na 27. ist. mj. Ujedno sazove na 22. ist. mj. sielo, komu bi prisutan — po nalogu visoke vlade — politički povjerenik, poglaviti gospodin August Šenoa. Pročitavši u istom sielu predsjednik dopis gradskog poglavarstva od 19. srpnja 1879. br. 19.048 pol., kojim se javlja družtvu, da je visoka vlada odpisom od 12. srpnja i. g. br. 8785. riešila: „da se družtvo „Hrvatski dom“ podredi, kako to biva i sa svimi inimi privatnimi družtvi glede ukupnoga svoga djelovanja i glede svojih skupština, neposrednomu nadzoru gradskog ovog poglavarstva kao mjestne redarstvene oblasti, koja mu ima u smislu §. 22. ces. patenta od 26. studena 1852. stalnoga povjerenika postaviti, koji će njegovo djelovanje nadzirati, njihovim skupštinam prisustvovati te za uzdržanje mira i reda u istih potrebitu skrb imati“ — pregledan bi u prisustvu

povjerenika političkog imenik članova, te bi konstatovano, da je prema §. 17. u družtvu pravih članova 47 sa pravom glasa a 3 bez prava glasa.

Nacrtavši ovako crne dane našega družtva, iztaknuti nam je u kratko i nekoliko radostnih.

Pobratimski nam Slovenci proslaviše *19. studenoga 1878. sedamdesetgodišnji rodjendan prvaka svoga dra. Janeza Bleiweisa.* Tom sgodom posla „Hrv. dom" u Ljubljanu deputaciju od šest članova, a u sielu od 12. siečnja 1879. javi predsjednik, da je svečar primio deputaciju najsrdačnije *i pohvalio veoma laskavimi riečmi rad „Hrv. doma".* Deputacija „Hrv. doma" dočekana bi u Ljubljani kao nijedna.

Članovom hercegovačkoga poslanstva vraćajućim se iz Pešte i Beča u Hercegovinu priredi družtvo na 17. studenoga 1878. komers kod „cara austrijskoga", a 18. i. mj. sa „Kolom" serenadu. Krenuvši 19. i. mj. poslanici iz Zagreba, izpratiše ih članovi družtva do kolodvora.

Koncem studenoga i početkom prosinca iste godine skupljahu se u Zagrebu *bosanski poruci.* Ovim u čast priredi družtvo 1. i 7. prosinca komers. Vrativši se poslanstvo iz Beča, pozva ga družtvo na svečani komers 23. prosinca 1878. „Hrv. dom" radostno bilježi u svoj ljetopis, da je to bio jedan najsjajnijih komersa, što ga je ikad priredilo družtvo. Te večeri sakupi se „kod cara austrijskog" najotmenije družtvo: sveučilištni i gimnazijalni profesori, zagrebački književnici i politički prvaci, pa najotmenije gradjanstvo zabavljalo se, nizajući zanosite zdravice, sa bosanskimi gostovi do u kasnu noć.

U sielu od 12. siečnja 1870. zamoliše neki članovi „Hrv. doma", da priredi družtvo na 24. veljače 1879. glasbeno-deklamatornu zabavu s plesom. Uprava povjeri čitavu priredbu posebnomu odboru. U večer 24. veljače sakupi se u prostorijah nar. zem. glasb. zavoda odličnog

zagrebačkog gradjanstva kao nikad prije, a mi ponosom bilježimo obći sud javnoga mnienja, da su takove zabave, kao što ova, riedke bile u Zagrebu.

Dana 14. srpnja iste godine prenio je hrvatski narod pepeo svog velepjesnika Petra Preradovića u rodnu mu zemlju. Članovi „Hrvatskoga doma" smatrahu si *svetom dužnosti*, u podpunom broju sudjelovati kod te narodne svečanosti; uprava položi na lies pokojnikov vienac. U veče istoga dana priredi „Hrv. dom" — uz pripomoć „Kola" i „Sloge" glasbeno-deklamatornu zabavu *Preradovićevu večer* kod „cara austrijskoga". Tu se sakupilo preko 600 najodličnijih gosti. G. Milčetić govorio je liepi proslov udešen prema toj svečanosti. G. Hugo Badalić krasnoslovio svoju prigodnu pjesmu *„Petru Preradoviću"*, tiskanu u 29. broju „Vienca" god. 1879. G. Pavao Huber deklamovao je vrlo krasno Preradovićeva *„Putnika"*. Pri tom svirala je izmjenice glasba i razne pjesme pjevala su prisutna družtva. Obitelj našega velepjesnika bijaše duboko ganuta, a oduševljenje sakupljenoga obćinstva bijaše upravo neopisivo. Sa svih strana Hrvatske stigoše nam nebrojene brzojavke, kao iz Praga, Kopra, Osieka, od preuzv. g. biskupa Štrossmayera itd. Pohvalit se mora tuj i g. Milčetić, koji je veoma krasno cielom zabavom ravnao. Prigodom ove zabave bijaše medju gostove razdieljena himna od S. Buzolića i kratak pjesnikov životopis od P. Markovića.

Broj dobrotvora „Hrv. doma" pomnožao se je i ove godine. Medju članove utemeljitelje, upisa se slob. i kr. grad Sisak (sa 20 for.), slob. i kr. grad Karlovac (sa 50 for.) i slavna prva hrvatska štedionica u Zagrebu (sa 20 for.) Družtvenoj knjižnici pokloniše knjiga: Matica hrvatska, Matica dalmatinska, Jugoslavenska akademija i gg. dr. Josip Frank, Dane Gruber i Ivan Broz.

Sa najdubljom žalosti bilježi uprava „Hrv. doma“ smrt prvoga rektora hrvatskoga sveučilišta i prvoga počastnoga člana našega družtva prof. Matije Mesića. Smrću njegovom izgubi družtvo iskrena prijatelja i revna podupiratelja Slava mu!

Ova se je družtvena godina, kako jur gore spomenusmo, završila 27. srpnja 1879., kojega dana bi obdržavana glavna skupština.

Na istoj skupštini bi primljen predlog nekih članova družtva, da se §. 4. pravila premieni ovako: „Pravim članom može postati samo onaj slušatelj hrvatskoga sveučilišta, *koga odbor u svom sielu primi u družtvo.*

Ista skupština izabra u upravni odbor za novu družtvenu godinu: *Janka Kamenara* stud. phil., *Josipa Seonika* stud, jur., *Rudolfa Šegu* stud. phil., *Milivoja Maurovića* stud. jur., *Ivana Matešana* stud. phil., *Julija Glembaja* stud. phil., *Dragutina Mešega* stud. jur., *Matiju Malančeca* stud. jur., *Josipa Zulechnera* stud. jur., *Dragutina Stulhofera* stud. jur. i *Hinka Sachsa* stud. jur.

Od članova upravnoga odbora izabran bi jednoglasno predsjednikom *Janko Kamenar.*

Odbor pako konstituirao se ovako: *Seonik Josip* podpredsjednik, *Maurović Milivoj* tajnik, *Šega Rudolf* blagajnik, a *Glembaj Julio* knjižničar i novinar.

Ovomu odboru prekratko je bilo vrieme, a da bi mogao djelatnost svoju razviti, mandat njegov trajao je samo 4 mjeseca, od kojih još odpadaju dva mjeseca školskih praznika. Odbor ovaj izhodio je u visoke kr. zemaljske vlade potvrdu promjenjenog §. 4. družtvenih pravila. — Osim toga obavljao je ovaj odbor tekuće družtvene poslove, kako je najbolje mogao i znao. — Ponajpače upisivao je nove članove i priredjivao potrebita za novu glavnu skupštinu, koja se u mjesecu studenom sazvati imala.

Nu i za kratko vrieme vladanja ove uprave napredovalo je družtvo bar u nečemu, pristupila su mu tri nova člana utemeljitelja: slob. i kr. grad Zagreb (sa 50 for.); slob. i kr. grad Požega (sa 20 for.) i velemožni gospodin rektor sveučilišta dr. Fravjo Iveković (sa 20 for.).

II. DIO.

(Ljetopis od god. 1879/80.)

Nastupi nova školska a njom i nova družtvena gogodina. Na 20. studenoga 1879. sazvana bi redovita glavna skupština. Ova izabra u administrativni odbor: *Pavla Hubera* stud. jur., *Ivana Matešana* stud. phil., *Antuna Rojca* stud. jur., *Josipa Antoleka* stud. phil., *Ladislava Pajtoni-a* stud. jur., *Mirka Lebanovića* stud. jur., *Julija Glembaja* stud. phil., *Dragutina Becića* stud. jur., *Dragutina Stulhofera* stud. jur., *Nikolu Suzani-a* stud. jur. i *Jurja Paulića* stud. jur. Iz ovoga odbora izabra glavna skupština aklamacijom pravnika *Pavla Hubera* predsjednikom družtvenim.

Izabrani odbor konstituira se još istoga dana, izabrav si *popa Ivana Matešana* podpredsjednikom, *Jurja Paulića* i *Dragutina Becića* tajnici, *Antuna Rojca* blagajnikom, a *Julija Glembaja* knjižničarom i ujedno novinarom.

Nova uprava uze si zadaćom, kako bi radi žalostnih prošlogodišnjih neprilikah malaksali napredak i rad družtva opet podigla i time pribavila „Hrvatskomu domu“ glas i ugled, koj on po svom položaju i namjeri svojih utemeljitelja po svih krajevih hrvatskih postići može i mora.

Družtvo je prošle godine poglavito s materijalne strane postradalo bilo. Trebalo mu je pribaviti novaca. Uprava s toga odluči najprije materijalno družtvo podići i u to ime zaključi u svom sielu od 23. studenoga 1879. prirediti na 8. prosinca iste godine glasbeno-deklamatornu zabavu s plesom. Ova se je zabava medjutim radi nepredvidivih neprilika i zapreka morala odgoditi na 15. prosinca. Ako i nije ova zabava bila onako mnogobrojno posjećena kao dosadanje zabave „Hrvatskog doma“ (ponajviše radi nesgodno odabranog vremena — malo prije božićnih blagdana), uspjela je ipak dobro, osobito što se tiče koncertnog diela iste.

Na 6. siečnja t. g. rekao je vriedni podpredsjednik „Hrv. doma“ *pop glagoljaš g. Ivan Matešan* prvu svoju misu. Članovi „Hrvatskog doma“, a na čelu im družtvena uprava prisustvovahu in corpore toj misi, a osim toga posveti „Hrv. dom“ milomu svečaru članom g. *J. Kamenarom* spjevanu prigodnu pjesmu. Pjesma ova dieljena bi medju članove, a jedan exemplar iste zlatnimi slovi tiskan i sjajno uvezan uruči svečaru predsjednik na čelu posebne deputacije, koja mu je poslje mise u ime družtva čestitala.

Mjeseca siečnja t. g. izraziše članovi „Hrv. doma“, obodreni liepim uspjehom prve glasbeno-deklamatorne zabave, želju, da družtvo priredi još jednu takovu zabavu. Uprava rado je uvažila želju članova i odlučila na 9. veljače prirediti opet glasbeno-deklamatornu zabavu s plesom. Buduć je baš tada u Istri zavladala velika nevolja i oskudica, a i u Zagrebu se istodobno ustrojio „odbor za sabiranje prinesaka za stradajuće Istrane“; *namjeni uprava polovicu čista prihoda spomenute zabave stradajućim Hrvatom u Istri.* Zabavu posjeti mnogobrojno i odlično obćinstvo zagrebačko, a došlo na nju i odličnih lica iz bližnjih mjesta Jaske, Samobora, Siska, Karlovca itd. Uspjeh zabave može se u sva-

kom obziru *upravo sjajnim* nazvati. „Hrvatskomu domu" osobito je drago, što je usljed toga mogao sa dosta znatnom svotom od 130 for. (budi zato ovdje još jednom izrečena najtoplija hvala onoj p. n. gospodi, što preplatami omogućiše postići toliki čist dobitak) priskočiti u pomoć stradajućoj braći Hrvatom u Istri.

Ovdje nam je izraziti najdublju zahvalnost tako slavnomu pjevačkomu družtvu „*Kolu*", koje nam je drage volje ustupilo svoje prostorije za pjevačke pokuse, kao i p. n. gospodji *Idi Wimberger*, njezinim gospodjicam učenicam, gčni. *Klotildi Cveteššićevoj*, g. *Gjuri Eisenhuthu*, g. *Franji Petriću*, g. *Josipu Kratohvilu* i g. *Eugenu Mülleru*, što se radostno odazvaše pozivu uprave družtvene, da sudjeluju toli kod ove, koli i kod prijašnje zabave „Hrvatskoga doma." Živili!

Mjeseca svibnja slavio je proslavljeni hrvatski skladatelj i ravnatelj hrvatske opere g. *Ivan pl. Zajc* dvadesetpetgodišnjicu svoga umjetničkoga djelovanja. Slava ova od velike važnosti po savkoliki hrvatski narod dokaza, da stara rečenica: „nemo propheta in patria" ipak kadšto laže.

„Hrvatski dom", štujuć i cieneć vazda zaslužne po narod i domovinu muževe, imenova tom sgodom na predlog uprave na glavnoj svojoj skupštini od 6. svibnja Ivana pl. Zajca svojim počastnim članom. Time je „Hrvatski dom" malomu, ali odličnomu broju svojih počastnih članova, pripojio muža velezaslužna za sav narod a osobita prijatelja družtvu ća od postanka njegova. Osim toga odluči uprava „Hrv. doma" na 10. svibnja prirediti u čast Zajcu „svečanu Zajčevu večer". Zabavu ovu, kod koje osim pjevačkoga sbora družtvenoga i glasba pješačke pukovnije grofa Jelačića sudjelovaše, posjeti množina najodličnijega obćinstva zagrebačkoga, a medju njim nadje se i dični svečar *Ivan pl. Zajc* sa vriednom si obitelji. Počela je zabava sgodnim prigodnim proslo-

vom, što no ga je govorio predsjednik družtveni g. *Pavao Huber* i himnom *u slavu dvadesetpetgodišnjice Zajčeve,* što ju je g. *J. E. Tomić* spjevao a g. *Gjuro Eisenhut* uglasbio. Da je program toj zabavi od samih hrvatskih ponajviše svečarevih kompozicija sastojao, razumjeva se samo sobom. Po izcrpljenom službenom programu bilo je zanosnih govora i zdravica domovini, svečaru, „Hrvatskom domu" itd. Za zabave, kojom je vješto ravnao družtveni predsjednik g. P Huber stiglo je mnogo brzojavnih čestitaka svečaru i družtvu. Svečar bio je ciele večeri srdačnimi i iskrenimi ovacijami sa strane prisutnog obćinstva, osobito djačtva počašćivan.

Taj će mu dan trajno ostati ugodnom uspomenom.

Na 11. svibnja t. g., kad se je u narodnom zemaljskom kazalištu prvi put pjevala nova opera svečareva „Pan Tvardovski", kojom je sgodom svečar primao čestitke i poklone deputacija raznih hrvatskih družtva, preda istomu deputacija „Hrvatskog doma" sjajno vezanu prigodnu pjesmu posvetnicu, štono ju za tu sgodu spjeva g. *R. Flieder-Jorgovanić.* Ova je pjesma bila i medju obćinstvo razdieljivana. Iza predstave sliedila je u čast svečaru bakljada i serenada, kod koje je i „Hrvatski dom" sudjelovao. Tako je i „Hrvatski dom" nemalo doprineo k tomu, da je slava ta dostojna bila svečara i njegovih zasluga. Doista slava ova bijaše liep uztuk onoj gospodi u Zagrebu, koja se na sve što je hrvatsko blatom nabacuju, pa se osobito kod rieči *„hrvatska opera"* pojavi posprdan posmjeh na njihovu licu, a ima takove gospode u Zagrebu žalibože dosta.

Izim dosada spomenutih ovećih zabava priredio je „Hrvatski dom" svojim članovom jošte dva svečana komersa: jedan koncem prvoga semestra, a drugi na koncu školske godine. Ovaj potonji bio je *u proslavu petgodišnjice obstanka družtvenoga* priredjen. Zabava ova u prostorijah svratišta k „caru austrijskomu" priredjena, bila

je u prvom redu za članove družtva, ali ju posjeti i množina nečlanova — nu prijatelja „Hrvatskog doma“. Zabava poče liepim prigodnim proslovom, što ga je predsjednik g. Huber govorio, iza toga izmjenjivali se sborovi pjevani po družtvenom pjevačkom sboru sa glasbenimi piecami po vojničkoj glasbi 69. pješ. pukovnije; osim toga čitao je tajnik družtveni g. Dragutin Becić kratku crticu o dosadanjem životu i radu „Hrvatskog doma“. Da je tuj bilo oduševljenih govora i zdravica, naročito „Hrvatskomu domu“, netreba nam ni spominjati. Za zabave, koja je liepo tekla pod ravnanjem predsjednika g. Hubera, stiglo je i mnogo brzojavnih čestitaka od bratinskih družtva bivših članova i prijatelja „Hrvatskog doma“. Bijaše to ujedno i oprostna zabava za školsku godinu 1879/80. Bratinski se izgrliše i razstadoše prijatelji, da stupiv u javni život rade u probit družtva ili da se doskora opet povrate natrag u mili „Hrvatski dom“.

Radilo se takodjer o tom, da „Hrvatski dom“ svečano proslavi tisućgodišnjicu slavenskoga bogoslužja. Ta se je ali namjera žalibože razbiti morala o *nepopustljivom odporu* kompetentne u tom obziru oblasti, koja nije nikako dozvoliti htjela, da se u Zagrebu glavnom gradu Hrvatske pjeva hrvatska (glagoljska) misa.

Na 8. rujna 1880. slavio je hrvatski i slovenski narod sedamdesetgodišnjicu Vrazovu u rodnom mjestu pjesnikovom Cerovcu kraj Ormuža. Na toj svečanosti bio je i „Hrvatski dom“ zastupan. Na svečanost došlo je do dvadeset članova „Hrv. doma“, a uprava položi na spomen ploču, što je toga dana u slavu Vraza na rodnoj mu kući uzidana, krasan vienac.

Tako je i „Hrvatski dom“ sa svoje strane nešto doprineo toj uznositoj svečanosti.

„Hrvatskomu domu“ je po §. 1. njegovih pravila uz unapredjivanje družtvenoga života medju članovi takodjer „podupirati nastojanje svojih članova oko duševne naobrazbe.“ Sredstva su mu zato knjižnica i čitaonica družtvena, a uz to i naučna predavanja pojedinih članova.

Knjižnica družtvena nastala skoro samimi pokloni, narasla je ove godine koje kûpom, koje opet darovi na 648 djela u 951 svezku — svakako dosta liep broj za mlado naše družtvo. Pokloniše pako knjiga ove godine sliedeća gospoda: *Josip Bezić*, kanonik makarski, *Hržić Vilim*, stud. phil., *Vinković Miroslav*, stud. phil., *Suzani Nikola*, stud. jur., *Broz Ivan*, cand. prof., *Gattin Mihovio*, stud. jur., *Rojc Antun*, stud. jur., *Matešan Ivan*, stud. phil., *Glembaj Julijo*, stud. phil., nadalje slavna *akademija znanosti i umjetnosti u Zagrebu*, slavna *Matica hrvatska* i *Jednota českih filologa u Pragu*. Budi svim plemenitim darovateljem izrečena najusrdnija hvala, preporučamo se i nadalje blagonaklonosti njihovoj, kao i ostalih prijatelja družtva našega, navlastito slavnih literarnih družtva hrvatskih i obće slavenskih.

U čitaonici bilo je ove godine preko 30 novina, sadržaja beletrističkoga, strukovnoga i političkoga.

Slavna uredničtva: *Vienca, Zvona, Wiener Salonblata, Obzora, Narodnoga lista, Narodnih novina, Agramer Zeitunga, Blgarsky glasa, Drau, Sriemskog Hrvata, Naše sloge, Mjesečnika pravničkog, Katoličkog lista, Hrvatskog učitelja, Gospodarskog lista, Seoskog gospodara, Napredka, Glasnika sv. Josipa, Liečničkog viestnika, Allgemeine Juristen-Zeitung, Slovenskog gospodara, Bulletino di archeologia e storia Dalmata, Bulletino agrario* — šiljahu „Hrvatskomu domu“ *bezplatno* svoje listove. Srdačna im hvala, neuzkratili nam ni u buduće svoje ruke pomoćnice.

Broj dobrotvora družtvenih pomnožao se je ove godine i time, što je slavno pov. kr. trgovište Jaska pri-

stupilo našemu družtvu kao član utemeljitelj sa svotom od 20 for.

Naučnih predavanja bilo je ove godine šest. Član družtva g. *Mihovio Gattin*, stud. jur. čitao je: *o Leopardiu književniku talijanskom,* član g. *Becić* stud. jur. čitao je u četiri puta svoje: *sgode i nesgode u Bosni za vrieme okupacije g. 1878.*, član g. *Josip Mencin* stud. phil. čitao je i *o Kristoforu Kolumbu i njegovih putovanjih;* zatim *o bitci muhačkoj g. 1527. i posljedicah njezinih;* član g. *Krunoslav Kuten* stud. phil. čitao je: *o maškaradi hrvatskoj u 15. i 16. stoljeću;* napokon član g. *J. Kamenar* čitao je o *Racinovu Britaniku.*

Predavanja su ova svagda našla dosta pozornih slušatelja.

Spomenut nam je ovdje težki udarac, koj ni ljetos družtva mimoišao nije.

Mjeseca prosinca prošle godine preminu u Samoboru jedan od najrevnijih i najsvjestnijih članova družtvenih, *Dragutin Mešeg,* pravnik 4. godine. Na pokop mu u Samobor pošlo je mnogo članova „Hrvatskoga doma“, a uprava zastupana po odbornicih Matešanu i Pajtoniu položi mu na grob vienac. Slava mu! Osim Mešega umrieše ove godine jošte dva vriedna bivša člana družtvena: *Matija Užarević* i *Stevan Jezdimirović* oba pravnici. Jedan i drugi bijahu svjestni čelik Hrvati i revni članovi „Hrvatskog doma“, te si stekoše ne malih zasluga po družtvo prigodom sastanka hrvatskih djaka u Vukovaru, što ga je „Hrv. dom“ prekolane upriličio.

„Hrvatski dom“, kao što svake dosada (izim žalibože lanjske) izdaje i ove godine almanak — vienac plodova književnih mladjih pisaca hrvatskih. Almanak ovaj uredjivao je posebni odbor literarni, u koj je glavna skupština od 20. studenoga 1879 izabrala: *Ivana Broza*

cand. prof., *Janka Kamenara* stud. phil., *Krunoslava Kutena* stud. phil. i *Gjuru Galca* stud. jur. Hrvatski narod po svih krajevih hrvatskih — osobito u Dalmaciji (budi zato izrečena hvala slavnomu *uredničtvu Katoličke Dalmacije* i našemu podpredsjedniku *popu Matešanu)* i Bosnoj odazvao se je mnogobrojno pozivu na predplatu, te „Hrvatski dom" i ove godine izlazi u 1600 iztisaka, za naše okolnosti dosta znatan broj.

Uprava „Hrvatskoga doma" nastojala je, da se rodu svomu na tom što ljepše oduži, te da almanak što prije izdade; nu žalibože nije nastojanje njeno uspjelo onako, kako se je pravom nadati mogla.

Mnoge neprilike, što ih je uprava „Hrv. doma" pri izdavanju almanaka svladati imala, učiniše, da knjiga nije izašla još tečajem prošle školske godine; nu da je toli zadocnila kriv je ponajpače *literarni odbornik Janko Kamenar.*

Čestiti taj član liter. odbora odnese naime sobom polazeć iz Zagreba kući na praznike znatni dio za uvrstbu u almanak opredieljenoga gradiva, što ga je imao predati u štampu, nerekavši o tom ništa ni upravi ni literarnim svojim suodbornikom.

Kad je uprava saznala za taj čin, zaiska od Kamenara, da joj razjasni svoj postupak i da joj pomenuto gradivo odmah pripošalje.

Na opetovane medjutim molbe i kategoričke zahtjeve neodgovori Kamenar baš ni riečcom.

Pronio se uslied toga glas, da almanak neće u obće već ni ugledati svieta, što je bilo povodom, da su dva pisca natrag uzela svoje radnje opredieljene za zabavni dio almanaka, da ih drugdje upotriebe.

Da je uprava „Hrvatskoga doma" sada bila u velikoj neprilici, da joj je bilo tegotnoga posla, dok je nadomjestila manjkajuće za almanak gradivo, da je tomu trebalo puno vremena, nebismo trebali ni spominjati.

Priznanjem moramo iztaknuti, da je pri tom poslu bio upravi osobito na ruku liter. odbornik g. Krunoslav Kuten preuzevši velikom i hvale vriednom požrtvovnošću uredjivanje almanaka.

Ovoliko smo morali spomenuti, da se ako ne opravdamo, a ono barem izpričamo.

Osim almanaka družtvenoga izdati će „Hrv. dom“ ove godine jošte jednu knjigu: *Osvetnici dio V. Ustanak u Bosni i Hercegovini od g. 1876—8.* i *bojevi srbski i crnogorski.* Pjesma od *Radovana.* Pjesan ova, što no ju je velezaslužni naš pisac i počastni član „Hrvatskoga doma“ poklonio i posvetio našemu družtvu, biti će pravi biser hrvatske književnosti. Jamče za to dosada izašli svezci omiljelih Osvetnika.

Toliko o radu i naumih „Hrvatskoga doma“.

Na koncu ovoga ljetopisa, da spomenemo još jedno.

Osim „Hrvatskoga doma“ dobiti će narod hrvatski još jedan almanak pod imenom *„Hrvatska“* na ruke.

Almanak ovaj izdaje onaj dio omladine našega sveučilišta, koj se je žalibože razkrstio s „Hrv. domom“. U pozivu na predplatu na spomenuti već almanak „Hrvatska“ iztiče taj dio mladeži radi česa se je razkrstio sa „Hrv. domom“ medj ostalim i to, što je promjenjenimi pravili ustanovljeno, da svagdanja uprava prima nove članove u družtvo u svojih sielih absolutnom većinom glasova. Veli se u spomenutom pozivu na predplatu, da je takova balotaža nedostojna časti i ugleda sveučilištnoga gradjana. Uprava „Hrvatskoga doma“ na to je već odgovorila u javnosti, pa i sada izjavlja, da se promjenjenimi pravili nije htjelo jednomu dielu mladeži uzkratiti pristup u „Hrvatski dom“, ta promjena išla je samo proti onim sveučilištnim gradjanom, koji su svakom sgodom nastojali otegoćivati rad i napredak družtva, koji su vazda priečili upravu u njezinom radu (jer im možda ovaj ili onaj član iste nebijaše po ćudi)

i silom uvlačili u družtvo političke agitacije, koje moraju pogubnimi posljedicami po svako akademičko družtvo uroditi. Žalostan nam je primjer za to razpust prvoga hrvatskoga akademičkoga družtva „Velebit“ u Beču.

Sveučilištni gradjani mogu, pače moraju, kao i svaki svjestan mladić imati svoje nazore o političkih dnevnih pitanjih, ali se u družtvo političke agitacije uvlačiti nesmiju, jer bi one bile od štetnih posljedica po družtvo, pa i po sveučilište hrvatsko. Članovi „Hrvatskoga doma“ moraju svi biti svećenici svete ideje Hrvatstva, svi oni moraju nastojati o jedinstvu Hrvatske, a „Hrvatski dom“ nesmije nigda smetnuti s uma, da mu valja odgojiti sinove, koji će Hrvatskoj bolju budućnost izvojevati; — „Hrvatskomu domu“ ali ima vazda biti devizom: *Prosvjetom k slobodi.*

ODBOR.

Članovi Hrvatskoga doma god. 1879/80.

A. Počastni.

1	† Matija Mesić, sveuč. profesor	(9. svibnja 1874.)
2	Josip Juraj Štrossmayer, biskup	(27. siečnja 1878.)
3	Mihovio Pavlinović, književnik	„ „ „
4	Ivan Antunović, kanonik u Kaloči	„ „ „
5	fra Grga Martić, župnik i pjesnik u Bosni	„ „ „
6	dr. Ivan Bleiweis, književnik u Ljubljani	„ „ „
7	dr. Kosta knez Vojnović, sveuč. profesor	(8. srpnja 1878.)
8	Ivan pl. Zajc, ravnatelj hrvatske opere	(6 svibnja 1880.)

B. Utemeljitelji.

1 Dr. Jaromir Hanel, sveuč. profesor.
2 Slob. i kr. grad Sisak.
3 Slob. i kr. grad Karlovac.
4 Slavna prva hrvatska štedionica u Zagrebu.
5 Slob. i kr. grad Zagreb.
6 Slob. i kr. grad Požega.
7 Dr. Franjo Iveković, rektor sveučilišta.
8 Slob. i kr. pov. trgovište Jaska.
9 Slob. i kr. grad Koprivnica.

C. Podupirući članovi.

1 Josip Devčić, obć. bilježnik u Selih.
2 Smodek Krešimir, trgovac u Zagrebu.

D. Pravi članovi.

1 Antolek Josip
2 Anet Edvin
3 Becić Dragutin
4 Brezinšćak Milan
5 Broz Ivan
6 Bunić Ljudevit
7 Crnadak Vladimir
8 Domačinović Gjuro

9 Domin Gjuro
10 Domin Imbro
11 Forko August
12 Galac Gjuro
13 Gattin Mihovio
14 Glembaj Julijo
15 Gruber Gjuro
16 Hadžija Kranoslav
17 Hergula Antun
18 Horvat Ferdo
19 Horvat Franjo
20 Huber Pavao
21 Hržić Vilim
22 Ilić Stjepan
23 Kamenar Gjuro
24 Kamenar Janko
25 Kolak Mile
26 Kohn Ljudevit
27 Kovačić Franjo
28 Krachler Petar
29 Kranjc Živko
30 Kučera Franjo
31 Kučera Slavoljub
32 Kuten Krunoslav
33 Köröskenyi Dušan
34 Lazarov Nikola
35 Lebanović Mirko
36 Linkmayer Alfonso
37 Maksimović Oton
38 Malančec Mato
39 Marušić Matija
40 Matešan Ivan
41 Maurović Milivoj
42 Margreitner Josip
43 Martinković Adalbert
44 Mencin Josip
45 Merlo Spasitelj
46 Mešeg Dragutin
47 Milčetić Ivan
48 Mišković Gjuro
49 Muha Vilim
50 Novak Martin
51 Orešković Stjepan
52 Pajtoni Ladislav
53 Paulić Juraj
54 Pavešić Pavao
55 Pecikozić Antun
56 Pilepić Franjo
57 Pliverić Stjepan
58 Rajzner Angjelo
59 Rill Josip
60 Rojc Antun
61 Rojčević Konstantin
62 Seonik Josip
63 Singer Samojlo
64 Smodek Andrija
65 Stojanović Pavao
66 Stulhofer Dragutin
67 Suzani Nikola
68 Šega Rudolf
69 Šibalić Matija
70 Šmidt Slavoljub
71 Torri Bruno
72 Takšić Franjo
73 Vallo Stjepan
74 Valpotić Matija
75 Vinković Miroslav
76 Virag Aleksander
77 Vojnović Ivo
78 Zulechner Josip
79 Žepić Stanko
80 Žigrović Franjo.

PJESME.

MIRKO ADAMOVIĆ.

Naša ljubav.

Sve će dušo, sve će proći!
Mjesec što se nebom šeće,
Zamriet će nam jedne noći,
Ali naša ljubav neće.

Silno ljudstvo, koje sada
Zemljom se kô mravad kreće,
Strunut će sried grobna hlada,
Ali naša ljubav neće.

I to ljubo bučno more,
Što valovje ljuto meće,
Tvrde će nam srušit gore,
Ali našu ljubav neće.

A kad dodje Bog sa neba,
Strašno kaznit griehe sve će,
Kaznit kako pravda treba,
Ali našu ljubav neće.

Zapovied.

Razmaknite tamne gore,
Razmaknite klance svoje,
Ravni da se puti stvore,
Kud će poći zlato moje.

Dajte putu svake strane,
Pčele da se cviećem roje,
Smiljem sve da mirit stane,
Kud će poći zlato moje.

A vi uz put stari hrasti,
Priklonite kitne hvoje,
Gusti hlad da može pasti,
Kud će poći zlato moje.

Još u grmlju ptice male
Sladku pjesmu nek zapoje,
Nek i one budu znale,
Kud je prošlo zlato moje.

Nekad i sada.

Sjećaš li se ljubo moja,
Kako bjesmo djeca mala,
Kako majka mi je tvoja
Jednoč sliku tvoju dala?!

A ja diete, majstor mali,
Oltar sam ti napravio,
Pa na oltar mjesto svetca
Tvoju sliku postavio.

Al nij' zalud tvoja slika
Na tom bila žrtveniku;
Na njem često služah misu,
Klanjajuć se tvome liku.

Prošli dani, prošla ljeta,
Odrasli smo i mi mladi.
Ozbiljnije od djetinstva
Svaki od nas sada radi.

Neću dušo ni ja više
Od oltara majstor biti,
Nit na malom žrtveniku
Kano popo mise štiti.

Jedno samo kano diete
Činim i sad svakog dana,
Tvojoj što se klanjam slici
Usried tiha moga stana.

DRAGUTIN BECIĆ.

Moje pjesme.

Ti pitaš, dievo, što su pjesme,
Iz grudih što mi hrle?
Što teku poput čiste česme
I dušu tvoju grle?

Oj gledaj ružu, gdje no miri
I usred vrta cvate —
Oj gledaj, gdje no se leptiri
Okò nje jatom jate.

A ona im se smješi tudi
I sretna eno sva je,
I širi svoje nježne grudi
I okrilje im daje.

Ded reci — onaj rumen ruže
Zar nije lišce tvoje?
Leptiri, štono ružu kruže,
Zar nisu pjesme moje?

I viekom ćeš moja biti!

Sjetna si mi poput cvieta
Kad ni kaplje rose nema,
Poput ptice usred ljeta
U krletci kada driema.

A bez rose cvietak mladi,
Štono jadan vene — što je?
Ko u vječnoj, pustoj nadi
Bez ljubavi srdce tvoje.

U krletci ptica ona
Bez slobode sladke — što je?
Ko u grudih duša bôna
Bez ljubavi srdce tvoje.

S toga čuj me! — sada namah
Kaplju ću ti rose dati:
Vjerna ljubav čista plama
Na tvomu će srdcu sjati.

Tek ću pregnut — mala vrata
Krletci ću otvoriti:
Ti ćeš prhnut do svog zlata
I viekom ćeš moja biti!

I. DESPOT.

Andriji Kačiću.

Prva slavo glasnih velikana,
Na tvoj padam pepel posvećeni;
Luči sjajna tamnih naših dana,
Pjevaoca bore okićeni!

Što je, pitaš, po tih slavnih stranâ?
Žive l' mili narod osvećeni?
Slave moje kako hrek se gràna?
Slobodan li Hrvat proslavljeni?!

Kuku Andro! Na pepelu tvome
Suzu ronim s crnijeh glasova,
Tvome pustom carstvu pjesničkome!

Gusle daj mi, daj za ljubav roda,
Ova vječna da ja pjevam slova:
Ti si naša slava i sloboda?!

Nikoli Zrinskomu.

Vječna slavo silnih bojovnika,
Lavsko srdce, dive neumrli;
Tebe s' trista tvojih gromovnika
Moja plačna evo vila grli! . . .

Grli, noseć vienac lovoriku
Na prah sveti, gdje vas vatra sprli . . .
Oj Nikola, diko zemnih dika,
Gdje si danas, gdje tvoj duh nam vrli?!

Svete moći padšijeh junaka,
Svetogrdna već ne tlači stopa . . .
Nesta biesnih s praga nam Turaka.

Al slobode ne sja zraka blaga,
Jer nam crnu kletnik jamu kopa . . .
Ustaj, ustaj, zgazi nam tog vraga!! . . .

Matiji Gubcu.

Pučki kralju, žrtvo oplakana,
Ti kad pade . . . u procjepu ljuta
Kano zmija, oda svijeh strana,
Zemlja ciknu, izpred zvjerskog pruta!

Burnih tvojih kad se sjetim dana
Kunem udes po stotinu puta;
Jer nam zada neprebolnih rana,
Kud god čepnu divlja stopa kruta!

Na tvoj kamen usred biela grada,
Padam tužan u gorkijeh suzah . . .
Uj! spomenom, da nam još i sada:

Grozna tvoja mučenička kruna,
Na Hrvatskoj materi u uzah,
Još, još vajmeh! oštrih trna puna!!!

Angjeoska pjesma.

Za gore mi sunce milo tone,
Sitni oblak nebesjem se vije . . .
Suze sladke niz obraz mi rone . . .
Srdce tužno druga zraka grije.

Segnuh gore nad visove one,
Kudno modra duga se prelije . . .
Vidjeh sretan kako s vasione
Hrvatskoj su na dar boje trije!

Bielog sniega i crvene krvi,
Modrog neba . . . velikanski znami . . .
To je vienac na svijetu prvi!

Blažen usnuh! S nebesnih visina,
Angjel sleti, pojeć, plamen sami:
„Najljepša je tvoja domovina!!!“

PAVAO GORŠIĆ.

Tat.

Hvale mladog svi bravara,
Poso da mu nije loš,
K njemu majka ide stara
Kupit bravu za koj groš.

„Ti si majstor od zanata,
Sakuj bravu mi za dver;
Nemam srebra nemam zlata,
Veće Jelku milu kćer.
Ali ipak strah me hvata,
Jer kad sviet već spava ciel,
Nekog mladog vidim tata
Obilazit dvor mi biel“.

Kad to majstor čuo mladi,
Nasmije se u sav glas,
I pogladiv se po bradi
Reče majci blažen vas:
„Al se majko varaš jako!
Ta to, vjeruj, nije tat,
Što ga vidjaš često tako,
To je majko drugi svat.
Neki mladić s našeg sela

Tajno u dvor hoda tvoj,
Gdje no s njime kćer ti Jela
Noćju tančac vodi svoj“.

Al će njemu stara na to:
„Kako to si mogo reć?
Da tko moje ljubi zlato,
Ja bih znala davno već!
Ne, ja znadem, vjeruj meni,
Ono da ti tat je mlad,
Siromašnoj koj bi ženi
Sdvora štogod ukrast rad“.

Opet njojzi bravar veli:
„Gle! ti pravo reče sad;
Ovdje tat da ima smjeli,
Koj bi kćer ti uzet rad.
Hoš li tata poznat toga,
Svoju kćer mi majko daj,
I tad mužem zlata tvoga
Znaj da tat će biti taj“.

„Ti se sinko šališ samo —
Stara će mu majka tad —
Ta u selu svi već znamo,
Bogat da je bravar mlad.
Ti nam eno usred gore
Imaš stado, imaš lug;
Ti u selu gradiš dvore
I strnòkos oreš dug.
A ja biedna svojom Jelom
Kuburim ti svaki dan;
Jedva težkim da si djelom
Svoj namirit mogu stan.

A bogataš takve sreće,
Kakvu tebi dao bog,
Siromašne kćeri neće,
Miraza jer nema svog“.

Staroj majci bravar stade
Skinuv s ruke prsten svoj:
„Reci majko, reci sade,
Poznaš li taj prsten moj?“

Blieda majka mu odvrati:
„Dobro poznam ovu stvar;
To je Jelkin prsten zlati,
Što ga djed joj dao star“.

Pak će njojzi bravar s nova
Skinuv kapu u taj par:
„Gledji majko, kapa ova
Moje ti je ljube dar.“

„I ta kapa znana mi je!
Susjedi su vidli svi,
Gdje no osam dana prije
Moja ju je vezla kći“.

„I to mlado srdce moje —
Mladi će joj bravar pak —
Svedj za zlato bije tvoje,
Snijuć o njem časak svak“.

Bilo majci to po ćudi,
Pak bravaru reče tom:
„Sretan ovaj brak ti budi,
Jelku u svoj vodi dom!“

Jad slavulja.

Lipa širi grane svoje
Vrhu stola kamenoga,
Pri tom stolu dragih dvoje
Šapću tajne srdca svoga.

Šapću svake baš večeri,
I o nebu svoje sreće,
I o stalnoj onoj vjeri,
Koja nikad prestat neće.

A sva ćustva, što su bili
Riečju izreć ne mogući,
Dragi bi si priobćili
Misli te kroz cjelov vrući.

Misle mladi vjerenici:
Tude živa nema stvora,
Koj u noćnoj bi nam tmici
Slušo tajnu razgovora.

Al na lipi slavić mali
Razgovor im cieli slušo,
I sve šta se spominjali,
Opjevat je poslje kušo.

Nu na kraju pieva svoga
Jadit bi se uvjek stao,
Poljubca što njihovoga
Opjevati nije znao.

KRUNOSLAV KUTEN.

San i java.

Raste poljem djetelina trava,
U njoj pjesnik Hrvat sladko spava,
Sladko spava, sladju sanju sniva,
K sebi da ga Perun uzo živa,
Pak mu tako stao besjediti:
„Ti ćeš odsad mojim sinom biti!
Na oblaku stanovat ćeš tamnom,
I smijući dole gledat sa mnom,
Tmušnom zemljom kako narod vrvi,
Kô u prahu sitni oni crvi;
Kako ljudi vječnom su u boju,
A za život i slobòdu svoju.
Jedni drugim medje krnje stare,
Jedni drugim jezik ubit mare,
Jedni drugim hoće samo time
S povjestnice izbrisati ime.
Zato sinko ostaj ovdje radje.
Tuj ti skrbi, tuj ti nije svadje,
Tuj će bozi ljubimcem te zvati,
I život ti neumrli dati.“

Gledi boga pjesnik mlađi, gledi,
Pak mu za čas smjerno probesjedi:
„Hvala tebi na tom silni bože!
Srdce toga podnest mi ne može,
Da ja s tobom mirno gledam sgora,
Gdje moj narod robovati mora,
Gdjeno njegve izdajice klete
Povelje mu prodavaju svete,
Povelje, za koje krv su lili
Na bojištu djedovi nam mili.
Kako bože da ja gledam dole
Prokletnike, koji vragu vole,
Koji silom s nepravde i zloće
Mili jezik ubiti nam hoće,
Ubit nam ga hoće samo zato,
Dušman što im silno daje zlato.
Zato hvala na tome ti daru
Od gromova silni gospodaru.
U svoju ću domovinu poći,
Tamo narod sa svom dignut moći;
Tamo vojsku sakupit ću brojnu,
Proti vragu silnu povest vojnu;
Sam ću glavom vojsku vodit svoju,
Sam u prvom pobiti se boju.“

Na to silni Perun mu odvrati:
„Vidim, vidim pjesniče mi zlati,
Kako ljubiš domovinu dragu;
Rado si ju s rukuh otet vragu,
Rado robsku u njoj smrvit stravu,
Rado staru vratit si joj slavu.
Ali šta, kad pjesnik zato nije,
Da oružjem s dušmanom se bije,

Kad mu slaba k tomu nije ruka,
Da odapne strelicu sa luka.
Pjesnik liru prebirajuć svoju
Narod ljutom pripravlja si boju.
Zato sinko, ja ću pomoć tebi,
Silan da te dušman satro nebi.
Crn ću oblak stvorit, da se vine
Povrh gora tvoje domovine,
A uz oblak još i vihar ljuti
Širom ću ti doma podignuti.
I kad grozan motež svud zavlada,
Ti se sinko u rat spremaj tada.
Ti u moje sjedi dvokolice,
Poćeraj te ognjene konjice,
I u ruku žarke uzev striele
Povezi se povrh zemlje ciele.
Poubijaj ljute otmičare,
Koji grabe pravice ti stare;
Poubijaj izdajice one,
S kojih narod tvoj u robstvu klone;
Poubijaj klevetnike klete,
Koji smrću tvom se rodu priete.
I kad tako poslje buke hude
Čitav narod ti slobòdan bude,
Ti se sinko opet k meni vrati.
Da medj bozi stan ti mogu dati.“
Tad će pjesnik skinuv kapu s glave:
„Silni bože! nisam željan slave,
Nisam željan, da mi povrh čela
Stavlja vienac domovina ciela,
Nisam željan, da mi ime moje
Piše puk medj zatočnike svoje;
Samostalnost roda hrvatskoga,

To je samo želja srdca moga.
Al kad ti o bože svojom silom
Pomoći mi rodu hoćeš milom,
Odmah idem u taj bojak ljuti;
Jer znam, vrazi da će poginuti,
Da će vjekom ne stati im traga,
Dokle tvoja pomaže mi snaga.
Daj mi striele silni gromovniče,
Tužan narod za pomoć mi viče!"

— — — — — — — — — —

Jedva prošla dva, tri časa mala,
Silna bura već se dizat stala,
Već se nebo sa svih stranah tmuri,
Crni oblak iza gora juri,
Iz daleka tutnjava se čuje,
Eto vjetar, eto bura tu je!
Strah i trepet po svoj zemlji nasta.
Nebo zastre oblačina tmasta,
Vihar šušti, šumi, cvili, zuji,
Zviždi, buči, tuli, ruči, huji,
Trga, lomi, krši vito granje,
Stare hraste, stare čupa panje.
Kiša pljušti, s neba žarke striele
Sikču širom domovine ciele,
Grme, tutnje, sievaju i ore
Klevetnikom biele rušeć dvore.
Drkću brda, drmaju se hridi,
Sgrade gore, i pucaju zidi.
Zaman vrazi silne usred buke
K nebu dižu sklopljene si ruke;
Zaman viču, vratit da će puku
Što uz njegvu stekoše si muku;
Zaman prose, u toj da im biedi

Barem život se od groma štedi;
Munje siju, grozan vjetar puše,
Vatra suklja, krovovi se ruše,
Dim se vije, žarke iskre lete,
Sviet zabunjen mota se i mete.
Tuj štrcaljke pršteć plamen gase,
Tamo kabli žuri svjetina se.
Djeca pište, izdajice vrište
Po dnu kuća tražeć zaklonište.
Ali pjesnik, gdjegod za nje znade,
Baca stricle, stare ruši sgrade.
Biedan narod ljulja se i gura,
Siromaštvo s kolibah si tura,
Trči, bježi, trese se i koči,
Suze roni, k nebu diže oči,
Jer se boji požara i grada,
Jer on nezna, zašt taj potres vlada.
U to s neba silan glas se začu:
„Neka samo omražnjaci plaču,
Neka ginu, ti se neboj rode!
Danas dan će tvoje bit slobode,
Tvoga spasa, danak tvoga slavlja.
Tvoj te pjesnik robstva sad izbavlja!
Poubijat zlotvore će klete,
Koji vječnim ti se robstvom priete.
Tvoje pako kolibice tiesne
Neće postat žrtvom vatre biesne,
Neće grad ni rieka strujeć s brda
Tvojih njiva, tvoga satrt krda.
Neboj mi se, neboj mili rode
Danas svanut će ti dan slobode!"

— — — — — — — — — — —

Nije dugo postojalo vrieme,

Tamnoj gori razvedri se sljeme,
Presta vihar, svud se vatra sgasne,
Po svoj zemlji gle večeri krasne!
Sad u domu pjesnika nam mlada
Silna radost i veselje vlada.
Narod s robska prenuvši se driema,
Sjajnu čast i svetkovinu sprema,
Sjajno jer će muža dočekati,
Koj mu pravo i slobodu vrati.
Gle! već usred grada priestolnoga
Svjetina se sakupila mnoga.
Tud se krasni slavoluci dižu,
Po njih dugi barjaci se nižu,
Kola tutnje, ljudi gradom bježe,
Ulicami ruže sipljuć svježe.
Tud uz pločnik diljem sgrada stoje
Vite grane i zelene hvoje.
Redom kuća vanjske vidiš stiene
Sagovi i vienci izkićene.
Ovdje okna divne slike riese,
Ondje razni napisi se kriese,
Svaki toranj, stara kula svaka
Plamti s vatre brojnih svetiljaka,
A od vreve veseloga puka
Cielim gradom silna vlada buka.
Ulicami na obadve strane
Kao mravad sviet se gurat stane,
A iz buke svud se žamor čuje:
Eto pjesnik, eto ide, tu je!
Grad se sjaji, s gore topi ore,
Ljudi buče, šume i žamóre.
Glasba svira, tutnjem tutnje zvoni,
Narod pjeva, s milja suze roni.

Eto pjesnik, eto tu je sada!
Opet gradom burni klik zavlada.
Eto pjesnik vedra gdjeno lica
Na šest vranih vozi se konjicâ.
S obraza mu dostojanstvo sije,
Vrhu čela vienac mu se vije.
S lieva, s desna, s ovog, s onog kraja
Grad zagrmi s burna pozdravljaja:
Zdravo, zdravo vilinski nam sine,
Spasitelju drage domovine!

— — — — — — — — — —

U to mlad se pjesnik od sna prene . . .
Hitro oči otare si snene,
Hitro usta, gleda amo tamo,
Vidi, sve da tek je sanja samo,
Vidi, da ni traga sjaju nije,
Okom jadan snivo malo prije.
Tihu zemlju tamna nojca krije,
Trudno ljudstvo sladki sanak snije,
Bliedi mjesec vedrim nebom kruži,
A u dalju negdje seljak tuži:
„O Hrvatska, zemljo silnih diva,
Šta si nebu, šta si bogu kriva,
Klevetnici pravo da ti tlače
Tvojom smrću svoj da život jače!“
Čuvši pjesnik seljak gdje mu poje
Nevolju si domovine svoje,
Bol ga prodje, ko da prsa mlada
Probode mu šilj od tvrda nada.
„Neće Perun, ne, da k sebi zove
Umrla sa tmušne zemlje ove,
Jer se boji, tajnu da mu groma
Ukro nebi na spas svoga doma.“

Tako šapčuć, tako uzdišući
Tužan pjesnik svojoj krene kući.
Al ga putem starac sretnuv siedi
Hrvatskom mu riečju probesjedi:
„Nemoj me se sinko prebojati!
Ja sam duh, kog čekaju Hrvati;
Ja sam kralj, a Zvonimir mi ime.
Niesam sinko, niesam umro time,
Dugo već što hladan grob me krije,
Tielom što me u môm rodu nije.
Preko tvrde ploče groba moga
Začuh tuge roda hrvatskoga,
Začuh biede, njegve začuh vaje,
Pak se u te opet vratih kraje,
Od sna da si narod prenem mio,
Da mu kažem, što je nekad bio,
A što jadan sad je posto eto
Uz to svoje pobratimstvo kleto.
Mimo ići ońe kanim dvore,
Gdje Hrvati tudjom riečju sbore,
Znam bo, takvi kadri da bi bili
Prodat zemlju, izdat rod svoj mili.
U te nizke idem poleguše,
Gdje mi puk sred robske čami tmuše.
Tuj podpalit prvu iskru želim.
S nje će vatra domom planut cielim,
S nje će buknut ustanak mi roda,
S nje će sinut pravda i slobòda.
I kad obćem ratu dodje doba,
Stare dovest ću junake s groba,
Prvi boj da mogu pokušati.
Po njih jasno vidjet će Hrvati,
Robstva da se mogu izbaviti,

Svoji da u svome mogu biti!
A ti sinko širom puka hodi,
Pjevaj mu o slavi i slobòdi,
O dušmanu i hrvatstvu čistom,
Pjevaj, dokle ustane ti listom.
A za platu sokolenja toga
Viek ćeš živit usred roda svoga."

I tiem kralja Zvonimira nesta . . .
A mlad pjesnik hitro ustav s mjesta
Širom drage domovine hodi,
Svome rodu pjeva o slobòdi,
Pjevajući svakim danom čeka,
Dok u domu silna jekne jeka:
Ustaj rode! sad je došla hora,
Svoj da u svom Hrvat biti mora!

ST. MIHOLIĆ.

Bajramska nevjesta.

Bajramska je kobna večer — gle odajom dieva kroči,
Niz ramena palom kosom svoje čarne pase oči;
Mila je ko pramaljeće, rumena ko rujna zora,
Nadimlju se sniežne grudi poput pjene sinjeg mora;
Još ju čeka carska kruna, ima, što si srdce želi,
Ali blago, carska kruna srdce njeno ne veseli:
Djevojačka srdca mlada u ljubavi sreću traže,
Od ljubavi vojna svoga mladoj ženi šta je draže?
Hasan-beja ljubila je, danas silnog mora cara,
Ko da ljubav pozna sile, ko da ima gospodara.
Časom bliedi kano stiena, čas se kano ruža žari,
Kano da već cjelov čuti, što ga sultan nudja stari.
Po odaji okom bludi, amo tamo plaho gleda,
Počinuti duhom želi, počinka joj miso neda . . .
Škrinu vrata — Ko na šušanj košutica od sna plaha
Od misli se prenu dieva, mni, da čula padišaha.
Leden znoj joj probi čelo, dušu neka hvata stiska,
Ali mjesto padišaha došulja se odaliska.
U to doba, šta ju nosi, zar da mladu tajne puti

Ili druga bol je koja, što ju srdce njeno ćuti?
Liepo li se pozdraviše, još se ljepše sestrimile,
Ali ruka s ruke spala, čim se njima uhvatile:
„Odkuda tí prsten ovaj, što na ruci tvojoj blista,
Ravan momu sakovala — rek bi — da ga ruka ista?“
Odaliska u toj smetnji brzo li se dosjetila:
„Prsten taj mi dragi dao kada sam se zavjerila.“
„Da li davno“ opet pita, ko da na zlo jadna sluti
„Nije.“ — „Odkuda je“, doda, sve to većma sva se muti
„S Čerkezke je zemlje slavne.“ — „On je, on, a da li krasan?“
„Baš od oka.“ — „Bože sveti, ime mu je?“ — „Znaš ga, Hasan“.
„Hasan,“ ciknu dieva gorko, „nevjero oj kleta, grda!
Hasan-beju, gdje su kletve, gdje je tvoja vjera tvrda!
Oj života krasne nade, Hasane oj za viek s bogom,
Zelen-trava ne nicala, kamo svojom staneš nogom,
Gdje bi vječni sanak snivo, bacila ti zemlja kosti,
Zameo — ne, ne, što griešim — Hasan beju bog ti prosti!
Zašto si me ostavio“ — — Na dušecih nice pala
Nice pala s ljute boli, s boli gorko zaplakala . . .
„Nepoznaš me, ja sam Hasan, rieči slušaš Hasanove“
„Ti sí Hasan — bože sveti — sam te Alah amo dove“
Oko vrata njemu pala, šamiju mu skine s lica:
„Vjeran tebi Hasan tvoj sam, a ti moja odmetnica“.
Ti to veliš — ne — nereci, odmetnica da sam tvoja!
Zarobi me dušman kleti, ako to je krivnja moja,
Robstvo li je odmetničtvo, odmetnica onda sam ti,
Tebi, koga ljubih živo, za kim viek mi srdce plamti . . .
S bog vas mužke oholice, kako smo mi žene biedne!
Za junaka svak vas vriedi, a mi nismo ništa vriedne,
Vaša vjera čelik tvrdi, vaša ljubav — vatra živa.
Ljubav naša — prosti zanat, nevjeri — je žena kriva:
Oj da ti je Hasan-beju u te grudi moje zrieti,
Vidile bi oči tvoje koju ljubav žena nieti!“

Talasa se sinje more, trese se i Stambul bieli,
Po Balkanu ječe gore, Carigrad se drma cieli:
„Čuj topove kako riču, cio narod slavlje slavi,
Samo u dnu moga srdca jad i tuga gniezdo savi!
Neka svi se, svi vesele od derviša do vezira,
Ali sultan dočekati bajramskoga neće pira!“
Tako čovjek kada piesni cielom svietu smrću prieti,
Nezna, sam da rob je smrti, sam da mora jadnik mrieti.
Š njom da bježi, kamo — kuda? — Na okolo tvrde stiene
Pokraj stiena pomiču se dvorske straže nieme sjene.
Vine ju na vruće grudi, gdjeno divlje bjesne strasti:
„Kada nisi smjela meni, njemu u diel nećeš pasti!“
Sgrči piesti, škrinu zubim, jataganom dievu prasne,
Ona mine ko u zoru jutarnjica kada gasne.

*
* *

Bosporom i Carigradom svetiljaka tisuć sjalo,
Kano da je vedro nebo sitne zviezde prosipalo.
U odaju sultan stupi, sniežne dievi gleda grudi,
U grimizu kako sniva, ljepoti se čudom čudi;
Ali krvca grimiz nije, neda sanka ljuta rana
U sried grudi čerkezkinje s ubojita jatagana,
Na dušecih mrtvu gleda, s jatagana bliešte slova,
Čija li su, čita — gleda — vidi, da su — Hasanova.

MILKA POGAČIĆ.

Hrvatom.

Koljimo se! Nije dosta,
Što nas drugi davno kolje,
Što nas malo živih osta! —
Koljimo se s mile volje
Pa će dom nam biti sretan,
Bit će velik, bit će slavan,
Bit će soko, div poletan, —
Dà, dà, — bit će grobu ravan.

Svak nas plienom kad svojata,
Mržnja srdcem nam gospodi
I brat diže kam' na brata —
De recite: kud to vodi?
Kad nam zasjo tračak mali
Bolje, ljepše budućnosti,
Tjerat smo ga sliepci stali —
Ne — ne, dajte nek je dosti!

Manimo se vike lude,
Pusta, prazna pjena što je,

Budan svaki neka bude,
Kano mat za čedo svoje.
Mirom budmo ovce biele,
Prot dušmanu budmo lavi,
Budmo radom — marne pčele,
Pak smo blizu sreći, slavi.

Ljubovni glasnici.

Ja moljah jasnu zviezdu večernjicu
Na vedru kad se vinula pučinu,
Da ponese ti pjesmu potajnicu
Što sjetna mi se od srdašca skinu:
I da te pita je l' mi srdce tvoje
Još čuva ljubav, kano za te moje.

I goluba slah u daleke strane
I otvorih mu jadno srdce svoje
Da leti k tebi, da ti na grud pane,
Da sluša — srdce l' bije za me tvoje,
I da ti reče — kano čedu — mati:
Ja čekam tebe, daj se vrati, vrati . . .

Ja moljah vjetar što no svietom leti,
Moj glasnik da je tebi u tudjini,
Da rodnih kraja, drage da te sjeti,
Što za tobom ju tisuć jada kini,
Što s tebe tuži, suzom su joj oči
Da pita tebe — kad ćeš, kad ćeš doći?

Ja čekah zviezdu, crn ju oblak skrio,
Tek sjetna nešto mignula je blieda.
Moj golub bieli tek je doletio —
Mre mrtav kô o tuzi da povieda,
A vjetric — dalje leteć — nešto sbori
O plamenu, što davno več ne gori.

JOSIP RADIĆ.

Sumnja.

Milje mladu grud mi širi,
Kad kroz vrtnu gledam dver,
Gdje no krasno cvieće miri,
Gdje no bieli cvate lier.

Al me nikad susjed Šijo
Pustit u taj neće vrt,
Valjda misli stari prijo,
Cvieće da mu kanim strt.

I pred vrtom kad u mraku
Popostanem časak koj,
Već ti šarka — psinu jaku —
Hucne na me Šijo moj.

Zna on, da mi grud se širi,
Kad kroz vrtnu gledam dver,
Da od cvieća sladje miri
Njegova mi liepa kćer.

Tri prosca.

Usred bielog Carigrada
Ima dieva Vida mlada.
O njoj ciela Turska sbori,
Slična rujnoj da je zori.

Usred bielog Carigrada
Tri se prosca dese mlada,
Prosca, što no liepu Vidu
Sad za ruku prosit idu.

Uze prvi besjediti:
„Hoćeš Vido moja biti?
Usred tamne eno gore
Ja ti biele imam dvore“.

„„Šta će meni tvoji dvori —
Liepa Vida odgovori —
Tebi potres strahoviti
Dvore može porušiti““.

Al će drugi prosac na to:
„Hoćeš moje biti zlato?
Šta na moru ladja ima
Bogat gazda ja sam svima“.

„„Šta će meni mornar smjeli —
Liepa Vida njemu veli —
S ladjom može utonuti,
Kadno vjetar bjesni ljuti““.

Treći prosac molit kušo:
„Hoćeš moja biti dušo?
Ja ti ništa nemam svoga
Do gusala djeda moga“.

„„Tebi ruku ja ću dati! —
Krasna Vida mu odvrati —
Jer u slavi pjesme tvoje
Vječno bit će ime moje““.

NIKOLA SANJKOVIĆ.

Poslanica dragoj.

Jučer, dušo, dopali mi glasi,
Da ćeš majku ostaviti staru,
I u našu priestolnicu doći,
Da nam gradskom načudiš se čaru.
Dodji zlato, ali pazi samo,
Da se gdjegod susretnuli nebi,
Da mi onog ne porušiš mira,
Što ga stekoh odkad nesmjem k tebi.
Znaš li srdce, kako sužnja jadna
Smete svjetlost sunčanijeh traka,
Kad kroz okno, zarašteno travom,
Nekol'ko mu svjetlih dopre zràka;
Tako, ljubo, pokoj bi se blagi
Smutio i usred srdca moga,
Kad u šumu bieloga bi grada,
Opazio rumen lica tvoga.
Zato dušo, ugibaj se meni,
Da mi tuge ne probudiš time;
Moje srdce umire ti s boli,
Kao ptica ljute usred zime.

Pitanje i odgovor.

O sladka ljubo, sjećaš li se mene,
U mračaj kad po vrtu šetat znaš,
U krasnu prošlost kad ti miso krene,
U lasti gdje nam život teko naš? . . .

Da l' dušo ljetos usred vrta tvoga
Nad onom stazom loza stere hlad,
Gdje odkrih tebi tajnu srdca moga,
Oh sladku tajnu, da te ljubim mlad?

Da l' slavić sladke tamo pjesni sklada,
I granát se nad vrelom diže hrast,
Gdje tužan s krivde svih se rieših jada,
U naručaj kad znala li si mi past?

Da l' dušo ondje ljubice sad cvatu,
I blagi vjetric jablan trese vit,
Gdje šaptala si viseć mi o vratu,
Do groba vjerna meni da ćeš bit?

Da l' pak pod krovom laste gniezdo grade,
I milo cvrčeć obliecu ti stan,
Kô onda, kad su gledale nas mlade,
Gdje ljubit po vas smo se znali dan.

Ah znam ja ljubo, znam da sve kô prije
Po stalnoj mieni i sad mora teć,
Tek jedno samo ljetos tako nije,
Tek jedno — da ti moja nisi već!

V. V. VULETIĆ.

Vjera i nevjera.

S bogom sviete, moj mirisni cviete,
Kušao sam sve te tvoje lasti,
I slušao svetikašâ svjete,
Moleć tužan: — Neću u grob pasti!

Ali to su bile crne strasti,
Što mi danas kroz pamet ne lete,
Jer nijednoj ne vjerujem vlasti,
Pa nek' daje križe i uvjete! . . .

Crne oči — i one nevjera,
I nevjera i pusta prevjera . . .
Te ništa mi nije na svietu

No zovnuti vilu u poletu,
Da mi kaže što je uzor-vjera,
Blaga vjera što nevjeru ćera!

MILOLJUB ZAGORSKI.

Gazele.

I.

Kad na zemlju si jednom pala noćna tmušo,
Kad prvom sam o ljubvi zborit dragu slušo,
I prvom kad sam s njenih ustna srko nektar,
U srdce mi je mlado bog sa strielom ušo,
Pobojah se, jer bog se mali banit stao,
Izmamit milom sam ga, tjerat silom kušo,
Uzalud sav mi trud i strah, jer bog je osto,
Pa šapnuh sam si: — što se jednog bojiš, dušo! —
Al prijatelj sam skoro tomu posto bogu,
Pak sada mu za sav sviet nedam izać, dušo!

II.

Viekomce tvoj; u sreći i u jadu, — viekom tvoj,
Na tihu selu il u bučnu gradu — viekom tvoj,
Na ravnih, što ih viekom krije hladni snieg i led,
U sjenah, što se izpod palma kradu — viekom tvoj,
Ma bio zadnji prosjak ili svietu možni car,
Ma vidio i zadnju tonut nadu — viekom tvoj,

Dà, svagdje, svagdje, kuda povela me sudba godj,
Dà, svud i svagdje, neka svi baš znadu — viekom tvoj,
Pa jednom kad ugasne oko, kad me proždre grob,
U grobnom još će srdce kucat hladu — viekom tvoj!

III.

Drkturom si sgrće skupac zlato svoje — dim na vjetru,
Radi sreće vode ljudi biesne boje, — dim na vjetru,
Trgovac prolazi gore, more, misleć naći sreće,
Izvrnuti čovjek radi zemske sloje, — dim na vjetru,
Plug po crnoj zemlji, motka, seljaninu traži sreću,
Za srećom se grad i selo biesni znoje, — dim na vjetru,
Sreća ljudem sladak san je, što ga uviek mamni sniju,
Sreća sve im, što no sladkom nadom goje, — dim na vjetru,
Sreća im je sve i brat i sestra, čedo, otac, majka,
Misli tek o sreći viekom im se roje — dim na vjetru,
Ja u tvoje rieči, tvoju ljubav stavih svoju sreću,
Pa te pitam, niesu l' rieči bile tvoje — dim na vjetru?

IV.

Na nebu mrak već zvjezdice odkriva,
A noć na zemlji sladki sanak sniva:
O zviezdah sjajnih, riekah srebropjenih,
O gori, što se diže poput diva.
Ja sjedim sam na humu, gledjem nebo,
Velebnim svietom miso moja pliva;
Pa gatam, što bje nad tim nebom modrim,
Je l' mrtvo na tih zviezdah il šta živa,
Je l' pusto, što li krije u svom krilu,
Što l' nad oblaci bielim tamo biva?
Al sgodit kako, kad ni neznam, nebo
Što malo moje — tvoje srdce skriva!

V.

Iz sna me blaga budi vika, krik i vaj,
Visoko u mrak noćni liže žarki sjaj;
A ljude stade biesna odsvud vika, vrv;
„Vaj, pomoć! Gori! ovaj — onaj: „Vode daj!“
Al to što gasi voda vjetrov budi huj. — —
Na oči snu mi neda tvoga oka baj,
A na srdcu me peče ljubavi ti plam,
Ugasnut suzom radim žarki plamen taj,
I suze viek u oku trepti mojem kap,
Al to što gasi suza, jari uzdisaj. —
Sred divotnoga milja gorskog, posred klanca,

VI.

Samostan vam se dizo, a od tvrdog stanca;
Čudnovito su stršili ti mrki zidi
Iz brda i bregova zelenoga lanca;
U samostanu živio vam mlad je monak:
Pogostio bi viek zemljaka svog i stranca,
A ljubio je sve, ta svi su ljudi braća,
I molio za dušmana je i za znanca,
Al jednom, kada spazi liepu djevojčicu,
Bez traga za njom nestalo je samostanca.

V. ŽARKO.

Viek ljubavi.

Ah čemu ljubo vječne sumnje tvoje,
S pamèti naša da mi ljubav pada,
Kad svi svjedòci živu još i sada,
Što zakletve su slušat znali moje.

Još nebom iste zviezdice se roje,
I sladke pjesni slav u grmu sklada,
Još onaj mjesec, tamna noć kad vlada,
Po mirnoj zemlji trake stere svoje.

Dà dušo, dà, dok ti svjedoci stoje,
I ljubav naša živiet će do tada,
Ma ležo ja već usred rake koje.

Za domovinu.

Dalje pjevat šta mi prudi
Kako narod ljubim svoj,
Ova rieč vam za sve budi:
Domovino ja sam tvoj!

Nek na našu zemlju leti
Dušmana nam silan broj,
Tad na čelu prvoj četi
Domovino ja sam tvoj!

Kad u tudjem moram svietu
Boraviti danak koj,
Često uz svu kliknem sjetu:
Domovino ja sam tvoj!

Makar mi sried tamne uze
Stan po kobi bude zloj,
I tam šaptat ću kroz suze:
Domovino, ja sam tvoj!

I kad u čas smrti hude
Polije me studen znoj,
Zadnja rieč mi neka bude:
Domovino, ja sam tvoj!

Pjesnikov oproštaj.

S bogom, s bogom rode mili!
Ja u bieli idem grad,
Gdje na krilu vile moje
Počinut bi malko rad.

Čujte kako drobne ptice
Pjevaju mi skladan poj,
Gledjte kako krasna duga
Lukom put mi krije moj.

Diljem pako puta toga
Posipan je biser sam,
Oko grada na sve kraje
Rujne zore trepti plam.

Eto jelen zlatorogi
Pokraj mene stoji već,
Na njem sad ću s lirom mojom
Vilinskome dvoru teć.

S bogom, s bogom rode mili!
Ja u bieli idem grad,
Jednim evo zagrljajem
Cieli narod grlim sad.

PRIPOVIEDKE.

SKROMAN ŽIVOT.

Napisao Zvonimir Zagrebčanin.

Vrlo je važna stvar za svakoga čovjeka znati koje je doba. Nije dosta samo na uru pogledati, da čovjek ne zakasni objed, niti u kolendar, da vidi kad je mladj, a kad uštap, kad treba vlasi rezati, kad vino pretakati, kada dinje saditi, da ih vrlci ne podgrizu, a kada ugorke, da ih buhači ne pojedu. I iz kolendara dade se doduše mnogo koješta naučiti, ali najljepši i najbolji kolendar jest tržište u gradu, gdje pučanstvo kupuje živež. Što tu ima sve od jednoga kraja do drugoga, kakve sve robe i kakvih sve ljudî!

Kad je zima, to svaki i najbedastiji bez kolendara pozna po svojem nosu i po tom, što sve žene na trgu, dapače i mužki, u ruke huču i po jednom mjestu nogami trepću. Kad je zima, trg je kraći, finih je gospoja manje, osim pred božić, kad kupuju purane. Ali na tržištu je ipak zanimivo, jer tu se izlažu sve spremnice iz okolice. Što se je pred zimu u pivnicu spremilo ili zakopalo, što se je na nahižju i u izbici čuvalo, zelje i repa,

krumpir i mrkva, [illegible] sve se
to iznosi [illegible] sve uve-
blih [illegible] stakla od
[illegible] povrtnica,
[illegible] šparge
[illegible] šenja i kolo-
[illegible] nova s trga. —
[illegible] i povrtelje
[illegible] kupila
[illegible] i jedva sam
[illegible] nije se krajcari
[illegible] „Bilo je po-
[illegible] graška nebi nam bilo
[illegible] ne bili pogledali, da
[illegible]
[illegible] moj muž hoće već iz
[illegible] i krumpira, hoće mu se
[illegible] Dakako, komu se hoće
[illegible] graška, taj mora trostruko pla-
[illegible] i ljute se, a neimaju pameti
[illegible] bi se rad za desetak nagostiti,
[illegible] forinte potrošiti.“

[illegible] i veselije na tržištu, a čim
[illegible] i cvieća. Tekar na gradskom ploč-
[illegible] i bogatstvo prirode u njenom
[illegible] prve trešnje, prve jagode, prve maline,
[illegible] već redom i mandalica i krušaka,
[illegible] koja piljarica ne donese prvu dinju i ne
[illegible] kako će gospodina, koj ju pojede, od nje
[illegible] I pravo mu je, zašto jede, kad mu škodi.
[illegible] se više novo pomalja, tim se većma gubi staro,
[illegible]lije, uvehlije, stari klicavi krumpir, uvehle
[illegible]uke, — ali više put im je ciena još uvjek
[illegible]njivih novih, za koje se još nezna pravo
ili nisu. Al napokon prevlada, — mladi

svetci na oltar, a stari pod oltar. Ovdje, ondje još koj krumpir, po koj kupčić zabludjelih jabuka — i Amen.

Sad se vidi godina bolja nego iz kolendara. Jedne godine nosi se zelenje lahko na glavi, druge se godine blagoslov jedva kolima vuče. Ako je malo rodilo, tad su prodavači surovi i oholi, ako je svega u obilju, tad su uljudni i prijazni. Čim su pak suroviji, tim ti se manje hasni pogadjati i cjenkati.

Ali ne opaža se samo razlika medj jednom i drugom godinom nego i med generacijami. Stari nam pripoviedaju, da valja 50 godina natrag pomisliti, pak sa danas prispodobiti.

„Negda se je živilo kućevnije, pripovieda tetka Jula, svaka je kuća spravila i zelja i repe i masti i masla i sve što kući treba za zimu, a nije falilo ni jabuka ni groždja itd. Ali odkad je došo u svaku kuću klavir, odkad se kupuju gotove pamučne rubače, jer žene ni djevojke ne znaju ni šiti, kamo li presti i tkati, od onda se zelje ne spravlja, svinje ne kolju, kruh ne peče, jer to smrdi i stoji posla, — a sve se to dakako kupuje na trgu, sve po grošić masti i zelja, kruha i krumpira; ta ono je tobož samo luda muka i očita šteta, da mrtav novac svu zimu leži u pivnici uložen u zalihu — dakako! A ja velim, tko kruh kupuje, taj dvie kuće hrani, a sam gladuje, — znala bi tetka osobitim naglasom izreći. Ima dosta kuća, gdje poslije večere ne ima pod krovom ni toliko, da bi gladna miša nahranio. I po tom se baš vidi, kakvo je naše doba."

Još se više toga vidi, kad se ne gleda samo na košare prodavačica, nego i u košare kupaca: tu se dade razmišljati o dobi u obće i o dobi napose, tu se vidi je li blagoslovno ili tužno doba u kojem gradu, u kojoj kući, kako zna poslije obilja nadoći stradanje, a kako bi se tu i tamo znalo trošiti, da nisu novci odpirili. Smiešna je u mnogih kućah redovita miena, vječita

plima i osjeka, tako da se iz košare sigurno zaključiti dade, osobito gdje gospoja sama zalazi na trg, da li je mjesec na početku ili na kraju. Kao iz kolendara razabire se uštap od mladjaka.

Pa kako tek ljudi dolaze i izčezavaju, jedni bivaju mršaviji, drugi se debljaju, jedni se pomažu, drugi zahire. Čudnovato!

Ta pun je trg gradiva za životopisce i pripovjedače! Pak morda su i zbilja pripovjedači novi paripatetici, t. j. ona gospoda, što skrštenih otražke ruku šeću po trgu, služkinjam i seljankam u lice zaviruju, u petak ribe i rake kupuju?

Ali ne samo gospode, ima i ženskih glava, koje motre, čine na trgu študije, morda i nehotice, te se brinu ne samo za mrkvu i grah, nego i za ljude. Poznavao sam neku gospodju, — bila mi je pače u rodu, — gromovita žena, svjetlih očiju, brze odluke i bistra suda, bila bi junak od oka, kud joj smjer, tud nepromah. Ona je često govoreći, — a govorila je rado i mnogo, — došla i na razgovor o trgu. Najvolila bi pripoviedati, kako je već davno unapred znala, kad će koje gospodarstvo na ništa doći. Kad je mlada ženica svako prvo kupovala, kad joj nije ništa bilo preskupo, kad nije mogla proći kraj mlade patčice ni guščice, a da je ne kupi, tad bi si vazda mislila: „kupuj, kupuj, golubice, nećeš dugo“, i zbilja, doskora je prestala odnositi joj izpred nosa najljepše stvari. O tom predmetu znala je govoriti bez kraja i konca.

Nu nije ona samo slabosti ljudske vidjala, nego ni liepi, umiljati pojavi ne bi izmakli njezinu pogledu. Osobito mi je ostala ne zaboravna sliedeća zgoda, što mi ju je jednom pripovjedala. Uzalud sam ju molio, da mi ju još jednoč pripovjedi.

I.

Pred nekoliko godina, pripoviedaše ona, susretala sam svaki dan na trgu, — van da je bio baš posve ružan dan, — staricu gospoju. Niti je odielom, niti ičim u oči udarala. Odielo bijaše joj vrlo jednostavno; bijaše srednjega stasa, gledala sam ju u lice, ali ništa u nje osobita.

Samo sam ju zato opazila, jer je uvjek redovito dolazila, što mi se je gotovo suvišno činilo, jer sa sobom nosila je na ruci posve malu košaricu, riedko kad bi što kupila, a kadikad i ništa A kad bi kupila, što joj je trebalo, ne bi se kao druge gospoje odmah kući vraćala, nego bi prije obašla sav trg odozgor do dole, a po liepu danu i obilnu tržištu znala bi i po višeput prošetati simo i tamo.

I ne hotice stanem razmišljati, što li ta ženska tuđa radi, što li kupuje? Kod kupovanja nismo se nikad sukobile, ona mi nije izpred nosa odniela ni pilićâ ni puranâ. Ona u obće nije kupovala živadi ni mesa, nego samo povrtelja, pak i od toga tek ono, što je bilo najjeftinije, uviek samo za koju krajcaru, ali svagda i nešto malo voća. Kad i kad znala bi si ponieti lončić cvieća vanilja ili ružice, a često bi joj žene na trgu nudile i darivale cvieća. I listić šalate znale bi joj žene dati, a po tom sam sudila, da ima ptičicu, i nikoga više.

Njezin posao bio bi dakle brzo gotov, da ju ne bude nešto drugo zadržavalo, a što, to sam doskora vidila, čim sam na nju pripazila.

Bijaše to neizrečena radost nad rašćem i plodovi samimi, ne rad jela. Ona se je n. pr. od srca radovala prvomu ugorku, ali kupovala ga nije. Bijahu joj dragi znanci, prijatelji, djeca, koja su bila u stranom svietu

daleko preko mora, a sad se opet vraćaju, i ona ih radostnim srcem pozdravlja.

I svakomu bi se liepomu plodu radovala, a kad ga je počelo ne stajati, tad je posljednje potragljivce jednakom radosti pozdravljala, kao što biš uzkliknuo čovjeku: „ta jesi li još živ?!“ o kom si mislio, da je umro.

Tako bijaše tržište puno starih, dragih znanaca, koje je sve morala pozdraviti, pak makar da bi samo jednim pogledom.

Osobito voće razblaživaše joj oko i dušu. Za prve trešnje i mandale, što no dolaze iz Gorice i Italije, nije marila, jer su vodene i bez pravoga teka. Samo domaće voćke ona je cienila. Našim se je trešnjam vrlo radovala, a ona mi je prva tumačila, da trešnje imadu razna imena, da ima cepikâ i hrustikâ, srčika i vošćenkâ, ptičarkâ i mekušâ, bjelikâ i vidovkâ. Ali tek kod krušaka i jabuka oživi ona pravo. Veselo zazvala bi po imenu svaku novu vrstu, koju bi opazila u košari.

A kad su već sve poznate vrsti minule, tad bijaše i za nju kraj godine.

Prodavačice sve su ju poznavale, često bi ju pozivale, nove bi joj vrsti pokazivale i za ime ju pitale. Pa ako bi koja vrsta obrodila, koje lane nije bilo, tad bi joj iz daleka u vis dizale, da ih vidi, a većkrat bi joj opet silom po koju jabuku u košaricu utisnule govoreć: „ta uzmite, uzmite, ove godine nije obrodila, morda ne ćete osim ovih pet ni jedne već ljetos vidjeti, baš je ovo drvo bilo u zavjetju.“

Veselim srcem, ali tek nakon poduljeg uztezanja primila bi darovane jabuke. Jer pri takvom čem nije joj stalo bilo potrošiti koju krajcaru, makar ju inače ma koliko ogledala. Znala si je kupiti voća, većkrat na oko ne najljepšega, ali obično najboljega.

Čudan je postojao odnošaj medju tom gospojom i medju prodavačicami na tržištu. Tim što se je za sve zanimala, što bi u košari vidjela, što se je radovala svakomu liepomu plodu, što je umjela sve prosuditi i svakoj mudro svjetovati, bijaše im omilila. Rado su ju vidjele i već bi se kod kuće unapred veselile, kad su što liepa imale za tržište, jer ona je sve opazila, rado riečcu prozborila, a svoju radost nije pritajivala.

Kad i kad bi ju znale zvati za sudca. Gdjekoja fina gospojica ne zna ništa ob onom što hoće da kupi, pak stoji pred košarami kao na razpuću dvaju svietova, sad na jednu, sad na drugu nogu stajuć u sto briga, da ne bi kupila luk pod jabuke, jer je jednoč čitala, da se je to nekoj gospodji dogodilo. Većina ih valjda znati će razlučiti luk od jabuke, ali koli malo ih ima koje znadu, koja je jabuka za gibanicu, koja za kuhanje, a koja za zimsku spremu. Tu je dosta put po koja prodavačica zazvala na svjedočanstvo staru gospoju: „Nek ona reče, da li lažem ili istinu govorim, ona zna, što je pogačnica a što tepka.“

Takvom se zgodom i ja š njom upoznah. Htjela sam kupiti jabuka za proljeće i nisam se med dvie košare znala odlučiti; svaka je prodavačica hvalila svoju robu upravo kršćanskimi kriepostmi. Tad se pozove jedna od tih žena na nju, koja je upravo prolazila i reče: „Eto, pitajte nju, ona će Vam reći, kakve su moje jabuke.“

Gospoja pristupi i vrlo me prijazno uputi, da su ove jabuke doduše za sad bolje od onih drugih, ali tko kani čuvati za proljeće, taj neka radje uzme one druge.

Od tog smo vremena većkrat po koju rieč prozborile, ali do pobližeg poznanstva nije došlo. Nijedna od nas nije ga iskala, dapače ni za ime se nismo pitale.

Jednoč zimi, bijaše poledica, sruši se ona na trgu i ozledi si ruku i nogu. Ili se je posklizla ili ju je tko

god nehotice porinuo i prebacio. Pritekoše k njoj, podigoše ju na noge, nije si bila prelomila ništa, ali ju je vrlo bolilo kad je hodila i valjalo ju je podupirati. Od svih prisutnih ja sam ju jedina bar ponešto poznavala; ponudim joj se dakle, da ću ju sprovesti do kuće, ona prihvati ponudu izpričavajuć se po sto puti, što mi biva nepriličnom.

A bilo je i dosta muke dopremiti sirotu gospoju do kuće, jer je od boli svaki čas sustajala. Nu srećom nije stanovala dva kata visoko pod krovom, nego prizemno u samotnoj sobici, preko dvorišta pokraj malog vrta a od poldnevne strane.

U sobici bijaše za čudo čisto i prijazno, i kao što sam slutila, dočeka nas kanarinac prijatnim cvrkutanjem. „Ubogo moje srce, reče unišavši, misliš da ćeš dobiti listić šalate ili crievca, a ne imam ti ništa.“ Spusti se u stolac.

„O bože, a sad, što ću sad početi!“ Ona bijaše tako rekuć sama na svietu kao lipa u živici, nije imala nikoga nego jednu dvorkinju, koja je dolazila svaki dan oko 6 sati na večer, da nanosi drva i vode, — sve ostalo obavljala si je sama. U toj sobici živila je samotno, ni s ukućani nije prijateljevala, tek da se je s njimi pozdravljala, kad bi se na dvorištu ili na vratih susreli. Takova samotnost često godi srcu, ali prije ili kašnje, većkrat posve iznenada dodje do živa te se moraš pitati: „a što sad?“ Jao i naopako, strašna li pitanja!

Onda se i ja upitah baš kao i sirota osamljenica: a što sad? Bila sam s njom sama samcata, dvorkinja doć će tek u 6 sati, a sada je 10 ura. Da sam bar prije kod kuće bila, našao bi se, tko bi skočio po liečnika! Kako ju sad mogu ostaviti samu? Koga da zovem u stranoj kući? Ne ima ni zvonca da pozvonim.

U to netko pokuca na vratih, veselo djetinje lišce poluknu u sobicu i reče: „šalje me majka da pitam, bi li mogla biti od pomoći gospoji učiteljici, ako je morda bolestna?

To bijaše angjeo u nevolji, kao da ga je sam Bog poslao ubogoj samotarki, koja od kašlja nije mogla ništa odgovoriti.

„A ne bi li majka mogla sama doći?“ upitam ja i taj čas bijaše djeteta ne stalo bez ikakova odgovora.

„Ah bože, što vam je palo na um!“ prošapće napokon, „takova odlična gospoja . . . .“

Ali prije nego bijaše svršila, stupi već u sobu gospoja, doduše odlična, ali vrlo ljubezna. Prijazno obrati se ona prema starici, mene jedva i pozdravi, sasma hladno postrance. Mislila sam, da je to oholija, tek kašnje uvjerih se, da je bila plahost. Preko trideset godina i odlična, pa ipak plaha! — dugo nisam htjela vjerovati, a ipak je bila plaha, dapače ona bi se znala zbuniti i zacrveniti od puke smetnje.

A što sad? Prije svega treba spraviti bolestnicu u krevet, a onda se valja pobrinuti za liečnika. Gospoja nije zvala sobaricu, nego se je na neizrečenu smetnju dobre starice sama latila posla, da ju sa mnom zajedno svuče i u krevet metne.

„Ta ne mojte za Boga, gospojo majorice, molim liepo, ta ja se stidim!“ I otimljući se, malo te se ne svali na tle. Težkom ju mukom smiestismo, i ona bi rada bila, da smo sad otišle. „Ah, za Boga, koliko muke imaju gospoje sa mnom; kako mi je to težko dopustiti, da morate ovdje stati, da vam nemogu niti stolice ponuditi, da bar sjednete. U ostalom, sada više ne trebam dosadjivati; sad ću ostati sama dok liečnik dodje. Samo mi je strašno žao, da su se gospoje sbog mene trudile.“

Mi se medjutim ne dadosmo njezinom čednošću odvratiti, nego se složismo, da ja idem po liečnika, a go-

spoja „majorica“ Borčićka da taj čas stražu straži. Ona medjutim učini i više. Čim ja odoh, dozove sobaricu Jelku i stane s njom mrzlom vodom oblagati potučenu nogu i ruku, i dade starici, koja bijaše dobila groznicu, prirediti limunadu.

Ja nadjoh liečnika i odvedoh ga tamo. On reče, da je ozleda po sebi neznatna, nu potres mozga pak i preplašenje u toj dobi može biti pogibeljno, s toga da ne može još ništa stalna reći; valja počekati, stvar će se doskora pokazati, a glavno je mir i uztrpljivost.

„O, mira neće faliti“, odvrati starica, „da ja smiem kako hoću, ja bi već tako uredila, da bi bilo dobro.“

„Ona bi htjela ostati sama“, reče gospoja majorica liečniku. Misli, da će joj dvorkinja biti dosta.“

„To neide, draga gospojo“, reče na to liečnik. „Vama se hoće njege. Najbolje bi bilo da odete u špital, gdje za siromašne ljude i onako grad plaća. Ja sam tamo liečnik i nigdje vam ne bude bolje nego tamo.“

Na te rieči starica se veoma uznemiri i reče glasno i živahno: „Ne, ne, to neću podnipošto. U tako veliku sobu medju toliko svake ruke bolestnika .... ne, ne, ja ne idem. Tamo čovjek ne može biti miran, bolestnomu se hoće male sobice, kao što je ova.“

Liečnik joj razlagaše, da će se družtvu za dva dana priviknuti i da ju tad neće nimalo smetati. Dapače i sobarica Jelka se umješa, a tko bi bio dobro slušao, bio bi opazio, da su njezine rieči i razlozi bili najoštriji, — valjda se je bojala, da će imat suviše posla sa bolestnicom, koja je i sama ćutila, da je njezino uztezanje vrlo djetinjasto, pak se bijaše vrlo prestrašila, da bi ju morda ipak u bolnicu odvezli.

Tad reče gospoja Borčićka: „Umirite se, draga gospojo, ta to nije pod moraš. I ja bih radje samotovala, nego da legnem medju njih dvadeset, koji kašljaju i pljuju, kad bi ja najvolila spavati. Pravo imate,

posve pravo! Naći ćemo mi podvornicu, koja će kod Vas bditi."

„Da, da, tako, tako, samo da ne idem iz svoje sobice", prihvati bolestnica i suze joj navrješe na oči.

Za jedan čas nastavi: „Vi ćete si misliti, kako sam djetinjasta i puna predsudâ, — imate pravo. Ali ne imam nikoga pod milim nebom, koj bi me ljubio, osim moja ptičica, i — — i moje cvieće. Što bi bilo od moje ptičice, da ja odem u bolnicu? Morda bi joj tko dao hrane, ali nitko ju nebi tako rado imao kao ja, niti ona nikoga. Od duga časa nebi htjela ni jesti, a ja nebi mogla mirno spavati. Pustite me ovdje, molim Vas. Imam koj groš, što sam si ga spravila za crne dane, tim ću plaćati što bude trebalo."

Liečnik nije bio zao čovjek, koj nebi znao s drugim ćutiti, i koj bi se izderao na svakoga, koj ga nije bezuvjetno slušao. Ali bi se zato znao kadikad malko narugati, — kad je trebalo da sakrije svoje tronuće.

„E kad je tako, moja gospojo", reče on, „onda ni rieči više! Ta tolik krvolok nisam, da bi mogao ovakvu ljubav razkinuti. Neka nam se samo gospoja Stručićka — (to sam ja) — pobrine za valjanu dvorbu, ta ona pozna sve ljude."

Ja dakle odoh da potražim neku pristaru, dobru žensku, koja je bila vična dvoriti bolestnike, a medjutim je gospoja iz kuće ostala pri učiteljici.

Tako se evo pukim slučajem sastadoše ljudi, koji se inače valjda nikad nebi susreli, — moj bi život imao jedan ugodni spomen manje, a koju predsudu više.

Mnoga stvar sasma je drugčija iz bliza, nego bi čovjek iz daleka mislio. Ima odnošaja, koji se iz daleka tako blistaju i sjaju, da bi čovjek mislio, tu je sama sreća i razkoš i mnogomu se srce otimlje od zavisti. A da dodje onamo, da se vrgne po sriedi, kako bi zinuo od čudesije, mislio bi da je zabludio, da to nije ono

isto, i nebi mirovao, dok se nebi opet izkopao iz kala, koj mu se je iz daleka blistao kao sunce. A odnošaji, o kojih, misli čovjek, nebi hotio biti ni u snu, kamo li na javi, znadu biti ugodni i zamjerni. Tako je i s ljudmi. Ljudi, koji su iz daleka preljubezni i preugodni, često s bliza znadu biti nesnosni i do zla boga ne ugodni, a drugi, o kojih se misli, da su dugočasna lica kao gladna godina i da se uz njih neda izdržati, ti ljudi znadu biti vrlo ljubki, znadu nam se baš u srce ukrasti, i da nam ih kašnje otmeš, posve bi nas obudovio, pola bi nam srca odvalio. Što ćemo, nije svakomu na čelu napisano, kakvi je, — većkrat je slika duše dublje urezana!

To sam evo i ja sad izkusila. Tko bi mi bio ikad reko', da će mi uza staru učiteljku i odličnu, elegantnu majorsku gospoju biti toli lagodno i drago, dapače prelagodno i predrago, ja bi mu se bila u brk nasmijala. Pa opet se je tako zbilo!

Nezgoda imala je medjutim ozbiljnije posliedice, nego si je sirota starica mislila.

Ona je mislila, da će za koj dan ustati, da će opet ići na tržište; ali se prevari. Minuše tjedni i uzdišući poda se ona svomu udesu. Nas dvie, Borčićka i ja sprovodile bi svaki dan po koj sat kraj njezine postelje. Doniele bi si djelo i pomogle joj kratiti vrieme.

Što nam se je kod stare gospoje najčudnovatije vidilo, to bijaše njezina osamljenost u toj bolesti. Nit je za koga pitala, nit po koga poslala, nit je tko za nju opitivao. Samo njezina ptičica cvrkutala je, dok joj nismo otvorili vrata i pustili ju k njoj a činilo se je, kao da joj je samo iz njenih ruku lišće slastno bilo. I na tržištu su njezino izostajanje opazili. Svim se je vrlo razžalilo radi njene nezgode; tuj i tamo pozdravi ju po koja žena i poruči joj, da si na bubreg meće sleza. Gdjekoja pošlje joj jabuku, druga ružu s porukom, da je baš navlaš za nju donesena. Pak videć

jedna žena od druge, znale bi na me navaliti tolikimi darovi, da bi bila trebala koš, da ih sve ponesem. Tako sam svaki dan po nešto donosila, a nagrada mi bijaše u istinu sjajna: ta radost svaki put, da žene još na nju misle i da su jabuke tako liepe, — svaki put bijaše sretna sve do suza. Toli djetinje duše ne vidjeh u svom životu; takova duša vriedi u svietu više od svega blaga i od sve mudrosti!

Pitale smo ju, neima li rodbine ili prijatelja, kojim bismo javili štogod. Dakako da je trebalo vrlo nježno udesiti pitanje, da nebi pomislila, da želimo teret sa sebe na njih svaliti. Ali ona nam odvrati, da neima nikoga pod milim nebom, osim Schuldirektora, ali taj je surov i nemio, i nedaj joj se bože š njim sastati, jer da ga vidi, ona bi umrla od straha. Još se većma preplaši sirota, kad joj rekoh, da mi je ujak. Jedva sam ju jedvice umirila i uputila ju, da mene nije time nimalo uvriedila i da ja sama dobro znam za njegove slabosti i mane. On je bio čovjek staroga kova, pošten do zadnje koštice, a u privatnom životu blag i ugodan; ali u službi posve bi se promienio; tu je zajašio na svoje veličanstvo i tko bi mu protuslovio, tomu se bog smiluj, tad je bio bezobziran i okrutan. Tako se je valjda i sirota gospoja na nj' namjerila, ali kakvom zgodom, da mi je bilo znati!

U obće bi veoma rado bila doznala, kako se je to zbilo, da je tako sama zaostala na svietu. I ne samo ja, nego i gospoja Borčićka bijaše radoznala. Jednoč kad sam baš polazila k bolestnici, susretnem se š njom na dvorištu, te me ona upita:

„Recite mi, molim Vas, znate li Vi štogod o životu staričinu. Baš sam rada znati, što je to š njom; ona neće baš ni slovce da odkrije. Ali znate što! Vi ste tako kuražna gospoja, dajte vi nju po podne malko

načnite. Ona se neće kratiti, i tako ćemo doznati.“ I tako je bilo.

Po podne sjedjasmo u sobi kraj njezina kreveta, a ja joj rečem, da nam je njezin dosadašnji život prava zagonetka, ter ju zamolim, neka našu zvedljivost smiri i o svom nam životu koju pripovjedi, jer u našem je gradu običaj, da se svakomu čovjeku znade barem sve do djeda i do babice nazad.

S početka se izpričavaše, da ne ima što da pripovieda. „Bože moj, što da vam pripoviedam? Tako neznatna skromna sirota, — što bi se meni moglo zanimiva dogoditi? Ta vi bi zaspali uz moju pripoviest.“

Ali kad joj rekosmo, da je već to zanimivo, da u cielom gradu nikoga znana ne ima, kao da je s neba pala, tad reče:

„Dakako to je sasma naravno; jer ja nisam odavle, nego —“ i tako započe svoju poviest, a kad je jednoč počela, tad pripoviedaše prostodušno i bezazleno od prilike ovako:

II.

Staričina pripoviest.

Ja sam iz malog kumpanijskog mjestanca u slunjskoj pukovniji, gdje no ljudi vide, što se veli, jedan drugomu u želudac. Otac mi bijaše mali trgovac u selu. Imao je na dobru mjestu dućančić, prodavao je duhan i vatru, kavu i šećer, rižu, ulje, suhe šljive i orahe, a uz to i druge svake ruke robe, kao n. pr. sapun, čavle, konca, slanine i sirćeta. On bijaše udovac, ja mu bijah jedinica kći, služkinje nismo imali, na to nije bilo ni misliti.

Osim dućana imao je otac i nešto zemlje i vrt. Ja i on nastojali smo zajedno oko gospodarstva i oko tr-

govine, kako se je već dalo. Kad je trebalo ići na polje, onda smo zatvorili dućan, a tko je što trebao, došao je opet kašnje. Ja sam se dosta trudila, osobito u kuhinji, ali mi nikad nije palo na um, da mi je zlo, a nedjelje bijahu mi blaženi dani. Tad bi sjela u dućančić i vidila svakoga koj dolazi i odlazi, tu bi znao unići po koj liepi grošić; ljudi su mi bili dobri i prijazni, — i eto prodje dan neznaš kako. A noću sam snivala o liepih stvarih, a kad je osvanuo ponedjeljak, opet sam se počela veseliti na nedjelju.

Tako sam živila tiho ali sretno. Malo sam se s djevojkami u selu družila, jer kod kuće bijahu mi pune ruke posla, a otac me je milovao, pak što ću više? Tad na jednoč — da, ali toga ne mogu pripoviedati, to ću preskočiti, reče starica zacrveniv se kao djevojče od petnaest ljeta.

Ali mi se odmah dosjetimo, što bi sad imalo doći, ono najzanimivije od svega kako je najme postala učiteljicom, te ju s toga uzesmo moliti i laskati joj, dokle i opet ne začne: tad . . . tad . . .

Tad najednoč jednog dana, bilo je u četvrtak pod večer, stane nekakvi mali gospodin pred dućanom i upita me, ima li gube? Dadem mu što je tražio kao svakomu drugomu. Dugo je izabirao, svašta je razgovarao, ja sam mu svjetovala, napokon kupi i ode, a ja nisam ništa mislila, van kako je to prijazan gospodin i kako ima umiljat glas, taj će sigurno znati liepo pjevati, da mi ga je čuti!

Drugi četvrtak eto njega i opet pred dućanom; ja se posve preplašim, jer sam već bila na njega zaboravila. Stao je hvaliti gubu, te upita, ne imamo li morda na prodaj i duhana; jer u ono vrieme nisu još bile trafike kao sad, nego se je duhan prodavao kao druga roba. U jednom dućanu bilo je boljega, u drugom gorega, jedni su prodavali Požežkoga, drugi

Segedinca, neki su ga sami sadili, samo u gradu znao se je dobivati pravi turski ili Letinga po 24 krajcara šajna funta. Ja mu rečem, da imamo duhana, ali tko zna, hoće li gospodinu biti po ćefu. On odvrati, da bi ga kušao, morda bude baš dobar, kao što je i guba i ja mu dadem smotak. Posve sam se bojala, da mu neće biti po volji, pak će se ljutiti, da sam ga prevarila.

Taj put nisam na njega sav tjedan zaboravila. Puna brige i straha izčekivala sam sliedeći četvrtak, nisam mogla dočekati da čujem, kako mu je duhan u volju. Dodje četvrtak eto njega. Hvalio se je vanredno, da se već davno nije napušio tako dobra duhana, nije se ni nadao naći u takvu dućančiću toli dobre robe, ali nije uviek u veliku dućanu najbolja trgovina; odsad, reče, da će uviek kod nas kupovati.

Nisam znala, što da rečem. Da nije toli prijazno govorio, mislila bi da mi se ruga.

Na večer pripoviedala sam otcu, da dolazi neki gospodin, komu je naš duhan osobito omilio i koj reče, da će ga uviek kod nas uzimati, neka gleda, da nam ga nesfali ovakova, da se nebi odvratio od nas. Tko bi to mogao biti, da mi je znati? Na to mi otac odvrati, ako svaki četvrtak dolazi, da bi onda mogao biti podučitelj iz Blatišta, taj običaje svaki četvrtak doći u varoš. Ljudi mu se uviek smiju, ide u apoteku pak kupi za groš mašće i u krčmi popije mjericu vina i nikad više.

To me je ljutilo, da se ljudi tomu prijaznomu gospodinu smiju i bilo mi ga je žao. S toga sam sliedeći četvrtak bila s njime tim prijaznija od smilovanja. I on je čevrljao više nego obično i kad ga nazvah gospodinom učiteljem, bilo mu je drago da znam tko je on. Pripoviedaše, da samo u četvrtak može doći, jer inače mora u školu i u crkvu.

I odsad sam se veselila na nedjelju, ali poglavito za to, jer je opet bliže četvrtak. Ah, zašto nije svaki dan četvrtak! Uviek sam se samo bojala, da bi me otac mogao baš u četvrtak kamo od kuće poslati, onda morda nebi učitelj nikoga našao u dućanu, pak bi si drugdje stao kupovati duhan. S toga sam cieli tjedan sve tako udešavala, da sam u četvrtak mogla doma ostati.

Gospodin učitelj bio je veoma točan, svaki put skoro u isti čas došao bi on pred dućan, a ja sam ga već iz daleka vidila gdje dolazi, makar je malen bio. Tad bi najprije pitao, imamo li još onoga duhana, a kad bi mu rekla, da imamo, reko bi, da će na povratku doći po njega. I zbilja, za dvie ure od prilike, — a kašnje sve brže — vratio bi se, kupio smotak duhana, i onda smo razgovarali o vremenu, o vatri, o tatbinah i o ubojstvih, — ako ih je bilo. Ako je i bio malečak, ali je znao zorno koracati, osobito gledeć od traga baš gospodski; s toga sam uviek za njim gledala, dok ga je za živicom kod zakreta ne stalo. Da mi ga je bilo čuti pjevati i orguljati; ali to nije bilo moguće, jer otcu o tom nisam smjela ni spomenuti. Nu kad bi tkogod došao iz Blatišta, uviek sam svoju robu hvalila time, da i njihov gospodin učitelj sve kod nas kupuje i da veli, da nije nigdje bolje. A ništa me nije tako razljutilo, kao kad bi mi znali odvratiti: „Tim baš nije mnogo rečeno, jer gospodin učitelj nije baš mnogo slana pojeo, on nije kriv, da konjem rogi ne rastu.“ Draže mi je bilo kad bi rekli: „Dobar je čovjek i ima dosta liep glas za tako malog fićfiriša, a revan je pri orguljanju, da sve znoj s njega teče; čini se, da mu još ide težko, ali po vremenu biti će mu lakše, jer je još jako mlad.“

Jedan put, baš se je vraćao iz mjesta, pune džepove natrpao kupljenimi stvarmi, udri iz nenada vihar. Nebo se smrkne, vjetar se upre vijajuć ciele oblake

sniega. Ja mu brzo otvorim vratašca i odvedem ga u našu sobu, da s njega stepem snieg. Soba nije bila baš najljepše pospremljena, nekoliko je stvari ležalo amo i tamo; ja skočim te ih pospremim i stanem se izpričavati, da kod nas sve tako leži u nakriž. Rado bih još bila rekla, da otac uviek sve po sobi razvuče, a nikad ništa ne vrati na svoje mjesto, ali nisam se pravo usudila.

Kraj prozora imala sam u loncu liepu ružu, koja je upravo bila procvala. On ju odmah opazi i uzklikne: „Gle, krasota od ruže, takve nisam još nikad vidio." Tad uze pripoviedati, kako on voli cvieće, a osobito ruže, ali da mu ne idu pravo za rukom, i kako se veseli, kad postane pravim učiteljem, pak bude imao vrt, gdje će moći cvieća saditi do mile volje. Tad će on tek pravo oživiti. Dadem li mu onda jedan ogranak, biti će mu vrlo milo. Ja dakako rekoh, da ću mu rado dati, a napokon se usudih i zapitati ga, bili mu smjela otrgnuti jednu ružicu. A kad on reče, da će vrlo rado primiti, samo neka odveć ne osakatim busa, otrgnuh mu najljepši, baš malko razvit pupolj. Ah, kako se je umio liepo zahvaliti!

Od to doba bili smo nešto pouzdaniji, a on dolazaše ne samo u dućan, nego kadikad i u sobu, sve pitajuć za cvieće, da ga vidi. Moj je otac do njega mnogo držao, ne samo jer je našu robu kupovao, nego i zato, što ga je znao strpljivo slušati, kad bi mu svoje pripoviesti pripoviedao i smijati im se, jer se je to otcu vrlo riedko dogadjalo; težko bo je bilo naći koga, koj te pripoviesti nije već nekoliko puta čuo. Često mi reče: „To je valjan čovjek, kvar da je u takvom selu unterlehrer, taj bi vriedio biti i na velikoj školi hauptschullehrer."

Kad nije učitelj znao drugčije zaplesti razgovora, a on bi stao govoriti o ruži, molio bi me, da mu jednu dadem; jer u Blatištu ne ima ni cvietka, da si oko na-

paseš. Bijaše veoma skroman, na župnika se nije tužio, prem smo mu više put dali zgode, žaleći ga rad onoga, što su nam o župniku pripoviedali Blatničani. On reče, da se ne može baš tužiti na njega, da nije zao čovjek, ali gazdarica mu malo razumije. Gladan čovjek baš nije, to se ne može reći, samo je neugodno, da se župnik uviek tuži na skupoću, pri svakom zalogaju pripovieda što košta. Tad čovjeku prodje većkrat volja na jelo, ali on tomu nije kriv, jer jelo je na stolu, pak može jesti tko je gladan.

To me je jako u srce dirnulo. Mislila sam si uviek hoćeš nećeš: to bi bio biser od muža! Da, smijte se samo, imate pravo; ali da bi mogao postati mojim mužem, na to nisam ni pomislila, borami nisam, to mi ni u snu ne pade na um!

Jednoč bijaše moj otac dobre volje, te ga pozove, da pije s njim crnu kavu; jer bez crne kave nije moj otac znao biti. Učitelju bijaše vrlo drago, on pripoviedaše, da pri župniku nije najbolja kava, da gazdarica i jačmen peče pod kavu, na što otac reče: „Daj ti Perice skuhaj kavu, da v di gospodin učitelj, što je dobra kava!"

Sva sam drhtala od radosti i od straha, da podvorim gospodina učitelja, premda nisam pravo znala, kako ću to udesiti.

Još nisam nikad podvorila gospodina! Pak makar je bio i maljušan, pomislite, da je ipak bio gospodin! Svaki sam čas nešto naopako učinila, rad šta se je moj otac jako ljutio i svagda me korio, da pokaže da mi i bolje znamo. „Ali Perice, alaj si luda! Ta Perice, gdje ti je pamet? Ta Perice, kamo ti je glava?" — to je bilo svaki čas, a mene samo da zemlja ne proždre od stida. „Žao mi je, gospodine učitelju, nisam vas smio pozvati, da sam znao, kako je Perica luda. Ta drugčije nije baš toliko luda, zna se svakog posla primiti. Ako

se kadgod udade, njezin će se muž po vražje začuditi, što ona sve umije. Zna saditi i ciepiti, a i u kuhinji zna više nego prežganu juhu skuhati. Zaslužila bi dobra muža."

„Ali otče, što to govorite", rečem napokon na skoku da pobjegnem, „ta šutite za boga, jer ću pobjeći, — ja neću nikakova muža."

„E, moje drago, htjela ili ne htjela, ne može se znati; ako li budeš uviek tako luda kao danas, onda ga bogme ne dobiješ, da ga sve sviećom tražiš. Jel' te, gospodine učitelju?"

Ne znam, što je g. učitelj odgovorio, jer sam umakla u kuhinju, i tako sam bila ljuta na otca, još me je danas stid, mogla bi mu se bila u kosu zaletiti! Nu opet se umirih, kad je učitelj stao hvaliti kavu, te je meni za ljubav, kako reče, tri kave izpio.

Tako se sve bolje upoznasmo, nu ni iz daleka nam ne pade na um što drugo. Pa kad su me stale djevojke u selu dražkati s ljubovanjem, nisam se još ničemu dosietila, samo sam se bojala, da nebi učitelj štogod dočuo, pak nebi više kod nas uzimao duhan, a to bi mi bilo vrlo žao, ne samo radi dobitka, nego i radi otca, koj se je s njim tako rado razgovarao.

Nasmijasmo se iza svega grla, a gospoja Borčićka primjeti:

„Ali gospojo, a radi vas nebi li Vam bilo žao, da učitelj nije više došao?"

„Kašnje morda i bi, gospo majorice, ali onda sigurno nisam mislila na se. Višeput sam do duše razmišljala, kako je liepo biti u selu gospoja učiteljica, kako može rediti po svojoj kući, pak po vrtu i polju, a uz tako dobra muža. Ali da bi ja mogla ikad do te sreće doći, to nisam ni sanjala, a on mi nije ni dao povoda, da na što takova pomišljam. On bijaše udvoran, ali ozbiljan; laskavih rieči i kojekakova ulagivanja, dvo-

lična govora ili čak ljubakanja, — bože sačuvaj, toga u njega nije bilo; dapače ni ruke mi nije pružio — pomislite! Nije ni govorio o tom, što misli postati i kako se urediti, niti se je hvalio znanjem niti vještinom, dapače je vazda pripoviedao, kako mora još učiti, koliko mu još fali znanja.“

„Ta to su baš najgori“, primjeti gospoja majorica, „koji se na oko ponizuju da budu tim većma hvaljeni i povišeni.“

„Ne, nije, borami nije, on toga nije činio. Odveć je bio iskren i prostodušan, o nije on bio, kao što sada ima ljudi! A nebi mu ni hasnilo, jer ja ga ipak nisam hvalila, ali ljudi iz Blatišta govorili su, da će on valjda skoro otići na trivialnu školu za učitelja i da će im biti žao za njim, ako i jest takav malečak.

Jednog četvrtka ne ima njega; gledam i izgledam ga; ali njega ne ima te ne ima. Cieli tjedan nije bilo nikoga iz Blatišta, da bi se opitala, nije li morda bolestan ili je morda kud otišao. To je bio dugački tjedan; sto i sto misli razpredalo se i meni i otcu, što li mu se je moglo dogoditi? Nekoliko put je otac rekao: „Da mi nije za malo, otišao bi u Blatište, da vidim šta je“, ali išao nije.

Sliedeći četvrtak bijaše ružno, držali smo za stalno, da ga opet ne bude. Medjutim ja se ipak malko priredim, ako bi došao; kitila se nisam, bože občuvaj, — liepo bi me bio otac izkarao; ali pri poslu od rana jutra, nije čovjek o podne kao iz škatuljice. Valjalo se je malko umiti, prigladiti kosu, oko vrata ogrnuti čistu maramu od nedjelje.

Nas dvoje najljepše sjedimo pri objedu, kuca netko na vratih, a otac vikne: slobodno! I u sobu stupi gospodin učitelj, liepo obučen, posve se uparadio, u ruci mu pikač, uniforma zelenkasti frak, na ogrliću mu zlatni tressen, a uz gajtan „čorda dimiskinja“ — degen sa zlatnim balčakom. Mili bože, alaj sam se preplašila,

malo te se nisam sakrila pod stol, još mi se sad magli pred očima, kad na to mislim. On se izpričavaše, da nas buni, ali da ima s nama o važnoj nekoj stvari razgovarati, pak je s toga došao upravo sad, jer je znao, da će nas naći zajedno i da će se moći s nama porazgovoriti. Napokon obaviesti nas, da je postao erarskim učiteljem u Lipovcu.

„Ne, to je suviše časti, gospodine učitelju, da ste se sami potrudili, da nam to dojavite“, reče moj otac.

Ali sad tek dodje ono pravo, tako da se je otac posve zabezeknuo, — a tek ja! On me zaprosi za ženu i stane tako liepo i milo govoriti, tužiti se, kako je puka sirota na tome svietu, od svih zapuštena, i kako mu treba žena, koja bi mu bila i otac i majka, i sve na svietu; u kratko, još mi se i danas daje na plač, kad na to mislim. Tad uze govoriti, kako je u meni sve našao, za čim mu srce čezne! Otac se je od milja razplakao kao malo diete, a ja još i jače, — tako da mu oboje nismo znali odgovoriti. Dakle ja sirota, kramarova kći, da postanem gospojom učiteljicom — činilo mi se je da snivam!

Napokon se vrati otcu rieč te poče govoriti o tolikoj časti i o našem siromaštvu, a ja uzeh naricati, kako bi otca ostavila, tko bi u dućanu pazio i kućom upravljao. A što on na sve to? Dobra duša reče, ako neima drugoga prigovora, tomu je lahko pomoženo. On bi predložio, da otac proda kućicu skupa s dućanom i zemlju i da se k njemu preseli, jer i onako nezna, kako će vrt i polje rediti, on se u to ne razumije, a otac je gospodar od oka, on bi mogao biti od neprocienjive koristi, nastojeć samo oko gospodarstva, a još bi si štogod prikupili, — ako otac samo pristane.

To je već premašilo i deveto nebo. Ne znam, što smo mu na to odvratili, samo to znam, da smo napokon posjedali oko stola, a otac reče: „Perice, skoči der po

oku vina!“ Ne imajuć vina u pivnici nosili smo ga iz susjedne kuće, većkrat ja, većkrat otac, nu ovaj put otac nije hotio ići, prem da bi mi drago bilo da je on išao.

„Gle, gle!“ primjeti gospoja Borčićka, „htjelo vam se ostati s učiteljem na samu? A jeste li se poljubili, kako to biva kod zaruka?“

„Nedaj Bog, gospojo majorice, na to nismo ni mislili. Da je otac otišao, onda bi mi tek bili u pravoj neprilici i nebi znali, što da si rečemo, ja bi valjda bila pobjegla na dvorište. Nije rad toga, nego sam se stidila izaći na ulicu, jer sam mislila, da će mi svatko odmah po nosu poznati, što se je dogodilo, i da nosim vino za učitelja, pak da će me dražiti“.

„Ali gospo učiteljko, dopustite da vas opet zapitam, kad vas je gospodin učitelj prvi put poljubio?“

„Na vjenčani dan“, odvrati starica.

„To bi meni bilo predugo čekati“, opet će gospoja Borčićka. „A Vam nije bilo?“

„Ala ste zločesta, gospo majorice. Nisam imala kada misliti na poljubce. Kad dodjoh s vrčem po vino, upita me krčmarica: „Imaš li gosta, Perice?“

„Učitelj iz Blatišta došao iznenada“, odvratim ja, a sva mi se krv diže u obraze.

„Tako, liepo, Perice“, vikne ona za mnom; „tko bi si to bio mislio o tebi!“

Kako je minulo to po podne, bog sam neka znade. Noću skakala mi je po glavi postelja, soba, kuća, selo i ciela careva Krajina, a kroz svu tu vrevu sievala je kadikad misao: „Ta Perice, je l' moguće!“

Drugi dan govorilo je već cielo selo, kimalo glavom i prišapćivalo. Sve se je na jednoč doznalo, kako on kod mene duhan kupuje, kako zalazi iz dućana i u sobu, valjda je sve razbubnjala krčmarica.

Moralo je biti vraga i pol, jer oko podne eto ti k nama župnika. Nadje otca pred kućom i stane govo-

riti, kako mu dolaze čudni glasi do ušiju i da mu se valja malko opitati, što je istine na tome, jer mu se neda sve to vjerovati, tko bi što takova mogao i pomisliti o Perici, a sve selo već grmi o tome. Pak ga ozbiljno pozove, neka mu iskreno izpovjedi, je l' istina, da se Perica povlači sa učiteljem Sirovicom, da ga k sebi mami i da mu je već svu pamet smutila?

Kad mu je otac na to odgovorio, da to nije istina, nego da je gospodin podučitelj postao učiteljem u Lipovcu i da je Perica od jučer njegova zaručnica, tad umuknu i skoro ne htjede vjerovati, da nije morda samo šala. Napokon ga otac težkom mukom uputi, da nije šala, nego čitava zbilja; tad reče: „Gle, tko bi si bio mislio; ta ne veli se uzalud: izpod mire tri djavola vire". Ujedno mi poželi sreću i blagoslov i uvjeri me, da je Sirovica čestit i valjan čovjek, koj s vremenom može još postati Oberlehrer.

Sada tek nastade govor u selu; nu svi su mi ljudi uštili moju sreću, isti kapetan, koj je imao pet kćeri. Svi su mi bili dobri, svi se s menom reć bi radovali. Zvali me i ovi i oni i morala sam po sto puti pripoviedati, kako se je sve dogodilo od prve trgovine s gubom, pak sve do prošnje. Otac mi je govorio, da mi se ljudi samo rugaju, ali ja toga vjerovala nisam.

Sad dodje potjera za opremu i za svakojake nuždne priprave. Otac bio nam je zlata vriedan, on nam je mnogo novca prištedio. Župnik u Blatištu umjesto da učitelju pomogne, sve mu je uz nos radio, jer se je na njega ljutio što odlazi. Kažu zato, što se je bojao, da neće opet naći školnika, koj bi tako malo jeo i pio kao ovaj.

Jedne nedjelje odlučismo skočiti ovamo u Karlovac, da nešto nuždnih stvarî pokupimo, a trebalo se je i pokloniti gospodinu rakovačkomu Schuldirektoru i gospodinu Oberstlajtnantu, koj za onda bijaše najveća školska

oblast u regimenti. To bijaše za mene velik dan! Veselila sam se, ali sa strahom i trepetom. To je dakle ta velika varoš Karlovac! Strah me je bilo i koraknuti; nisam onda ni sanjala, da ću ovdje svoje stare dane provoditi. On me je vodio izpod ruke, da me osokoli i pripoviedao mi: to je ovo, a to je ono, gle ovdje most, a ono su šancevi, ovo je episkopska kuća, a ovo generalat.

Sve sam se bojala, da se nebi kako zabludili, pak nebi više našli izlazka, premda me je moj zaručnik uvjeravao, da pozna još od djetinstva svaki kamen u Karlovcu, i da bi svezanih očiju našao svaku kuću.

Čisto mi odlanu, kad nam je bio Karlovac za ledjima.

Uz ovaj dan najvažniji mi bijaše u životu dan vjenčani. Mnogo je trebalo priredjivati, a da nebude otca, mi nebi bili nikad svršili. Otac prodade kuću i zemlju za liepi groš, a sve što je bilo gdje u kući, sve odluči ponieti. Kupili smo krasno novo pokućtvo, prtenine bilo je obilno. Otac otidje tjedan dana prije napred u Lipovac, da nas uredi. Imali smo se u našem selu vjenčati, a na večer odputovati u Lipovac.

Napokon dodje dan vjenčani! Ali o tom vam znam najmanje pripoviedati. Nisam znala gdje mi je glava. Bila sam toli sretna, da nisam sav dan skoro ni rieči izustila, samo sam plivala u neizrečenom blaženstvu; nisam znala ni odzdraviti, ako me je tko pozdravljao, suze su mi samo tekle niz obraze. Kao da mi se je nebo otvorilo, a ja da sjedim u sredini. Mnogo su nam se ljudi smijali, ali mi toga i ne opazismo.

U Lipovcu liepo nas dočekaše i doskora sve nas selo obljubi. Moj muž bijaše dobra duša, svemu bi svietu bio pomogao, da je mogo; a da nije bilo otca u kući, bili bismo i zlo prošli, kako su ljudi stali zlorabiti njegovu dobrotu. Otac ga je suzdržavao i dosta opo-

minjao, ali on je ipak potajno davao i pomagao. Otac bio je važna osoba u selu, on je bio odmah za kapetanom najpametniji, svašta je on toga bio doživio; znao je mnogo pripoviedati, znao je baviti oko voća, a zato je dobio svagda pohvalu od obrstara, kad je našim selom prolazio; jer u svako doba godine bilo je kakova god izvrstna voća, kakova nije bilo na daleko u cieloj regimenti.

Živili smo samotno, družili se nismo skoro s nikim, jer moj muž bijaše plah, a ja još plahija. Gdjetko je morda mislio, da smo bedasti; ali mi smo ipak živili vrlo sretno, moj muž medj školskom djecom, moj otac medju voćkami, a ja u vrtu. I što nam uži bijaše dosle djelokrug, to nam se je sada činio većim i ljepšim. Što je jednog od nas veselilo, veselilo je i ostale. A veselje svakim se je danom iznova radjalo. Svako doba donosilo je drugo rašće, drugo voće, a mi smo se kao djeca veselili svemu, što nam je prirodilo i što smo ubrali, a svu zimu radovali smo se proljeću. Osobito moj muž bio je presretan, jer mu novi život ogranu. Toliko put je znao reći, da nebi nikad bio vjerovao, da čovjek može tako sretan biti, a kamo li da će on ikad takovu sreću doživiti.

A i otac bijaše sretan, samo što je on ne samo svoju nego i svih nas sreću sebi u zaslugu upisivao. „E, da vidite, kako bi vam bilo, da mene ne ima, sinje kukavice“, — a mi smo mu vjerovali. Svi smo držali, da smo sretniji, nego zavriedismo, a osobito ja. Većkrat bila sam tako djetinjasta, da sam se morala stiditi, — a većkrat sam opet pomišljala, da takva sreća ne može potrajati, da ćemo ju još morat ljuto okajati. Onda me snadje sjeta i samo sam izčekivala, kada li će početi pokaranje božje. Ako smo i bili siromašni, al smo se držali za bogate; jer toliko novaca nismo još nikad imali i nismo znali ni ono malo potrošiti na se.

I tako potraja više godina.

Tad mi iznenada umre otac. Bijaše čil i snažan kao uvjek, — tko bi bio vjerovao, da će i tako brzo umrieti! Svagdje nam ga je pofalilo. Ne imajuć djece, učini nam se sada toli samotno i pusto, a napokon i griešno, da ovako bez svake brige i skrbi živemo, dočim druge muči stotinu briga. Stadosmo i prot Bogu mrmljati, jer nas ne obdari djecom, ali napokon uvidismo, da je Bog mudro tako radio, jer naše ruke bijahu preslabe, da djecom upravljaju. To bijahu pregorki dani, najgorči našega života.

Tad opet protekoše godine mirno i sretno, a mi po malo ostarismo.

Najednoč umre mi muž. Na to nisam nikad ni pomislila. Nije pravo ni bolovao, samo mu se malko pozlilo i umre. Bijaše kao grom iz vedra neba, kad ga vidjeh mrtva pred sobom. Sada tek oćutih, kako sam ga ljubila, kako sam sva u njemu živila; ta on mi bijaše i otac i majka i muž i diete, — četrdeset godina živismo zajedno! Pa ipak onda još ne shvatih, što sam š njim izgubila, što mi sve s njim umre.

To selo bijaše moj sviet, izvan sela nisam nikoga poznala. Sva mi nada, sva mi utjeha bila je još u tome, da ću moći do smrti ostati uza svoje mile voćke, uza svoju crkvicu, uza dobre ljude u selu, i uza sve što mi bijaše kroz toliko godina omililo. Jednu samu sobicu želila sam si tuj naći po svojoj volji, i baš sam znala za takvu sobicu. Imetka nismo bili skupili, nit smo ga kad imali, osim ono malo zemlje, što je otac kupio, kad se ovamo doselismo. Malo smo doduše trebali, ali čim su ljudi nanjušili, da u nas ima koj groš, odmah bi došli i molili da im treba i za ovo i za ono, dok smo im dali, i tako nam ne preostade ništa.

Prodadoh zemlju i sve što sam imala suvišna te tako sabrah malenu svoticu. Osim toga imala sam pravo

na penziju od carstva i tako sam se ufala, da ću moći dobro živiti. Bilo je dosta gospojâ, koje su mi rekle, da sam luda kad mislim, da će se to tako živiti, kao do sad i svjetovale mi, da bi mi samoj laglje bilo živiti u varošu, gdje se dade dobiti i podpore i svake ruke polakšice. A tako mi je govorio i gospodin Schuldirektor. Ali ja nisam smjela ni misliti na odlazak, te tako se usudim oprieti svim savjetom i ostati u Lipovcu.

Ali doskora se uvjerih, da su pravo imali, koji su mi tako govorili, ja još nisam slutila, što mi je sve s mojim mužem poginulo. I župnik i novi učitelj i kapetan i svi u selu držali su me za ludu staru žensku, s kojom ne zna čovjek što da govori i svim kao da bi bilo draže, da me i ne ma. Kad sam pošla u vrt i u voćnjak nije im bilo po volji, ako me i nisu baš tjerali; ali sam vidila, kako sam im neugodna. Znala sam doći i preko plota zavirivati, srce me je bolilo, kako je sve po zlu išlo što sam ja tolikom ljubavi uzgojila. I ljudi se promieniše, odtudjiše, ohladniše; kao da se boje, da bi se zamjerili novomu učitelju, ako bi sa mnom bili prijazni kao prije. Ali moljakati i pitati nisu prestali; tko je znao prije od pokojnoga dobivati, nije zaboravio ni sad dolaziti. Držali su, da sam bogata i nije im bilo moguće izbiti iz glave, da u mene ima novaca. Tako liepa plaća, 25 forinti na mjesec, a bez djece, štedno živući, ta to bi moralo po vragu poći, da tu ne bude liepih novaca, — tako su govorili. Dragi bože, ta čim smo što prištedili, odmah su nam sve raznieli uz nepovrat; samo što mi nismo za svaku poklonjenu krajcaru na sve strane trubili.

Sve sam gorje i gorje živila, novaca mi je izpod prsti ne stajalo, pisala sam direktoru za podporu. On mi odpisa, da se podpori ne nadaj, i kako mi je on reko, da će mi tako biti a ja da nisam poslušala; pak završi pismo, da se što prije preselim u Karlovac, gdje ću bar

ono malo svoga sama potrošiti i gdje me neće plienjati svaka hulja.

Pravo je imao, sad vidim, ali onda još nisam vjerovala. Njegove rieči bile su mi strašnije, nego da je pisao, da mi je lies naručio. Strašno sam plakala, a najviše me je bolilo, što su me svi nagovarali, neka budem pametna i neka se ne opirem direktoru, neka ga poslušam i otidjem, — vidila sam kako sam im dosadna, kako bi me se rado riešiti, bojeći se valjda, da im ne budem još na teret. Ova okrutnost ljudi olakša mi odlazak. Okitim grobove svojih pokojnikâ i krenem u Karlovac.

Ali kad je došlo do polazka, htjede mi se srce razpući, voćke su toli divno cvjetale, vrt se zelenio. I gdjekomu se razžalilo za mnom, gdjekoja majčica je zaplakala i rekla: „nikad se više ne vidimo, gospo; ali morda doskora ondje gore, — ćutim već nad sobom starost, a i vi ste se u zadnje vrieme srušili!“

Tako dodjoh evo ovamo, gdje nisam poznala ni žive duše, osim gospodina direktora, koj mi se je uvjek činio kao medjed iz šume, koj će doći da me proždre. A bilo je od mene nezahvalno, jer on se je za me otčinski brinuo. Izposlovao mi je odmah veću podporu i svjetovao mi, da ne budem klafura i svadljivka, kao mnoge babe u varošu. On me dakako nije poznavao, on nije slutio, kako su me se njegove rieči strahovito kosnule. Nisam se neko vrieme usudila ni iz sobe izaći, kamo li da se s kim upoznam. Tad sam vidila, što to znači umirati od duga časa, od pustoće i osamljenosti, siroti ostavljenoj od svega svieta, neimajućoj nikoga svoga pod suncem, koj bi s njim osjećao, koj bi se za nj zanimao!

Tako proživih nekoliko strahovitih dana i bila bi valjda umrla, da mi ne sinu sretna misao, da si kupim ptičicu, da mi bude nešto živa za razgovor u sobici. Odvažim se na trg i tu se nadjem medju samimi

znanci; iz svake košare namigivalo mi je staro poznanstvo, jer sa seljankami sam bila vična razgovarati. — Ja opet oživih i sva mi je radost bila nad rašćem i plodinami na trgu. Kupih si cvieća, tad ptičicu i počeh redovito polaziti na trg, — to mi bijaše život. Iz trga usudih se i dalje po gradu i po okolini, radovalo me je liepo cvieće na groblju. Tako se udomaćih u ovome gradu, s nikim se pobliže neupoznavši; jedine mi znanice bijahu na trgu prodavačice, koje me zavoliše. Živila sam tiho i zadovoljno i sama sam se čudila, odkud mi to zadovoljstvo! Ako li bi me kadgod snašla sjeta, tad mi evo ptičice, koja mi je dotle čvrkutala i kljuvala me, dok se stadoh s njome ljubiti. I novaca mi sada dotiecaše, bolje nego na selu. Nitko nije od mene ništa pitao, samo sam direktoru kad bi me god susreo, morala priznati, da bolje prolazim nego u Lipovcu, — toga mi nikad ne oprosti. On je dobar i pravedan čovjek, ali ja si ne mogu pomoći, — ja ga se bojim, on mi se čini kao medjed iz 'jame. Jednoč me pozove i na objed, ali bijahu svi sretni, kad se je objed svršio, a ja još sretnija i od onda me više ne pozvaše. Nisam deset rieči progovorila, kao da mi je grlo svezano. Gospoja govorila je mnogo, sve njemački, ona je stražmeštarska kći i cifra se strahovito. Kad sam iz kuće izišla, i sama ne znam kako, bilo mi je, kao da sam srećom glavu izniela iz medvedje jame. Tako luda nisam još nikad bila; ako su po meni sudili i druge učiteljske žene, krivo su im učinili. Ali hvala Bogu, od to me doba nije više pozvao, a ja sam živila zadovoljno i tiho, hvaleći Bogu za sve dobro, dokle me evo ne snadje ova bieda. Sad uvidjam, da nije dobro čovjeku biti samu. Ali hvala budi višnjemu, koj mi posla svoje angjele u taj hip, kad mi ih je najviše uztrebalo!“ —

III.

Tako nam je pripoviedala gospoja učiteljka više popoldneva, jer govor ju je umarao, a opet joj je godila ta izpoviest. U njenom prem tihom životu, bilo se je ipak mnogo toga u duši joj nabralo, srce bi joj se i neznalice nabujalo, naša ga sućut bila ugrijala i raztvorila, pripoviedanje joj ugadjaše duši. Sav taj skromni život prodje sad pred njezinim očima, ona ga je motrila, uživala ga iznovice i bila je nama za to zahvalna.

Moram doista otvoreno priznati, da o toli zadovoljnu i sretnu životu još nikad nisam čula pripoviedati i nebi bila nikad vjerovala, da je u zbilji moguć; osobito sretnih zgoda u njemu nije bilo, ali što će prolazne zgode uz trajnu sreću u medjusobnoj ljubavi?! Osjećati samo ono što je prijatno i u tome uživati, uz najveću skromnost ne znati za stradanje, ne znati za gorčinu i otrov života, — takova ćut vriedi više nego išto na svietu, a takovu ćut evo odkrih u ove starice.

Njezino je tielo bivalo medjutim sve slabije. Tielo staračko nalik je boci staroga vina. Mirujuć mnogo godina izčistilo se kao samo zlato; ali na dnu slegao se talog. Baciš li bocu neoprezno amo i tamo, smutit će se i pokvariti za uviek. Tako tielo starice uslied nenadana potresa posve se je smutilo, a liečnik, koj se je s početka nadao, da će ju ozdraviti, poče glavom klimati. Ona kao da toga nije osjećala, bar je bivala sve veselija u svom razgovoru, znala je pače bivati, skoro bih rekla, malko vragoljasta.

Kakva ju je baš bolest shrvala, to neka Bog zna, jer liečnici zovu bolesti po svojoj glavi. Što jedan krsti tifus, to je drugomu porebrica, a kad već ne znaju što da reknu, onda vele da je katar, a kad ne umiju po-

moći, onda vele, da je nervoznost. Jedan vidi same sušice, drugi same škrofule, trećemu je sve od srca, a četvrti sanja uviek o hrbtenjači, napokon se slože u tom, da nešto fali u organih, samo se ne može znati u kojih. S toga neću ni ja da rečem, što je gospoji učiteljki falilo, da mi koj god liečnik ne rekne, da nije istina, već da joj je falilo to i to, ili pravo rekuć, da joj nije falilo ništa, već da su ju zapackali i sfušarili, samo se nezna tko, da li liečnici ili stare babe, a po svoj prilici oboje.

Ona je na oko ojačala, ali samo duhom, govorila je srdačnije, živahnije. Rekla je, da će ići u Lipovac čim samo ozdravi, jer ju srce vuče, da posjeti grob pokojnog si muža, da pogleda, kakve su voćke, kakav je vrt; da vidi hoće li ju ljudi još poznati, misle li još na nju. Kad sam joj od koje žene na trgu štogod donesla, znala bi se obradovati do suzâ. Doskora zaboraviše na nju i te žene kao što se sve u svietu zaboravlja, ali da ju ne razžalostim, nisam joj toga kazala, već sam joj donosila sveudilj darove, a ona im se svedj radovala. Tu sam varku lahko na dušu uzela.

Najnježnija bijaše njena ljubav prema ptičici. Čim se je u jutro poslužnica probudila, morala ju je iz kaveza izpustiti i tad je sav dan proboravila kraj kreveta, oblićući, kljuvajući, cvrkutajući, kako još nikad nisam vidila. „Rada bih umrla“, znala bi kadgod reći, „ako već mora biti, samo da nije te ptičice. Kako bi njoj bilo poslije moje smrti!? Dakako, od glada nebi poginula, ali tko bi ju ljubio, kao što ju ja ljubim, tko bi se s njom sav dan razgovarao?“ A i u zavičaj bila bi još rado pogledala, — ali valja se podložiti božjoj volji!

Božja pako volja bijaše da umre. Jednoga jutra, upravo bijaše sunce sinulo u sobicu, zatvori oči i izpusti dušu. Samo ptičica, koja joj je na glavi sjedila, opazi gdje umire, obleti plaho dva tri put oko glave, sjede

joj na rame, stane iza svega glasa cvrkutati, kljuvati po njoj, kao da ju hoće probuditi, — a kad se ona ne odzove, sjede turobno na uzglavje, proleti koj put na drugu stranu i videć ju nepomičnu i mirnu, snuždi se, nakostrieši perje i prije nego zapade sunce, ode za svojom gospodaricom! Mrtvu ju nadjosmo na ramenu pokojnice, gdje je za života toliko sjedila, š njom se toliko milovala, iz njenih usta toliko kljuvala, — ni jedan dan nemogaše živiti bez njene ljubavi! Takovom ljubavi riedko kada čovjek uz čovjeka prianja; riedko kad puče srce od žalosti za milim stvorom!

I u mom srcu ostade poslje nje prazan kutić. Kratko sam ju vrieme poznavala, tek nekoliko tjedana, ali mi se bijaše ukrala u srce.

Nepoznavajuć ju nitko, nije nitko ni znao za njezinu smrt osim nas dvie, koje ju do groba sprovedosmo.

Njena smrt bijaše toli skromna, kao i njezin život.

OSVETA.

Istiniti dogodjaj iz ovoga vieka. Napisao K. Želimir.

I.

Pripoviedaju ljudi, da nad djakovanjem nema na svietu sretnijega života. Pa u istinu niti nikomu na toj zemlji nije ljepše i bolje nego li djaku dobra talenta i bogatih roditelja. Ne zna on šta je briga i nevolja. Treba li stan, treba li odiela, treba li knjiga, sve to velikom radosti dobri otac odmah pribavi poslav mu u listu dvie tri desetače. A i dobra majka ne može zaboraviti svoga ljubimca. Posve tajno, a da otac ni ne zna, pošalje ona svomu draganu svaki mjesec po nekoliko forinta, da si kupi ili voća ili druge kojekakove stvari, što bi mu tužno srdce razveseliti mogle medj gradskom nepoznatom svjetinom. Dakako da se za te novce ne kupuju knjige nit olovke, nego dobar duhan i koja boca rujnoga vinca. Nu valja znati, da takovi gosti ne dolaze u javne gostione, gdje se obično dese njihovi učitelji. Izvan grada u malih krčmah sastaju se ta gospoda ponajviše nedjeljom i če-

tvrtkom. Tuj su djaci na konju. Nema toga, koj bi im se u čem protiviti usudio. Šta je njima tada ban, šta vlada, šta akademija, šta predavanja učitelja! Sve to ništa ne valja, sve se to odmah srušit ima.

Kad u kutu stariji čovjek takove razgovore sluša, mora se grohotom nasmijati tim revolucionarnim namišljajem. Mnogi ozbiljniji starac to mladeži zamjera, ali tko znade što je mladenačka krv, rado joj tu živahnost prašta.

Spomenuti mi je jošte, da svaka zdravica, što će ju koji djak izreći, počima ovako: Već je slavni Herodot rekao . . . . Takovi govori sa historičnim uvodom neprestano se govore uz kucanje čaša i pjevanje raznih pjesama, a od dima cigareta kadi se soba kao kuhinja. Tako žive oni djaci, kojim su roditelji imućni i bogati.

Sinovi pako siromašnih roditelja bogme kubure i nevoljom se bore. Nije njim na umu krčma ni duhan. Jadnici sretni bi bili, da barem imadu uredan objed i udoban stan, gdje se u zimi peć loži. Pita se dakle, kako mogu takovi siromasi u gradu proživiti školsku godinu? Evo ovako. Sastanu se dva dobra prijatelja i odu u pokrajne gradske ulice, gdje kod kakova siromašna krojača ili čizmara stan nadju. Razumieva se samo po sebi, da je to obično na tavanu malena i prema dvorištu okrenuta sobica, kamo ni usred ljeta ne dopiru sunčani traci. Dobro dakle, sad imadu stan, ali gdje im je jošte hrana. Nu i za to znadu se okretniji u brzu ruku pobrinuti; ili mole gospodu učitelje, da je gdjegod kod gospode preporuče za podučavatelje djece, ili kao prosjaci obilaze sami od kuće do kuće, dok se kao sliepa kokoš na zrno ne namjere na koju inštrukciju budi za hranu budi za gotov novac. Tako čini prva polovina siromašnih djaka.

Drugi pako po preporuci svojih župnika i prijatelja budu primiti ili u sirotište, ili u samostan, ili u obće kojigoder zavod, gdje bezplatno dobivaju stan i hranu.

U ovu drugu polovinu siromašnih djaka brojio sam se nesrećom i ja.

Moj pokojni otac bijaše siromašni bravar na selu, koji rad slaba si zanata nije imao toliko sredstva, da bi me mogao u dalnje škole poslati; ta bog sveti, da je mogao nas petero djece prehraniti i nekako uzdržavati. Polag takovih dakle okolnosti morao bi i ja kod kuće ostati pak nekakov zanat izučiti. Nu moj dobri župnik iztrgao me iz pandja toj sudbini.

U gradu Bostonu ima veliki samostan Franjevaca, gdje je upravo onda gvardianom bio neki stari pater imenom Gabriel. To vam bijaše čovjek suha i visoka stasa, upala lica i siede kose, a bilo mu kakovih šestdeset godina. Nu tko ga je vidio na javi i poznao mu veselu ćud u družtvu medju prijatelji, nebi ni s daleka pomislio, da mu je već toliko godina bilo. Premda mu glavu prikrila sieda kosa, i crna halja obavila tielo, zato je ipak svojimi smješicami i domišljaji cielo družtvo zabavljati znao mnogo bolje i ugodnije, nego mnogi i mnogi mladić. Da, pater Gabriel bijaše tielom starac, a srdcem mladić. Nije toga bilo ni u njegovom samostanu ni vani medj znanci i prijatelji, koj bi se ikada na njega potužiti mogli, osim onih koji se nehtjedoše svoga reda držati. Svakoga čovjeka ljubljaše Gabriel kano rodjena si brata. Jednom riečju, Gabriel bijaše pravi dobričina, pravi uzor svojega reda. Taj dakle pater Gabriel prijateljevaše već mnogo godina sa mojim župnikom, jer su bili — kako mi se čini — konškolarci. Jednih praznika — baš kad sam ja svršio pučku školu — dodje taj gvardian k mojemu župniku u pohode, pak jer se već dugo vidili niesu, zadržao ga župnik kod sebe jedno tri tjedna.

Po svom običaju čitao bi pater Gabriel sv. misu upravo svaki dan, a ja mu bijah svagdanjim ministrantom.

Svieta je dakako uvjek bilo kod njegove mise. Osobito nedjeljom i svetcem, kad sviet ne ima posla, bijaše mnogo više puka kod njegove mise nego li kod župnikove. To je pako bilo zato, što prosti puk u nekojih krajevih nekakovu veću moć i vriednost pripisuje samo jednoj fratarskoj misi, nego stotini onih misa, koje nam čitaju naši civilni svećenici.

Tako dakle u slogi i ljubavi proživio stari gvardian kod mojega župnika puna tri tjedna.

Dan prije svoga odlazka pozva me on k sebi u župni stan i reče mi pogladiv me po glavi:

— Čuješ, mali, ja sam tvoj dužnik.

— Zašto, velečastni? ja vam niesam ništa uzajmio, stidljivo mu odvratim.

— Ti si me ova tri tjedna, što kod gospodina župnika boravim, dvorio kod sv. mise, pak zato sam ti dužan nešta dati, odgovori mi pater Gabriel i izvadiv izpod habeta malenu kožnatu kesicu pruži mi iz nje tri forinta veleć: Evo ti, sinko, tri forinte za tvoj trud! Nemoj te novce na štogod potrošiti, nego je predaj svojemu otcu ili majci, da ti šešir ili kaput kupe.

— Hvala liepa, patre gvardiane, ponizno se zahvalim poljubiv mu ruku. Ja ću ove novce odmah sada predati mojemu otcu, da mi na sajmu kupi čizme, jer zima je već blizu, a ja bos.

— Tako, tako, dragi sinko, reče pater Gabriel i htjede mi još k tomu nekoliko malih sličica dati, al upravo u taj trenutak bane u sobu moj domaći župnik.

— Dobro si došao, mali, reče mi župnik skinuv si šešir s glave. Baš sam hotio govoriti patru gvardianu, da te kao siromašna djaka uzme u svoj samostan.

— Što, što, presječe mu gvardian Gabriel, zar toga maloga ministranta da primim u samostan?

— Dà, prijatelju, odvrati mu župnik, upravo za ovoga dječaka nakanih te moliti, da mu se smiluješ te

mi ga primiš u samostan. Vjeruj, bit će ti dobar i poslušan.

— A čiji je to sin, opet će gvardian. On mi je doduše svaki dan ministrovao, i znam da mu je Milan ime, ali tko mu je otac i gdje mu je kuća, toga ne znam.

— To ti je sin našega siromašnoga bravara. Doista on imade malu kućicu, znaš onu preko puta od groblja, ali što je to, kad mu zanat ništa ne nosi. K tomu jošte imade petero drobne djece, od koje je ovaj eto najstariji.

— A kako uči u školi? zapita gvardian župnika klimajuć glavom.

— Vrlo dobro! reče mu župnik. Sad na posliednjem izpitu odgovarao je on najbolje i dobio prvu nagradu. S toga mislim, da bi se možda i u gradu dobro učio, pak bi danas sutra mogao gospodinom postati i stare si roditelje podupirati.

— Dobro, amice, odgovori pater Gabriel, na tvoju molbu primit ću toga maloga Milana u samostan. Baš mi za dvorbu kod mise treba jošte jedan djak.

— Hvala ti liepo, župnik će pruživ mu ruku, ovo dobročinstvo bog će ti naplatiti.

— Bogu hvala! reče vriedni gvardian. Zašto nebi pomilovao sirotinje. Ta i ja niesam bogatoga ni gospodskoga roda. Mene je takodjer moj pokojni župnik od stada odveo u samostan i evo vidiš danas sam ipak predstojnik samostana, a inače bio bi možda do smrti pastirom. I znaj prijatelju, kad se toga slučaja sjetim, blagoslivljam pepeo moga pokojnoga župnika i koliko mi je moguće nasliedujem ga u dobrih djelih. Zato ja uvjek sirotinju milujem i svake godine primam u samostan samo seljačke sinove. Premda nekoja gospoda, kad surinu zamiene kaputom, nerado priznavaju, da su seljačkoga roda, jer ih je tobože stid.

— Istina, pravo veliš, odgovori mu župnik. Takovih ljudi poznajem i ja vrlo mnogo. Koliko puta već sam se osvjedočio, gdje je mnogi nezahvalnik svojemu dobročinitelju najveći neprijatelj bio. Zato se često obistinjuje ona stara: Pomiluj sirotu na svoju sramotu. Nu tko bi se toga bojao nebi nikad sirotinji u nevolji pomoći hotio . . . . .

Dok se tako g. župnik i pater Gabriel razgovarahu, ja sam stajao na strani kraj peći, držeć u jednoj ruci šešir, a u drugoj ona tri forinta, što mi je gvardian za dvorenje kod mise darovao. O da znate kako sam sretan i blažen u taj časak bio! Niesam od veselja znao čemu bi se više radovao, ili onomu novcu u ruci, ili onoj sreći i blagodati što me gvardian hoće primiti u svoj samostan. O čem je pater Gabriel razgovarao tada sa mojim župnikom, toga ni dan danas ne znam. Meni neprestano lebdijahu pred očima moje nove čizme i veliko putovanje u samostan patra gvardiana. Iz toga zlatnoga sna prene me župnik riečmi:

— Milane! ajde kući, pa kaži svomu otcu ili majci, neka odmah dodju ovamo g. patru Gabrielu. Rado bi gospodin tvoje roditelje poznati i kazat im, da te je voljan u svoj samostan primiti.

— A šta bi ti, sinko, najradje bio? zapita me pater Gabriel uletiv u rieč g. župniku.

— Pater gvardian, odvratim mu stidljivo gledeć u zemlju.

— Baš ima dobar izbor, tiho će gvardian okrenuv se prema župniku, ali prije toga mnogo će Save proteći mimo grada Bostona.

— Ajde, Milane, kući, opet će župnik, pa kaži roditeljem, da odmah ovamo dodju.

— Hvaljen Isus i Marija! rekoh obojici i kano hitra lastavica netom se stvorim kod kuće vas zasopljen.

— Što ti je Milane, upitaju me roditelji, što si se tako usopio, zar su te vuci natjerali?

— Ništa, ništa! ja ću polazit škole u gradu Bostonu. Evo vam tri forinte, da mi kupite čizme, jer bos ne mogu u grad poći.

— Šta buncaš o nekakvom gradu! začudjena će majka. A gdje si taj novac uzeo?

— To mi je dao pater Gabriel, što sam ga dvorio kod mise, odgovorim majci. Dà sbilja, malo da niesam vam zaboravio nešta kazati.

— Šta opet? željno me zapitaju roditelji.

— Pater Gabriel moli Vas, da odmah dodjete k njemu u župni stan. Rado bi Vas upoznati i kazat Vam, kada i kako bi me dovezli u njegov samostan. On će mi tamo badava dati stan i hranu, a ja ću polaziti višje škole, pak ću biti pater gvardian.

Ova viest je dakako veoma iznenadila moje roditelje. Dapače s početka ne htjedoše mi ni vjerovati, nu nakon duljega nagovaranja i pripoviedanja osvjedočiše se, da istinu govorim.

Odoše dakle patru gvardianu, koji je sbilja uvjerio, da me kao siromašna djaka prima u svoj samostan, gdje ću badava imati stan i hranu. Ujedno reko im, da me za tjedan dana dovezu u grad Boston.

Oh da znate, koli željno očekivah taj posliednji dan, kad mi bude krenuti u grad. Ovih osam dana prolazilo mi tako sporo, kao duga godina. Medjutiem prošo i taj tjedan, a ja s majkom osvanuo u gradu B., gdje je upravo isti dan sajam bio. Oj da znate, kako se tada moga srdca silno dojmio gradski sjaj! U silnoj vrevi gradskoga svieta sasma sam se smutio i pred čarom dućanskih izloga tako presenetio, kao da mi se pred očmi nebo otvorilo. Medjutiem ostavimo taj dojam. Došav dakle s majkom u grad B., ponajprije otidjosmo u samostan gospodinu patru gvardianu.

Vriedni starac radostno me primio i pokazao sobicu, gdje ću stanovati još s jednim djakom po imenu Ivanom. Tude smjestih si mali sanduk i druge kojekakve stvari. Odmah prvi dan, čim sam došao, upiše me sam pater gvardian u prvi gimnazialni razred. Prva dva dana, dok je majka sa mnom u gradu bila, bijah sretan i veseo, nu kad ona ode kući, nešto sam se malo snuždio. A kako i nebi, kad ni žive duše niesam poznao u gradu do jedinoga patra Gabriela. Za tri, četiri dana kasnije, kad se već malko upoznah sa mojim saučenikom Ivanom, opet mi se razvedrilo lice i tužno srdce razveselilo.

Istina je, da ja i moj Ivan niesmo u samostanu živjeli onako udobno i liepo, kako si to kod kuće pomišljasmo. Mi smo bome morali raditi. Jutrom u pet satih, a višeputa i ranije, ustali smo pa učili do šeste ure a poslje toga ministrovali bi patrom do osam sati. Po dovršenom ministrovanju dao je pater gvardijan svakomu po jednu zemljičku i tiem odosmo u školu. Kad smo po predavanju došli kući, morali bi u refektoriju, gdje patri i fratri objeduju, stolove prostirati. Ali dobri pater Gabriel riešio nas toga posla samo zato, da se dovoljno možemo za popoldašnja predavanja pripraviti. Stolove su pako prostirali fratarski klerici. Kad je zazvonilo podne, skupiše se svi patri i fratri u refektoriju, gdje su poslje obične molitve „Benedicite“ blagovali a mi je djaci kod stola dvorili. Što je od objeda jela preostalo, to je, po nalogu samoga gvardiana, bilo naše Zato si i sve ostanke stavljasmo na poseban stol u refektoriju. Razumieva se samo po sebi, da tuj bijaše dobrih i finih jestvina. Pošto su svi patri s objedom gotovi bili i molitvu, koja počima sa „deo gratias“ izmolili, objedovasmo mi djaci t. j. ja i moj drug Ivan. Naš objed bio sasma jednak s onim fratarskim samo se je u tom razlikovao, što niesmo dobili vina, nu dobri gvar-

dian dao bi nam ipak svakoga četvrtka i svake nedjelje po čašu vina.

Ta gvardianova privrženost i ljubav prema nam ne bijaše ostalim Franjevcem mila ni ugodna, ali šta će jadnici, kad nijedan pater ni frater ne smije proti gvardianovoj odredbi ni pisnuti.

Poslje podne, kad smo se iz škole vratili, igrasmo se u samostanskom vrtu po jednu uru, a po tom učili smo u refektoriju. Tu smo donieli naše latinske vježbenice, sjeli za stol kraj peći i prevadjali si pojedine izreke, a pater Gabriel šetao bi tada amo tamo po dugom refektoriju i pazio na nas, da nebi kod knjige zadriemali ili se u razgovor upustili.

Dok smo dakle tako u refektoriju učili i prevadjali, nijedan od nas nebi nikada trebao riečnika; naš riečnik bijaše sam pater Gabriel. Takove rieči ne bijaše u nijednoj klasičnoj (latinskoj) knjizi, koje nebi naš gvardian razumio i prevesti znao na hrvatski jezik, jer valja znati, da je bio on i dobar latinski pjesnik. Zato smo i mi najbolji latinci bili u našem razredu.

Medjutiem prispjela i pol sedma ura t. j. doba večere. Mi smo i sada kao i o podne kod objeda patre i fratre dvorili, a kasnije sami večerali kod našega posebnoga stola u refektoriju. Poslje večere pako, kad se je već sve posudje opralo, stolovi pospremili i osam sati u tornju udarilo, zvonilo se na silentium t. j. na mir. I doista u jedan trenutak postade samostan niem kao niema raka.

Na nijednom hodniku nije se više smio nitko pokazati ni razgovarati. Svaki fratar morao je tada sam u svojoj celici (sobici) krunicu moliti, a gvardian sa ostalimi patri i klerici otišao bi na kor i tamo s njimi večernje molitve molio iz breviara. Mi djaci moradosmo takodjer u našoj sobici bogu se pomoliti i slobodno učit se do desete ure. Po dovršenu koru razišli se patri

i klerici u svoje sobice tiho kao miševi, a pater Gabriel, prije nego bi išao spavat, došao je u našu sobu, da vidi što radimo i da li smo se bogu pomolili.

To vam bijaše naš svagdanji rad i život u samostanu. Osim toga morali smo svake sriede i subote poslje škole pomesti sve samostanske hodnike. Kad su nadošli školski praznici, samostanski djaci niesu smieli kući radi ministrovanja i podvorbe. Ali naš pater Gabriel pobrinuo se i tu za nas; on naime odredio tako, da sam ja bio kod kuće prvi mjesec praznika, a moj drug Ivan drugi mjesec. Toga svega, kako rekoh, niesu trpili ostali Franjevci, koji bi nas bili u žlici vode utopili, da su samo mogli. Na sve moguće načine ogovarali su nas i ocrnjivali pred gvardianom, ali sav trud bijaše im uzalud; mi smo uvjek dobili pravdu. Fratri su dakako gvardianovoj odsudi morali biti pokorni, jer ako gvardian reče svomu fratru, neka ružu vrškom zasadi u zemlju a koren joj okrene u zrak, to fratar mora radi pokornosti odmah učiniti.

Medjutiem Franjevci ne samo da su mrzili nas djake nego i gvardiana Gabriela, koji je strogo pazio na to, da se svi njegovi patri i fratri drže svojih regula. Tako na primjer za njegova gvardianovanja nije nijedan pater smio imati kod sebe više novaca, do samo nekoliko novčića za papir, tintu, pero ili konac. Što bi koji dobio za mise, to je morao dati gvardianu u spremu. To bijaše i posve u redu, jer sve odielo, od glave do pete, dobivaše svaki pater i frater od samostana badava, pak na što dakle trebao bi novaca. Osim toga nijedan pater ni frater nebi smio pred Gabriela doći bez korone na glavi i bez sandala na noguh, jer čizme nosili su samo onda, kad bi kud daleko izvan grada putovali. Ove pako čizme niesu za boga smjele škripati ni od viksa se svietiti, nego ribjom masti dobro namazane biti.

Nadalje za gvardianovanja patra Gabriela morao je svaki habet (crna fratarska haljina) biti od prostoga i debeloga sukna. Na habetu nije nitko smio džepa imati o bokovih nego izpod pazduha, gdje je stajala burmutica. Rubac za nos metali bi fratri u širok rukav, a naočale straga u kapuc, koji je morao tako visok biti, da pokrije zatiljak. Ključić i lanac od ure ili biela košulja nije za boga smjela viriti izpod habeta; to sve morao je zastirati visoki crni ovratnik. Nijedan frater ni pater nebi smio kod kuće ni u gradu nositi šešira, nego svoju kapicu maksencius zvanu. Biela korda, kojom se fratri opasuju, bijaše kao uže debela. Napokon najstrože kaznio bi Gabriel onoga, koji bi se usudio glavu si namazati kakovim mirisnim uljem.

Radi toga svega mrzili su fratri svoga gvardiana, a s njim i nas siromašne djake. U ostalom nije nam ništa stalo do njihovoga prezira, dok živi naš zaštitnik pater Gabriel. Medjutiem i tomu je gospodstvu skoro došao kraj i konac. Pune tri godine proživismo u samostanu i svršismo tri gimnazialna razreda, a početkom četvrte godine stigla nas velika nesreća — umro nam naš dobri gospodar gvardian Gabriel. To bijaše po nas strašan udarac. Kao malena djeca plakasmo za našim gvardianom, a kako i nebi, kad smo izgubili svoga miloga zagovornika i branitelja. Nekoji Franjevci, neprijatelji pokojnikovi, već nam unapred proricahu, kako će od sada s nami postupati. Osobito se u tom odlikovao fratarski kuhač Konrad, koj nam je odmah po smrti Gabrielovoj zabranio u refektoriju objedovati. Refektorij je, reče on, samo za patre i fratre, a djaci neka se zadovolje tiem, što mogu sa slugami kod istoga stola blagovati jer i onako sve im se samo s milosrdja daje. Pomislite, kolika to bijaše za nas promiena! Prije nam fratar ni rieči nije smio kazati, a sada nam evo zapoviedati stade. Pritužit pako niesmo se imali komu, jer

nas je sve mrzilo i priekim okom gledalo radi pokojnoga Gabriela. Nije nam dakle bilo druge, nego bogu se molit, da nam skoro dodje novi gvardian, po srdcu i ćudi pravi zamienik pokojnoga patra Gabriela.

II.

Jeste li vidjeli patra malena debela i krupna tiela, na kom počivaše neobična velika glava, pokrivena crnom kosom?

Jestc li vidjeli kako mu se izpod mrka čela kao munja kriese crne oči i kao kuhan rak tubast mu se crveni nos?

Jeste li napokon čuli pripoviedati o nekom malenom patru, koji je punih osam dana mogao dan i noć vino piti, a ipak pijan nije bio?

Kako nebi, odgovorit će mi mnogi gradjanin grada Bostona, ta to bijaše pater gvardian Didak, nasliednik pokojnoga Gabriela.

Dà, i pravo će reći; Didak bijaše nasliednikom patra Gabriela, ali ne po srcu i ćudi nego samo po časti. Toj nepobitnoj istini najbolji smo svjedoci ja i moj saučenik Ivan.

Mnogi čitatelj možda će mi i zamjeriti što sam u prvom dielu toliko iztaknuo dobrotu gvardiana Gabriela, jer on i onako u toj pripoviedki ne ima velike uloge, ali to sam učinio zato, da bolje predočim patra Didaka i samostanski život za njegova gvardianovanja.

Tužno vam bijaše to gvardianovanje po nas djake, tažno kao tužna godina. Propale su naše pravice, uništili se zakoni naše slobode i mi bijasmo pravi fratarski robovi. Pred gvardianom morao je izgubiti pravdu nedužan djak, samo zato, da se fratarska čast obrani i fratar nevin ostane. Odmah čim je gvardianom postao pater Didak, promenio se način našega života neobičnom brzinom. Prije smo u jutro samo ministrovali, a

sad smo još uz to morali čistiti sobe nekojim patrom. Žemlje niesmo više dobivali za zajutrak, jer je Didak reko, da žemlje niesu za djake, oni moraju u školu na tašte ići, da budu bistriji i pametniji. Kad smo o podne došli iz škole, niesmo imali časa pripravit se za popoldašnja predavanja; sad smo mi u refektoriju morali stolove prostirati skupa sa fratarskimi klerici.

Kod objeda dvorismo mi kao i prije, ali samo s tom opazkom, da su nas sada za kakovu god malu pogrešku kod dvorbe grozno opsovali surovi fratri nadievajuć nam različita nepristojna imena. Što je jestvina preostalo od objeda, toga mi niesmo više dobivali, tiem je sada fratarski kuhač častio sluge i svoje mačke. Mi dobivasmo za objed mučnjak (t. j. u kropu zakuhano kukuruzno brašno), tanjur kisela zelja i komadić crnoga kruha. Objedovasmo pako u kuhinji kod posebnoga stola, koga su fratri posprdno nazvali „mensa honorabilis“.

Poslje toga kukavnoga objeda moradosmo ja i moj drug Ivan oprati sve posudje, a bahati kuhač Konrad sjedio dotle kraj svoga stola u kuhinji, pio crnu kafu i pušio iz čibuka rugajuć nam se svojimi prostimi domišljaji. Mi smo dakako morali šutiti kao zid. Bolila nas duša, kipilo nam srdce od jada, ali šta ćemo siromasi, kad i gvardian bijaše isto takov čovjek. Kad smo poslje podne u četiri sata došli iz škole, smjesta bi nas proćerao koji fratar pometat one duge samontanske hodnike. To smo sada svaki dan raditi morali odmah poslje škole, a prije, za patra Gabriela, samo sriedom i subotom. Ako bi koji slučajno malko zakasnio k tomu poslu, nije dobio večere. Dok smo dakle te nesretne hodnike pomeli, već je došla i doba, da pokrivamo stolove za večeru. Fratarska večera bijaše sjajna i gospodska, a naša kao zatvorenika u Lepoglavi; dobismo opet tanjur kisela zelja i komadić

crna kruha. Tek poslje toga, kad smo sve stolove pospremili i posudje oprali, odosmo učit u našu malu so bicu. U jesen i ljeto dalo se tuj učiti, ali kad je zima nastala, mučno nam je bilo uz knjigu sjediti. A kako i nebi, kad nam je kroz razbite prozore ljuti sjever duvao i snieżne pahuljice u sobicu nosio. U koliko se dalo zaliepismo si okna debelim risaćim papirom, ali šta to prudi, kad u sobi nije peći. Onu peć, što nam ju sazidao pokojni Gabriel, do temelja je dao srušiti gvardian Didak, jer se je bojao, da mu nebi drva krali i potajno si peć ložili. Za mlade ljude nije topla soba, često bi nam gvardian reko, vi ćete danas sutra sigurno postati kakova pišiva gospoda, pak zato vam škodit neće, ako sada pokušate šta je zlo na svietu. Tako bi nam odgovorio Didak, kad smo se potužili, da uz najbolju volju ne možemo učiti u zdenoj sobi. Taj naš kukavn život pripoviedasmo često puta našim saučenikom. Jedni se našoj nevolji smijahu, a drugi, koji su meka srdca bili, donašahu nam svako jutro u školu po jednu žemljićku.

Tako življasmo mi siromašni djaci pod gvardianstvom patra Didaka, dočim ostali patri i fratri upravo se preporodiše. Regule sv. Franje zaspale su u njihovom samostanu. Jedini siromašni klerici morali su se strogo držati svojih regula, koje bi svaki fratarski klerik, koncem prve godine samostanskoga si djakovanja, klečeć na pamet govorio u refektoriju pred svimi patri.

To sve dakle, što u regulah bijaše, vriedilo je samo za klerike, a ostali patri i fratri sasma se odrekoše tih svojih zakona. Sandale i maksenciuše zamieniše liepimi čizmami na škrip i finimi šeširi. Habete stadoše nositi od fina pervien sukna sa džepovi o boku i bez visokih kapuca. Debele korde zamieniše tankimi, a izpod habeta na ruci i oko vrata virila im sada liepa biela košulja. Zlatni lančići od ure sjali im na grudih

kao najvećoj gospodi. Debelih i dugih brojanica ne htjede više nijedan Franjevac nositi o boku, nego kratke i drobne, na kojih bi visio ili zlatni križ ili zlatna kolajna. U ostalom mnogi od njih, koji se više svoga reda stidili, ne imadoše nikakovih brojanica. Korone na glavi ne dadoše si od sada brijaču izrezavat, jer se to s finim šeširom nebi slagalo a niti se kosa dala po modi češljati i mirisavim uljem mazati.

Prije, za pokojnoga Gabriela, moljahu patri na koru iz breviara svoje hore svaki dan u 6 sati s jutra, poslje objeda u 2 sata i na večer u 8 sati, dočim sada morali su to činiti samo klerici. Drugi patri i fratri, osim kuhača i magistra, razidjoše se širom grada kao rakova djeca.

Kuhač je dakako prije podne bio kod kuće radi objeda, a magister (učitelj fratarski) radi svojih klerika. Poslje podne, kad smo mi djaci već sve posudje oprali i očistili, odoše klerici na vrt radit, a fratri razidjoše se koje kuda.

A gdje su gospoda patri, zapitat će me mnogi? Zar su valjda na koru breviar molili po objedu? Bože sačuvaj! Izvolite pogledati u fratarski refektorij, pak ćete vidjeti kako se breviar moli. Eno ih kako pri dugom stolu sjede uz pune čase staroga vina i kao Turci puše iz dugih šemničkih lula. Na čelu stola vidi se gvardian Didak, a dalje sami patri pomiešani s nekolicinom civilista. To vam bijahu najbolji prijatelji Didakovi. Do toga pako prijateljstva mogao je samo onaj doći, koji je doktorat položio iz pila i to na sliedeći način. Takov doktorant morao bi ponajprije za svaku zdravicu, koja se tečajem objeda nazdravila, punu čašu suhoga vina izpiti. Valja znati, da je takova čaša držala upravo polovicu litra. Svaki pater, počamši od gvardiana, reko bi po jednu kakovugod zdravicu, a doktorand ju morao popratiti punom čašom. Kolikogod

dakle bijaše gostova, toliko bi čaša izpio. Najmanje pako moralo je biti deset prisutnih osoba, koje zastupahu profesorsku komisiju.

Kad su se tako sve zdravice obredale i objed dovršio, kuhač bi donio na stol crnu kafu, a gvardian Didak veliku bocu od dva litra, koja imadjaše oblik zagorske čizme. Tu čizmu napunio bi Dadak vinom i uz veliki govor predao dotičnomu doktorantu, koji ju naj više na dva dušaka do dna morao izkapiti. Poslje toga čitao mu kojigod pater cielu večernicu o samom vinu. To vam bijahu litanije sastavljene na način litanija svih svetih, t. j. tuj su se svi mogući momenti navadjali od kojih neka vino oslobodi i čuva novoimenovanoga doktora. Tako na primjer pater je reko: Od crvena nosa, a doktorat mu odgovorio: oslobodi me vino. Ciela večernica svršila se pjesmom: Svet i presveti, vino je v kleti. Po tom jošte morao bi doktorant pred slavnom komisijom tri puta gore i dole proći po refektoriju i to tako ravno i upravno, kao da nije vina ni kušao. Tiem dakle bude promoviran novi doktor po predsjedniku Didaku. Kadgod bi se takov čin obavljao, pilo se i pušilo u refektoriju od objeda do pô noći. Razumieva se samo po sebi, da im razgovori bijahu visoki i učeni, a kako i nebi, kad su svi redomice sami doktori bili. Tako su gospoda patri radili svaki dan poslje podne. Dakako da uz takov život bijaše se patrom mučno jutrom ustajati, a osobito gvardianu Didaku, koga su često sa prijatelji njegovimi iz refektorija pietlovi sproveli svojim jutarnjim kukuriekom. S toga su patri muogu i mnogu plačenu misu prospali i pobožan puk iz crkve pustili bez izpoviedi. Ako i bi se kadagod koji mamuran pater sa debelimi naočali slučajno doturao u crkvu medj puk, to je tako gadnim i prostim načinom izpoviedao taj siromašni narod, da bi mu se smjesta bilo moralo oduzeti pravo izpoviedanja.

Taj isti bostonski samostan imade vam svoj veliki imetak koje u gotovom novcu, koje u obveznicah ili razteretnicah. Ali pater Didak nije poznao drugoga imetka nego onaj u gotovom novcu. To vam bijahu same srebrne škude, koje je gvardian uvjek u svojoj kesi nosio i svojim prijateljem pokazivao, kako je tobože on bogat čovjek. O razteretnicah pako i obveznicah samostanskih ne znadjaše gvardian ino, nego samo to, da zbilja njegov samostan takove papire negdje imade. Na koga su obveznice glasile, pod kojim su brojem razteretnice bile i da li su se možda već izvukle, toga svega nije znao gvardian niti se ikada zato brinio. Ovaj posao obavljaše mu jedan njegov prijatelj civilista. Taj čovjek dizao mu kamate na obveznice, nosio novce na razteretne kupone, jednom rieči, taj mu je prijatelj sve samostanske račune točno vodio. Gvardian dakle bijaše sasma bez posla. Kad bi prije podne oko deset sati svoju misu odčitao, otišo bi u gostionu s kojim patrom ili prijateljem na pet šest čaša piva. To mu bijaše sav posao prije podne, a poslje podne promovirao bi opet kakvoga novoga doktora.

Kad mi siromašni djaci i samostanski klerici vidjesmo, kako razkalaženo živu ostali patri i fratri, naumismo i mi na neki način život si poboljšati. Klerici objedovahu i večerahu zajedno sa patri u refektoriju, pak zato im do hrane nije toliko stalo, koliko do onoga staroga vina, koje su samo patri poslje objeda pili kao poculum caritatis. Mi pako djaci razmišljasmo na sve načine, kako bi došli do slaninskoga mesa i bieloga kruha, jer mesa nijesmo nikada dobili, osim na božić, uskrs i duhove, inače uvjek samo mućnjak, kiselo zelje, grah i crni kruh. Pripomenut mi je jošte i to, da kadgod u ljetu dobivasmo u istinu pečenku, ali to ne bijaše jelo za ljude. Čujte kakovo to bje meso!

U Turopoljibah bijaše običaj, da je svaki gazda, kad mu se prvi put koja krava otelila, darovao bostonskim patrom ono prvo tele. Tako se fratri u kratko vrieme domogli punu staju telića, buduć pako ne bijaše im moguće svu telad hraniti, poklaše nekoliko tieh prvienaca. Svu ovu teletinu objesili su fratri na tavan u dim, da se pomalo suši i da ju danomice troše, ali ne za djake nego za patre i fratre.

Medjutiem kad je osvanulo ljeto i dani su nastali vrući, ocrvivila se sva preostala teletina na samostanskom tavanu. Toga mesa ne htjedoše jesti patri ni fratri. Komu će dakle pripasti ta pečenka? A komu drugomu nego nam siromašnim djakom; meni i mojemu drugu Ivanu. Stoga nam nebudi zamjereno, što smo odlučili patru vikaru (t. j. ključaru) krasti šunke i kruh. Način, kojim smo do svega toga došli, ne bijaše dakako najljepši, ali nam siromašnim gladnim djakom ne može se ipak ta kradja upisati u tolik grieh, kao razkalašeni život ondašnjih samostanaca.

Nu prije, nego počmem o tom govoriti, predočit vam moram tadanjega samostanskoga vikara patra Hipolita. To vam bijaše čovjek od kojih četrdeset godina, visoka stasa, suha i blieda lica a orlova nosa. Inače bijaše to pater poštenjak i dobra srdca. Nas siromašne djake nije on jedini mrzio, dapače gdje bi mogao, zagovarao nas pred gvardianom Didakom. Vikar Hipolit uvidjavaše takodjer, da Didakovo gvardianstvo, kao i život ostalih samostanaca, ne valja ništa, i da ne vodi Franjevce do nikakove slave, ali je ipak uvjek pokorno šutio veleć: „Svako je poglavarstvo od boga dano.“ Jednom rieči, pater Hipolit držao se jedini svoga breviara i reda, a tiem više, što bijaše još uz vikarstvo i magistrom fratarskih klerika.

Medjutiem ta sva dobrota vikara Hipolita nebi nam ništa pomogla bila pri našoj nakani, a da ga nije bog

obdario još jednim osobitim svojstvom. Naš Hipolit bijaše vam mali smušenjak i zaboravljivac. Što je danas u večer kud metnuo, sutra u jutro nebi toga tako dugo našao, dok se slučajno nije na to gdjegod namierio. Zato ga klerici neprestano varahu u školi; jer bi uviek rado zaboravio, što je klerikom tumačio i za lekciju dao. Kraj takova dakle čovjeka bijaše nam posve lako izvadjati naše namiere i namišljaje. Osim toga pripomenut mi je jošte i to, da je frater Konrad pokraj svojih mačaka imao još i dva liepa lovna psa, koji su često ulazili u crkvu i refektorij.

Prodjimo dakle na odluke o poboljšanju našega djačkoga života u samostanu. Prije svega sazvasmo skupštinu, u kojoj smo bila mi dva, ja i moj drug Ivan te četiri fratarska klerika, od kojih bijaše najprevrtljiviji i najbolji nam prijatelj klerik Franjo. Skupština se dakle tajno sastade u našoj djačkoj sobici, i nakon poduljega viećanja izrekoh ja ovaj zaključni govor:

Slavna skupštino!

Veli se, tko radi neka i jede. To je, gospodo, nepobitna istina, koje se mora svaki gospodar strogo držati. Pak u istinu svaki pošten gazda, kad vidi, da mu je družina marljiva i da radi, ne krati joj zaslužena zalogaja, samo naš pater gvardian neće se toga držati s obzirom na nas. Mi samostanski klerici i djaci radimo od rana jutra do kasne večeri, pak ipak ne dobivamo one hrane, koju si svaki dan krvavo zaslužujemo. Vi, gospodo klerici, doista dobivate objed kao i ostali patri, ali vam je ipak krivnja nanesena tiem, što vam gvardian uzkratio vino. Prije ste kod objeda dobivali stari sajtlek vina, a sada litar vode. Mi pako djaci objedovasmo prije, kako i sami znate, u refektoriju i dobivasmo ista jela, koja i patri; a sada gospodo, eto nas u kuhinji kod m e n s e h o n o r a b i l i s, gdje se dan na dan hranimo mučnjakom, grahom i kiselim zeljem.

S toga mislim gospodo, da neće biti nikakove grehote, ako se u toj nevolji pomognemo sami, t. j. ako si izmislimo način, kojim bi se do mesa, kruha i vina moglo doći.

Ja sam, gospodo, već dugo i dugo razmišljao o tom, ali ipak mi nije sve do danas palo na pamet, kako bi mogli do rečenih stvari doći.

Evo čujte, čemu sam se danas domislio! Mi znamo, gospodo, da je naš pater vikar mali smušenjak, da preko noći zaboravi, što je jučer rekao i šta je gdje ostavio. Znamo, gospodo, i to, da vikar Hipolit stavlja ključeve od pivnice straga u svoj kapuc. Po tom dakle sudim, da nebi bilo baš težko doći do ključa od pivnice, samo ako bi se oprezno radilo. Ja gospodo, mnijem, da bi se taj čin imao evo ovako obaviti:

Kad se u osam sati na večer ugase u refektoriju svieće i vi se, gospodo, klečeć sa ostalimi patri bogu molite, tad vikar Hipolit obično kleči straga kraj peći. Njemu dakle iza ledjah morao bi kleknuti jedan od gospode klerika, pak mu liepo s tiha uzeti ključ iz kapuca. A kad poslje molitve izadjete iz refektorija, ja ću vas pričekati gore na vašem hodniku, da mi ključ od pivnice predadete. A dalje bit će moja briga, kako da vino iz pivnice donesem. Ja ću, gospodo, oko devete ili pol desete ure, kad u refektoriju najbolje pije Didak sa svojimi prijatelji i kad kuhač ode već spavat, tiho otvoriti pivnicu i moj baril od pet polića napuniti vinom. Evo tako imat ćemo vina svaki dan posve dosta. Namiće nam se jošte pitanje, kako da taj ključ vratimo vikaru Hipolitu, a da on ni ne posumnja, da je ključ kod nas bio? U ostalom i tomu je lahko pomoći. Ja ću rano u jutro, kad vikaru Hipolitu donesem pred vrata očišćene čizme, podleknuti mu ključ ili na onaj prozor pred njegovom sobicom ili u refektoriju na stol kraj peći, t. j. tamo gdje u večer bogu se moli. Vidit ćete,

gospodo, kako će smušenjak vikar misliti, da je sbilja ondje ključ ostavio, kamo sam ga ja metnuo.

— Živio! Živio! kliknuše mi svi članovi skupštine. Dobro si zamislio, živio!

Na to ustane klerik Franjo i obeća nam, da će on prvi taj orijaški čin izvesti odmah isti dan u večer.

Poslje toga upitam ja kao podpredsjednik slavnu skupštinu, kako da dodjemo do mesa, sira ili bieloga kruha.

O tom pitanju viećalo se dosta dugo i govorilo svašta, ali sve skupa ne bijaše ništa vriedno, dok napokon klerik Franjo ne progovori nam po prilici ovako:

Slavna skupštino!

Vrlo se dobro dosjetio moj predgovornik, kako ćemo od sada do pivničnoga ključa doći i slabo si tielo dobrim starim vinom kriepiti. Buduć pako da se ne da vino piti na gladan i tašt želudac, valja nam, kako rekosmo, sabrati pamet te izmisliti način, kako da do mesa i kruha dodjemo. Ja sam, gospodo, takodjer o tom mozgao i mislio, dok napokon ne dodjoh i do te tajne.

Poznato vam je, gospodo, da Turopoljci nose fratrom na dar osim telića i šunke i sir i maslac. Taj prikaz svaki seljak obično metne na veliki oltar kraj jastuka, gdje ostane višeput do noći. Poslije objeda nije, kako znamo, ni žive duše u crkvi. U to doba otići će jedan od nas klerika u crkvu, uzet s oltara šunku ili sir, to zamotat u svoju ruketu i doniet u djačku sobu. Ako bi ga slučajno na hodniku sastao Hipolit ili koji drugi pater i zapitao ga, šta nosi, neka mu reče, da si je u sakristiji ruketu zaboravio.

— Ali što će na to reći oni patri, koji su čitajuć misu vidjeli dar na oltaru, uleti Franju u rieč moj drug Ivan.

— I tomu je lahko pomoći, odvrati Franjo. Znano Vam je, gospodo, da naš kuhač Konrad ima dva lovna

psa, koja se cio dan tepu po cielom samostanu. Riedko je koji dan, kad je sakrista ili mi ne moramo iz crkve tjerati. Mislim pak da u crkvu dolaze zato, što im mirišu šunke na oltaru. S toga, gospodo, ako bi koji pater kada primietio, da je kod mise vidio šunku na oltaru, a poslje podne da je iste ne stalo, mi ćemo jednoglasno okriviti kuhačeve pse. Reći ćemo, da smo je u hodniku našli, gdje se darovanom šunkom goste.

— To je sve dobro i dosjetljivo, pridodam ja, ali će patri i kuhač pitati u tom slučaju, gdje su kosti od pojedene šunke.

— Za to me ne boli glava, odgovori Franjo, pazite samo što ću vam sada reći.

Kad koji od nas klerika donese šunku iz crkve ovamo u sobu, ima ju odmah razrezati na komadiće i u stolnu ladicu ju sakriti, a na kosti morat će malko mesa ostaviti i tako ga prsti raztrgati, kao da su ga kuhačevi psi zubmi nagrdili. Takove kosti neka se onda razbacaju po onom hodniku, što iznutra vodi u crkvu.

— Živio Franjo! zaviknusmo pljeskajuć rukama. Nije se Franjo bogme pod vrbom rodio, znade se i on nečemu dosjetiti. Živio!

— Molim, gospodo, opet ću ja kao predsjednik. Sada dakle znamo, kako nam je moguće do vina i mesa, ali nam poznato nije, kako da se bieloga kruha domognemo Kruh je tu vrlo potrebit, jer bez kruha neda se jesti slana šunka ni dobar turopoljski maslac.

— Ne bojte se, gospodo, odgovori drugi mali klerik po imenu Mauricij, to će biti moja briga. Ja sam, kako i sami znate, pekarski sin, nastavi Mauricij. Kao takov vidio sam svaki dan kako se kruh miesi, a napokon, kad bijah jači, dadoh se i sam na taj posao. To dakako bijaše mojemu otcu vrlo drago, ali majka ne htjede se tiem složiti. Njoj dakle za volju morao sam u gimnaziju, nu ipak i kano gimnazijalac često

sam otcu i njegovim djetićem pomogao kruh omiesiti i peć naložiti. Tako sam ja, gospodo, svršiv nižu gimnaziju, ujedno bio izučenim kalfom pekarije.

To sve dobro vam znade naš kuhač frater Konrad, pak zato me svaki tjedan rado zove k sebi u kuhinju, da mu pomognem kruh omiesiti. U nas pako kruh se peče samo poslje podne, prije podne nikada, jer je tada zabavljen Konrad kuhanjem objeda. A poznato vam je, da je svaki dan poslje podne naš frater Konrad pijan kao tuba i da spava u svojoj celici kao panj. Tad ja sâm mjesto njega kruh omiesim i izpečem. U takovoj okolnosti neće mi, gospodo, biti težko dva tri hljeba više izpeći i u djačku je sobu donieti. Za to vam gospodo tvrdo obečajem, da uz meso i vino neće nam manjkati ni kruha.

— Živio naš pekar! opet ćemo svi jednoglasno našemu malomu Mauriciju. Samo neka se drži svoje rieči i svoga obečanja.

Poslje toga razgovarasmo se dugo jošte, o koječem, dok napokon ne dodje doba, da sa klerici stolove u refektoriju pokrivamo.

Tude smo doznali, da će se baš isti poslje podne kruh peći, jer ga je za objed jedva dostalo.

To bijaše po nas djake veliko veselje, jer smo već unapred znali, da ćemo večerati svježi bieli kruh.

I ne prevarismo se u nadi; poslje podne peko je kruh naš Mauricij, a kuhač Konrad pijan kao top spavao je u svojoj sobici.

Medjutiem dodje večera i doba večernje molitve, t. j. onaj kobni časak, kad će klerik Franjo prvi izvesti orijaško djelo — ukrasti vikaru Hipolitu ključ iz kapuca. Ja sam ga već čekao u prvom katu na hodniku — čini mi se — upravo pod urom. Na hodniku pako bijaše tamno kao u rogu, jer su klerici, iduć na molitvu s gornjega kata u prizemni refektorij, (to bi-

jaše obično u zimi) morali ugasiti svjetiljke u svojem hodniku, da se tiem nešta ulja prištedi. A kad su molitvu dovršili te se iz refektorija vraćali u svoje celice, svietili bi si nekakovimi lampami od papira.

Tu dakle u hodniku stajao sam malo ne četvrt sata. Najedanput začuh, da se na refektoriju otvore vrata. Evo! sad idu klerici, pomislih u sebi i otidjoh izpod ure do stuba, da im tobože na susret dodjem. Spomenuti mi je jošte i to, da sam u ruci imao pun rubac liepih jabuka, što sam kleriku Mauriciju za njegove novce na trgu kupio. Buduć pako da niesam imao sgode prije mu te jabuke predati, donesoh je sada na hodnik. Držeć dakle te jabuke u ruci upoznah po glasu, da to gore ne idu još klerici, nego magister Hipolit sa nekim nepoznatim čovjekom.

Što ću ja sada, pomislih u strahu. Hipolit će me pitati, šta u tom hodniku u večer tražim, a ja neznam što bi mu odgovorio. Ako mu rečem, da sam za Mauricija jabuke kupio, već unapred znam, da će siroma klerik velikih neprilika imati, jer pod magistrom Hipolitom nije ni jedan klerik smio kod sebe imati ni krajcara.

Kud ću ja dakle sada, da sebe i Mauricija neprilike riešim? Ej nije bilo druge, nego s jabukami sakrit se u magistrovu peć, gdje se jošte ložilo nije, jer bijaše mjesec listopad. Peć bijaše dosta duga i puna staroga pepala, ali to me ništa nije smetalo. Duljinom tiela legoh s jabukami u peć zatvoriv za sobom željezna vrata od ušća.

Jedva sam u pepelu disao a i kašalj me već stao napinjati, ali ja ga junački suzdržavah sve u nadi, da ću se tako neprilike izbaviti. U to dodje na hodnik i magister Hipolit sa onim nepoznatim čovjekom, a to vam bijaše — u koliko sam mogao po glasu prepoznati — naš samostanski pečar, koga je gore doveo pater Hipolit, da mu peć pregleda i popravi. Mili bože

ali sam bio u strahu, kad sam čuo magistra, gdje je pred peć doveo pečara i rekao mu: evo to je ta moja peć, koju ćete vi sada pregledati i sutra ju popraviti. Na ove rieči prodjoše me trnci i polije me znoj što od srama, što od straha. Što će biti, ako magister otvori pećna vrata? Bolje bi bilo, mišljah u pepelu, da sam vani na hodniku ostao.

Medjutiem reče pater Hipolit pečaru:

— Izvolite gospodine majstore peć iznutra pregledati; evo baš imam svieću pri ruci, da vam malko posvietim.

— Nije potrebno, odvrati mu pečar. Sutra, kad dodjem ovamo sa mojimi djetići, pregledat ćemo peć iz vana i iznutra. Sad mi je dosta, da znam gdje stoji ta peć.

Sam bog iz tebe govori, mišljah ja u pepelu ležeć. Taj čovjek sbilja kao da sluti, da bi se nešta dogoditi moralo, ako otvori vrata. Hvala bogu i tomu pečaru, ipak će se dobro i ta nesgoda svršiti.

Dok sam ja tako u peći promišljavao, nije Hipolitu vrag dao mira; on otvori ona gvozdena vrata i opazi odmah, da nečije noge iz peći vire.

— Zatvorite vrata, gospodine magistre, reče mu pečar. Zatvorite, to je nekakov tat došao u samostan, da noćju koga ubije i okrade.

— Neću zatvarati u ime božje, odvrati magister i zapita: tko si božji u toj peći? Javi se odmah ako hoćeš živ ostati.

Nu ja sam već u peći sasma odrvenio od straha, te niesam mogao ni rieči izustiti.

— Tko si božji? opet će magister, a pečar, bojeć se toga razbojnika u pepelu, pobježe od peći na stube.

— Ništa, ništa, pater magister, ja sam u peći. Jedva mu odgovorih drkčućim glasom.

Magister me dakako odmah prepoznao po glasu i za noge izvukao iz peći. O da ste me vidjeli kakov sam bio! Sav u čadjah i pepelu kao dimnjičar, a od stida udarala mi krv u lice.

— Šta radiš u toj peći? upita me ljutito magister. Zar si poludio! A šta imaš u tom rubcu?

— Jabuke, odgovorim mu sasma tiho.

— Pak što si s jabukami radio u peći, opet će Hipolit.

— Hotio sam je u peć spraviti, brzo se dosjetim.

— Zašto baš u peć? Ta ti imaš u svojoj sobici malu ladicu, pak si u nju mogao jabuke metnuti.

— Ja sam u ladici imao mnogo jabuka, odgovorim mu dosjetljivo, nu jer mi je ladica bez ključanice, pokrali su mi sluge malo ne sve jabuke, samo ovo nekoliko ih jošte mi je preostalo. Zato mi ne zamjerite, što sam pred tati hotio si tih nekoliko jabučica u peć sakriti.

— Daj meni te jabuke, reče magister Hipolit, ja ću ti je u svoju sobu spraviti, pa kad ti se ih pohtjede, dodji samo k meni.

Velikim veseljem predadoh Hipolitu jabuke, da mi je čuva, i premda nebijahu moje, ipak mi nije do njih mnogo stalo, jer da se niesam u onaj trenutak laži dosjetio, bio bi sbog jabuka karenciju dobio. Po tom odoh ja dole u našu djačku sobicu, da se od pepela i čadja očistim, dočim je gore na hodniku Hipolit ostao s pečarom razgledavajuć stare i razpucane peći.

Dok sam se tako u sobi čistio i umivao, vrati se i Hipolit s pečarom sa gornjega hodnika. Pečar je dakako otišao kući, a magister Hipolit u refektorij, gdje je tek sada s klerici večernju molitvu započeo. Ja sam sve to dobro čuo, i kad sam se na brzu ruku malko očistio, otidjoh opet na dolnji hodnik, da klerika Franju pričekam. Ako bi me bio na novo Hipolit na hodniku

našao i pitao, šta tražim, nakanih mu odgovoriti, da sam nož izgubio.

Nije dugo postojalo vrieme, kad evo otvore se vrata od refektorija i klerici izadju napolje. Videć ja već s daleka, da magister s njimi ne ide, veselo skočim klerikom na susret. I niesam se badava poveselio; Franjo je u istinu ukrao Hipolitu ključ iz kapuca i predao ga meni, da vina iz pivnice donesem. Ujedno mi tada rekao i klerik Mauricij, da je već dva hljeba kruha sakrio pod moju postelj. Ja pako naložim klerikom, da gore u svojoj školi priprave svieće i prozore svojimi habeti zastru, tamo bo će danas biti prva naša zabava. To smo mogli vrlo lahko učiniti s toga, što magistrova soba bijaše daleko na protivnom uglu od škole, odakle se do magistra ni najveća vika nebi čula. Pod školom pako bijaše kuhinja, gdje noćju ni žive duše nikad nije bilo. U takovoj dakle sobi mogasmo se po volji zabavljati, osobito pak radi toga, što magister Hipolit nije nikada poslije večernje molitve išao prigledat, da li klerici spavaju ili su jošte budni.

Čim sam dakle ključ od pivnice dobio, brzo otidjoh u sobu k mojemu drugu Ivanu. Tude sam hitro oprao moj baril od pet polića i dogovorio se s Ivanom, da ću ja danas vani stražiti, a on u pivnicu ići, jer je čisteć prošli put bačve vidio, gdje se najstarije vino nalazi.

Skoro zatim čusmo, da su pater Hipolit, pijani kuhač Konrad i nekoji drugi fratri otišli spavat, dočim je gvardian Didak, kartajuć se sa svojimi patri i prijatelji, ostao u refektoriju kod pune čaše.

U to se i mi primismo našega posla. Posve tiho, kao plahi miševi, odosmo mimo kuhinje pred pivnična vrata. Tuj sam ja ostao na straži, a moj Ivan otvoriv vrata unidje u pivnicu mojim barilom i napuni ga u tmini najstarijim i najboljim vinom.

Kad smo tiem gotovi bili, uzeh ona dva hljeba izpod moje postelje i hajde gore u školu, gdje su nas već klerici čekali. Ah da vam je bilo vidjeti taj prvi naš sastanak, to prvo naše veselje! Zabavljasmo se tako ugodno i krasno, kao da čekamo polnoćku. Sami klerici pribaviše finih cigara i dobrih salama, a mi doniesmo staroga vina i svježega kruha. To dakle bijaše dosta sjajna večera, osobito pako za nas djake, koji smo kiselo zelje večerali. Ne znam, da li su se gostovi i plesačice ikada na najsjajnijem koncertu tako ugodno zabavljali, kao mi na toj prvoj djačkoj večeri.

Tuj bijaše različitih zdravica koli članovom družtva, toli domovini i slavnim hrvatskim muževom. U razgovoru pripoviedasmo si koješta iz našega samostanskoga života. Tako na primjer govorilo se tuj o dobroti pokojnoga Gabriela, o surovosti i zlu životu gvardiana Didaka, o promieni naše hrane i o prostoti udilj pijanoga kuhača Konrada. Napokon sve razgovore začinio sam ja onim nesretnim momentom, kad me pater Hipolit našao s jabukami u peći. Tomu se svi skupa do sita nasmijasmo, a klerik Franjo spjevao kasnije o tom neku vrlo šaljivu pjesmu.

Poslje razgovora i zdravica stadosmo se kartati duraka, a kad nam već i toga dosta bilo, razidjosmo se u naše sobice, gdje smo uz ugodne sanje sve do rana jutra sladko spavali.

To bijaše naš prvi djački sastanak, koji je, polag našega djačkoga dogovora, smio biti samo sriedom i subotom u večer, te u oči svakoga školskoga praznika.

Ova prva zabava bijaše upravo u subotu, a druga u sriedu u večer. Ta druga zabava bila je u toliko sjajnija, što je klerik Mauricij u ruketi donio šunku iz crkve, u ostalom isto tako se zabavljasmo kao i na prvoj zabavi osim toga, što se napokon ja i moj Ivan pobratismo sa svimi klerici.

Magister i vikar Hipolit nije dakako osjetio, da mu klerik Franjo kod molitve uzima pivnični ključ iz kapuca. Kako naš Franjo bijaše dosjetljiv i prevrtljiv, znao je magistru Hipolitu u jutro podmetnuti ključ upravo na ono mjesto, gdje ga je Hipolit kao zaboravljivac više put zaboravio. U tom poslu podpomagasmo ga i mi djaci, koji se najranije ustajasmo.

Za one pako šunke, koje su klerici znali odnieti sa oltara, bijahu uviek krivi mladi lovni psi kuhača Konrada. Radi toga zamrziše ga patri tako ljuto, da su nakanili ili pse mu odstraniti, ili njega samoga iz samostana odpraviti.

Tako dakle u slogi sa fratarskimi klerici življasmo mi siromašni djaci u samostanu, pijuć dobro staro vino uz prismok sladkih turopoljskih šunka i svježega fratarskoga kruha. Često puta rekosmo na takvoj djačkoj zabavi: Ako su se patri i fratri preporodili pod gvardijanstvom patra Didaka, niesmo bogme ni mi za njimi daleko zaostali. Ako se oni uz svoj nerad i lienost tako časte i goste, zašto si od toga nebi priuštili i mi siromašni djaci, koji si to krvavo zaslužujemo. Patri i fratri bezposlice hodaju po gradu, a mi djaci i klerici moramo raditi kao španjolski robovi. S toga nam neka ne bude zamiereno, što si tajne zabave u samostanu priredjujemo.

III.

Veli se, da ljudsko srdce nikad zadovoljno nije. Tek što postigne jednu želju, već za drugom hlepti. Isto tako bijaše i s nami. Nije nam bilo srdce tiem zadovoljno, što se fratarskim kruhom pitamo i starim vinom jačimo, mi se opet dosjetismo načinu, kako da do novaca dodjemo. Ta dosjetka nebi nam na um pala, a da niesmo prije vidjeli fratra sakristu, gdje si on tiem načinom novac služi.

Taj dakle frater sakrista pronašao je dva načina, kako je do novaca mogao doći.

Prvi način bijaše eto ovaj: Mnogim patrom, kao što sam već prije napomenuo, bijaše vrlo mučno rano u jutro ustajati i mise čitati, jer su obično do polak noći u refektoriju iz punih čašah sveto pismo čitali. Po tom dakle bijahu rane mise vrlo riedke, premda je u to doba jutra najviše puka čekalo na misu. Mnogi seljak donio bi i koji novčić na misu, ali komu da ju plati, kad gospoda patri jošte spavaju. Tu sgodu upotriebi sakrista frater Formuš, koji bijaše u sakristiji od rana jutra do podne. On se je naime pred prostim pukom izdavao za patra, koji čita misu svaki dan u pet sati jutrom, i to u prvom katu samostana, u nekoj malenoj kapelici, (koje niti nije bilo) gdje su tada kod njegove mise samo gospoda patri. Zato da ga ljudi nikad ne vide mise u crkvi čitati. Usljed takove laži plačahu mu seljaci nebrojene mise, koje dakako on kao frater nije čitao, a niti je novce predao patrom, koji bi imali misiti. Novci su dakle ostali u džepu fratra Formuša. Medjutiem to je krvavo trebao, jer si je već našao dragu, neku mladu udovicu vrtlaricu, kojoj bi svaki mjesec stan plaćao i nove oprave kupovao. Oviem dakle načinom došao bi frater Formuš svaki dan do dva, tri forinta.

Mi djaci, koji smo tu prevaru vidjeli i znali, tužismo sakristu Formuša gvardianu Didaku, ali on nam kao djakom ne htjede vjerovati. Šta lažete vi djački skotovi, rekao bi nam Didak na pritužbu, vi ne trpite fratra sakristu, pak zato ga hoćete samo ocrniti pred menom. Ja kao gvardian najbolje znadem, da su svi moji patri i fratri u redu, (?) a vi skotovi nosite se iz moje sobe. Vaš je posao hodnike čistiti. Tako nam je gvardian Didak odgovorio, kad smo Formuša tužili mu radi toli gadna čina. Tiem načinom mogli su i stariji

klerici siromašni puk varati i na mise novac primati, ali toga činili niesu, jer takov čin je u nebo vapijući grieh. Siromašni težak cieli dan gladan i žedan radi za deset grošića, pak sjetiv se svoga pokojnoga otca ili brata, dade onih tužnih deset grošića kojemu patru, da mu za mile pokojnike misu odčita. Eto vidite, u takovu svrhu i nakanu krvavo zaslužene novce, uzimaše frater Formuš od siromašnoga naroda, da tiem može uzdržavati svoju ljubeznicu. Pak zar to da nije u nebo vapijući grieh bio!

Drugi način, kojim je frater Formuš do novaca došao, bijaše eto ovaj: Svake godine nabrao bi Formuš razne mirisave trave, kao božje plahtice, majčine dušice itd., pak sve to dobro osušio na ljetnom suncu. Tako osušenu travu blagoslivlja koji god pater, a onda ju sakrista prodaje prostomu puku, koji tomu draču neku višu moć pripisuje. Stare bake nose taj drač uz sebe u malom medaljonu, komu vele Jagnuš. Osim toga tiem posvećenim dračem kade seljakinje svoje krave muzare, da im tobože vještice nebi mlieko otele.

Kad je dakle takovoga posvećenoga drača fratru Formušu ponestalo, otišao bi na sienik i tamo nakupio sieninja, što bijaše sasma slično onoj posvećenoj travi. To sieninje prodavaše frater Formuš seljakinjam pod posvećenu travu. To sve dobro znajući mi djaci i klerici, stadosmo poput sakriste Formuša i mi taj posvećeni Jagnuš prodavati što za novac, (obično za groš) što za jaja. Nu valja znati, da niti mi djaci, niti klerici niesmo mogli toga činiti, dok frater Formuš bijaše u sakristiju, jer prodaja toga drača dozvoljena bje samo sakristi.

Medjutiem dogodilo se, da je frater Formuš pogibeljno obolio i malo ne cielu godiuu u postelji ležao. Mjesto njega dakle imenova gvardian Didak privremenim sakristialnim pomoćnikom našega Franju, kao najstarijega klerika.

Po svom starom običaju dolažahu seljakinje i sada u sakristiju tražit posvećene trave, nu siroma Franjo nije toga svećenja imao pri ruci, jer je frater Formuš zatvorio onaj ormar, gdje taj sveti drač stoji. Bojao se mudri sakrista, da mu nebi klerik Franjo posvećenu travu razprodao, a novca ne vratio. Gdje će dakle Franjo smoći taj sveti Jagnuš? A gdje drugdje ako ne ondje, gdje ga je i frater Formuš nakupio, kad bi mu ga ne stalo.

Jedan poslje podne odosmo ja i klerik Franjo na sieno i tamo nakupismo punu košaru sieninja kao prije i frater Formuš. To sieninje prodavasmo seljakinjam pod posvećenu travu. Dogodilo se više puta, gdje su žene Franji kazale, da je njegova trava puno bolja i koristnija od trave Formuševe! Razumieva se samo po sebi, da pred patri nije klerik Franjo posvećene trave seljakinjam davao, jer bi tad gvardian i magister novac od njega tražili.

Takova trgovina doniela nam na dan po dvadeset novčića najviše. Blagajnik bijaše sam klerik Franjo, koji bi koncem svakoga mjeseca dobivene novce jednako porazdielio nam djakom kao i ostalim klerikom. Za taj novac kupovasmo si sve potrebite stvari za školu, a kad nas na večernjih zabavah fratarski klerici naučiše pušiti, trošismo od toga i na duhan. Mnoga seljakinja mjesto novaca dala bi nam dva, tri jaja. To smo mi takodjer rado primali, jer smo si tad svaki dan za večeru pržetinu pekli.

Tako dakle dodjosmo i mi do novaca. Istina, da to ne bijaše baš najljepši način, jer smo očevidno fratrom krali i fanatične seljakinje varali; nu kad se sjetimo na to, kako su fratri od siromašnoga puka dobiveno vino, meso i novac zlo upotrebljivali te razkalašeno živili, onda nam neće nitko u grieh upisati, što si i mi malom prevarom naš tužni život malko poboljšasmo. Napokon

mi sami djaci nebi nikada bili do toga varakanja došli, da ne vidjesmo nekoje fratre i patre, kako se oni na takov način dočepaju novaca.

Medjutiem dogodi nam se nova neprilika. Kuhača Konrada zamrzili su — kako već rekoh — ostali patri radi njegovih lovnih pasa, koji tobože šunke i kobasice iz crkve kradu. S toga je Konrad odlučio oba psa ili prodati ili kojemu si prijatelju prikazati. I doista za kratko vrieme dodje u samostan neki župnik, koji kao ljubitelj lova oba psa kupi od fratra Konrada.

— Sad ću makar mira imati, reče Konrad. Do sada su bili moji psi krivi, da kradu šunke iz crkve, nu vidit ćemo kako od sada bude.

Kad smo mi djaci i klerici čuli Konrada tako govoriti, puče nam pred očima, da nebi baš probitačno bilo od sada šunke sa oltara uzimati, jer bi se odmah sumnjalo na nas djake. Što ćemo dakle sada učiniti? Kruha i vina imamo dovoljno, a mesa ni jednoga zalogaja! E, nije bilo druge, nego opet skupštinu sazvati, na kojoj sam ja kao predsjednik ovako po prilici progovorio:

Štovana gospodo!

Poznato vam je, da je frater Konrad prodao svoja dva lovna psa. Ovi psi, kako znate, bijahu do sada krivi za sve one šunke i kobasice, što smo ih mi iz crkve odnieli, i baš radi toga prodade Konrad ta svoja dva psa. Pitam vas gospodo, tko će pak sada biti kriv, kad šunke sa oltara ponestane? A tko drugi, nego li mi djaci ili vi klerici. Zato, gospodo, valja nam pronaći neki drugi novi način, kako bi opet mogli do dobrih šunka doći, jer bez mesa nije nam večera podpuna.

Ja sam već o tom razmišljao i dosjetih se nečemu, nu ne znam samo, da li će se to moći tako lako izvadjati, kako ja mislim. Medjutiem ako moj izum nebi baš najpraktičniji bio, može se zabaciti. Slušajte dakle čemu se ja domislih!

U drugom katu ovoga samostana ima — kako sami znate — velika i duga soba, gdje je nekada bio refektorij. U toj sobi suše se fratarske šunke. Tude naš stari kranjac Joško loži vatru borovicom u jednom kutu, a masne šunke vise na dugih drugovih širom sobe. Jučer poslje podne bijah i ja u nutra upravo onda, kad je kranjac Joško vatru ložio i vjerujte mi, to vam bijaše toli gust dim, da niesam pred sobom pedalj daleko vidio.

S toga bi po mojem mnienju vrlo dobro bilo, da u onaj čas, kad se najbolje dimi, otidje jedan od nas djaka tamo u kut, gdje Joško vatru loži, pak da se s njim štogod razgovara, dotle pako morao bi drugi sa drugog kraja po dvie, tri šunke skinuti i odnieti je u našu djačku sobu. Ne treba se bojati, da će ga kranjac Joško viditi, jer pred onim gustim dimom ne vidi se upravo ništa, a i poslje toga, kad se već prestane dimiti, neće kranjac Joško opaziti, da mu koja šunka manjka, jer im on, kako se jučer osvjedočih, ne zna ni broja. Tako gospodo, mislim, da nam je moguće opet do mesa doći.

— Dobra ti je dosjetka, reče mi Franjo, samo još nekoliko rieči ja ću ti pridodati.

Mi znamo, da je kranjac Joško slabouman, da ne zna čitati ni pisati, a rado sluša onoga, koji mu štogod o zviezdah pripovieda. On sam gradi se nekakovim tobože zvjezdoznancem, pak zato ga i fratri uvjek posprdno izpitivaju, kako se zviezde kreću i kad će biti pomrčina sunca.

S toga mislim, da bi najbolje bilo pripoviedati Jošku o zvjezdoznanstvu, dok bi drugi straga šunke sa druga skidao. Tako sudim, da bi ga najlaglje zabavio u onaj kobni časak.

Mi svi jednoglasno pristadosmo na taj predlog i dogovorismo se, da ćemo to ja i Ivan sutra oko jedanaeste ure izvesti. Tiem bi sjednica zaključena.

Drugi dan prije podne, kad smo ja i moj drug Ivan došli iz škole, odosmo oba u drugi kat pred onu sobu, gdje kranjac Joško šunke suši. Tu se na tiho dogovorimo, da ću ja kranjca zabavljati, a on dotle neka šunke sa druga uzima. I tako je bilo. Ja udjem u sobu ostaviv vrata otvorena. Tuj se dimilo kao u paromlinskom dimnjiku, debele šunke visjele su sa crnih tramova, a u kutu sjedio stari Joško pušeć iz male kranjske lulice. Stupiv dakle u tu sušionicu šunka, nije me u dimu stari Joško tako dugo opazio, dok niesam do njega došao i po ramenu ga malko potreptao.

— Dobar dan Joško, pozdravim ga, jeste li čuli šta nova o nekoj velikoj zviezdi?

— Niesam ništa čuo, odvrati mi po kranjsku. Ja ne čitam novina, niti drugih učenih knjiga, ali ipak dobro znadem, da će naskoro velika zviezda na zemlju pasti i sav sviet uništiti.

— Pravo imate, moj Joško! rekoh mu na to. Za vas je velika šteta, što nieste zvjezdoznanske škole učili u Londonu. Vi sami već unapred znadete ono, što mi tek u novinah čitamo.

— Pripoviedajte dakle, što ste čitali o toj zviezdi, reče mi Joško prilagajuć vatru suhom borovicom.

— Evo, čujte samo! Jedna velika zviezda odtrgnula se na nebeskom svodu jučer na večer i neprestano pada prema zemlji. Ako se ova zviezda, vele novine, sastane s našom zemljom, razpršit će se sva zemlja na drobne komadiće. Padne li pako sa neba u more, počutit će se cielom zemljom silan potres.

— To sam ja već davno znao, odvrati mi kranjac Joško. Meni je o tom nekad pripoviedao neki stari vojnik, koji bijaše s Napoleonom prvim u ratu tamo negdje, gdje se granica zemlje svršuje i bezkrajno more počima.

— Pak što vam je taj vojnik o tom pripoviedao, zvjedljivo ga zapitam?

— Slušajte me, odgovori Joško. Kad se dakle Napoleonovi vojnici približili već kraju zemlje, dodjoše najprije na visoku strmu goru, koja je upravo do neba dosizala. Tuj su vojnici trgali zviezde sa neba i spravljali je u svoje telećake, nu prije toga morali su je vodom pogasiti, jer bi im inače torbe izgorele. Tako trgajuć zviezde dodjoše napokon na sljeme, t. j. na kraj zemlje. Tuj se okomita stiena spustila u bučno i bezkrajno more. Na ovu dakle stienu posjedaše vojnici i njišuć nogami gledahu, kako se bacaju valovi morski. Kad se je pak mrak stao hvatati, spustilo se sunce sa neba u more, gdje su ga onda dva velika orla svojimi krili prala . . . . Da sbilja, jošte vam moram i to reći, da su zviezde i nad morem, te ako koja pane s neba u more, ćuti se potres, pane li pako na zemlju, tad na daleko i široko izgori sve, što samo goreti može.

Ovo i jošte mnogo toga pripoviedaše mi zvjezdoznanac Joško, dok je moj prijatelj Ivan snimao šunke sa čadjavih drugova i pospremio je u našu sobicu. Napokon naslušav se toga mudroga pripoviedanja ostavim kranjca kod vatre i odem stolove pokrivat za fratarski objed; bijaše bo već poldvanaesta.

Tako smo uvjek, kad god bi nam trebalo, došli do dobrih šunka i kobasica. Zabave bijahu neprekidno svake sriede i subote, a dobra vina nije nam nikada ponestalo.

Medjutiem došao je i badnjak, t. j. dan, kad je klerik Mauricij s kuhačem Konradom kolače pekao za božić. Tom sgodom pribavio nam opet naš Mauricij tri velike gibanice i jednu pečenu šunku. Isti dan dobio moj Ivan od kuće dvie čuture staroga vina, a klerik Franjo kupio najboljega duhana i nove karte. Ako jošte k tomu dodamo i to, da sam ja već dan prije toga pri-

pravio pun baril vina, tad vidite, da smo se prilično dobro i jelom i pilom obskrbili za božićne dane.

Nastala i badnja noć, t. j. ono krasno doba, kad se u igri i zabavi čeka na polnoćnicu. Mi djaci i klerici sastadosmo se po našem običaju u kleričkoj školi, gdje nas baš ugodno grijala velika peć. Tude dakle zabavljasmo se veoma krasno; sad smo se kartali, sad kolači i šunkom gostili, sad razne zdravice nazdravljivali i koješta si pripoviedali, kako to obično biva na badnju noć. U to dodje i polnočka. Mi dva djaka sa dvojicom klerika ministrovasmo pri toj noćnoj misi, a poslije toga odosmo liepo mirno spavati. Buduć pako, da smo malo više u čaše zavirili nego običajno, brzo zaspasmo kao topovi.

Drugi dan jutrom t. j. na božić bijaše prva misa već u pet sati. Ovu misu imao je čitati gvardian Didak, za koga smo mislili, da po svojoj navadi neće tako rano uraniti. Nu mi se u nadi prevarismo. Naš kuhač Konrad probudio je gvardiana Didaka i u sakristiji opremio ga sasma da ide k oltaru. Ali kako će misu čitati, kad ne ima nijednoga ministranta!

— Gdje je to djačko smeće? Zar ta magarčad još nije ustala? otresito zapita Konrada.

— Valjda jošte spavaju, odvrati mu kuhač.

— Podji gore u moju sobu, srdito će gvardian, tamo do peći visi ti na stieni dobar korbač, pak s njim preni od sna te pospane bitange.

Tko bijaše u tom trenutku sretniji i blaženiji od kuhača Konrada! Onaj prosti i surovi frater, koji bi radje živoga vraga vidio nego nas siromašne djake, onaj frater izlemat će nas na sam božić. Pomislite sada, kakovim je veseljem vjerni sluga Konrad poslušao svoga gospodara Didaka!

I eto u tili časak fratra Konrada s korbačem u našoj sobi. Mi djaci u tvrdu snu niesmo ga čuli, kad je u

našu sobu stupio, jer spavasmo kao klade. Najedanput kao grom sa neba prene me od sna vrući udarac.

— Šta je za boga! kliknem i skočim sa postelje.

— Vi djački magarci, zar još spavate! riknu nad nami surovi frater kao ljuti lav u afrikanskoj šumi.

Sad nastade čitav krvavi boj. Frater Konrad stane nas ne milo tući ne pazeć kuda kojega udara. Moga druga Ivana ošinuo taj prostačina tako nemilostivo preko desne ruke, da mu je s mjesta koža pukla i kao debela vrpca modra se dizavka dignula. Mene pako udario nad okom taj neotesanac tako silno, da mi je odmah kao debela kruška modra kvrga narasla.

Tako iztučeni i zaplakani pobjegosmo kroz vrata u sakristiju, gdje nas gvardian Didak u misnom odielu i kaležem u ruci ovako pozdravi:

— Vi prokleta marva! Zar ne znate, da ja čitam misu u pet sati? Danas kao na božić nećete objedovati. A sad ajde ministrovat.

Tiem izadjosmo iz sakristije pred oltar. Što bijaše svieta kod mise, sve nas gledalo kao čudovila. A kako i nebi, kad bijasmo zaplakani a na rukah i glavi dizale nam se modre dizavke. Seljaci, koji bijahu blizu oltara, šaptahu medju sobom, da su se djaci valjda ove noći opili pa onda potukli. Nas bijaše dakako stid, ali niesmo si mogli pomoći.

Vele ljudi, da kad se nesreća na čovjeka namieri, onda ga do kraja uništit hoće. Tako bijaše i sa mnom. Poslje rane mise morao sam gvardianu sobu pospremiti i prah na pokućtvu otrti. Pospremajuć tako različite stvari dodjoh i do aneroida na ormaru i htjedoh ga obrisati, al na nesreću omakne mi se iz ruke, pade na pod i razbije se na drobne komade.

Što ću ja sada! Gvardian će me ubiti, kad opazi, da na ormaru aneroida ne ima!

Dok sam tako u strahu razmišljao što da učinim, stupi gvardian u sobu i nadje me kraj razbita aneroida.

— Šta si to učinio ti vražji tepac, izdere se na mene gvardian. Čekaj malko, sad ću ti ja pokazati kako se gvardianove stvari taru.

Rekav ovo bezćutni gvardian Didak, pograbi korbač sa stiene pa udri po meni tako nečovječnim načinom, kao što krotitelj životinja tuče lava, kad mu neće pokoran biti. Ipak nekako izmakoh mu iz ruke i pobjegoh dole u našu sobu. Tuj bijahu već svi klerici, koji nas veoma žališe u toj nesreći i mokrimi rubci oblagahu nam dizavke. Ja niesam ništa drugo govorio nego to, da mi bože daj prigodu, gdje bi se kuhaču Konradu i gvardianu Didaku mogao osvetiti. Moj drug Ivan bijaše samo na ruci pobit, pak zato nije ćutio tolike boli, kao siroma ja, koji sam hvala bogu dvaput bio pošteno izleman.

Medjutiem dodje deset sati i mi onako modri hajde opet ministrovat. Kad smo iz sakristije pred veliki oltar došli, sve nas opet neobičnim pogledom motrilo, a osobito gospodje, koje svake nedjelje u deset sati dolažahu u fratarsku crkvu. Medju ovimi gospodjami bijaše slučajno i moja stara teta Ana, koja je u ulici za samostanom imala svoju malu drvenu kućicu.

Odmah poslje mise dodje teta u sakristiju i zapita me, što se je to sa mnom i mojim Ivanom dogodilo, jer da smo izlupani kao pijanci.

Mi joj na to pripoviedasmo sve od početka do kraja kako se taj nesretni slučaj dogodio. Na to reče mi tetka, da si odmah pospremim stvari i k njoj se preselim, jer da će ona sama radi toga gvardianu poći i mojemu otcu kući o tom pisati. Osim toga pozove i moga Ivana na objed.

Odmah poslje toga poziva spremah si u sanduk knjige i druge stvari ne kazav o tom nijednomu fratru

ni rieči. Moj pako prijatelj Ivan otišao sa klerici stolove pokrivat u refektorîj. Tu frater Konrad odmah opazi, da mene ne ima pri tom poslu, te kao hiena naleti u moju sobu i htjede me pljusnuti po licu vičuć:

— Zar ne ideš ti magare stolove prostirat!

Ali tek što je fratar digao ruku, da me udari, pograbih ja u kutu debelu drenovaču te udri i udri po fratru, dok mu napokon niesam i glavu probio. Kad sam ja opazio, da je fratra bogme krv oblijala, ostavih sanduk i bježi k mojoj tetki. Klerikom i mojemu Ivanu bijaše osobito milo, što sam toga kuhača baš na božić tako izbatinjao i na brzu ruku junački mu se osvetio.

Baš kad sam u tetkino dvorište stupio, sastadoh tetku na kućnom pragu, gdje sa svojim slugom ide u samostan pred gvardiana i po moje stvari. Tetka dakako nije znala, što se je opet dogodilo, a ni gvardian nebje jošte o tom ratu obavješten.

Došav dakle moja tetka k gvardianu, reče mu, da ću ja od sada kod nje biti, a liečnika i liekove, što ću tako iztučen trebati, da će on iz svoga džepa platiti, jer inače da će ga tužit sudu. Na to odvrati gvardian tetki, da će takodjer i ona njemu morati platiti odštetu za aneroid, što sam ga razbio. I tako nakon dulje kavge i pravde razidje se tetka s gvardianom, a njezin sluga naprtiv si moj sanduk na ledja odnese ga kući.

U to dodje i podne. Ja i moja tetka čekasmo s objedom mojega saučenika Ivana, jer on ne mogaše sve dotle doći, dok nije svu gospodu patre i fratre nadvorio i stolove pospremio. Nu za kratko vrieme dodje on i mi sjedosmo k objedu. Tuj smo starici pripoviedali sve naše jade i nevolje iz samostanskoga života, izostaviv samo one blažene momente, kako smo znali do mesa i vina doći, te se ugodno s klerici zabavljati.

Stara tetka vrlo nas sažaljivala i korila me, što joj prije ne kazah, da tako zlo u samostanu živem. Ta još bi toliko smogla, reče ona, da ti dadem stan i hranu makar i badava. Razgovarajuć se tako o koječem upitah Ivana, šta je s fratrom Konradom, komu sam na odlazku za sretan put glavu razbio. Na to mi Ivan reče:

— A šta pitaš za toga neotesanca! Ništa mu nije; već si je kao pas ranu zalizao. Kod objeda zavio si rubac oko glave, samo da ga gvardian vidi i pita šta mu je. Kad si je u kuhinji mrzlom vodom izpirao ranu, obečao ti je, da će te tako iztući, da ćeš mjesec dana ležati. Al kad ga kod objeda obavjestio gvardian, da si se iz samostana preselio k svojoj gospodji tetki, ljutio se kao ljuti vrag, što ti se neće moći osvetiti.

— Neka se samo ljuti neka, odvratim Ivanu, još nije osveta dovršena. Doći će voda i na moj mlin! Gvardian misli, da mu ja ne mogu ništa naškoditi, a ne zna, da sitni crvi podgrizavaju i toče visoke hraste.

Stara tetka nije dakako odobravala osvete, ali mi ne htjedosmo nikako uz njezin savjet pristati. Tako u razgovoru sprovedosmo cieli poslje podne do četiri sata. U to došlo i doba fratarskoj večernici. Moj drug Ivan zahvali se tetki za objed i ode u crkvu ministrovat, dočim ja s tetkom ostadoh kod kuće čekajuć liečnika.

Nije zatim prošlo ni pol sata i eto liečnika kod mene. Ponajprije izpripoviedah mu sve što se je danas sa mnom sbilo. Poslje toga pregledao me liečnik i rekao mi, da nijedan udarac nije baš pogibeljan, samo neka i nadalje tako stavljam na dizavke mokre krpe, pak će za tri, četiri dana sve proći. Dakako, reče dalje liečnik, da će mi se dizavke poznati još i dva, tri mjeseca, ali me zato neće ništa boliti. I doista liečnik je sasma pogodio. Za tri, četiri dana prošla mi bol!

U stanu kod tetke bijaše mi vrlo liepo, kao u nebu. Sav posao i briga bila mi je svaki dan u školu poći i

svoje lekcije učiti. Nije tuj trebalo mi fratarskih hodnika pometati, niti poslje objeda tanjura prati. Ja sam s tetkom objedovao a poslje mogao sam raditi šta me je volja bila. Više put išao sam s tetkom i u kazalište ili na kakov koncert. To sve bijaše velika promiena za moj dosadanji život.

Jednoga četvrtka, baš kad tetke nije kod kuće bilo, doleti k meni moj prijatelj Ivan, te stane pripoviedati, da jošte i sada kao i prije goste se on i klerici fratarskimi šunkami i vinom. Napokon zapita me, kako bi se i on mogao osvetiti onomu fratru Konradu, koji ga je na božić tako nemilostivo korbačem udario po ruci.

S početka malko se zamislih, nu doskora rekoh mu ovo:

Ti prijatelju dobro znadeš, da Konrad imade jedno šest tustih mačaka, koje tovi onom govedinom i pečenkom, što bi tebi morao dati. Znadeš i to, da Konrad u toj mačjadi upravo živi. S toga mislim, da bi ga najbolje peklo i bolilo, kad bi mu njegovih liepih mačaka u samostanu ne stalo.

— Dobro je, uleti mi u rieč Ivan, ali kako da ja to izvedem?

— Evo ovako: Nareži nekoliko kratkih ljeskovih štapića pak je na polak razkoli, t. j. tako, da budu slični klieštam. Tako razrezane štapiće metni u svježu vodu, da ti se ne osuše i dobro pazi, kad se fratri razidju iz samostana Tad otidji u kuhinju. Tamo ćeš naći sve Konradove mačke, gdje kraj kotla spavaju. Sa sobom ponesi takodjer i one razkalane štapiće pak redom svakomu mačku metni na rep po jedan komad. Vidit ćeš, kako će se mački kao biesni razbježati i i nijedan neće se više vratiti u samostan, jer će ih drvene klieśte ne milo na repu tiskati. Mnogi će od straha i velikoga biega pokrepati, a neki, kojim će sa repa one

kliešte izpasti, ostat će živi, ali nikada više ne vidi ih samostan ni frater Konrad.

Moj savjet poprimi prijatelj Ivan, te odmah isti dan poslje podne izvede taj čin upravo sjajno. Svi mački razletiše se bez traga i glasa. Drugi dan u jutro zvao Konrad mačke, da im dade svježa mlieka, ali zaman; mačaka ne ima te ne ima. Ovu nesreću očitova Konrad velikom tugom gvardianu Didaku, koji ga uvjeri, da su mački valjda kojemu susjedu na tavanu meso krali, pa da ih je zato otrovao. Da bi i to bilo moguće, mišljaše Konrad, ali mu nevjerojatno bilo, kako da upravo iste noći svih šest mačaka ide iz samostana baš na jedno te isto mjesto, gdje bi se otrovati mogli. Medjutiem nakon duljega tužakanja i razmišljanja nije ipak mudri Konrad došao do tajne, da mu je Ivan mačke iz samostana raztjerao.

Osim toga znao bi Ivan, kad je Konrad otišao iz kuhinje, punu šaku soli baciti u lonac, gdje se za patre i fratre juha kuhala. Zato patri često kod objeda psovahu Konrada, da je uvjek pijan pak zato ne zna šta radi, jer tako presoliti juhe ne može pametan čovjek. Konrad se dakako izpričavaše, da on ni sam ne zna kako i kada je čorbu presolio, ali mu izprika nije ništa vriedila.

Nu moj Ivan znao je još jednim načinom fratru Konradu neugodnih časova pribaviti. U kuhinji naime bijahu dvie police jedna nad drugom. Na dolnjoj stajale su obično boce samo uljem napunjene, a na gornjoj petrolej i ocat. Sve boce bijahu od crna i debela stakla. Nije dakle okom bilo moguće razabrati, što je u kojoj boci. Svakoga četvrtka poslje podne morao bi kranjac Joško petrolejom, uljem i octom sve boce napuniti i svaku na svoju policu metnuti.

Buduć da Ivan u četvrtak bijaše čitav dan kod kuće, imao je dosta sgode i prilike paziti, kad je Joško pune boce donio u kuhinju i kad su se fratri razišli.

Čim bi dakle Ivan tako na straži opazio, da je Joško pune boce na police stavio i kuhač Konrad da je iz samostana nekud u grad prošao, ode on u kuhinju, te na dolnju policu poreda boce od petroleja, a na gornju spreda ocat, straga pak ulje.

Drugi dan u petak bijaše post. Kuhač Konrad pripravljaše uvjek na taj dan za objed ribe i grah. Kad je dakle kod objeda došao čas, da se ta postna hrana na stol dade, polijao bi Konrad po svom običaju grah octom i uljem.

Al kad to u zdjeli donese pred patre moj Ivan, stanu patri psovati i ljutiti se, jer je pijani Konrad opet mjesto uljem polijao grah petrolejom. Srdit Konrad krivio je siromaka Joška, što mu je na onu policu, gdje ulje stoji, stavio petrolej. Opet i nevini Joško branio se tvrdeć, da je ulje metnuo na dolnju policu t. j. na svoje obično mjesto. Na kraju čitave svadje ipak je ostao krivcem Konrad.

Tako moj Ivan osvećivao se Konradu nekako do uskrsa.

Baš na samu cvjetnu nedjelju dodje k meni moj Ivan i pokaže mi staru knjižicu pod naslovom:

Historie z- kratkem duhovnem razgovorom po Stefanu Fuchku. (Drugo izdanje od god. 1753). Tu zanimivu knjižicu čitasmo malo ne cieli poslje podne dok napokon ne dodjosmo do 197 strane, gdje se ovo čita:

„Mudri Surius pisse: da Innozencius treti toga imena Papa zkazalsze je Szvete Lugdarde, tusnem i salosztnem glaszom nyoi povedajuch: da do szudnyega dneva mora vu Purgatoriumu goreti i sztrassno velike muke terpeti“. (Idem Sur. 16 Jun.).

Pri tom stavku stadosmo malko razmišljati, zašto je papa Inocent III. odsudjen u očistilište do sudnjega

dana. Tiem pako više zanimaše nas taj slučaj, što nam bijaše dobro poznato, da su ovu knjigu napisali fratri u srednjem vieku pod naslovom: Speculum exemplorum.

Na to se ja brzo dosjetih, da sam o Franjevcih i papi Inocentu III. nešta čitao u Mayerovom Konversations Lexikonu od godine 1863.

I doista u šestom svezku toga riečnika nadjoh na strani 1003 vrlo zanimiv članak.

Tuj se pripovieda, da je sv. Franjo napisao regule za svoj red i donio je na odobrenje ondašnjemu papi Inocentu III. Pročitav papa taj redovnički zakon reče Franji, da su ove regule, po njegovom sudu, više pisane bile za svinje nego li za ljude. Sad tekar puče nam pred očima, zašto su fratri do sudnjega dana Inocentu III. dosudili purgatorijske muke.

Buduć pako da je Ivanu to Fučkovo djelo klerik Franjo posudio, zamoli me prijatelj Ivan, da mu taj svezak lexikona posudim, jer će takova viest zanimati sve fratarske klerike.

Premda taj riečnik ne bijaše moj nego tetkin, ja mu ga ipak drage volje posudih uz molbu, da mi ga skoro vrati.

Jedva prošla dva tri dana, kad al eto dodje k meni Ivan sav smućen i smeten.

— Šta ti je Ivane? upitam ga uz mali smieh.

— Šta! zlo! Fratri me odpravili iz samostana, tugaljivo mi odgovori.

— Ta za boga zašto su te odpravili? upitah ga začudjen. Zar si i ti možda poput mene izbio fratra Konrada?

— Niesam, tvoj mi je riečnik kriv.

— Moj riečnik! za ime božje zašto! zapitah ga u smetnji. A i moja stara tetka ostaviv svoju molitvenicu baci s nosa naočale i klikne iz kuta: Kakov to riečnik!

— Smirite se gospodjo, odvrati Ivan, ja ću vam evo kazati, kako mi se ta nesreća dogodila. Kad sam ono posliednji put odnio odavle Mayerov lexikon, čitao sam u mojoj sobici svim klerikom onaj članak, gdje se govori o regulah sv. Franje te Inocentu III. Buduć pako da je taj lexikon u njemačkom jeziku pisan, a fratarski klerici, osim Franje, niesu razumjeli njemački, morao sam taj zanimivi članak prevadjati ostalim klerikom. Kad sam došao do onoga redka o Inocentu III. i o fratarskih regulah i to im preveo, grohotom smijahu se tomu klerici, pak jer im se to vrlo omililo, umole me, da im to još jednoč prevadjam, a oni da će si prevod za menom pisati. Ja dakle stadoh prevadjati sasma polagano, da klerici mogu za menom pisati. Medjutiem ne prevedoh još ni deset rieči, kad u sobu bane gvardian ljut kao zmija.

— Zar ćeš ti magare ovamo nositi takove luteranske (!) knjige, koje proti našemu redu pišu! izdere se na mene Didak drkčuć s jada. Zar ćeš ti takovimi knjigami naše klerike kvariti? Odnašaj se gade odmah iz samostana! Ako te sutra nadjem pod oviem krovom, izlupat ću te kao životinju i stvari ti napolje baciti. A vi klerici, koji rado slušate laži iz takovih luteranskih (!) knjiga, imat ćete karenciju danas i na uskrs.. Tamo u sredini refektorija, na onoj zviezdi što je na podu, stajat ćete kao volovi na sajmu, dok budemo mi objedovali.

Na to ja smierno rekoh patru Didaku: molim gospodine gvardiane, nemojte se ljutiti i tako nas krivo suditi. To nije luteranska knjiga, nego Mayerov lexikon, koji o svem onom piše, što naobraženu čovjeku valja znati.

— Šta brbljaš ti naobraženo magare! odvrati mi gvardian kao biesan. Zar misliš, da te nitko nije čuo što si klerikom iz svoje luteranske knjige čitao! Upravo

sada slušao je pred vrati kuhač Konrad tvoje učeno čitanje i dojavio mi, da iz ove luteranske knjige čitaš klerikom onu viest, kako je Inocent III. rekao sv. Franji, kad mu je svoje prve regule donio. Ja dobro znadem, da je sv. Franji na prve njegove regule odgovorio papa Inocent, da je ne može odobriti, jer mu se čine prestroge. Nu druge regule, koje je sv. Franjo uz naputak božji napisao u pustinji, bile su ipak potvrdjene i odobrene. Ali zato je papa Inocent III. do sudnjega dana odsudjen u očistilište na strašne muke. Ovo je živa istina, jer su to nekada naši bogabojeći patri napisali u svojoj znamenitoj knjizi: Speculum exemplorum, ili Zrcalo peldih. Današnje doba ljudi su griešni i zli, pak u takova čudesa ništa ne vjeruju, nego otrovne luteranske knjige čitaju kao i ti tepče. Nosi se iz ove kuće, jer ću te inače izlupati kao i na božić tvoga druga.

Tako vičuć gvardian Didak, gurne me iz sobe, a klerike protjera u školu.

Eto radi toga moram sada iz samostana, a jadan ne znam kud ni kamo. Pokušat ću moliti nekoje kanonike, da mi stan i hranu dadu do konca ove školske godine. Ako pak pri tom ne bude mi sreće, otići ću kući i kao privatista dalje učiti.

Tako nam Ivan izpripoviedao svu svoju nesreću. Ja i moja tetka vrlo sažalivasmo našega nesretnika i zamislismo se malko. Nakon kratke stanke reče tetka snuždenomu Ivanu:

— Kad vas već takova nesreća stigla, ostanite ovdje kod mene preko ovieh uskrsnih praznika, dok si možda stan i hranu gdjegod nadjete. Sad odmah otidjite s mojim slugom u samostan i dajte mu sve svoje stvari, da je ovamo donese.

Siroma Ivan zahvaliv'se tetki na toj blagodati ode u samostan i za pol sata spremi se k nam.

Tečajem uskrsnih praznika obidje Ivan sve kanonike, ali zaman; svaki kanonik imadjaše već po kojega djaka.

Što će dakle sada biti! Badava ne može nigdje ništa dobiti, a stan i hranu nije mu moguće plaćati, jer njegov otac bijaše siromašni seljak. Moja pako tetka uz najbolju volju nije ga mogla bezplatno držati, ta i za mene plaćao joj moj otac na mjesec po nekoliko forinta. S toga dakle nije Ivanu preostalo ino, nego poći kući i privatno pripravljati se za izpit. Nu da mu na selu brbljave babe nebi primislile, da je iz škole proćeran, na molbu moje stare tetke, dade mu naš domaći liečnik svjedočbu, da radi bolesti na prsijuh ne smije u školi sjediti, nego vani na svježem zraku šetati. To bijaše i donekle istina, jer je Ivan sbilja malko na prsijuh bolovao i pomalo kašljucao. Svojim pako učiteljem na gimnaziji rekao je Ivan, zašto mora privatno učiti kod kuće. Gospoda učitelji sažaljivahu svoga dobroga učenika u toj nesreći, i nekoji, koji bijahu imućniji, dadoše mu nekoliko forinta na put. Tiem su dakako i gospoda učitelji uvidili glupost gvardiana Didaka, koji Mayerov lexikon drži nekakovom pogubnom luteranskom knjigom proti vjeri i zakonu.

U takovoj dakle okolnosti otidje kući moj tužni Ivan. Ja sam ga žalio kao rodjena brata. Bijaše to vrli poštenjak, kakovih riedko ima medju djaci. Nikada nije on svomu saučeniku žalne rieči rekao niti ga kojom neumjestnom izrekom uvredio. Dà, naš Ivan bijaše mi pravi saučenik, iskreni prijatelj. Moja tetka bijaše prestroga sudinja prema mladeži. Riedko je bilo mladića, koji bi joj svojim ponašanjem omiliti mogli. Nu moj Ivan stekao je u nje veliku cienu radi svoje ugladjenosti i okretnosti u družtvu, a to tiem više, što joj dobro poznato bijaše, da je sin prostoga seljaka. Jednom rieči, moja je tetka obljubila Ivana kao poštena i dobra mladića.

Dok je Ivan tako kod kuće privatno učio, dopisivasmo si malo ne svaki tjedan. On mi se tužio u listovih, kako mu je neobično u blatnom selu živieti, pošto se je gradu već posve priučio. Osobito mu bijaše težko, što se sa mnom ne može porazgovoriti, jer i onako ne imadjaše prilike medju samimi seljaci razgovarat se o čem prema svojemu znanju i zvanju.

Meni takodjer bijaše bez Ivana nekako neobično. Sve što se u gradu nova dogodilo, što su profesori u školi predavali, to sve javljah mu u listu svaki tjedan.

Medjutiem došlo i vrieme izpita. Pošto sam ja već unapred znao, da moj Ivan kani na izpit doći, umolih moju staru tetku, da mu za dva tri dana badava dade stan i hranu.

Dakako stara tetka vrlo mi rado uslišala molbu i naložila, da Ivanu o tom s mjesta pišem. I doista, ja mu pisah, da ga moja tetka bezplatno prima na stan za vrieme izpita.

Za dva tri dana kasnije doveze se netko u tetkino dvorište. Tko? Moj prijatelj Ivan! Moja tetka primila ga velikim veseljem kao i prije, a tiem više, što je s njim i njegov otac došao, koga tetka davno već željaše poznati.

Drugi dan poslje njegova dolazka bijaše na gimnaziji izpit privatista. Moj Ivan položio je izpit kao obično s odlikom, što bijaše veliko veselje i njegovomu otcu i nam svim.

Al istoga dana razveselila se i moja tetka; njezin sin, dosadanji kapelan, postade župnikom! To bijaše starici jedina želja jošte prije smrti, da si jedinca sina vidi kao župnika, i da mu ona sama može kuću urediti te u gospodarstvu mu štogod pripomoći. Oh da ste vidjeli, kako je starica tetka u tom času sretna bila, kad joj je sin javio, da je postao župnikom! Možda

ne bijaše veselija ni onaj blažen časak, kad je svojim pokojnim mužem stupila pred oltar, da se s njim vienča.

Tomu veselju ne bijaše konca ni kraja.

Vriednoj starici orosile oči suze radostnice, kad joj nazdravismo zdravicu, kao dobroj majci, koja je u svom sinu onu sreću i nadu postignula, za kojom toliko godina željaše.

Medjutiem tetkina sreća bijaše po mene nesreća. Starica nakani svoju kućicu ili prodati ili iznajmiti, te svomu sinu na župu otići. Tiem dakle izgubio bih ja stan i hranu. Moj otac je doduše tetki za mene nekoliko forinta na mjesec plaćao, ali to bijaše tako malena svota, da za nju nebi nigdje drugdje mogao dobiti ni stana a kamo li hranu i podpunu obskrbu.

Za veću dakle sigurnost stadoh se s mojim Ivanom dogovarati, da si buduće školske godine nadjemo dobre inštrukcije i zajedno se nastanimo gdjegod kod kojega siromašnoga zanatnika Svaki će polovicu stanarine plaćati, pak ćemo liepo imati stan, gdje nas ne smije nitko smetati. Zato, kad dodjemo u grad, prva nas budi briga, da se na sve strane opitamo za dobre inštrukcije. Svakako morat će si svaki naći jednu inštrukciju za hranu, a drugu za gotov novac.

Moj Ivan radostno pristane na moj predlog i zamoli me na razstanku, da mu pismeno odmah javim, ako bi moja tetka kuću prodala.

Poslje toga nije ni osam dana prošlo, a moja tetka prodade kuću nekomu umirovljenomu činovniku i odmah sve svoje pokućtvo odveze k sinu si župniku. Mene pako odpravi kući k mojim roditeljem obečav mi na razstanku, da će mi buduće školske godine po mogućnosti svaki mjesec nekoliko forinta slati.

Taj po mene nesretni slučaj javio sam odmah prijatelju Ivanu, koj mi u listu odgovorio, da ne sdvajam,

jer da ćemo sigurno i mi poput drugih djaka naći u Bostonu dosta inštrukcija i tiem svoje nauke opet nastaviti.

Tako dopisivasmo si tečajem cielih praznika.

IV.

Brzo prodjoše veseli praznici i započme školska godina. U Bostonu oživile su sve ulice s vreve i buke prispjelih djaka. Jedni si kupuju knjige, drugi si traže stan, treći pak sjede u gostionah uz pune čaše piva, puše kao Turci i pripoviedaju si sve sgode i nesgode što su proživili tečajem minulih praznika. Dakako da se pri tom pripoviedanju mnogo laže i maže tako, da od svega mora čovjek tek polovicu vjerovati, a višeput i manje.

U toj dakle djačkoj vrevi bio sam i ja s mojim saučenikom Ivanom. Odmah prvi dan, čim se sastadosmo, nadjemo si stan kod nekoga brijača. To je bila dosta malena sobica pod krovom, ali za nas dvojicu sasma dostatna. Drugi dan razidjosmo se po gradu, da si pribavimo dobre inštrukcije. I bilo nam pri tom sreće. Svaki od nas našao si tri inštrukcije i to jednu za hranu a dvie za platu u gotovom novcu. Tko je sad sretniji od nas bio! Za hranu nije nas brige, a stan i odielo namirivat ćemo zaslužbom drugih dvijuh inštrukcija. Najviše pako radovalo nas to, što smo se riešili samostanskih zidina i onih fratara, koji nas upravo prostimi slugi držahu.

Tako sretni i zadovoljni marljivo polazismo školu baveć se podučavanjem povjerene nam djece. Slobodu djačkoga života cienismo mnogo više, nego li ostali djaci, koji niesu samostanske hodnike pometali ni fratarskim se mučnjakom hranili. O koliko puta na večer zabavismo našega gazdu i gazdaricu crticami iz našega samostanskoga djakovanja. Osobito nedjeljom i svetcem

razgovarasmo se često puta i do pol noći. Dobroćudna gazdarica milovala nas, što smo tako zlo u samostanu živili; a naš gazda uvjek bi na kraju pripoviedke rekao, da se takoviem ljudem svakako jednoč moramo osvetiti, osobito fratru Konradu, koj nam bijaše najviše kriv svoj našoj nesreći.

Mi takodjer bijasmo iste misli, ali što ćemo jadnici, kad u samostan ne smijemo ni nogom stupiti, a provinciali niesmo, da je kojim načinom kaznimo. U ostalom mi smo ipak sve dogodjaje znali, što se sbivahu u samostanu poslje našega odlazka. Nezaboravni naš prijatelj Franjo javljaše nam pismeno sve novosti u samostanu.

Tako n. pr. pisao nam, da on više ne prodaje posvećene trave, jer je sakrista Formuš umro, a mjesto njega postao sakristom neki frater Madjar, koji ima pun sanduk takovoga posvećenoga drača.

Osim toga javio nam Franjo i to, da je pater magister Hipolit premješten u drugi samostan kao gvardian, dočim je na njegovo mjesto došao neki pater Jukundian, rodom Štajerac, ali za čudo veliki magjaron. To bijaše inače čovjek jošte mlad i dosta liep, ali po naravi, ponašanju u družtvu te po znanju pravi brat gvardianu si Didaku.

Ne samo, da je pater Jukundian, taj novi magister, nerazdieljivim drugom bio gvardianu Didaku kod pune čaše i svagdanje večernje zabave, nego i pravim reformatorom svih regula sv. Franje.

Patri i fratri prije njega zabacili su donekle svoje regule, ali o tom malo tko je štogod znao izvan samostana. Nu kad je pater Jukundian stupio u samostan, saznao je vanjski sviet sve samostanske tajne, dapače i one, koje nam poznate ne bijahu.

Tomu svemu bijahu krive žene, koje odsada dolažahu ne samo u fratarski hodnik nego i u njihove sobice,

dapače u isti refektorij i to često puta u noći uz pratnju svojih muževa i prijatelja, gdje se zabavljahu kao na najsjajnijem plesu.

Tiem ne mislim, da su se u refektoriju ili u samostanskih celicah dogadjali kakovi nemoralni čini, ali toga nebi smjelo biti medj zidovi manastira sv. Franje, a tiem manje, što je takove osobe doveo u samostan sam magister Jukundian, koji bijaše učiteljem svojih klerika, budućih Franciškana.

U bostonskom, kao i u svakom samostanu imadu vrata usred hodnika. Preko ovieh vrata ne smije nikada žena koračiti. Dok sam ja bio u samostanu, često bi me pohodila moja majka, ali ipak nije nikada smjela preko onoga praga. Zato bijaše u samostanu pred ovimi vrati posebna sobica, gdje su rodjakinje fratra i patra, kao i nas djaka primite bile, te s nami obćiti mogle. Preko rečena portala nije, kako spomenuh, nijedna žena smjela stupiti, bila ona majka ili sestra makar samomu gvardianu Didaku.

Toga zakona držao se donekle gvardian Didak, ali kad je u samostan stupio magister Jukundian, prestade i to.

Osim toga preteče magister Jukundian u civilizaciji i tiem ostale patre i fratre, što je stao na rukuh nositi biele glaçe rukavice i od sunca se braniti krasnim suncobranom.

To sve nije dakako smrtni grieh, ali se ipak ne slaže sa pravili sv. Franje, jer tko se kakvomu god stališu posveti i za njega prisegne na propelo, taj se mora svoga zavjeta do hladnoga groba držati.

Pokraj takovieh čina držao se Jukundian vrlo učenim i naobraženim čovjekom. Naši sekularni svećenici, kao i profesori na bogoslovnom fakultetu, bijahu pred patrom Jukundianom upravo ništice, neznalice. Nije toga pitanja u bogoslovju bilo, u koje se nebi magister

Jukundian umiešao. Njegoviem prigovorom smijahu se grohotom sekularni svećenici, a kako i nebi, kad je svakom riečju dokazao, da se u bogoslovje ne razumije upravo ništa Medjutiem tomu se neće čuditi onaj čovjek, kojemu je poznato, što fratri uče u svojih domaćih školah.

Za veće osvjedočenje navest ću vam u kratko predmete, koje fratarski klerici uče u samostanu. Čujte dakle!

Kad mladić svrši četiri gimnazije uzmu ga fratri u svoj noviciat, negledeć baš strogo na to, kako je dotičnik gimnaziju svršio. Glavna je stvar samo to, da je klerik dosta velik, zdrav i jak. Bez toga težko je koji mladić primit u samostan, pa makar bio on prvi djak u gimnaziji. Dok sam jošte ja bio u samostanu, molio je patra Didaka neki petoškolac, da ga uzme u klerike. Nu gvardian Didak ne usliša mu molbe, buduć da bijaše onizka stasa i slabašna tiela, te nebi mogao u pivnici bačve prati i druge teže poslove obavljati.

Takov dakle zdrav i jak mladić stupiv u taj noviciat, ciele prve godine ne uči ništa drugo nego različite latinske molitve i regule sv. Franje, koje mora, kako već spomenuh, koncem prve godine klečeć na pamet govoriti u refektoriju pred svimi patri. Osim toga moraju obavljati sve težačke poslove, kao kukuruzu trgati, grah brati, pivnicu čistiti, itd. To rade i uče klerici u samostanu, dok se mi vanjski djaci natežemo s Virgilom, Homerom, matematikom i drugimi predmeti.

Svršiv tako prvu godinu noviciata, stupi u fratarsku filosofiju, koja traje dvie godine. U toj filosofiji uči se malo više nego u noviciatu. Tu se iz pojedinih predmeta uzme samo po gdjekoja partija. Tako n. p. uzme se iz fizike magnetizam, iz povjestnice Marija Terezija, iz matematike i geometrije računanje sa slomci i pitagorički poučak ili koji drugi važniji lik. Isto tako

biva i s logikom. Klasici pako ne čitaju se nikakovi, ni grčki, ni latinski, ni njemački, ni hrvatski. Zato ni jedan fratarski klerik ne pozna u obće nikakove literature. Njemu je glavna stvar, da u toj filosofiji dobro nauči listati svoj breviar, a ostali mu nauci deveta su briga.

Tako naobražen djak stupi u fratarsko bogoslovje, gdje takodjer opet sami patri predavaju. Riedko kada ide koji fratarski klerik kamo na vanjsko bogoslovje ili na sveučilište. U samostanu laglje se svrši theologija, jer tu gospoda patri ne drže svojih klerika u znanosti onako strogo, kao što vanjski profesori svoje bogoslove na sveučilištu.

Ja sam kao djak poznavao nekoga pokojnoga patra Fidelisa, koji je na vanjskom bogoslovju dva put drugi red dobio, a i treći put bio bi pao na izpitu, da ga niesu profesori iz milosti propustili i neznanje mu kroz prste pregledali. Taj isti Fidelis postade kasnije profesorom na fratarskom bogoslovju! Pomislite, koliko je taj čovjek mogao predavati ob onom predmetu, iz kojega je vani drugi red dobio!

Takova dakle bogoslovna predavanja polaze fratarski klerici četiri godine i po tom postanu pravi patri.

Tko malo pozornije pročita navedenu naukovnu osnovu, pak ju prispodobi s nauci što se uče na višoj gimnaziji i na sveučilištu, mora svakako priznati, da nijedan pater po sadanjoj samostanskoj školi ne može nikakove znanstvene knjige razumjeti niti se ikojoj struci posvetiti, ako si privatnim čitanjem knjiga ne pribavi potrebna predbježna znanja.

Takove dakle škole izučio je magister Jukundian, koga je gvardian Didak kao osobito mudra i učena čovjeka cienio. To pako bijaše odatle, što sâm Didak nije upravo ništa znao, osim misu čitati i dobrim se vinom ili pivom kriepiti, a buduć da se je magister Jukun-

dian u refektoriju kod objeda rado sa gostovi prepirao o raznih znanstvenih i političnih pitanjih, mišljaše gvardian Didak, da mu je magister vrlo učena osoba. Pri tom dakako nije nikada pazio Didak na to, tko ima u prepirki pravo, njemu bijaše već to dostatno, što se magister Jukundian u svaki razgovor znao uplesti.

Da bude pako još više prema današnjem duhu vremena naobražen, polazio je Jukundian kazalište, koncerte, dapače i isti kolosej, ali uvjek u civilnom odielu, da ga tobože nebi tkogod prepoznao.

Jedan poslje podne — baš na same poklade — javi nam Franjo u listu, da je magister Jukundian kod objeda pripoviedao ostalim patrom, kako će na večer u koloseum poći. S toga nas moli, da mu — ako nam je ikako moguće — učinimo u koloseju kakov škandal, jer je taj Jukundian strahovito strog sa klerici, a sâm se eto povlači po takovih kutih, kamo pater ni frater ne smije ni nogom stupiti.

Kad mi tu viest priobćismo našemu gazdi brijaču, odmah se on dosjeti, kako ćemo u koloseju magistra Jukundiana javno osramotiti.

Naš gazda imadjaše kalfom nekoga šaljivdjiju Jakoba. Taj dakle Jakob morao se po nalogu gazde obući u žensko odielo i otići u večer u kolosej. Nu kako će tamo Jukundiana osramotiti, toga nam ne htjede kazati ni kalfa Jakob a niti naš gazda. Nije dakle bilo druge nego i nam poći u kolosej, da vidimo, kako će Jakob taj svoj vitežki čin izvesti.

Odosmo dakle u taj kolosej i stavismo se na takovo mjesto, odakle smo mogli svakoga čovjeka i svaku masku dobro vidjeti. Odmah, čim stupismo u nutar, opazismo, gdje sa gledaoci razgovara i s maskami šeće naš Jakob, obučen kao najljepša gradska gospodična. Svaki je gledaoc mislio, da je to u istinu žena, a tiem više, što Jakob imadjaše posve ženski glas.

Dok mi dva tako razgledavasmo maske i razne gledaoce, eto u kolosej magistra Jukundiana s nekim častnikom. — Oba proturaju se kroz svjetinu sasma do maska. Magister dakako mišljaše, da ga nitko od prisutnih maska ne pozna, buduć bijaše u civilnom odielu.

Medjutiem siroma Jukundian još si nije pravo ni razgledao kolosejske gostove, kad eto najedanput stupi pred njega liepa maska, obučena u vrlo elegantno žensko odielo. To bijaše naš kalfa Jakob.

— Dobar večer pater magister Jukundian! pozdravi ga maska sasma glasno, a smeteni pater zacrvenio se od stida kao kuhani rak. Začudjen pako sviet upre u njega oči kao u kakovo čudo, dočim maska stane mu dalje govoriti: O dragi pater Jukundian, nek pak i danas dodju u onu gostionu „k zlatnomu orlu", gdje smo se zadnji put preko pol noći toli krasno zabavljali. Znaju pater magister, ja sam ona liepa mlada kelnerica, s kojom su najradje čardaš plesali.

Kad je te rieči oko njega stojeći sviet začuo, nasta silna vika:

O pater magister zar je ovdje njihov samostan i breviar! A gdje im je habet ostao? Zar su im ga kelnerice kod „zlatnoga orla" svukle!

Čuvši tu viku ostale maske, obkoliše nesretnoga patra Jukundiana, kao lastavice jastreba. On pako od srama ne vidje nikoga pokraj sebe. Jedva je, praćen smiehom gledaoca i maska, pogodio na vrata i osramoćen otišao kući.

Poslje ove komedije odosmo ja i moj Ivan kući, a brzo za nami vrati se i gospodična maska t. j. kalfa Jakob.

Cieli onaj večer smijasmo se i čudismo našemu gazdi i njegovomu kalfi Jakobu, kako su patra Jukundiana osramotili medju bostonskom publikom u koloseju.

Drugi dan u jutro izvjestismo o tom činu našega klerika Franju, koji se tome domišljaju osobito uzradovao.

Dva, tri dana poslje toga pisao nam Franjo iz samostana ovaj list:

Ljubezni prijatelji!

U ime svih klerika najsrdačnije zahvaljujem Vam kao i gospodinu Vašemu gazdi, koji je toli dosjetljivim načinom osramotio našega magistra Jukundiana u koloseju. Taj isti magister drži se pred nami kao svetac, te za svaku i najmanju pogrešku kazni nas što strože može. Nam nebi žao bilo, kad bi se on svoga reda držao i svojim životom svim patrom pravim uzorom bio.

Nu pošto znamo, da je Jukundian više naškodio ugledu bostonskoga samostana, nego li prije sâm gvardian Didak, (jer Didakovi čini bijahu poznati samo u samostanu, a Jukundianovi po cielom Bostonu) s toga Vam mi svi samostanski klerici izričemo oviem najsrdačniju hvalu na tom vitežkom činu.

Ujedno javljam Vam, da je naš gvardian umolio namjestničko bostonsko vieće, da mu dade o svojem trošku criepom pokriti cieli samostan. Medjutiem odgovorilo je namjestničko vieće gvardianu Didaku po prilici ovako:

Pošto uvidismo, da ovaj samostan nije narodu od velike koristi u sadanje doba, i pošto imamo ine nuždnije zemaljske troškove namiriti, s toga ne možemo zadovoljiti smiernoj molbi istoga bostonskoga samostana.

Tako je odgovorilo namjestničko vieće na molbu gvardiana Didaka. To Vam je naša najnovija samostanska novica.

Zahvaljujuć se u ime svih klerika na vašem vitežkom činu u koloseju.

U Bostonu 12. ožujka 18**.

Ostajem Vaš iskreni
Klerik Franjo.

Ovaj list pročitasmo i našemu gospodaru, koga osobito zanimaše viest, što niesu fratri od namjestničkoga vieća ništa dobili.

— Istina je, reče naš gazda, da samostan u Bostonu nije niti narodu niti državi od koristi. U staro doba bavili se samostanci knjigom. Sva znanost i umjetnost bijaše u njihovih rukuh. Ta sve bogatstvo naše stare literature sačuvano bijaše u samostanskih knjižnicah. Najslavniji i najučeniji muževi bijahu nekada u samostanu. A sada! Sad bezposleno cieli dan hode po gradu i svraćaju se k svojim znancem, koji u pivnici staroga vina imadu. Prije su patri svaki dan glasno molili breviar na koru, a sada toga nije baš nikada, kao da su im breviare moljci izjeli. Višeput samo, kad je gdjegod u manjoj župi proštenje, dodje po koji pater na selo, da puku odčita misu i kakovu propovied izreče, koja često ne ima ni repa ni glave. Ej da vidite kako se poslje toga pater ponosito i gizdavo drži! Misli jadan, da je sav sviet od nevolje izbavio svojom kukavnom prodikom. Medjutiem taj mali trud dobro mu je plaćen. Siroma župnik sve što smože u kući nosi na stol pred gosta si patra, samo da ga što sjajnije podvori, a pobožan puk daje tom sgodom gospodinu patru na mise koje za blago, koje za svoje pokojnike ili bolestnike. Najveća pako plata za fratarske mise na selu jest onaj silan mošt, što ga fratri nakupe oko siromašnoga puka. Zato, da sam ja biskup, ja bih u takove župe, gdje sada nije kapelana, nu gdje narod po sto akova vina a i više daruje fratrom u jesen za jednu misu ili propovied na godinu, ja bih tamo namjestio jednoga kapelana. Neka se radje naš čovjek pomože, koji za puk radi, a ne bezposleni fratri. Onim pako župnikom, koji imadu posve malenu župu, njim neka dolaze na dan proštenja pomagat susjedni kapelani, kojih bi po takovom uredjenju moralo se naći u svakoj drugoj župi.

Evo tako bi ja stvar uredio, a fratrom zabranio bi svako moljakanje u narodu. Po mojem sudu nije ni to pravo, što fratri u sadanje doba moljakaju vino u onih župah, gdje pravo na to imade mjestni kapelan. Tiem fratri oduzmu mnogi i mnogi akov siromašnomu kapelanu, koji cielu godinu za svoj puk ne umorno radi. Medjutiem meni je jednoč rekao sâm Didak, da bi se kapelanom moralo zabraniti pobiranje mošta, jer tiem štetu čine fratrom. Nu znajte, da sam mu ja na to rekao što ga ide. I to gospodo nije pravo, što je učiteljem zabranjeno mošt pobirati u svojoj župi. Ta učitelj čitavu godinu orgulja župljanom bezplatno, pak zato mislim, da bi mu svaki župljan rado dao u jesen po koju litru mošta. Zato bih ja medikacije• dozvolio kapelanu i učitelju, a zabranio bi je fratrom, koji od krvavih žuljeva siromašnoga naroda velike si kapitale grade.

Zato mi je baš drago, što niesu od namjestničkoga vieća ništa dobili za popravak svoga samostana. Neka si ga sami popravljaju, imadu dosta novaca! . . . . .

Dok nam tako pripoviedaše naš gazda, pospremala je stara gazdarica svoj ormar i medju inimi pismeni nadje nekakov papir, na kojem bijaše s jedne strane narisan veliki okvir. U tom okviru vidjela se s gora Fortuna, kako iz tulca siplje novce, a s dola sjedila su malena djeca uz šupalj kotač, iz koga su pršili brojevi za lutriju. U sredini pako bijaše nekoliko tiskanih redaka. Na drugoj strani čitala se množina brojaka.

— Molim te, reci mi, šta je to? upita naša stara domačica svoga muža, pokazav mu onaj papir.

— A moja ženo, zar ne znaš šta je to! odgovori joj naš gazda. Ta to ti je onaj nesretni Antheilschein, što nam ga prije deset godina narinuo židov Peikeles.

— Kakov Antheilschein? Ja se toga ne sjećam.

— Kako se nebi sjećala! odgovori joj naš gazda. Ta to ti je od onoga Peikelesova družtva, gdje je nas

trideset osoba igralo na više loza. Ako se koja od ovih loza izvukla, tad se je novac razdielio medju članove toga družtva. Nu ako napokon nije nijedna loza od naznačenih u Antheilscheinu izvućena bila, tad je svaki član dobio jednu originalnu lozu.

Ja sam na taj Antheilschein plaćao 10 for. svaki mjesec. Nu pošto za pet mjeseci nije jošte nijedna loza izašla bila, odustao sam od toga družtva i prestao mjesečne rate plaćati.

Tako, moja ženo, ostade ti u nas taj arak. Medjutiem već ga i polovica manjka. Na drugom listu toga arka bijaše upisana mjesečna uplata. Žao mi je što taj komadić manjka, jer bi se po tom osvjedočiti mogli, da sam u istinu bio članom toga družtva punih pet mjeseci.

— Ne treba mi toga, odgovori stara mu žena. Sad sam se dosjetila, šta je to. Znam, da si ti i dalje hotio igrati na taj Antheilschein, ali ti ja niesam dala, jer smo svaki mjesec u tutanj bacili po desetaču, a nikakova loza nije izašla. Napokon sam dočula, da nije nijedna od naznačenih loza izvučena bila.

Eto vidiš, kako bi zaludu novce bacili, da smo do kraja igrali u tom družtvu.

Pripoviedajuć tako svomu mužu naša domačica, gledasmo mi taj naslovni list toga Antheilscheina. U sredini slikami okićena okvira bijaše njemačkim jezikom pisano, kako i zašto je to družtvo nastalo; kad se imadu pojedine rate izplaćivati, i napokon kad družtvo u obće prestaje obstojati. Ova ista posliednja izreka, u kojoj bijaše točno označen rok kad družtvo prestaje, (a to je bilo 2. veljače 18**.) ova izreka bila je krupnimi slovi natiskana, a onaj tumač s početka manjimi i sitnijimi.

Ja i moj Ivan, koji niesmo takove stvari nikad jošte u ruci imali, ogledavasmo taj papir na sve strane motreći liepe slike u okviru naslovna lista.

— Ovo je sbilja krasna slika, rekoh gledeć narisanu Fortunu.

— Da to vidi frater Konrad, primjeti Ivan, držao bi tu Fortunu sveticom i pred njom se bogu molio, a ove redke, što su u sredini njemačkim jezikom napisani, smatrao bi Konrad nekom osobitom molitvom.

— Molim vas gospodo, uleti nam u rieč gazda. Ne samo Konrad nego i gvardian Didak skupa s magistrom Jukundianom nebi znali kakov je to papir. To bi oni možda držali kakovom novom luteranskom bankom, kao što i Mayerov lexikon smatraju luteranskom i za vjeru pogubnom knjigom. Znam ja koliko Didak ima soli u glavi, a i magister Jukundian neće daleko za njim biti, ako si ga onako predočimo, kao što nam ga klerik Franjo već više puta u listu opisao.

— Ajde, reče Ivan, pošaljimo taj naslovni list Antheilscheina fratru Konradu uz službeni dopis. U dopisu reći ćemo, da je načelnik grada Bostona začuo, kako on, kao fratarski kuhač, dobro znade kuhati, pak jer mu takova dobra kuhača treba za pučku kuhinju grada Bostona, moli ga najsmiernije, da baci fratarsku halju i uzme mjesto kuhača u pučkoj kuhinji. Ujedno da mu šalje priloženu diplomu, kojom ga imenuje prvim kuhačem u gradu Bostonu.

— Vrlo dobro! s posmjehom će naš gazda. Dajte Ivane taj dopis odmah napišite fratru Konradu, a ja ću sâm list na poštu odnieti i za njega poštarinu platiti. Možda će se frater i prije svući te samostan ostaviti, nego se i uvjeri ob istinitosti toga dopisa.

— Ne tako, prosjećem govor našemu gazdi. Ja mislim, da bi mnogo bolje bilo taj Antheilschein poslati samomu gvardianu Didaku; ta on takodjer kao i Konrad ne razumije mnogo njemački.

— Pak pod kojim imenom kaniš to poslati patru Didaku? upita me Ivan.

— Pod imenom neke loze, koja im se izvukla na posliednjem žriebanju.

— To ne valja ništa, odvrati mi Ivan. Ta tebi je dobro poznato, da sve takove stvari daje gvardian u ruke onomu svomu prijatelju civilnomu činovniku, koji mu i račune vodi. Taj bi mu prijatelj odmah rekao, da ga tiem hoće netko samo prevariti i malko se našaliti.

— Zar neznaš, odvratim Ivanu, da je prije pet dana taj isti gvardianov računovodja otišao u kupelj.

— Kako to? upita me gazda. Ta činovnici težko dobivaju dopust.

— Evo čujte! Moj gospodin Š., čiju djecu podučavam, pripoviedao mi jučer kod objeda, da je taj fratarski računovodja dobio dopust na mjesec dana radi reumatizma u desnoj ruci, i da je otišao nekud u kupelj.

— Ako je tomu tako, onda nam je posve lako poslati gvardianu taj Antheilschein, reče na to Ivan. Ti ćeš Milane napisati službeni dopis kao od uprave toga Antheilscheina, a ja ću cielu stvar pismeno javiti našemu kleriku Franji, da nas kasnije ob uspjehu naše lakrdije točno izviestiti može. I ovaj naslovni list Antheilscheina priložit ćemo onomu dopisu.

— Molim, gospodo, reče gazda, kako će se to slagati, gdje vi uz dopis kanite gvardianu Didaku poslati naslovni list Antheilscheina. Ta on bi to već ònda morao dobiti, kad je postao članom toga družtva, t. j. kad je pojedine rate izplaćivao.

— To sve mi dobro znamo, odvratim gazdi, ali jer gvardian Didak ni magister Jukundian niesu nikada takove stvari vidjeli, sigurno će misliti, da se takoviem načinom izvućene loze šalju. Još k tomu napisat ću u dopis, da donesu i kupone od toga Antheilscheina.

— Kakove kupone! opet će gazda. Znate za boga, da kupone imadu razteretnice a ne takovi mali Antheilscheini.

— I to mi znamo, rečem gazdi, ali fratri bogme ne znadu. Osim toga meni je dobro poznato, da fratri imaju nekoliko razteretnica sa kuponi, pak zato mislim, da će gvardian kupone od razteretnica držati pravimi kuponi od toga Antheilscheina. To sve može se lahko dogoditi u to vrieme, kad gvardianovoga računovodje nije kod kuće.

— Ej kad je tomu sbilja tako, onda pišite dopis odmah, odvrati gazda i ujedno nam dade nekakov stari pečatnik, na kojem bijaše urezan austrijski orao i podpisan neki Franz Kreiser.

— Ovaj će nam pečatnik dobro doći, rekoh gazdi spremajuć se na pisanje. Tiem ćemo na dopis pečat udariti, a mudri će fratri, opaziv u listu austrijskoga orla, posve stalno misliti, da im je to službenim putem poslano.

— Živa istina, odgovori Ivan pljesnuv rukami i razgovaraše dalje s našim gospodarom, dočim sam ja kod manjega stola sastavljao dopis za gvardiana Didaka.

Jedva prošlo nekoliko časaka, a ja već stadoh čitati prisutnim evo ovaj moj sastavak:

Br. 1005.

Velečastni gospodine gvardiane!

Dne 10. o. m. bijaše posliednje žriebanje loza, na koje Vi igrate u tom družtvu i pogodjen je glavni sgoditak naznačenih loza u privitom „Antheilscheinu".

S toga se Vi gospodine, kao gvardian bostonskoga samostana, najuljudnije pozivate, da čim prije dobivenu svotu novaca dignete u podpisanoj mjenjačnici.

Ujedno umoljavate se, da tom sgodom ponesete sa sobom i zaostavše kupone toga Antheilscheina, jer ćete takodjer i na nje dignuti one novce, koji bi Vam se već davno morali izplatiti.

Mjenjačnica Flekelesova.

U Bostonu 14. ožujka 18**.

Juda Peikeles.

M. P.

— Živio! klikne gazda. Odmah spremajte se tiem na poštu! Dà, sbilja, još morate o tom obaviestiti i klerika Franju. On će nam barem javiti iz samostana, kako je stvar uspjela.

Na to moj drug Ivan brzo napiše kleriku Franji list, u kojem ga je točno izviestio o cieloj stvari, i molio ga, da dobro pazi na cieli tečaj ove naše lakrdije i da nam čim prije o tom što obširnije piše. Dotle pako ja sam pečatio onaj list, u kojem bijaše dopis i Antheilschein.

Odmah isti dan poslje podne, kad smo pošli malko na šetnju, odniesmo na poštu oba lista, t. j. za gvardiana Didaka i klerika Franju. Na šetnji razgovarasmo neprestano o nesretnom Antheilscheinu veseleć se već unapred, kako će se gvardian Didak osramotiti u Flekelesovoj mjenjačnici pred svimi činovnici. Svaki dan, osobito u večer, bijaše o tom dugih razgovora kod našega gazde, ali sve što smo govorili bijaše samo puko nagadjanje, jer nam ob uspjehu ciele lakrdije nije Franjo još nijedne rieči javio.

Tako bez ikakve viesti proživismo punih osam dana. Deveti dan eto nam lista od klerika Franje, koji nam je čitavi dogodjaj o toj lozi evo ovako opisao.

Ljubezni prijatelji!

Znam, da željno očekivate ovaj moj list, u kojem ću Vam obširno opisati, kako fratri Vaš Antheilschein sbilja pravom lozom drže. Slušajte dakle!

Mi smo baš u refektoriju objedovali, kad je listonoša donio gvardianu nekakov veliki list. Pater Didak otvori list, pročita na tiho dopis, pregleda naslovni list Antheilscheina i sve skupa stavi za pojas t. j. za kordu nekazav o tom nikomu ni rieči.

Tek poslje pečenke, t. j. kad se je objed već skoro dovršio, ustade Didak sa stolca te držeć u ruci priposlane papire svečano nam prosbori:

Draga braćo!

Poznato Vam je, da nam namjestničko vieće nije htjelo one molbe uslišati, gdje smo molili, da nam dadu samostan criepom pokriti. Medjutiem, draga braćo, ako su nas glavari odbili, nije nas Bog zaboravio, koji dobro znade sve naše potreboće. Evo vidite naš samostan dobio je ovieh dana glavni sgoditak na nekoj lutriji. Kolik je pako taj sgoditak, to ovdje u dopisu ne piše, ali svakako mislim, da će od nekoliko hiljada biti, jer su na priloženoj slici (t. j. naslovni list Antheilscheina) pritisnute biljege od tri forinta.

Dà, mila braćo, ovaj nam je sgoditak kao iz neba poslan; jer inače morali bi novaca iz štedionice uzeti, da si potrebite stvari nabavimo. Prošlih poklada dobro smo se čaše držali; u pivnici zvone nam prazne bačve kao zvonovi, trebat će nam dakle ponajprije vina kupiti. Osim toga morat ćemo samostanski krov novim criepom prekriti, ovaj refektorij ljepše urediti i obojadisati te napokon hodnike pobieliti i kamenitimi je pločami popločiti.

Ako bi nas braćo tkogod pitao, čijim troškom samostan popravljamo, reći ćemo, da smo taj novac uzajmili od koje štedionice.

Provincialu pako ja ću pisati, da nam se samostan popravlja na zemaljske troškove. Tako braćo neće ni provincial ni vanjski sviet znati za naš glavni sgoditak; to neka bude za našu bradu. Hvala Bogu, koj nas je tiem usrećio!

Evo tako po prilici govoraše gvardian Didak, a ostali patri i fratri slušahu ga kao svoga apoštola. Po dovršenom govoru redomice razgledavahu gospoda patri onaj dopis i priloženi Antheilschein, a buduć da nijedan pater ne razumije mnogo njemački, čitahu samo onaj hrvatski dopis, dočim krasno izrisan Antheilschein gledahu kao osmo čudo

Kad je tako i mudri magister Jukundian pročitao dopis i vidio priloženi papir reče gvardianu:

— Odmah sutra idemo u Flekelesovu mjenjačnicu po novce.

— To nije moguće, odvrati gvardian Didak.

— Zašto nije moguće! brzo će Jukundian. Ta evo ovdje u dopisu piše, da čim prije dobivenu svotu novaca dignemo.

— Dakako, to je sve istina, reče Didak, ali još k tomu treba donieti nekakove zaostavše kupone! Naš prijatelj, koji nam račune vodi, otišao je u kupelj, a ja bez njega neću ništa raditi. Napokon bogme ne znam, gdje leže ti zaostavši kuponi.

— Ja sam je vidio ovieh dana, brzo će mudri Jukundian. Tamo su gore u našoj kancelariji u ormaru. Potražit ćemo je odmah poslje objeda.

— To su valjda kuponi od hrvatsko-slavonskih razteretnica, odgovori pater Didak.

— Niesu! Ja one kupone dobro poznam.

— Onda je dobro, reče mu Didak. Poslje podne potražit ćemo te kupone, a sjutra u jutro idemo po novce, ako štogod dobijemo.

— Kako nebi dobili! osbiljno će mudri Jukundian. Ta vidite samo kakov je sdola pečat! Austrijanski orao! Vidite, da je pod orlom urezano: Franz Kaiser. To bogme nije nikakova laž!

Na to svi patri opet redom gledahu onaj pečat i svaki je poput Jukundiana krivo čitao Franz Kaiser mjesto Franz Kreiser.

Poslije toga odosmo mi klerici iz refektorija, a gospoda patri ostadoše kod punih čaša. Cielo poslje podne pilo se tuj najstarije i najbolje vino, sve u ime glavnoga sgoditka. Pater gvardian udilj je nosio dopis i Antheilschein za kordom, a kad je koji samostanski prijatelj po svom običaju došao u refektorij na čašu

vina, pokazao bi mu Didak te papire na strani t. j. kao kriomce. Dakako da i samostanski prijatelji niesu čitali onaj Antheilschein, nego samo dopis i tiem sve više uvjeravali vesele fratre, da su u istinu pogodili glavni sgoditak. Dapače jedan samostanski prijatelj, inače dobar i pošten gradjanin, stade fratrom sjajno dokazivati na temelju onoga dopisa, da sve ako bi i za te novce doznao njihov provincial, ne ima prava uzeti im to blago kao dobro ciele provincije, jer u dopisu piše, da je glavni sgoditak dobio samo bostonski samostan.

Tako u razgovoru i pilu zaboravi magister Jukundian potražiti onaj poslje podne zaostavše kupone. A kako i nebi, kad se je na vrčeve vino iz pivnice nosilo i pilo upravo do polak noći.

— Pijte samo braćo i prijatelji, pijte! znao bi reći pater Didak. Šta mi stalo, makar sve bačve izpraznite! Sutra, kad dignem novce, kupit ću dobroga vina, od Martina seljaka u selu M. On imade šest godina staroga vina.

Tako bi gvardian one večeri popratio svakoga, koji bi se možda uztezao piti kod koje zdravice. Oko pol noći razišli su se iz refektorija svi patri i gostovi nakićeni vinkom lozićem.

Drugi dan oko desete ure ode mamurni gvardian Didak s mudrim magistrom u samostansku kancelariju, da nadju one zaostavše kupone. Tuj su prekapali, papire pregledavali i tražili sve do podne, ali zaman; kupona ne ima te ne ima. Doduše oni su nekoliko kupona našli, ali ne od Antheilscheina nego od hrvatsko-slavonske razteretnice.

Što će dakle sada biti? Ništa drugo, nego ajde pisat samostanskomu knjigovodji otišavšemu u kupelj, da im javi čim prije i za izvjestno, kud je zametnuo one kupone.

Za dva tri dana poslje toga odgovori patrom njihov knjigovodja iz kupelji, da on u obće ne zna za nikakove druge njihove kupone osim onih, što spadaju k hrvatsko-slavonskoj razteretnici, i da on u njihovih knjigah nije nigdje ni rieči čitao o kakovom Antheilscheinu.

Na taj odgovor strahovito se ljutio Jukundian, koji je neprestano još tvrdio, da je on negdje gore u kancelariji sbilja vidio one kupone.

— To ništa ne smeta, reče gvardian kod objeda, što nije taj Antheischein ubilježen u naše knjige, zato mi ipak možemo dignuti novce.

— Dakako da možemo, odgovori mu mudri magister Jukundian. U ostalom ja znadem, zašto nije Antheilschein unesen u našu knjigu.

— Zašto? upita ga željno gvardian Didak.

— Evo zato! odvrati mu Jukundian. Naš pokojni gvardian Gabriel bavio se više pjesničtvom i podučavanjem djaka, nego li samostanskimi računi, pak je medju ostalim posve lahko zaboravio zabilježiti i ovaj Antheilschein.

— To bi sve moguće bilo, povjerljivo reče mu Didak. Ali pita se jošte, kud je zametnuo kupone?

— Kuponi su gore, odgovori mudri Jukundian.

— Gdje gore? zapita gvardian. Ta prije tri, četiri dana potražili smo sve papire u kancelariji, pak niesmo nigdje ništa našli.

— Mi zato niesmo ništa našli, jer smo prebrzo tražili, uleti mu u rieč magister. Danas poslje podne ja ću sâm tražiti, pak vidjet ćete, da ću kupone naći.

Tako razgovarajuć se o toj lozi kod objeda, imenovahu jednoga činovnika doktorom. Taj doktorat polaže se upravo onako kao i prije samo što još na posliedku morao je doktorant sliedeće redke tako gladko pročitati, da mu se nigdje jezik nije smeo. Ovi redovi glase evo ovako:

„Omnis klopotec in suo klopoteciterio klopotecitanter klopotecitans facit omnes klopotecios in suis klopoteciteriis inklopocitanter klopocitantes klopocitanter klopocitare; atqui stridonensis klopotec in suo klopoteciterio est klopocitanter klopocitans; ergo stridonensis klopotec in suo klopociterio klopocitanter klopocitans, facit omnes alios klopotecios in suis klopoteciteriis inklopotecitanter klopotecitantes klopotecitanter klopotecitare".

Kako se vidi iz samih redaka, vrlo je težko to pročitati tako gladko, a da nam se jezik ne splete, osobito pako onomu, koji je više pio. S toga je i taj doktorant na promoviranju tri put to počeo čitati, dok je napokon težkom mukom brzo pročitao. Najbrže čita ove rieči gvardian Didak i magister Jukundian.

Poslje objeda ostade gvardian s patri i svojimi prijatelji u refektoriju uz pune čaše pripoviedajuć im, što će sve za dobivene novce kupiti i nabaviti. Jukundian pako ode opet u kancelariju tražit kupone.

Čitavi poslje podne premetao Jukundian u kancelariji sve knjige i papire, ali zalud; kupona ne ima te ne ima!

Kod večere reče Jukundian gvardianu Didaku, da ne može nigdje kupona naći, valja da su se izgubili ili je možda tko ukrao.

— Ništa zato, odvrati gvardian. Ta na ove kupone i onako digli bi samo one novce, koje bi već davno dobiti morali, a to valjda nije velika svota. Glavna je stvar ovaj veliki sgoditak. Zato ćemo mjenjačnici rado prikazati one kupone, samo neka nam dadu glavni sgoditak.

— Pa dobro, reče Jukundian, sutra u jutro idemo skupa po novce. Neka im oni kuponi budu na prikaz.

Evo tako dogovoriše se gospoda gvardian i magister, koji sbilja misle, da su na lutriji mnogo novaca dobili. U ime te sreće već se osam dana pije i gosti u

samostanu. Gvardianovi prijatelji dolaze mu hrpimice čestitat, a pri tom nitko ne čita onoga Antheilscheina, nego samo dopis, koga gvardian za kordom neprestano nosi.

Tako Vam sada naši fratri u velikoj nadi i veselju živu. Vidit ćemo, kako se bude ta lakrdija dovršila.

U Bostonu 22. ožujka 18**.

Vaš iskreni
Klerik Franjo.

Kad smo taj list našemu gazdi pročitali, nasmijasmo se do sita tomu fratarskomu veselju. Da pako jošte bolje i tvrdje uvjerimo patra gvardiana o njegovom glavnom sgoditku, dosjetismo se opet novoj lakrdiji.

U istoj kući s nami bijaše na stanu neki slagar bostonskih novina Toga dakle slagara umolismo, da nam složi ovu kratku viest: Franjevci u Bostonu dobili su ovieh dana glavni sgoditak od sto hiljada. Mi im na toj sreći od srdca čestitamo.

Buduć pako nam dobro poznato bijaše, da patri drže bostonske novine, umolismo našega slagara, da ovu viest dade otisnuti samo u onaj broj novina, koji će dobiti fratri. A djevojčicu, koja je bostonske novine raznašala, podmitismo, da upravo onaj broj novina, gdje ova viest bijaše, dade u ruke patru Didaku ili Jukundianu.

I doista, kao što smo naručili, tako se je i sve točno izvelo. Viest bijaše otisnuta samo u onom broju bostonskih novina, koga je raznositeljica predala gvardianu Didaku. To isto javismo na brzu ruku i kleriku Franji, koji nam odmah drugi dan rano u jutro po nekom fratarskom djaku poslao ovaj list:

Dragi prijatelji!

Naši patri, čitajuć jučer u večer onu viest u bostonskih novinah, posve sigurno vjeruju, da su u istinu dobili sto hiljada forinti. Samo im je ipak žao, što je

to u novinah objelodanjeno, jer misle, da će sada provincial za to saznati i novce im uzeti kao dobro čitave provincije. Jučer bijaše u samostanu neki seljak M., s kojim se gvardian već unapred pogodio za petdeset akova staroga vina. Danas u jutro oko jedanaeste ure poći će gvardian Didak s magistrom Jukundianom po dobivene novce u Flekelesovu mjenjačnicu.

Gledajte, da doznate, kako će se stvar dovršiti.

U Bostonu 24. ožujka 18**.

Vaš iskreni
Klerik Franjo.

Čim smo dakle u jutro taj list pročitali, odoh ja u Flekelesovu mjenjačnicu, gdje sam dobro poznat bio sa g. ravnateljem i mnogimi činovnici. Tuj sam u kratko izpripoviedio cieli dogodjaj o fratarskom sgoditku i zamolio gospodu činovnike, da me oko jedanaeste ure sakriju u mjenjačnici kud za vrata, da mogu čuti i vidjeti, kako će gvardian Didak s magistrom Jukundianom po novce doći.

Činovnici smijahu se tomu grohotom, osobito omilila ta lakrdija g. ravnatelju mjenjačnice, koji takodjer bijaše nekada fratarskim djakom. Meni pako dozvoliše vrlo rado, da potajno u mjenjačnici dočekam te slavne gostove; Jukundiana i Didaka. Ujedno me opomenu, da se za vrati držim od smieha, što mi je više moguće. Poslje toga dogovora odoh u školu.

Oko jedanaeste ure, kad su se već predavanja dovršila, eto mene u mjenjačnici za vrati, gdje sjedeć tiho kao miš u škulji čekam moje lutrijaše. Niesam tuj ni četvrt sata čekao, kad eto otvore se vrata od mjenjačnice i stupe u nutra gospoda gvardian Didak i magister Jukundian.

— Dobar dan! pozdrave g. ravnatelja.

— Dobar dan gospodo, odzdravi g. ravnatelj. Šta želite gospodo?

— Evo, gospodine ravnatelju, odvrati mudri magister Jukundian, u vašoj mjenjačnici dobio je samostan bostonski glavni sgoditak, kako to ovaj dopis svjedoči. Oni kuponi, koje u tom dopisu tražite, nekud su se zameli. Medjutiem mi vam one kupone prikazujemo, samo nam dajte glavni sgoditak od sto hiljada. Tako reče mudri Jukundian pruživ g. ravnatelju onaj dopis i priloženi Antheilschein.

Činovnici gledahu gospodu patre posmijuške, dočim g. ravnatelj pročitav dopis i razgledav priloženi Antheilschein reče im sasma osbiljno:

— Oprostite gospodo, tiem dopisom i Antheilscheinom hotio se netko samo našaliti. Napokon u tom dopisu podpisan je neki Peikeles, koga u istinu niti ovdje niti u gradu Bostonu za sada nije.

— Molim gospodine ravnatelju, srdito će gvardian Didak, izvolite pogledati pečat na dopisu. Tamo se vidi orao austrijski, a podpisan je Franc Kaiser. To valjda nije nikakova švindlarija!

— Izvolite gospodine pozornije čitati, odgovori mu g. ravnatelj. Ta to nije napisano Franc Kaiser nego Franc Kreiser; a to bijaše, kako mi se čini, nekada sapunar u Bostonu.

— Kakov sapunar, potari vas sveti križ! uleti mu u rieč magister Jukundian. Zašto bi onda nad imenom stajao austrijski orao. Taj grb vidi se samo na službenom pečatu.

— Ne mojte se tako nagliti, posve hladno odgovori mu ravnatelj. Taj isti Franc Kreiser življaše u Bostonu za Bachovo doba, te bijaše rodom Niemac. Kao takov čovjek dao si je nad ime u pečatniku urezati lik austrijskoga orla, t. j. kao svoj narodni grb. Medjutiem ja sam si takodjer na svoj pečatnik dao urezati hrvatski grb, kao dobar Hrvat. Napokon velim vam gospodo, da se je tiem netko hotio samo našaliti.

— Gospodine ravnatelju to nije istina! Evo izvolite pogledati ovu priloženu kartu, gdje se razne slike i brojevi vide, reče mu magister nekim otresnim glasom drkčuć s jada.

— To je gospodo stara stvar, mirno će im gosp. ravnatelj. Ima tomu već punih deset godina, odkad je to družtvo prestalo! Tude je trideset osoba igralo na više loza. Svaki član toga družtva dobio je po jedan ovakov „Antheischein“ te je plaćao svoje mjesečne rate. Ako od naznačenih loza na drugoj strani nije nijedan loz izašao, tad je svaki član dobio jednu originalnu lozu. Zato vam ovdje u istinu nije nikakovih kupona bilo. Napokon, kako vidite, toga Antheilscheina polovina manjka, t. j. onaj list, gdje bijaše ubilježeno, kada i koliku je svotu dotični mu vlastnik plaćao. U ostalom izvolite pročitati posliednji redak na tom naslovnom listu, gdje jasno piše, da godine 18**. dne 2. veljače isto družtvo prestaje sasma obstojati.

— Gospodine ravnatelju, srdito će Jukundian, Vi nas kanite silom prevariti! Dajte nam naše novce, jer inače imat će s Vami sud posla. Dajte nam naših sto hiljada! Evo u bostonskih novinah stoji, da je naš samostan toliko hiljada ovdje dobio glavnim sgoditkom. Ne mislite, da ćete i mene varati. Niesam se ja pod vrbom odgojio. Prosto će Jukundian g. ravnatelju turiv mu u ruke bostonske novine.

— Gospodine patre to je uvrieda za mene i za našu cielu mjenjačnicu, odvrati mu ravnatelj. Zar Vi mislite, da mi sviet varamo! Ja sam u Flekelesovoj mjenjačnici ravnateljem već više godina, ali jošte nitko do Vas nije nam rekao, da varamo. Medjutiem ja sam takodjer jučerašnje bostonske novine čitao, al o vašoj lozi niesam ni rieči opazio Za veću vjerojatnost molim gospodina računovodju Matiju, da glasno jučeranje bostonske novine pročita.

Na zahtjev g. ravnatelja pročita g. Matija ciele bostonske novine počam od uvodnoga članka sve do urednikova imena. U cielom tom broju nebijaše ni rieči o sgoditku bostonskih Franjevaca.

— Nu kako je to, da je u našem broju od istoga dana u bostonskih novinah viest, da je naš bostonski samostan dobio sto hiljada forinti! upita g. ravnatelja gvardian Didak udariv štapom o pod.

— Ja gospodo niesam novinar, pak zato nije me brige šta u novinah stoji, odgovori g. ravnatelj.

— Dobro, dobro g. ravnatelju, razjaren će Jukundian. Kad ne vjerujete ni našim dokaznicam, ni viesti bostonskih novina, vjerovat ćete sudbenoj odluci, koja će Vas prisiliti, da doznačenu svotu od sto hiljada čim prije namirite našemu samostanu.

— Izvolite nas gospodo samo čim skorije pritužiti, da se tiem što prije neprilike riešimo. Medjutiem već unapred mogu Vam reći, da ćete pravdu sasma izgubiti. Ovdje u dopisu podpisan je neki Peikeles. Taj čovjek bijaše nekada poduzetnikom toga Antheilscheina, ali ne u Flekelesovoj nego u Rachelesovoj mjenjačnici. Ovaj isti Peikeles davno je već umro, a Rachelesova mjenjačnica posve je propala.

— Gospodine ravnatelju, na novo će Jukundian, promislite što ste sada izrekli! Ako je ovdje po Peikelesu podpisana mjenjačnica Flekelesova, koja bijaše poslje Rachelesove, tad mora jošte živiti i taj Peikeles u Bostonu gradu.

— Štovana gospodo! osbiljno će gospodin ravnatelj patru Didaku i Jukundianu, ako ne vjerujete meni, opitajte se gdjegod u Bostonu gradu, da li u njem za sada živi kakov Peikeles.

S toga gospodo nemojte nas kriviti, da Vas hoćemo varati. Tiem dopisom i Antheilscheinom hotio se netko samo našaliti.

— Kako bilo da bilo, odgovori gvardian Didak, ja Vam ne mogu vjerovati. Cielu stvar, kako mi se čini, predat ću sudu, da ondje na čistac dodjemo. S bogom gospodine ravnatelju!

— S bogom, s bogom velečastna gospodo, odzdravi im g. ravnatelj. S bogom, dok se kod suda vidimo.

Tiem odoše gospoda Didak i Jukundian, a gospodin ravnatelj mal ne popuca od smieha. Činovnici pako čudom se čudiše, kako mogu gospoda patri tako neuki biti te takovu bezsmislenost i lakrdiju istinom držati. Ja sam gospodi dokazivao, da je to posve lahko, jer nijedan bostonski fratar ne čita ništa, pak zato je malo ne svaki natražnjak i neznalica. U fratarskoj knjižnici nije možda već petdeset godina bilo ni žive duše osim mene, koji sam ju prošle zime malko očistio. Punih pet vagana smrznulih sliepih miševa izneo sam iz knjižnice! Na knjigah pako bijaše vam po prst debele prašine. Po tom jasno vidite, da se sadanji bostonski fratri nimalo knjigom ne bave.

— Možda oni nove knjige kupuju, pak se više novijom literaturom bave? upita me ravnatelj.

— Molim Vas gospodine ravnatelju, odgovorih mu na to; niti se bave novom niti starom literaturom. Jedina knjiga, koju si svaki pater svake godine kupi, jest „Šoštar kolendar“. Iz takove knjige bogme se neće naobraziti a još manje naučiti što je Antheilschein.

Dok se tako razgovarasmo dodje i podne, a mi se smijuć fratarskomu lozu liepo razstadosmo. Drugi dan poslje podne dodju k nam u pohode klerici Franjo i Mauricij. Ponajprije pripoviedasmo im mi, kako je u Flekelesovu mjenjačnicu došao po novce pater Didak s mudrim Jukundianom; kako oba uz sve dokaze niesu htjeli vjerovati, da je to samo šala, i kako su napokon posve osbiljno obećali ravnatelju mjenjačnice, da će ga radi prevare tužiti.

Poslje toga pripoviedahu nam klerici evo ovo:

Kad su jučer o podne došli iz mjenjačnice gvardian i magister, nastade u refektoriju velika kavga. Ostali patri, koji su jedva očekivali tu dvojicu iz mjenjačnice, zapitaše, koliko su hiljada donieli. Na to im magister, koje od stida, koje od ljutine, otresito odvratio: A šta vas je za to briga! Držite se radje svoga breviara; to je vaš posao, zato u samostanu kruh jedete.

Na ove rieči planuše gnjevom gospoda patri i stanu kao biesni vikati.

— Šta, vi nam zapoviedate breviar moliti! Ta vi sami kao magister ne molite ga upravo nikada. Eno na koru leži vam sadanja pars verna (časoslov za proljeće) u prst debelu prahu. Dà, dà, rugala se sova senici, da ima veliku glavu. Medjutiem mi znamo zašto nam toli naprasito odgovarate; vi ste novce digli u mjenjačnici pak je liepo medju sobom s gvardianom razdielili. Čekajte, mi ćemo o tom pisati provincialu. A vidite li na dvorištu seljaka, koji vam je upravo sada dovezao pogodjenih petdeset akova staroga vina! Tko će to vino platiti? Mislimo da bogme magister i gvardian, koji su danas tolike novce na onu lozu dignuli.

Tako ostali patri kao biesni vuci navale na magistra Jukundiana i gvardiana Didaka misleć za sigurno, da su ova dva sbilja nakanila novce pronevjeriti.

Uvidiv dakle gvardian i magister, da se u istinu ostali patri ne šale, stanu se s njimi blago razgovarati i tumačiti im, kako se ciela stvar u mjenjačnici dogodila. Na posliedku uvjeriše je, da oni svakako moraju dobivenu svotu od sto hiljada dignuti, jer će Flekelesovu mjenjačnicu tužiti radi prevare, samo kad se iz kupelji vrati njihov knjigovodja.

Tiem umiriše se razjareni patri ostav u tvrdoj nadi, da će dobivene novce sudbeno ućerati. Vino, što ga je seljak dovezao, niesu dakako tada izplatili, nego

su mu za stalno obećali, da će mu taj dug namiriti onda, kad dignu tih sto hiljada.

To nam pripoviedahu klerici, a mi se do sita nasmijasmo budalaštini bostonskih fratara.

Tri tjedna poslje toga dodjoše opet k nam u pohode klerici i pripoviedahu nam, kako se s Antheilscheinom pod konac dogodilo.

— Naši patri, započe klerik Franjo, očekivahu toli željno svoga knjigovodju kao židovi obećanoga Mesiju. Svaki dan, kod objeda i večere, radovahu se svojoj sreći i razgovarahu o Flekelesovoj mjenjačnici. Napokon dosadilo im to neprestano očekivanje knjigovodje, koji će Flekelesovu mjenjačnicu tužiti. S toga prije dva dana brzojavi gvardian tomu svomu činovniku ili bolje rekuć knjigovodji, da se odmah iz kupelji vrati, jer ima u samostanu silnoga posla, a putne troškove da će mu sâm Didak platiti.

Siroma činovnik, inače poštenjak, spremi se odmah na put kući, premda bi jošte u kupelji morao bio ostati. Došav u Boston, prva mu briga bijaše, da posjeti samostan i da vidi, kakov li ga silni posao kod fratara čeka.

Mi smo baš objedovali, kad je u refektorij stupio fratarski knjigovodja.

— U slast vam objed, reče patrom naš računovodja.

— O dobro nam došao, radostno pozdrave ga svi patri i fratri. Dugo već očekivasmo vas kao uznici blaga sunca.

Na to si g. knjigovodja sjede za stol, magister Jukundian ponudi mu čašu vina, a gvardian Didak pred svimi patri i fratri predade mu u ruke onaj dopis i Antheilschein uz ove rieči:

— Evo ti dragi prijatelju naše sreće i božjega blagoslova. Flekelesova mjenjačnica poslala nam je prije mjesec dana ovaj Antheilschein i priloženi dopis. Ja

sam s gospodinom Jukundianom bio tiem dopisom u Flekelesovoj mjenjačnici, gdje mi je ravnatelj istoga zavoda, progledav ovaj dopis i priloženi Antheilschein rekao, da se je tiem hotio netko s nami našaliti, buduć da toga družtva više u Bostonu nije. Medjutiem ja sam nakanio cielu stvar sudu predati, jer se bojim, da nas u istinu nebi prevario ravnatelj Flekelesove mjenjačnice.

Pošto pako ti najbolje naše stvari i odnošaje poznaješ, brzojavismo po tebe, da nam to što skorije urediš. Već mjesec dana čekamo te samo radi ove stvari. Ja kao gvardian sa poštovanim magistrom Jukundianom davno bi već cielu parnicu predao sudu, ali jadan ne znam kud ni kamo. Tek sada, kad si nam se ti prijatelju zdrav i veseo iz kupelji vratio, nadamo se, da će nam na skoro iza crnih oblačina sinuti sunce davno očekivane sreće. Zato, dragi prijatelju, evo ti predajem u ruke dopis Flekelesove mjenjačnice i priloženi Antheilschein moleć te, da što prije čitavu razpravu na čistac izvedeš. Ujedno obvezat ću ti se pismeno, da ti dadem sto forinti srebra, ako naš samostan tvojom pripomoći dobije glavni sgoditak od sto hiljada. Evo dragi prijatelju, to ti je onaj silan posao, što se ima čim prije obaviti . . .

Čuvši to samostanski knjigovodja, razgleda onaj tobožnji dopis Flekelesove mjenjačnice te priloženi mu Antheilschein. To sve pročitao si g. knjigovodja na tiho više puta i nakon poduljega čitanja i mozganja reče gospodi patrom i fratrom:

— Čudim se gospodo vašoj neukosti! Ta za boga svetoga zar nieste pročitali ovo nekoliko redaka, što na Antheilscheinu piše? Tuj se veli, da to družtvo prestaje već 2. veljače god. 18**. dakle već prije deset godina. Pak napokon zar nieste opazili, da toga Antheilscheina polovica manjka, t. j. onaj list, gdje bijaše upisano, kad mu je vlastnik mjesečne rate izplaćivao.

— Dragi prijatelju, srdito će mu gvardian, ti nas hoćeš prevariti kao i ravnatelj Flekelesove mjenjačnice. Ta šta gledaš u taj Antheilschein, čitaj radje dopis, gdje se veli, da je bostonski samostan dobio glavni sgoditak. Osim toga i u novinah bijaše javljeno, da smo mi u istinu dobili sto hiljada forinti. Budi nam barem ti prijateljem, kad nam je već ostali sviet zavidnikom.

— Ja sam vaš prijatelj uvjek bio, i to sam vam već stotinu puta činom dokazao, a kao takov savjetujem vam i sada, da taj glavni sgoditak ostavite na miru, jer ćete se inače osramotiti pred cielim svietom. To se je hotio netko s vami samo malko našaliti.

— To nije moguće, reče mu na to mudri Jukundian, jer kad bi to samo šala bila, kako bi moglo u novinah stajati, da smo mi dobili glavni sgoditak. Osim toga vidiš, da je na dopis ubilježen broj 1005. dakle je službeno poslan od mjenjačnice.

— Molim te samo šuti, odgovori mu dobroćudni činovnik. Nemoj se sramotiti. Ja sam u kupelji čitao bostonske novine svaki dan, ali o vašoj lozi baš ni rieči. Medjutiem ja dobro znadem, kako je ta viest mogla u novine doći. Slušajte me samo! Valjda je onaj isti čovjek, koji vam je taj Antheilschein poslao, dobar prijatelj s kojim slagarom kod bostonskih novina, pak mu je rekao, da viest o tom sgoditku složi samo u onaj broj novina, koga ćete vi dobiti.

— A da li bi to bilo moguće! začudjen će Didak.

— Kako ne! odvrati mu knjigovodja. Ja sam takodjer već više puta mojim prijateljem takovu lakrdiju napravio. Jošte mi je nešta primietiti gosp. Jukundianu glede onoga broja na dopisu. Gospodin Jukundian misli, da je to služben dopis, jer je poslan pod brojem. Medjutiem g. magister neka se sjeti i na to, da svaki čovjek može dopis napisati i pod kakvim god ga brojem poslati.

— Bogme gospodo, reče Didak, ja se posvema slažem s g. knjigovodjom i kao vrlomu prijatelju našega samostana priznajem, da istinu govori, jer to isto rekao nam i g. ravnatelj Flekelesove mjenjačnice.

— Meni pako još nije stvar posve jasna, srdito će magister Jukundian. Ja ću se o tom obširnije opitati kod nekoje gospode, koja se tiem više bave; koja imadu više takovieh papira.

Dok tako govoraše magister Jukundian, stupi u refektorij vojnički častnik, t. j. onaj Jukundianov prijatelj, koji ga je onomadne na pokladnu noć vodio u koloseum.

— Na zdravlje objed! reče častnik gospodi patrom. Danas prije podne pripoviedao mi jedan vaš prijatelj, da ste dobili glavni sgoditak. Ja vam gospodo na toj sreći čestitam. Tako govoraše častnik rukujuć se sa svimi patri.

— Evo da smo dobili! veselo klikne Jukundian. Naš g. knjigovodja silomice hoće nam dokazati, da je to samo lakrdija.

— A molim vas kažite mi, na kakovom ste lozu dobili taj sgoditak? upita je častnik. Ja takovieh papira imadem mnogo, pak zato se i razumijem u te stvari.

Na to gvardian Didak pokaže gosp. častniku onaj dopis i priloženi Antheilschein.

Nakon duljega razmatranja reče gosp. častnik ono isto, što i njihov knjigovodja, t. j. da je to isto družtvo davno već prestalo obstojati i da se je netko tiem hotio samo našaliti.

Sad tekar puče gospodi patrom medju očima, da je istinu govorio i ravnatelj mjenjačnice i njihov knjigovodja. Mudri magister Jukundian pozelenio od jada kao gušter, a gvardian Didak odrvenio se kao drveni stup. —

— Tiem smo se samo osramotili i pred ravnateljem mjenjačnice i pred ljudmi, kojim smo pripoviedali o tom sgoditku, reče Jukundian. Medjutiem ja ću ipak predati sudu onoga Judu Peikelesa, koji je na dopisu podpisan.

— Juda Peikeles davno je već umro, a tu u dopisu podpisao ga netko drugi, odvrati častnik.

Na to ostadoše svi patri zapanjeni gledeć u zemlju. Mudri magister Jukundian, koji silom dokazivaše, da je vidio one kupone, zacrvenio se od stida i zašutio kao kamen. Gvardian Didak neprestano uzdišuć šaptaše: čim ću sad platiti onih petdeset akova vina, što nam ga seljak Martin nedavno dovezao.

V.

Veli se: čovjek snuje a bog odredjuje. Ova stara rečenica obistinila se posve u ovoj pripovjedci. Mi djaci niesmo ni s daleka mislili tiem lozom osvetiti se gvardianu Didaku, nego samo osramotit ga pred vanjskim svietom i pokazati ljudem fratarsku neukost te pohlepnost za novcem. Medjutiem ta naša lakrdija imadjaše tako silnih posljedica, da smo se kasnije vrlo lako osvetili gvardianu Didaku, magistru Jukundianu i kuhaču Konradu. Ciela pako stvar dogodila se evo ovako:

Ja sam u Bostonu podučavao jednoga djaka kod nekoga umirovljena činovnika Petra Škarića. Taj djak bijaše sin njegove kćeri, dočim je starac udovcem bio. Starica gospodja umrla mu baš pred godinu dana i zakopana bijaše u raki bostonskih fratara. Tako bo običavahu se prije mnogi pobožniji te imućniji gradjani i gradjanke zakapati u raku bostonskih fratara. To dakako rado činjahu bostonski fratri, jer im je takov pokop mnogo novaca nosio. Tuj ne samo, da se je platila velika taksa za mjesto u raki, nego i svaki takov čovjek, koji se dao u tu raku pokopati, ostavio bi po

koju stotinu bostonskomu samostanu za altariju, t. j. za mise, koje su patri morali čitati za pokojnika.

Tako evo i gosp. Petar Škarić nakanio je bostonskomu samostanu ostaviti dvie hrvatsko-slavonske razteretnice (svaka u nominalnoj vriednosti od 100 for.) za jednu pjevanu misu na godovni dan njegove pokojne supruge Vjekoslave.

Nekako u mjesecu svibnju odnose dakle stari Škarić one razteretnice patru Didaku za jednu altariju.

Čim je gvardian Didak opazio, da mu taj starac daje za altariju nekakove papire, slične onomu nesretnomu Antheilscheinu, srdito reče:

— Moj dragi gospodine, ja neću više nikada nikakovieh papira primati za altariju; prije mjesec dana prevario me netko sličnim papirom i tako pred vanjskim svietom osramotio, da me je još danas stid. Oh da znam, tko je to učinio, ubio bi ga iz puške. S toga dragi gospodine, izvolite si ove papire odnieti kući, a želite li pak u istinu utemeljiti ovdje altariju za svoju pokojnu ženu, izvolite mi donieti gotov novac, bilo u bankah bilo u srebru. Tako gospodine, a ja neću nikada više ni u ruku primiti kakovih Antheilscheina, makar mi je donio i sâm moj otac.

Zaman na to dokazivaše gvardianu stari Škarić, da ga on ne kani prevariti, jer mu ne daje nikakov Antheilschein nego dvie hrvatsko-slavonske razteretnice u nominalnoj vriednosti od 200 for. Gvardian Didak ne dade se nikako uputiti ni nagovoriti, da uzme razteretnice za altariju; on samo zahtievaše gotov novac budi u srebru, budi u bankah.

Uvidiv stari Škarić, da imade posla s neukim i prostim čovjekom, ode srdit kući.

Treći dan poslje toga slavio gvardian Didak dvadesetpetgodišnjicu svoga patrovanja. Po svom običaju pozvao on na taj dan k objedu sve svoje prijatelje

raznoga stališa. Kod objeda nazdravljivalo se i pilo sve u šestnaest. Mnogi patri okitili se tako vinkom lozićem, da su se naposliedku, po svom starom običaju, posvadili i pošteno izgrdili. Medjutiem i pater gvardian skupa sa magistrom Jukundianom bijahu već dosta mokri.

U to stupi u refektorij g. Škarić, pozdravi gospodu oko stola sjedeću i reče:

— Evo gospodine gvardiane! ja sam po vašoj želji donio vam za altariju gotov novac u srebru.

— Tako valja, moj dragi gospodine, sad sam ja posve siguran, da imadem u ruci 200 for. Nu molim vas, kad želite, da se čita misa za vašu pokojnu ženu?

— Svake godine 21. lipnja t. j. na njezin imendan. Misa mora biti pjevana i to oko devete ure u jutro. Ujedno molim vas g. gvardiane, da mi dadete namiru na 200 for. i da mi pokojnu ženu Vjekoslavu Škarić izvolite upisati na tabelu altaristiku (t. j. tabelu zakladnih misa).

— O gospodine bit ćete odmah poslužen, odvrati mu gvardian gladeć se desnicom po debelu trbuhu.

Nu jer gvardian Didak nije znao sâm namire sastaviti, napisa ju mjesto njega jedan od njegovieh prijatelja, po stališu vojnički častnik, dočim je Didak namiru samo podpisao. Na to nabroji g. Škarić na stolu 200 for. u srebru, a gvardian, predav mu namiru, turi srebrne škude u džep. Napokon kucnuv se nekoliko puta g. Škarić s gvardianom i magistrom ode mirne duše kući.

Četvrt sata poslje toga dodje u samostan onaj seljak, koji je prije mjesec dana (t. j. za dobe nesretnoga Antheilscheina) prodao gvardianu sto akova staroga vina.

Molim gospodine gvardiane, da mi za prodano vam vino dadete sada barem sto forinti, smjerno će Didaku seljak razkrite glave. Oprostite g. patre! ja vas nebi tiem uznemirivao radi sebe, nu jučer dodje mi eksekucija radi štibre, a to moram platiti makar bez košulje ostao.

— E kad je tako, odvrati mu Didak, onda evo ti sto forinti u srebru Ono, što sam ti jošte dužan, dat ću ti kasnije, kad žito prodam.

— O ja znadem patre gvardiane, reče mu seljak, da me vi nećete prevariti. Kad vam bude opet novaca, sigurno znam, da ćete mi ostali dug namiriti. Ta svi, koji smo takovi gospodari kao vi gvardiane, ne možemo u svako doba onoliko novaca smoći, koliko bi nam trebalo. Napokon najuljudnije zahvaljujem vam i za tu stotinu, koja mi je upravo sada dobro došla. Tiem novcem izplatit ću zaostali porez te kupiti sebi i ženi surinu i čizme.

Tiem ode seljak iz refektorija, dočim je gvardian Didak ostao u nutra sa svojimi prijatelji i onimi patri, koji se malo prije niesu zavadili kod čašice dobroga vina.

Medjutiem dodje i noć. U samostan nakupilo se mnogo gratulanta svećaru Didaku. Bijaše tuj i civilnih činovnika i vojničkih častnika. Kad se tako družtvo sabralo, stane se nazdravljivati kao i kod objeda, a malone svaka zdravica bijaše u zdravlje gvardianu Didaku. Tako se nazdravljivalo za čitave večeri. Pater gvardian bijaše već dobrano nakićen, premda je mogao mnogo vina podnieti.

Poslje večere predlože gvardianu gospoda vojnički častnici, da idu kartat. Gvardian na taj predlog odmah pristane. Stanu se dakle kartati najprije samo za šalu, a kasnije bogme i za istinu, t. j. na novce. Početkom igre imadjaše gvardian Didak u džepu stotinu forinti srebra, t. j. ostatak od svote, što je seljaku za vino dao. Tiem dakle novcem poče se gvardian junački kartati, nemisleć pri tom na to, da je taj novac dao samostanu činovnik P. Škarić za altariju svoje pokojne žene, a ne gvardianu za kartanje.

Tako se veselo družtvo kartalo sve do pô noći. Tuj jedni izgubivahu, drugi dobivahu, a i obratno, dok

napokon ne dodje do toga, da se je družtvo razišlo. Što je koji dobio, to mu je i ostalo. Razumieva se samo po sebi, da nijedan od častnika nije ništa izgubio, jer vinom svladani gvardian ne mogaše mnogo paziti kako igra i kakove karte baca.

Drugi dan u jutro ustade gvardian Didak oko devete ure i stane pregledavati svoju kesu. U kesi bogme bijaše podpuna tmina. Jučer je u njoj bilo dve sto forinti srebra, a sada — 50 novčića! Gdje su dakle novci? E jučer na večer odnieli je kući gvardianovi prijatelji, koji su malo pametnije i opreznije igrali nego pater Didak. Dà, gvardian je jučer izgubio na kartah sto forinti srebra. A što sada! Kako će jadan na altarijsku tabelu zabilježiti Škarićevu zakladnu misu, kad ne ima već od njegove zaklade baš ni prebijene pare!

Drugi dan u većer dodjoše opet gvardianovi prijatelji i stanu ga na sve moguće naćine nagovarati, da se karta. Nu gvardian Didak, razmisliv si nesreću prošle noći, ne htjede nikako na njihov predlog pristati.

— Lako je vam na karte misliti, reče im gvardian, ali težko meni, komu ste jučer perje opukali.

— Što se držiš kao nezrelo diete, ukore ga prijatelji oficiri. Ta što si jučer izgubio, možeš danas opet dobiti. Ajde idimo se kartat, šta ćemo ovdje sjediti kao piljarice na trgu.

Tako nagovarahu gvardiana Didaka gospoda prijatelji, ali on se ipak ne dade sklonuti na kartanje. Poslje večere pijuckalo se i razgovaralo po starom običaju, ali na stolu nebje karte ni vidjeti.

Nekoliko dana poslje toga zaboravio gvardian Didak svoju nesreću i stao se po staroj navadi opet kartati. Što ga tako opet osokolilo i razveselilo, to nam za sada nije posve jasno. Tečajem te gvardianove žalosti opazilo se u samostanu samo to, da pater Didak neobićno mnogo obći sa magistrom Jukundianom. Bog znade, da

li je Didaku magister posudio novaca za potrošenu altariju, ili mu je mudro savjetovao, kako da se iz toga blata izkopa.

Medjutiem ostavimo to za sada na miru. Tokom ciele pripoviedke doći ćemo u trag i toj tajni. Za sada budimo i tiem zadovoljni, što je dne 21. lipnja iste godine čitao gvardian Didak crnu misu u samostanu. Nu za koga, toga takodjer pravo ne znamo.

Doduše, kod mise bijaše stari činovnik P. Škarić, nu misa ne bijaše ipak pjevana, kako je to njezin utemeljitelj želio, nego tiha. Zato poslje mise upita gvardiana Škarić, zašto da nije misa pjevana bila. Na to mu dosjetljiv Didak odvrati, da mu neka za sada oprosti tu pogrešku, jer se je nekako pomutio i tek na kraju mise sjetio, da bi se ovaj requiem morao pjevati.

Tiem odpravi gvardian Didak starca Škarića, kojemu se svedj nekako sumnjivo činjaše, što je gvardian na to mogao zaboraviti, jer za svaku misu zabilježeno je točno na tabeli altaristiki, kada i kakova mora biti zakladna misa.

Isti slučaj pripoviedaše g. Škarić i meni, a ja mu tvrdo obećah, da ću pisati kleriku Franji, neka mi odgovori, kako je na tabeli ubilježena Škarićeva zakladna misa, da li pjevana ili pak samo tiha.

Nedugo poslje toga imadjahu fratri ciele provincije svoj Kapitulum, t. j. sastanak, gdje se bira provincial, imenuju gvardiani i premještuju patri i fratri.

U taj kapitulum smiju samo patri i to definitori, koji imadu pravo izbora i glasovanja. Gvardian Didak ne bijaše definitorom, pak zato i nije pošao na taj sastanak; on kod kuće čekaše, što će patri definitori tamo odlučiti.

Poslje kapituluma šalje se od samostana do samostana neka tabula, gdje je sve točno napisano, tko je postao provincialom, koji je pater gdje imenovan gvardianom i koji su patri i fratri kamo premješteni. Takovu

tabulu očekivaju fratri po dovršenom kapitulumu tako željno, kao mi kakovu po cieli narod važnu i koristnu saborsku odluku.

Tako sam ja taj cieli kapitulum protumačio i mojemu gazdi, a on ne budi lien brzo opiše razkalašeni život magistra Jukundiana i onaj velevažni momenat, kako ga je u koloseju njegov kalfa osramotio pred množinom svieta. Napokon doda i to, da se Jukundian mora premjestiti i s učiteljske stolice skinuti, jer ni po životu ni po znanju nije zato sposoban.

Ovaj opis patra Jukundiana pošalje naš gazda slavnomu fratarskomu kapitulu one provincije. I nije naš gazda zalud taj list napisao; za pet ili šest dana kasnije dobih od klerika Franje evo ovaj list:

Dragi prijatelju!

Javljam ti radostnu viest, da je danas došla fratarska tabula u naš samostan. Ti znaš kakovom se to zvjedljivosti u nas očekuje, pak zato ti neću stvar obširno opisivati.

Danas prije podne oko tri četvrta na dvanaest pozvoni zvono i svi patri i fratri sakupe se u refektoriju. Tude nastade grobna tišina, samo kadkada čuo se tihi šapat: „došla je tabula!"

Nato gvardian Didak izvadi iza korde taj papir, t. j. tabulu i preda ju vikaru veleć: „Molim gospodine vikaru, da pročitate prispjelu tabulu."

Tad započe vikar čitati redom sve patre i fratre naše provincije, koji su budi na veću čast podignuti ili pak u drugi koji samostan premješteni.

Od svih viesti najznamenitiji je za mene i za tebe taj nenadani glas, da je provincialom izabran onaj pater Hipolit, koji te nekad u samostanu za noge iz peći vukao. Osim toga lišen je učiteljstva naš magister Jukundian i premješten u drugi samostan kao jednostavni pater. Toliko je za sada u nas promiene.

Meni je vrlo milo, što je Hipolit izabran za provinciala. To je još jedini čovjek, koji se točno svoga reda drži, i koji će, kako mislim, cieli bostonski samostan urediti i do prijašnja ugleda privesti. Istina, on je mali smušenjak i šalivdjija, ali u toj časti valjda će se malko uozbiljiti, jer je stara rečenica: honores mutant mores.

Dà sbilja. Ti si mi nedavno pisao, da Ti ćim prije javim, kako je na altarijskoj tabeli ubilježena Škarićeva zakladna misa. Medjutiem moj prijatelju moram Ti reći, da na altarijskoj tabeli nije ni rieči o Škarićevoj zakladnoj misi. Pripovieda se potajno u samostanu, da je tu altariju gvardian Didak potrošio, nu na što, toga ja za sada ne znam.

To su Ti naše kloštarske novine.

U Bostonu 29. srpnja 18**.

Tvoj iskreni
Klerik Franjo.

Dobiv taj list pročitah ga najprije našemu gazdi, koji se osobito radovaše tomu, što je iz bostonskoga samostana premješten magister Jukundian. Poslje obavjestih g. P. Škarića, što i kako je snjegovom zakladnom misom. Stari Škarić razljutio se strahovito te potraživ Didakovu namiru odluči gvardiana sudu predati.

Odmah drugi dan poslje toga nenadano dobih od Franje opet ovaj list:

Dragi prijatelju!

U jučeranjem listu niesam Ti znao ništa izvjestna pisati o zakladnoj misi g. P. Škarića. Tek na večer istoga dana upoznah se stom zakladom malko pobliže i to na ovaj evo način:

Jučer kod večere stanu se grditi i svadjati magister Jukundian s gvardianom Didakom. Magister krivljaše gvardiana, da on radi njega mora poći iz bostonskoga samostana, jer ga je netko kod slavnoga kapitula opisao u privatnom listu.

— Ja sam siguran, reče magister, da ste me vi gvardiane kapitulu opisao. Medjutiem ako vi znate za moje mane, znam ja i za vaše griehe.

— Za kakove moje griehe? skoči pred njega gvardian. Ja ne hodam u kolosej kao vi magistre.

— Pitate za kakove griehe? ljut će mu magister. Evo čujte ih i vi gvardiane i vi svi ostali patri i fratri. Poznato vam je, da je u mjesecu svibnju donio ovamo za altariju neki činovnik P. Škarić 200 for. srebra. Nu u našoj altarističnoj tabeli ne ima te zaklade. Gdje je dakle? Pater gvardian ju je potrošio! Dà, on ju je potrošio!!

— To je laž! prosječe mu gvardian Didak.

— Šta bi bila laž! rikne magister kao lav. Odmah onaj poslje podne, kad je Škarić donio novce, dadoste od toga sto forinti onomu seljaku, koji vam prodao pet-deset akova vina. Onaj isti dan poslje večere zakartali ste s oficiri onu drugu stotinu. Tako ste altariju protepli. Recite, da to nije istina!

— To na vas ništa ne spada! odvrati mu Didak posve dostojanstveno. Ja sam gvardian, ja znadem što radim.

— Dà, sad znadete šta radite, reče magister, a prije me pitaste za savjet, baš glede ove altarije od Petra Škarića.

— Baš bi se namjerio na čovjeka, kad bi vas za savjet pitao, odgovori mu posprdno Didak.

— Kako možete toli bezobrazno lagati! uzrujani će magister. Zar več ne znate, kako se to sbilo?! Drugi dan u jutro, kad ste prokartali sve novce, dodjoste k meni sasma smeten. Ja vas nato upitam, što vam je, a vi mi pripoviedaste svu svoju nesreću. Ujedno zamoliste me, da vam savjetujem, kako bi se tomu dalo pomoći, a da nebi o tom ništa znao ni provincial, ni zakladatelj Škarić. Na to vam ja rekoh ovako: Moj

gvardiane, čitajte vi svake godine crnu misu dne 21. lipnja, t. j. na dan zakladne mise Petra Škarića. Ova misa, rekoh vam, ne mora biti baš za Škarićevu pokojnu ženu, već za koga drugoga, nu stari činovnik Škarić mislit će, da se čita misa baš za njegovu pokojnu ženu Vjekoslavu. Tako možete, rekoh dalje, raditi sve dotle, dok ostanete u ovom bostonskom samostanu, a poslje šta vas brige. U ostalom, nastavih dalje, mislim, da Škarić neće još dugo živieti; možda ni godinu dana, a po smrti mu neće vas nitko više kontrolirati ni za njegovu zakladu pitati. Ta vidite, da i sada ne pjevamo sve one zakladne mise, koje su nekada morale biti pjevane, pak zato evo nitko nam ni rieči ne prigovora. Tko od sada živućih ljudi znade, kakova i čija misa bijaše fundirana prije sto godina! Tako sam vam ja savjetovao, da vas neprilike izbavim, a vi ste moj savjet smjesta poprimio. To nam dokazuje najbolje to, što na altarističnoj tabeli nije ubilježena još ni dan danas Škarićeva zaklada, a misa je ipak bila dne 21. lipnja ove godine.

— To na vas ništa ne spada, odgovori mu uznemiren i pokunjen gvardian. Ja ću već iz svoga džepa nadomjestiti taj novac. Pak napokon što sam potrošio od toga, sve bijaše na korist samostana. Ta ono vino, za koje dadoh seljaku sto forinti, pili ste i pijete ga i vi s ostalom braćom.

— Dà, dà, opet će razjaren magister, sad je vino sve krivo, a karte ništa. Vidit ćemo, tko će altariju nadomjestiti i preostali dug na vinu seljaku izplatiti.

— To ću ja sâm već urediti, odgovori gvardian Didak, a vi se čim prije spremajte iz ovoga samostana, da ne budete meni ni drugim na sablazan.

— Ako je meni odlučeno odavle proći, reče Jukundian, ne ćete ni vi ovdje dugo ostati. . . . .

Tiem gnievni magister zalupiv vrati ode iz refektorija u svoju sobicu, a gvardian Didak osta kod stola kao kamen razmišljajuć magistrove rieči. Za pô sata kasnije dodje vrieme večernje molitve, a poslje toga odosmo spavat.

Evo dragi prijatelju sad ti je posve jasno, kako stoji Škarićeva zaklada. Jednom rieći iz cieloga toga razgovora i psovanja jasno se vidi, da je gvardian Didak Škarićeve novce potrošio. Medjutiem meni je vrlo drago, što ćemo magistra Jukundiana izgubiti, a neće mi ni žao biti, ako nas ostavi gvardian Didak. Ti ga dobro poznaš kakov je čovjek.

Izruči pozdrav svojemu g. gazdi i prijatelju Ivanu.

U Bostonu, 30. srpnja 18**

Tvoj iskreni
Klerik Franjo.

Taj list pročitah mojemu saučeniku Ivanu i gazdi, a po tom odnesoh ga staromu Škariću, koji ga dva puta pozorno pročitao.

— Ja ću toga gvardiana predati sudu, srdit će Škarić pročitav list. Zašto da moje krvave žuljeve troši takov fratar, koji ne zna kako je mučno do novca doći u sadanje doba. Šta me briga, ja ću ga tužiti i javno u novinah o tom pisati.

— Samo ga tužite, stadoh nagovarati Škarića. Ovakov čovjek, koji potroši glavnicu u toli krasnu i plemenitu svrhu položenu kao što je altarija, ovakov čovjek nije vriedan da žive. Ništa gospodine, samo ga čim prije tužite.

— Tužit ću ga, odvrati Škarić, ali ja glavom neću poći k sudu; predat ću ga advokatu, neka se on malo naužije fratarske kože.

Pošto sam se tiem čvrsto uvjerio, da će gvardiana Škarić predati sudu, veseo odoh kući i pripoviedah Ivanu što je s Didakom nakanio učiniti g. Škarić.

— To je pravo! klikne Ivan. To je božja kazna! To je naša osveta! Da nije onoga nesretnoga Antheilscheina bilo, nebi se ni dan danas mogli okrutnomu Didaku osvetiti. On bi bio od Škarića za altariju uzeo one dvie razteretnice, al ovako sjetiv se na Antheilschein pobojao se, da nebi i tu izgubio te zatraži od Skarića gotov novac za altariju. Veli se pako, da prilika tata čini, a tako je i on Škarićevu zakladu potrošio. Ej živio ti, koji si prvi savjetovao, da se gvardianu pošalje Antheilschein. Živio Franjo, koj nas o tom izviestio, a živio i g. Škarić, koji će Didaka srušiti!

Drugi dan bijaše na gimnaziji naš „Te deum". Ja i moj Ivan bijasmo s odlikom i dobismo za nagradu krasno vezane knjige. Tako nagradjeni veselo pohitismo kući, da pokažemo nagrade našemu gazdi, al na putu susretne nas novoimenovani provincial Hipolit, koji se baš tada iz kolodvora uputio u samostan.

Mi ga dakako odmah pozdravismo čestitajuć mu na odlikovanju provincialske časti. Ujedno mu pokazasmo naše školske nagrade. Staromu Hipolitu bijaše vrlo milo, što smo jošte dobri djaci kao i prije, i što se njega rado sjećamo, pak zato pozove nas odmah na čašu piva u najbližu gostionu.

Mi se dakako rado odazvasmo tomu pozivu te hajde s patrom Hipolitom u gostionu. Tuj uz pivo razgovarasmo se o koječem. Najviše pako pripoviedaše nam, kako će bostonski samostan urediti. U to pade mi na um Didak i Škarićeva altarija, te stadoh o tom pripoviedati prozincialu Hipolitu. Nu dobri starac, premda dobro poznavaše narav i život gvardiana Didaka, ipak nam ne htjede vjerovati ciele stvari dotle, dok mu ja na posliedku ne pokazah list klerika Franje.

Pročitav pater provincial taj list, udari mu krv u lice i oči mu se zakriese. Spočetka je samo šutio gledajuć u list, nu za dva, tri časka malo se smiri i za-

moli nas, da ga odvedemo k tomu g. Škariću. Drage volje odvedosmo ga do Škarićeva praga i tamo se snjime liepo oprostismo.

Što je provincial kod Škarića obavio glede altarije, toga niesmo mogli odmah saznati, jedino to kazao mi Škarić, da neće Didaka tužiti i da je stvar već u redu. Nu kako su stvar uredili, to nam ne bijaše poznato. Već smo se i pobojali, da će gvardian Didak nevinim ostati.

Medjutiem nekoliko dana kasnije dobijemo nenadan list od klerika Franje, koji nam evo ovu znamenitu viest pisao:

Dragi prijatelji!

Ovieh dana dogodio se u uašem samostanu vrlo znamenit dogodjaj; provincial Hipolit vodio je iztragu proti gvardianu Didaku radi one Škarićeve misne zaklade, o kojoj sam vam već pisao.

Na iztragi dokazalo se uz svjedočanstvo bivšega magistra Jukundiana i nekojih drugih patra, da je gvardian Didak u istinu Škarićevu altariju protepo onako kao što sam nam već javio, t. j. stotinu forinti dao je seljaku za vino, a drugu stotinu prokartao je sa svojimi prijatelji.

Na molbu provincialovu ne htjede Škarić gvardiana Didaka predati sudu, jer ga je sam Hipolit tako kaznio, da će uz kaznu nadomjestiti altariju.

Didak mora smjesta ostaviti samostan i čim prije naći si negdje na selu kod župnika takovo kapelansko mjesto, gdje kapelan dobiva iz vjerozakonske zaklade sto forinti na godinu. — Oviem novcem izplaćivat će Didak Škarićevu altarijsku zakladu. Ostali pako dug, što je ostao još na vinu onoga seljaka, izplatio je sam provincial iz blagajne našega samostana, a to s toga, što je vino vrlo dobro i još ga imade kojih četrdeset akova.

Didak ne može više nikada postati gvardianom, to mu je pravo za uvjek oduzeto. Mjesto njega imenovan je privremenim gvardianom naš prijašnji vikar Ciprijan.

Odmah isti dan poslje iztrage ode Didak tužan i žalostan iz samostana k nekomu župniku, svome konškolarcu, koji baš sada treba kapelana, plaćena iz vjerozakonske zaklade.

Evo tako dogodilo se s gvardianom Didakom. Toj njegovoj nesreći najviše smo krivi mi trojica, t. j. ja i vi dva. Da nije bilo vašega Antheilscheina i moga dopisivanja, još bi i dan danas gvardianovao pater Didak, al ovako sada kuburi i tudjim slugom mora biti. Medjutiem ne može ga čovjek žaliti, kad promisli, kako je gadno i okrutno postupao i s nami klerici i s vami djaci.

Živili osvetnici! Tko se ne osveti, taj se ne posveti! Sad će i nam klerikom trak slobode sinuti pred vrata. Ej da vam je moguće i Konradu se osvetiti!

Zdravstvujte!

U Bostonu, 8. kolovoza 18** Vaš

Klerik Franjo.

Kad smo mi taj list pročitali, niesmo znali šta bi od veselja i radosti radili. Činilo nam se, kao da smo bog zna kakov imetak dobili. S objesti napisasmo patru Didaku ironičan list, u kom mu čestitasmo, što je radi osobite brižljivosti oko zakladnih misa s gvardianske časti povišen na kapelanstvo. U slavu toga, za nas vrlo važnoga dogodjaja, pozva nas gazda k sebi na vrlo sjajan objed.

Evo tako osvetismo se gvardianu Didaku, nu osvetljiva srdca ne bijahu nam jošte tako dugo mirna, dok se niesmo i Konradu osvetili. Ovu drugu osvetu izveli smo laglje i to na sliedeći način.

Ja i moj Ivan ostadosmo preko velikih praznika u Bostonu radi djece, koju smo i na ferije podučavali, a na stanu bijasmo gdje i prije, t. j. kod našega bri-

jača. Baš preko puta od našega stana naseli se u prizemnu malu kućicu neka mlada udovica. Odmah prvi dan, ćim ju kao novu susjedu opazismo, pričini nam se, da smo mi već negdje tu ženu vidjeli. I doista nakon duljega razmišljanja sjetismo se, da je to ona mlada vrtlarica, što bijaše nekada ljubeznicom pokojnoga fratarskoga sakriste Formuša. Ta sto i sto puta vidjesmo ju u samostanu, kad je znala pokojnomu Formušu donieti čiste košulje i rubce.

Drugi dan poslje njezina doselenja vidjesmo čudo nevidjeno; vidjesmo fratarskoga kuhača Konrada, gdje ide k toj vrtlarici, a fratarski sluga Joško nosi za njim punu košaru razna voća i povrtelja iz fratarskoga vrta.

Šta bi to moglo biti? pitasmo sami sebe i dugo si o tom razbijasmo glave, dok nam napokon ne pripoviedi stara susjeda, da je ova mlada vrtlarica Konradova draga! Sve povrtelje i voće, što ona prodaje na trgu i za sebe treba, sve to da joj Konrad šalje iz fratarskoga vrta.

Taj glas ne bijaše nam baš prenebito čudo, jer smo još nekada vidjeli, gdje s pokojnim Formušem hoda k njoj i Konrad, za onda kao kućni prijatelj. Po smrti Formuševoj valjda se u nju zaljubio fratar Konrad, ili ju pokojni Formuš ostavio njemu u svom inventaru.

Medjutiem na nas to ne spada; nam je dovoljno znati, da naša susjeda vrtlarica bijaše u istinu dragom fratra Konrada.

Svako jutro, kad je fratarski sluga Joško išao za samostan po meso ili ribe na trg, uvjek je po nalogu Konradovom morao od onoga samostanskoga mesa ponajljepši komad dati gospodji vrtlarici. — Poslje podne pako, oko treće ili četvrte ure, došao bi Konrad malo ne svaki dan k svojoj vrtlarici sa slugom Joškom, koji joj u košari kruha, vina, mesa i mnogo koješta iz samostana nosio.

To sve pozornim okom pratismo mi susjedi, za koje fratar Konrad nije ni znao. Već unapred veselismo se, kako nam je i Konrad došao u šake te kako ćemo se i njemu osvetiti.

Ovu našu namjeru pospješi nam još i ova zgoda: Neko jutro šetah se ja po trgu. Baš pred menom idjaše košarom u ruci Konradova draga. Kako se naglo nekud žurila izvadi u brzini iz džepa rubac, da si otare nos, al uz rubac iztepe iz džepa nekakov mali listić.

Na to ja, koji stajah baš za njom, brzo digoh onaj listić, turih ga u džep i odoh kući.

Nu niesam se ipak mogao susdržati, a da taj list ne pročitam prije, nego sam u stan došao. U ovom listu bijaše evo ovo napisano:

Draga moja Ankice!

Danas u večer oko osam sati gledaj svakako doći u samostan u moju sobicu, da si kući odneseš osobitu pečenku.

Naš novi gvardian kupio je krasnu srnu jučer poslje podne, da njom podvori našega provinciala Hipolita, koji će danas poslje podne doći u naš bostonski samostan.

Najljepši komad srnetine sačuvao sam za Tebe draga Ankice, samo dodji po njega u moju sobu. Pokraj srnetine na ormaru naći ćeš i graha. To sve odnesi kući posve tiho, da te gvardian ne opazi. Meni bude ne moguće s Tobom biti, jer ću se u kuhinji pripravljanjem večere zabaviti. Medjutiem Ti znaš gdje visi ključ od moje sobe.

Tvoj vjerni
Konrad.

Kad sam ja putem taj list pročitao mišljah, da sam u devetom nebu, jer sam već unapred vidio, kako ću se brzo i lako osvetiti fratru Konradu. Tako veseo dodjoh kući k mojemu gazdi i saučeniku Ivanu.

— Šta si tako usopljen doletio kući? upita me Ivan. Ta ti si obično dva sata jutrom šetao, a evo danas povratio si se sa šetnje već za pol sata.

— Donio sam vrlo zanimivu stvar, odvratim Ivanu vadeć iz džepa Konradov list.

— Kakovu si to epistolu donio? upita me Ivan.

— Evo, izvoli ju na glas pročitati pred g. gazdom.

Na to Ivan stade čitati Konradovo pisamce. Naš gazda slušao ga pozorno kao najzanimiviju prodiku, a stara gazdarica čudeć se tomu slučaju sasma se uvjeri, da nekoji bostonski fratri u istinu živu onako razkalašeno i nepristojno kao što smo joj mi pripoviedali.

Pošto je Ivan to pročitao, napisah ja dva lista; jednoga novomu gvardianu, a drugoga provincialu Hipolitu, koji je isti dan imao u Boston doći. U ovih listovih opisao sam sve, kako Konrad imade svoju dragu, kako joj sluga Joško mora nositi samostansku govedinu i kako joj svaki poslje podne donese Konrad sa slugom punu košaru i vina i kruha i povrtelja. K tomu još za veću istinitost zavih u provincialov list i onu poslanicu, što ju Konrad svojoj dragoj pisao.

Isti dan poslje podne, kad sam iz moga prozora vidio, da se u bostonski samostan dovezao provincial Hipolit, obadva lista poslah po služniku odmah u samostan. U svakom listu podpisao sam svoje vlastito ime i prezime.

Nu što se je usljed mojih listova sbilo sa Konradom u samostanu niesmo znali do trećega dana. Treći dan poslje podne vidjesmo, da je Konrad u civilnom odielu došao k svojoj Ankici, a za njim vozio mu služnik mali sandučić. Tiem smo znali koliko je sati; znali smo, da je frater Konrad iz samostana odpušten. I niesmo se prevarili. Četvrti dan poslje toga sastadosmo se s provincialom Hipolitom, koji nam pripoviedaše, da je odmah usljed mojega lista odpustio fratra

Konrada. Ujedno reko nam gosp. provincial, da će on tako sve polagano očistiti bostonski samostan od svakoga smeća, što je njihovomu redu na ruglo i sablazan. Evo ovako dovršismo ja i Ivan našu davno i davno žudjenu osvetu. Provincial Hipolit uredio je kasnije bostonski samostan upravo onako, kako po regulah sv. Franje i mora biti. Zla djela bivših samostanaca zaboravila se za uvjek.

Svi opaki čini pokrili se velom zaboravnosti. U gradu nebijaše toga čovjeka, koj bi novomu životu bostonskih samostanaca štogod mogao prigovoriti. Dà, bostonski patri bijahu sad pravi uzor svojega reda. Evo to svè uredio je vriedni provincial Hipolit.

Nekoliko godina poslje toga umro je pater Didak od kapi, a mudri magister Jukundian od sušice. Uzrok jednoj i drugoj smrti bijaše prekomjerno pilo. Bivši fratarski kuhač Konrad kupio si krčmu i stao sa svojom Ankicom krčmariti, nu jer je nije hotio vienčati ostavi ga Anka i ode za kelnericu. Tako sam sebi ostavljen Konrad zapio i zakartao sav svoj imetak, dok mu napokon ne prodadoše krčmu i kuću. Poslje vidjevah Konrada, gdje po težačkom djelu hodi i onakov crni kruh jede, kakvim je nekada nas hranio.

Naši prijatelji Franjo i Mauricij, izučiv bogosloviju, bacili su fratarsku halju i postali sekularnimi svećenici, te su danas vriedni župnici svoga dobroga puka i vriedni domoljubi svoje domovine.

Provincial Hipolit doživio je starost od 80 godina i nakon kratke bolesti blago u Gospodinu usnuo. Ciela provincija žalila je za njim kao za svojim otcem, a i vanjski sviet oplakao ga kao dobroćudna i poštena Franjevca.

Ja i moj Ivan dadosmo se na pravoslovje, te smo danas sudci u zabitnom selu.

* * *

Mnogi od štovanih čitatelja možda će mi zamjeriti što sam ovo napisao; misleć tiem, da sam ja neprijatelj svakomu crkvenomu redu, i da kanim proti svetoj nam vjeri raditi. Medjutiem odgovaram na to svakomu vriednomu čitatelju, da je ovo sve, što sam u pripovjedci napisao, sgoljna istina, i da ja štujem čovjeka svakoga stališa, samo ako se svoga reda drži.

Osobito mnogo cienim baš same Franjevce, koji su se na poprištu za vjeru i domovinu pokazali vrlimi junaci. Sjetimo se samo Ivana Kapistrana i onih slavonskih Franjevaca, koji su pod turskim jarmom biedne Slavonce tješili, pripravljali je i nagovarali na ustanak, te im potajno nauk Hristov propoviedali. Spomena su vriedni i naši Franjevci u Dalmaciji, Bosni i Hercegovini, koji su se osobito izticali na književnom polju. Tuj vidimo P. Posilovića, M. Divkovića, I. Bandulovića, G. Ilića, Fr. Jukića i mnogo drugih. U najnovije doba pokazali se osobitimi ljubitelji naroda i knjige Grga Martić i Ivan Despot.

Napokon spomenuti moram i to, da su malone svi naši stari pisci sačuvani u samostanih. Uzmimo samo vriedne dubrovačke samostance, koji nam osobitom pažnjom čuvaju naše klasike u svojih bogatih knjižnicah. Jednom rieči, dubrovački samostanci pravi su spasitelji naše stare literature, kojoj se danas toli divimo i kojom se pred stranim svietom upravo ponosimo. Osim toga znamo i to, da su mnogi naši stariji pisci baš u redovničkom stališu napisali nam najdivnija djela i da su radi svoje učenosti daleko po svietu poznati bili.

Po tom svatko može uviditi, da ja štujem i cienim sve vriedne i čestite Franjevce, i da ova pripoviedka nije naperena proti cielomu redu sv. Franje, nego samo proti bivšemu zlu životu bostonskih samostanaca. Valja se pri tom i na to sjetiti, da i u najčistijoj pšenici nadje se po koje zrno kukolja.

U ostalom neka na cielu ovu pripoviedku odgovore rieči dr. Fr. Ivekovića, koji u prvoj knjizi svoga djela „Život svetaca i svetica božjih za mjesec siečanj“ veli na strani 64 ovako:

Što je sv. Augustin rekao o redovnicih svojega vremena, valja i o sadašnjih. „Kao što sam težko našao boljih ljudi“, kaže isti crkveni učitelj, „nego li su dobri redovnici, tako nisam vidio gorih, nego što su nevaljani monasi.“ Svaki poštenjak štovat će čovjeka, koji se iz same ljubavi prama Bogu, od želje za većim šavršenstvom i dušnim spasenjem posveti težku stališu, pa odrekavši se zbilja svake svjetovne taštine i naslade savjestno žive po redu, koji mu je propisan.

Usuprot žalit će čovjeka, koji je samo imenom redovnik a djelom neurednjak. Kad medju monasi nered zavlada, pa ga nije više moći povratiti, najbolje bi bilo, da crkvena oblast samostan ukine, da ne budu stanovnici u njem sebi na vječnu propast i vjernikom na sablazan.

POUKA.

SBOR DUHOVNE MLADEŽI ZAGREBSKE.

Povjestno-književna crtica.

Napisao Vjekoslav Homotarić.

Pripomenak.

Laćam se pera, da u kratko nacrtam početak, rad i život prvoga književnoga družtva u Hrvatskoj. Kako mu početak pada u prvu dobu preporoda hrvatskoga naroda, valjalo bi mi tu nacrtati i dobu prije probudjene Ilirije. Nu upravo na tom mjestu bilo je o tom obširnije razpravljano u razpravi: „Hrvati od Gaja do 1850. god. od I, Milčetića. Zato i to mimoilazim.

Pišući poviest „Sbora duh. mladeži zagrebačke“, pišem poviest preporoda hrvatskoga svećenstva, pišem kulturnu poviest hrvatskoga naroda (makar i u kratko) od nekoliko desetaka godina. O tom će se svatko i sam jasno uvjeriti, pročitavši te crtice.

Čitavu sam poviest razdielio radi boljega pregleda u tri dobe.

I. doba siže od 1836—48. god., a dieli se u dva perioda. I. period 1836—39. pripoviedajuć nam zasnutak i prvi početak družtva do njegve prve propasti. II. period od 1840—48. crta nam uzkrsnulo družtvo do burnih vremena god. 1848.

II. doba od 1850—63. god. Pripovieda nam život družtva pod krutim absolutizmom, koji se i u sjemeništu živo ćuti, dok nedodje u sjemenište za ravnatelja preč. g. Tomo Gajdek, pod kojim sinu družtvu podpuna sloboda i zato s njim počimlje

III. doba 1863—80. god.

Ove godine priobćujem samo prvu dobu, dobu ilirsku, a dadne li mi „Hrvatski dom" i do godine prostora u svom almanaku, priobćiti ću II. i III. doba.

PRVO DOBA.

1836—1848.

Period I. (1836—1839).

Vatra ilirska, koja je van hladnih zidina sjemeništnih uzbudjena vatrenim Lj. Gajem, u srdcih nekolicine mladih ljudi živo već plamsala, unutar zidinah sjemeništnih tinjala je tek kano pod pepelom, jer niesu mladi klerici imali srdca, da svojoj oduševljenosti dadu namah i oduška. Tinjala je, rekoh, vatra u srdcih mladeži, jer ni hladni, ni tvrdi zidovi sjemeništni niesu bili jaki ograditi mladeži niti toli čvrstom, niti toli ledenom ogradom, a da je neuzmože raztopiti blago sunašce probudjene Ilirije. Sva mladež sjemeništna nije se dakako već sada ogrijala na suncu ilirskom, ta mnogi su ostali još i dugo kašnje stari, hladni mlakonje, a vatreni ih klerici nazivlju — „magjaroni". Ali je ipak bila već četica po izbor mladenaca, većinom starijih, koji opojeni idejom ilirskom, sanjali su već najsladje, najuznositije sanje o sretnoj domovini, koju će oni još više usrećiti. Kano najvatreniji i prvaci, spominju se u toj četi *Jakov Petek,* bogoslovac III. god., *Ivan Miković* i *Lavoslav Firholcer,* bogoslovci II. god. — Ta četa, ponajpače spomenuta trojica, često se sastajahu bodreć se medjusobno i snujuć, kako bi mogli i ostale nadahnuti duhom ilirskim i što koristna učiniti za do-

movinu. — Kako je vidjeti, posve je malo trebalo i u sjemeništu osnovano je književno družtvo. — Pri tom dosta mnogo učini Stjepan Mlinarić, suučenik i vjeran prijatelj Petkov. — Slušaše on nauke bogoslovne u Pešti, gdje je za onda boravilo mnogo znamenitih Slovena, medju njimi i Jan Kollar. — S timi se ljudmi upozna Mlinarić, a upozna i liep napredak narodnosti slovačke; uvidi takodjer, putujuć na praznike po tih krajevih, da je k tomu puno doprinesla budna mladež, revnujuć u svojih družtvih za svetu stvar narodnu — Dopisujuć Mlinarić s Petkom, spomenu mu medju ostalim i o Slovacih i o družtvih medju njihovom mladeži. — Hvaleć ta družtva nabaci se i pitanjem, nebi li se i u Zagrebu dalo što slična zasnovati? Ovu božanstvenu misao, veli tuj ljetopisac [1], nemogaše Petek hladnom krvlju čitati, već opojen duhom iskrena rodoljuba u srdcu svom odluči muževno: „da mu utemeljenje podobnoga družtva, najsvetija biti će dužnost i najmilija zabava". — Dakako niti osnove družtvu nije mogao sam iznmiti toli lasno, jer nije jošte nigdje vidio slična družtva, već mu i tuj pomože pobratim iz Pešte, koj mu nacrta osnovu po primjeru slovačkih i ostalih slovenskih družtva, kojih je vidio u Pešti ili Beču. Tko da opiše sada zanosne snove mladih rodoljuba, osobito spomenutih prvaka u sjemeništu! U tom zanosnom i revnom snovanju primače se i konac školske god. 1835/6. i družtvo neuzmože već ove godine oživiti. Zato se obvežu prvaci medjusobno ozbiljno o toj stvari na praznike misliti i raditi, a svoje mnienje priobćiti braći u I. sjednici sljedeće godine. — Petek još krom svega toga obreče, da će preko praznika sastaviti s Mlinarićem osnovu i sve prirediti, što je nuždno za osnutak, toli željena družtva. — Nu da i ostali klerici odmah u početku priskoče mladomu družtvu u pomoć, odkriju prvaci i njim svoje misli i namjere, moleći ih, da to na praznike dobro promotre,

a početkom školske godine da nekrzmaju stupiti u mlado družtvo. — S uzhitom odobri sva mladež tu misao, obeća sve učiniti i svaku žrtvu radostno doprinesti na oltar domovine. — U toj sladkoj nadi razstanu se domorodci.

Tako ljetopisac.

Na praznike izradi doista Petek osnovu budućega družtva sa St. Mlinarićem. — Da bude družtvo imalo u početku bar kakovo sredstvo za naobraženje, pokloni mu Mlinarić mnogo knjiga prosvjetnoga te inoga sadržaja, a tim udari temelj družtvenoj knjižnici.

Kada su mladi domorodci, da nastavim s ljetopiscem, opet se sastali poslije praznika u sjemeništu, sievaše im vatra domorodne ljubavi iz očiju i opojeni duhom narodnosti, počeše snovati, viećati i revno nastojati ob osnutku toli željnoga, a u duhu jur i složenoga družtva. — Napokon primiše jednodušno osnovu Petkovu i odlučiše cielu tu stvar priobćiti sjemeništnomu poglavarstvu i preko njega tada zamoliti u biskupa Aleksandra Alagovića, da im odobri i potvrdi pravila družtvena i tako zajamči samo družtvo. — Srećom bijaše tada ravnateljem sjem. kanonik i prof. bogoslovja Josip Šoot, a podravnatelj prof. St. Ledinski.

Poglavarstvo, razumjevši namjere rodoljuba i proučivši osnovu družtva, uvjeri se o čestitoj svrsi istoga, pa videć mnogovrstne koristi, koje će odatle teći za klerike, odobri molbu mladenaca i dopusti jim zasnovati u sjemeništu družtvo; nu primetnu, da nemože osnove namah dati biskupu na potvrdu, jer da nezna, hoće li mladež biti stalna u svojoj odluci i zaista revno sve ono vršiti, na što se obvezuje u svojih zakonih; jer mladež da je zanosna, brzo uzkipi i zanese se za koju stvar, ali i još brže ohladni, pa tako se često izjalove i najljepše osnove radi stare mlakosti.

Radostna ta viest o odobrenju družtva, poput goreće zublje upali mladenačka srdca u hladnih zidinah

sjemeništnih. — Dapače i oni mladići, koji su prvo sve to hladno pratili i podsmiehivali se uznešenosti vatrene mladeži sada se ugrijaše na tom plamu i uhvatiše se u kolo ilirsko, obećavajuć sve učiniti na dobrobit družtva.

Uzhićen Jakov Petek, što mu je naum upravo sjajno uspio, sastavi zanosan govor, koji je besjedio Janko Pavlešić, znamenit sa svoga besjedničtva. Tim govorom pozdravi prvi put svu mladež i otvori joj, da tako reknemo, vrata u hram zanosna rodoljublja, zato i tuj diljem sav taj govor priobćujemo.

„Ako duha našega oči na široki krug ovoga svieta bacimo, lasno smotrimo, ljubezni domorodci, kako svi narodi k izobraženju svojemu silnimi stupaju koraci, ter živo se brinu, kako bi mogli ime svoje proslaviti i spomen svoga života potomstvu ostaviti.

Gjekoji svoju slavu svietom pronose iznalazkom raznih umjetnih strojeva, gdjekoji opet plodosnim razvijanjem svojih umnih moći, treći napokon drugim svakojakim rukotvorstvom. — Svi trudi na polzu[2] i uzvišenje domovine[3] poprimljeni lasni su jim, jer nalaze nagon sveudiljne poslenosti u svojoj savjesti, koja im kaže, da za sve, što imadu, moraju domovini blagodariti; sve dakle svoje njoj žrtvuju, nju izobrazuju, nju nastoje sretnu i dičnu uzdržati.

Može li ovo, ljubezna braćo, bez ganuća srdca gledati, može li mirnu saviest imati onaj, koji pogibajućoj domovini u pomoći neće biti? Mati narav i nas nakiti, kano i druge narode, ako ne većimi, a ono jednakimi darovi — zašto dakle sami mi u lienosti i mlakosti, da spavamo? Zar nenalaže nam, da primite darove, dobro upotriebimo? A kako to dostojnije učiniti možemo, pitam Vas braćo, nego li ako poslujemo, za uzkrsnuće mile domovine iz tamna groba? Rodoljublje iskreno nestoji samo u veselju i dopadnosti nad cvatućom srećom domovine, no u točnom svršivanju dužnosti, od nje nam

naloženih; ako bo dužnosti naše svršivati nećemo, kako nju ljubimo? — kako nju sretnu i dičnu vidjeti možemo? Je li pako sladje i ugodnije ikoje dužnosti vršenje može biti, nego li proslava domovine? — njezina slava i dika? Od sjevera ljuta guja bahato u vis diže glavu, da otruje svoju majku preziruće sinove, sladkim mamljenjem i smrtonosnim pjevanjem zove u mreže svoje lude ptičice. Svom paklenom hitrinom revnuje, da poništi slavni naš narod, koji je negda davno bio njezinom zaštitom i utočištem. — Ove zlobne namjere uništiti, prva nam budi briga i skrb! Kucnuo je i nam čas, da probudiv se od smrtonosna sna, vječnoj uklonimo se propasti i nesmotreno promienimo življenje! Nikad jošter neslućena u meni uzbudjuju se čuvstva, kada promislim, da sjedinjenjem i slogom propadajuću jur domovinu uzdržati možemo; — slogom rastu male stvari, jal i nazlob sve pokvari, — govori narodna ilirska poslovica. — Sloga je sredstvo, kojim mnogi negda mali, ali hrabri puci narodnost svoju dulje braniše vrieme. — Nestoji jakost i snaga u množini, no u postojano domovinu svoju ljubećem srdcu. — Badava je golemo tielo, ako duha u njem neima, koj bi srdce na velika uzbudio djela. — Što je junačkoga zanielo Leonidu, da se je šakom momaka bezbrojnemu opro dušmaninu, čim je neumrli vitez Nikola u zidinah sigetskih pobjedio vraga, nego li slogom svojih hrabrih sokolova? Sloga je ona staza, kojom k svrsi našega putovanja zaufano stupamo. — Što mi od naših nedobismo predja, to trsimo se dvostrukom marljivošću, da ostavimo našim potomkom. Prebijmo led i osnujmo si osnovu liepe budućnosti! Potomci će naši naše trude i žrtve lovorvienci vjenčati i blagosivljati one sate, koje mi sada sprovodimo za izobraženje i sreću mile domovine. — Što nam prudi ovaj kratkotrajan život, ako s njime i mi poginemo? Ako s tielom i duh i uspomenu našu u tamni grob sahra-

nimo? — Zub vremena ništi gvoždje, lomi žezla, vene ruka nepobjediva viteza — nu što je duhom usadjeno ostaje uviek.

Neboji se napadaja okrutnika, niti dušmanina, jer mu ovi naškoditi nemogu — nemogu ga sapeti u težke okove i verige. Izkustvo nas uči, draga braćo, da pojedinac čovjek malo ili ništa učiniti može, a u družtvu s braćom, najveće jak je svladati suprotivštine. — Svaki, koji šta znamenita, šta velebita misli podhvatiti, misli svoje i namjere drugim treba saobćiti i njihov savjet primiti t. j. s drugimi mora se sdružiti. I mi dakle, braćo mila, ako što zamašna i hasnovita po domovinu mislimo učiniti, moramo se sdružiti i sjediniti, družtvo: bo je onaj jaki vez, koji će plodove našega trudnoga nastojanja sjediniti i na okupu držati. — Raditi dakle ob osnutku družtva, toga najboljega sredstva za izobraženje našega jezika, budi ovaj čas naša najveća briga, najveća i prva skrb. — I ova želja: zasnovati i utemeljiti narodno družtvo u sjemeništu, kano koljevci narodnosti, jest uzrok današnjemu sastanku našemu i povod viećanju u ovom izobraženosti posvećenom mjestu.

Prošle jur godine neki za domovinu bolje upaljeni mladići, gojeći plemenitu tu namisao u svom srdcu htjedoše narodno družtvo medj mladežju složiti i utemeljiti, nu radi svakakvih prepreka nemogahu djela svoja koncu privesti. — Nu sada bolje ubaviešteni i zrelije stvar razmislivši, vam misao i želju svoju, braćo draga, jasno eto očituju i vas ujedno mole, da svoju neuzkratite im pomoć! — Otvorite dakle, braćo, iskreno vaše srdce i recite otvoreno: odobravate li domorodan taj podhvat? Hoćete li nekoje ne u istinu velike žrtve doprinesti, koje su osnutku i životu toga družtva nuždno potrebite? Riečju: hoćete li pomoćnicu nam ruku vašu pružiti? Osnova i sve pripreme za ovo družtvo već su davno gotove, jedino od Vas, ljubezna braćo, visi, hoćete li

To sve pozornim okom pratismo mi susjedi, za koje fratar Konrad nije ni znao. Već unapred veselismo se, kako nam je i Konrad došao u šake te kako ćemo se i njemu osvetiti.

Ovu našu namjeru pospješi nam još i ova zgoda: Neko jutro šetah se ja po trgu. Baš pred menom idjaše košarom u ruci Konradova draga. Kako se naglo nekud žurila izvadi u brzini iz džepa rubac, da si otare nos, al uz rubac iztepe iz džepa nekakov mali listić.

Na to ja, koji stajah baš za njom, brzo digoh onaj listić, turih ga u džep i odoh kući.

Nu niesam se ipak mogao susdržati, a da taj list ne pročitam prije, nego sam u stan došao. U ovom listu bijaše evo ovo napisano:

Draga moja Ankice!

Danas u večer oko osam sati gledaj svakako doći u samostan u moju sobicu, da si kući odneseš osobitu pečenku.

Naš novi gvardian kupio je krasnu srnu jučer poslje podne, da njom podvori našega provinciala Hipolita, koji će danas poslje podne doći u naš bostonski samostan.

Najljepši komad srnetine sačuvao sam za Tebe draga Ankice, samo dodji po njega u moju sobu. Pokraj srnetine na ormaru naći ćeš i graha. To sve odnesi kući posve tiho, da te gvardian ne opazi. Meni bude ne moguće s Tobom biti, jer ću se u kuhinji pripravljanjem večere zabaviti. Medjutiem Ti znaš gdje visi ključ od moje sobe.

Tvoj vjerni
Konrad.

Kad sam ja putem taj list pročitao mišljah, da sam u devetom nebu, jer sam već unapred vidio, kako ću se brzo i lako osvetiti fratru Konradu. Tako veseo dodjoh kući k mojemu gazdi i saučeniku Ivanu.

— Šta si tako usopljen doletio kući? upita me Ivan. Ta ti si obično dva sata jutrom šetao, a evo danas povratio si se sa šetnje već za pol sata.

— Donio sam vrlo zanimivu stvar, odvratim Ivanu vadeć iz džepa Konradov list.

— Kakovu si to epistolu donio? upita me Ivan.

— Evo, izvoli ju na glas pročitati pred g. gazdom.

Na to Ivan stade čitati Konradovo pisamce. Naš gazda slušao ga pozorno kao najzanimiviju prodiku, a stara gazdarica čudeć se tomu slučaju sasma se uvjeri, da nekoji bostonski fratri u istinu živu onako razkalašeno i nepristojno kao što smo joj mi pripoviedali.

Pošto je Ivan to pročitao, napisah ja dva lista; jednoga novomu gvardianu, a drugoga provincialu Hipolitu, koji je isti dan imao u Boston doći. U ovih listovih opisao sam sve, kako Konrad imade svoju dragu, kako joj sluga Joško mora nositi samostansku govedinu i kako joj svaki poslje podne donese Konrad sa slugom punu košaru i vina i kruha i povrtelja. K tomu još za veću istinitost zavih u provincialov list i onu poslanicu, što ju Konrad svojoj dragoj pisao.

Isti dan poslje podne, kad sam iz moga prozora vidio, da se u bostonski samostan dovezao provincial Hipolit, obadva lista poslah po služniku odmah u samostan. U svakom listu podpisao sam svoje vlastito ime i prezime.

Nu što se je usljed mojih listova sbilo sa Konradom u samostanu niesmo znali do trećega dana. Treći dan poslje podne vidjesmo, da je Konrad u civilnom odielu došao k svojoj Ankici, a za njim vozio mu služnik mali sandučić. Tiem smo znali koliko je sati; znali smo, da je frater Konrad iz samostana odpušten. I niesmo se prevarili. Četvrti dan poslje toga sastadosmo se s provincialom Hipolitom, koji nam pripoviedaše, da je odmah usljed mojega lista odpustio fratra

od vaše obilnosti nekoliko na žrtvenik domovine položiti, da narodni jezik izobrazujući, propadajuću jur narodnost uzdignemo, ter uspomenu našega života ovdašnjega ostavimo. — Od Vas sada, mila braćo, zavisi, ovu našu svetu za prosvetu i proslavu domovine plamteću želju u početku umah ugasnuti ili ju pako vašim odobrenjem i privolom jošte bolje upaliti. — Nu zašto Vas braćo, dulje na to veleslavno djelo nagovaram, kada u očima jur čitam vašima, da naš podhvat odobravate i želju našu primate? Zato složimo se, utemeljimo družtvo u sjemeništu, jerbo slavit će nas inostranci, usrećiti ćemo i pomoći tim miloj domovini, a i mnoge druge pobuditi, da idu primjerom naše neumorne poslenosti. — A plaća našemu radu? — Neće li tada ponosno dizati se grudi naše, neće li tada srdce naše silnije kucati, neće li nam se lica od radosti rumeniti, kada budu braća naša Slavjani, videći plodonosne trude naše, povikivala: u istinu, to su pravi Slavjani, to su vierni domorodci! Rekoh." [4]

Moje pero nije doraslo, da opiše uzhit i veselje, koje je odjeknulo svom dvoranom, kada je vješt besjednik dorekao zanosno slovo svoje. — Radosti i uzhitu neima kraja ni konca.

A da mladež dadne podpuno oduška svomu zanosu zaori svom dvoranom jednoglasna pjesma ilirska. — Iz sto grla kano iz jednog ore se „glogovkinje" [5].

Kada je zadnji glas vesele pjesme zamro u dvorani zaprosi Petek mladež, pristaje li uza to, da svaki član družtva godimice doprinosi 40 nvč. u srebru za knjižnicu. S uzhitom prihvati predlog sva mladež, mnogi pače imućniji obećaše i više. — Skoro iza toga stane Ivan Miković već prvo za to odobren od prvaka, kupiti novce i sabra na brzu ruku 60 for. srebra. I to je eto prvi temelj liepoj knjižnici, koju danas posjeduju klerici. Liep taj uspjeh prijavi namah Petek poglavarstvu, koje tim obradovano, dozvoli namah na molbu mladim domo-

rodcem posebnu sobu „za sastanke i spravišta“. Ovamo sazove skorih dana opet Petek svu mladež, da čuje osnovu družtva i svatko se upiše, tko želi postati članom družtva. Tom prilikom pozdravi ih Petek sljedećim vatrenim slovom: [6]

„Što svaki domorodac iskreni dulje jur vremena u svome željaše srdcu, što mila domovina i narod slavni od nas zahtievaše, to ljubezni domorodci, to nam u život privesti milostivo dozvoli poglavarstvo, rekoh, sve ovo raditi, što služi na korist i uzdignuće domovine. K tomu i plemenite vaše, braćo, nisu uzmanjkale žrtve. Vi bo kano zahvalni domovine sinovi, kano dostojni predja Vaših potomci podigoste velesmožni žrtvenik, na koj ne male u istinu položiste žrtve. Utemeljiste narodnu knjižnicu, za koju će nasljednici Vaši uspomenom vječne slave vam blagodariti, spomen ostaviste svoga rodoljublja, koje će u daleku budućnost svoja razprostrieti krila; riečju duh sloge i jedinstva medju vas stupi, ter njim probiste led, koj u putovanju k slavi i sreći domovine tolike uzrokovaše prepreke. Što nam dakle drugo sad preostaje, več da mi, u kojih jošte starodavna Slavo-ilirska krv teče, kojih i sada za uzvišenje svoga roda žestoko plamti srdce, da mi rekoh u žudjeno složimo se družtvo, kojega će cilj i svrha biti: *prosvećenje domovine,* sredstvo pako k toj svrsi: *izdjelavanje narodnoga jezika.* Slavjani pod raznimi živući žezli, na tolike raztrgani su komade, da se i jedva sinovi jedne majke Slavije zvati mogu. — Dapače nekoja koljena, koja nemila sudbina bičem svojim biti nije propustila, isti jezik — ovu svetinju, koje se samo sa strahopočitanjem dotaknuti je slobodno, — jezik, rekoh, isti posve izgubiše. — Nu blagodatnomu dopustiti nije se račilo nebu, da se i mi na takove nezgode tužimo. Naš materinski jezik, premda je zlobom tudjinaca mnogo na svjetlosti svojoj i krepčini izgubio, nije ipak tako zaginuo, da ga trudom i

znojem osvjetlati i prvu snagu i gibkost njemu povratiti nebi moći. Sjedinjenimi silami lasno ga na onaj izobraženosti dovedemo stepen, kojim se drugi evropejski ponose jezici. — Moramo dakle sile naše sjediniti ili u družtvo stupiti, koje će tu svrhu pred očima imati. Veliki napori i suprotivštine čine nas malodušnimi, ali ohrabrimo se, braćo, i pokažimo svietu, da slavno ime *Slavjan* uzdržati valja do vieka. Nebojmo se trudova, nebojmo se poslovanja, jer za domovinu začet rad, srdce naše jači, da preziruć predsude ljudske, postojano može stupati začetom stazom. Domovini smo dužni sve i isti život, ako zahtieva, žrtvovati. Ova mati nas je odgojila, njezin je naš život braćo mila! — A neimamo li prijazne u budućnosti izglede, utemeljujuć ovo družtvo? Neće li se tim marljivost i natjecanje u nas uzbuditi? Može li tkogod *izvrstnije raditi*, *nego li proste od nauka čase posvetiti izobraženju uma*, *izdjelavanju jezika*, *tomu najugodnijemu i najkoristnijemu poslu?* A nemože li tim ne samo vlastito naobraženje, nego i korist sladke domovine promaknuti? Dederte molim Vas, braćo, pozornim okom promotrite sve posljedice domorodnoga ovoga podhvata! Eto sviet sada toliko na svećeničtvo mrzi i proti njemu se diže, nu kada vruću k domovini i narodnosti ljubav u nas smotri i nehotice neće li nam morati izkazati svako počitanje? Neće li nam se liepo vidjeti, kada budu svjetovnjaci, gledajuć, da i svećenici, za izobraženje brižni, sile i moći duha svoga koristno razvijaju, morali i sami priznati te reći: ovo su kriepostni, domovinu ljubeći ljudi. Nećemo li imati u sjemeništu osobiti poticaj k poslenosti, videći, da se trudi i trsenja naša od svih rodoljuba blagodarno naplaćuju? Neće li i ista djeca na bolje krenuti, kada budu svjetovnjaci ruku pomirnicu pružili svećenikom, jal i nazlob ugušili, pak sa svećenici u bratskom suglasju i u neumornom radu živjeli? A kako će, pitam Vas braćo,

kod drugih domorodan taj podhvat djelovati? Neće li mladići, plodonosne naše trude videći, u ostalih domorodnih odhranilištih podobna podizati družtva? — ali nam ipak slava i dika ostaje, da smo *utemeljili prvo te ruke družtvo, u našoj domovini.* Nas će sva slavjanska braća, kao prve u boju vitezove, jednodušnim glasom revne narodnosti podupiratelje nazivati i naše si ime duboko u srdce zasaditi. Nam će domovina — sladka mati — napisom blagodarnih sinova neuvehli vienac, nam će nebesni domovine otac mjesto, revnim roda ljubiteljem, pripravljeno dati. Sveta bo jest istina, što glasoviti Cicero govori: „znaj da svim, koji domovinu uzdržavaju, pomažu i jače, stalno je u nebu opredieljeno mjesto, gdje blaženici vjekovitoga uživati će se vieka." Pružimo si dakle ruku u ruku, sjedinimo se u ljubavi k rodu našem i tvrdo se nadajmo, da trude naše vesela će kruniti svrha. Rekoh."

Buran zaori pljesak svom dvoranom, kad je Petek dorekao svoje slovo i dugo trebaše, da se je slegla ta bura. Sada istom stade Lavoslav Firholcer čitati osnovu narodnoga duhovne mladeži družtva, uz lozinku: *u potrebnih jedinstvo, u dvojbenih sloboda u svih ljubav.* Rieči sv. Augustina.

U toj osnovi niesu tek puki paragrafi, već čist izljev žarka rodoljublja. Zato ću nastojati, da ju tuj predočim što kraće, ali i što jasnije, neka se vidi, koli su ozbiljno mislili mladi Ilirci, prem su bili onako oduševljeni i zanešeni.

Svrha narodnomu duh. mladeži družtvu jest u svojih radnjah i vježbah nauke bogoslovne u narodnom izdjelati jeziku, a tim obratno i jezik materinski izdjelavati, zatim znanosti mile majke domovine tičuće se, sebi pribaviti, tako nebesnimi ovimi stvarmi zabavljeni, dan na dan nebesnim uzpitati se duhom.

I. sdjelavanje narodnoga jezika. — Duboko osvjedočeni o dičnosti i znamenitosti našega jezika potrebno

je, da s jedne strane našemu zanemarenomu i zapuštenomu jeziku ilirskomu, koj isti inostranci nazivlju jezikom junačkim, prvi cviet i junačtvo povratimo novim vježbanjem, s druge pako kriepost i gibkost njegovu umnožimo. — A to ćemo postići jedino urednim izučavanjem istoga jezika. Zato će se po naputku Vjekoslava Babukića ili kojega drugoga slovničara uviek u opredieljeno vrieme držati predavanje ilirskoga jezika.

2. *Prevadjanje djela sv. otaca*, a ima se početi sa poslanicami sv. Jeronima, jer nas sili na to isto počitanje prama domorodnoj najučenijoj zviezdi.

3. *Prevadjanje izvrstnih duh. govornika.*

4. *Predavanje narodne poviesti.* Žalostno, pače sramotno je, da svećenstvo, u čijih ruku vazda bijahu znanosti, u sadanje baš vrieme, tako slabo, da nerečem, nikakovo o domovini i njezinih dogodjajih znanje neimade. Zato predavati će se po predsjedniku narodna poviest, koju su članovi svi pozorno slušati obvezani. U tom poslu imati će se osobiti obzir na opisivanje glasovitih obitelji kano i na znatnije u duh. staležu muževe.

5. *Pedagogija iliti umjetnost podučavanja mladeži.*

Svaka od pomenutih pet točaka popraćena je liepim komentarom, od kojih sam samo neke spomenuo, a druge mimoišao, da nebudem predug.

Poslije pete točke imade jošte ova primetba: pod 4. i 5. br. napomenute znanosti, kao i srodnih slavjanskih jezika, ruskoga, českoga, poljskoga učenje, pače i isto obširnije uredjenje družtva sretnijemu ostavlja se vremenu. — Ta bila je ogromna većina članova, koji niesu znali niti svoga materinskoga jezika, jerbo prije toga ovuda se je rabila samo kajkavština, a Vjekoslav Babukić istom je počeo pisati svoju slovnicu u „Danici Ilirskoj“. Valjalo je dakle svakako najprije naučiti svoj jezik, a onda se tek latiti inih. — Pokroviteljem družtva

da bude isto za svoj obstanak sjegurno, bio je ravnatelj sjemeništa.

Članom družtva postaje svaki vriedan klerik, pohadja li revno „spravišća“ [7] i predavanja u družtvu držana, te plaća li odredjeni prinos ili je bar inače družtvu koristan. — Kako je svrha družtvu, da se članovi izobraze u narodnom duhu, mogu pravimi članovi postati samo oni, kojih to neprieči u vršenju svojih škol. dužnosti. — S toga se članovi diele u tri reda: 1. redoviti domaći, 2. dopisujući i 3. začastni.

Osobite su dužnosti rednih domaćih članova medju ostalimi i ove: a) za podporu knjižnice plaćati odredjenu godišnju svotu novca; b) u sjednici odlučenu i naloženu radnju u opredieljeno vrieme bez odvlake sgotoviti i sjednici predati; c) dužni su boraveć na praznike kod kuće sabirati narodne pjesme kano i rieči u drugom kraju neobične, pregledavati stare domorodne knjige i kupiti ih za družtvenu knjižnicu, ako je možno; d) imajući uvjet, svrhu i cilj družtva pred očima — naime *razširenje narodnosti i jezika* — dužni su ne samo u družtvenom spravišću, nego i kod kuće na praznicih narodno se razgovarati; tim bo jedino moći će razpršiti i ukloniti onu predsudu, kano da naš narodni jezik nije još zrio za naobraženo družtvo. S toga su dužni narodni jezik ne samo u svakoj prigodi braniti, nego ga svagdje i sveudilj preporučati. Redovitim dopisujućim članom može postati svaki bivši član, želeći ostati u književnoj svezi s družtvom, pa i svatko drugi hoteći tim počastiti družtvo, dužan je poslati družtvu godimice kakovu izvornu ili prevedenu radnju, a zato dobiva uvjek točan izvještaj o životu i radu družtva. Začastnim članom postaje svatko, koji knjižnicu obdari novcem ili knjigami.

Bitnih prava neima u družtvu, osim što može pribivati sjednicam, knjige posudjivati iz knjižnice, a izradi li

valjanu radnju može i odlukom sjednice t. j. redovitih članova, postati i sam redoviti član.

Imade družtvo svoje častnike a ti su: predsjednik, bilježnik, knjižničar, penezničar, podbiljež. i dva pisara.

Medju ostalimi dužnostmi predsjednikovimi spomi njem samo ove: Rednim članovom imade razdjeljivati posao i radnje i one u sjednici pročitane — sine ira et studio — izpravljati. Podpisuje se na svih listovih uz dodatak: *od strane narodnoga duhovne mladeži družtva.* A najglavnija mu je dužnost da predaje *slovnicu po naputku Babukićevu* i *narodnu poviest.* — Odatle se vidi, da je predsjednik uz svoje školske dužnosti imao upravo pune ruke posla, uzev na um, da su se sastanci držali svaki dan, nije li bilo osobitih zaprieka. — Samo još nešto, da spomenem o spravišćih. Tuj je predsjednik predavao slovnicu i narodnu poviest. Tuj je svaki redoviti član čitao svoje radnje ili ih branio i razjašnjivao proti kritiki. Osim toga bijahu spravišća, što su danas družtvene sjednice.

Da družtvo radost i plamteću svoju prema domovini ljubav češće djelom dokaže i zahvalnost za odobrenje družtva, dulje vrieme u svom goji srdcu, ima se ovaj dan, veli se pod konac, u kom bude družtvo po presv. g. biskupu milostivo potvrdjeno i odobreno, kano svetčan i radostan dan svake godine slaviti i svetkovati. Na spomenuti dan imade predsjednik držati govor: o ljubavi domovine, o ljubavi narodnoga jezika, o velikodušju odobritelja družtva itd. Bilježnik će čitati imena onih revnih rodoljuba, koji su za osnutak družtva najviše žrtvovali ili pomogli, a knjižničar spomenuti će one, koji su osobito darežljivom desnicom obdarili družtvo. Tom prigodom moći će i članovi družtva pjesme ili druge govore deklamovati za zabavu. Dozvolom poglavarstva mogu se k toj zabavi pozvati i vanjski gdekoji rodoljubi da nazočnošću svojom ukrase taj dan.

Ima još puno toga, što bih mogao spomenuti iz prve te osnove prvoga družtva književnoga u svoj Hrvatskoj, nu odviše bih stvar oduljio, pak s toga tuj prestajem, scieneć, da sam dovoljno predočio duh i smjer same osnove družtvene.

Po pročitanoj i odobrenoj osnovi predloži Petek mladeži, da svatko, želeći stupiti u družtvo, izradi svoju radnju najkašnje do Božića. Radnja može biti izvorna ili prevedena, to visi o volji pojedinca. Nu neznajuć mnogi, kako ljetopisac veli, drugo van *horvatsko ili slavonsko podnarečje*, uze Petek odmah, umoljen od svih, predavati slovnicu ilirsku. Da se i željena knjižnica što prije osnuje, počeše kupovati novije knjige ili se na nje predplaćivati kao n. p. na Jungmanov česki lexikon, starožitnosti Šafarikove, Dobrovskovu „Slaviu" i t. d., a u prvoj nuždi, zadovoljiše se knjižnicom Petkovom i Mlinarićevom. Osvanu i Božić. Radnje biše pročitane i ocienjene. Taj put izabraše si jednodušno sljedeće častničtvo:

predsjednik: Jakob Petek,
bilježnik: Lavoslav Firholcer,
knjižničar: Janko Pavlešić,
penezničar: Ivan Mikovič,
podbilježnik: Henrik Janušić,
pisari: Ignjatij Neralić,
Mavro Broz.

Osim ovih bi odabrano još devet redovitih članova medju kojimi spominjem Franju Šimagovića, VIII. gimn. koj je kašnje izašao na glas kao pjesnik ilirski i znamenit predsjednik družtva.

Na novu godinu 1837. sabraše se članovi družtva u prvi sastanak. Sam Petek veli o tom danu u ljetopisu „da bijaše dan radosti, dan veselja; ovaj dan sinu novom sjajnošću sunce srdcu mladih Ilira, koji svrhu svojih želja, svrhu svojih mnogostručnih trudova ugle-

daše izpunjenu." Poslije dugoga vremena sastavša se opet braća, uzajamno počmu se rukovati, jedan drugoga milovati i jedan drugomu radi njegova truda dosadanjega i naštojanja blagodariti. Razumije se već samo sobom, da je tad besjedio novi predsjednik zanosno slovo, kojim je oslovio svoje članove. Sva besjeda dosta je duga te odiše čistom i vatrenom ljubavlju k crkvi i domovini. Tuži se tu na muke i zapreke, koje su imali svladati, nu nastavlja: raduje se velim srdce moje, što Vas premili rodoljubi, svetom narodnosti vatrom upaljene novo jedno, koje sebi podobna jošter u čitavoj Iliriji neima, družtvo vidim podignuti, a slavnog ovog družtva, koje sreću i blagostanje domovine — u prosvjećenju i izobraženju naroda sastojeće — pred očima imati će, mene predsjednikom učiniste. Opominje ih, da sve veselo i zadovoljno podnesu za crkvu i domovinu te svršuje: „Ali zač Vas na ljnbav domovine i sloge nagovaram, kad ista jur domorodnom vatrom upaljena lica dovoljno pokazaju, da rajska slast za blagostanje domovine poslovati vaša jur obuze srdca? Zač bi Vam dužnost revne poslenosti tumačio, kad domovini cieli posvećajete život, kad za nju raditi najlaglji Vam je teret, najmilija zabava. Jedino dakle molim Vas, mili sučlanovi, uzdržite i nadalje plamteću tu vatru u srdcu Vašem, stupajte složno po začetoj stazi — jerbo slava i dika domovine, prosvjeta u tmini neznanstva zakopanoga naroda, mir i pokoj savjesti, da nešto na obće doprinesemo dobro — jesu nagrada naših trudova." Velikim uzhitom pozdraviše članovi tu besjedu i na novo se zavjeriše, na složan rad u korist crkve i domovine. Na koncu odredi predsjednik radnje pojedinim članovom. Spominjem tu samo nešto, da se vidi značaj sastavaka i radnja. U prozi imao je jedan prevesti jednu izmedju poslanica sv. Jeronima; drugi opet „sermones occasionales", a treći: Betrachtungen über Werke Göthe's; a u pjesmi

imao je jedan pohrvatiti: „pad prvih roditelja“ od Miltona, „smrt Kristovu.“

Tako su tekli sastanci malne svaki dan, a mladi su Ilirci bodrili se na što veći rad. Istina, poglavarstvo sjemeništno bijaše mladeži donekle na ruku i odobri im u prvi mah pravila i rad, nu družtvo bijaše kraj toga još sveudilj tajno i nesmjede se pokazati u javnosti, dok ga sam biskup nepotvrdi. Sve je to dobro znala mladež, te odluči već u drugoj sjednici, da će ob Uskrsu umoliti biskupa za potvrdu. Smišljeno, učinjeno. Prepisaše odmah osnovu družtva i k njoj priložiše molbenicu na biskupa u latinskom jeziku. Molbenica je ta puna odanosti; ljubavi i nade, a onih osam razlogą, s kojih mole potvrdu, većinom su isti, koja je i svrha družtvu. Nu čovjek snuje, a Bog boguje. Družtvo već sve priredi, kad noćju od 17. na 18. ožujka umrie naglom smrću biskup Al. Alagović. Duboko razcvili ta viest mladež, kojoj su tim sve nade javnosti propale, bar za ovu godinu. Pokazala se je ta bol i tuga na prvom sastanku iza toga, gdje osobito žalio predsjednik, što nije svoga djela ka koncu priveo.

Nu utaloži se pomalo tuga, kad su odlučili članovi revnim nastojanjem i neumornim radom pokazati se vriednimi priznanja i tim steći ma kako od nasljednika biskupova potvrdu. Malo zatim zamieni tu tugu prava radost, jer si je mlado družtvo steklo prijatelja i štovalaca ne samo u domovini, već i u drugih Slavenih. Mlinarić naime pripovjedi liep napredak družtva mnogim Slavenom u Pešti, a saobći to i „slavenskomu družtvu u Požunu“, koje doskora pozdravi „mlade rodoljube“ oduljom poslanicom, odišućom vatrenom ljubavlju i slavenskom uzajamnošću. Slaveni pako u Pešti obdariše „mlade rodoljube“ knjigami. *Jan Kollar* bivši onda evangelički pastor u Pešti, pokloni većinu svojih djela; *Pavlović*, urednik „Srbskoga narodnoga lista“,

pokloni družtvu sve troškom „Matice Srbske“ izašle knjige a „ljetopis“ darova uz vrlo jevtinu cienu, i *Milovak,* trgovac u Pešti, pošalje na poklon sve knjige, koje je svojim troškom izdao i 14 slika Ilirskih vitezova.

Svega zajedno bijaše tu 122 svezka darovanih knjiga, koje je Mlinarić sabrao od darovatelja i poslao družtvu. Bilo je tuj dakako većina knjiga cirilicom tiskanih, pa eto što na to primećuje ljetopisac pod opazkom. Ovdje napomenuti netreba veli opazka, da narodno duh. mladeži družtvo u slovensnosti ilirskoj, bilo ovo ili sveevropejskimi pismeni ili cirilicom pisano, nikakove nečini razlike, nego obadvoje kano svoje cieni i štuje.

Kad su prispjele knjige iz Pešte, sazove predsjednik sve članove na sastanak. Tu jim se najprvo pročita Mlinarićev list, a tada ih predsjednik ohrabri liepom besjedom. Neznam što bi vas, mili sučlanovi, počimlje besjednik, moglo bolje razveseliti i vaše srdce bolje obradovati, nego li pogled na ove darove, koje od naše braće, od naših sjevernih Slavjana primismo. Tko medju vami, braćo, ma bilo mu srdce mrzlije od leda, u uzhićenju, da ne pliva, kad smotri ovu dragocjenu žrtvu, kojom veledušni poklonitelji našu umnožiše knjižnicu Malo dalje nastavlja: Ako isti tudjinci daju nam u ruke sredstva za izobraženje, hoćemo li ih mi nesmotreno odbaciti? Iz lista našega sučlana (Mlinarića) vidimo, da je zora narodnosti pucati počela po svih strana slavjanstva, da Rusi, Česi, Poljaci uzajamno se trude, da što skorije bieli im svane dan; jeli dakle sami Iliri, koje je zlovoljna nenavidnost i tudja zloba zakopala u najdublje tmine, neće se iz tih nikada izkopati? Jeli samo mi se nestidimo po mrkloj tumarati noći? Gledajmo braćo, kakvu nadu ovi veledušni darovatelji u nas imadu, koliko povjerenje veliki ovi u nas stavljaju muževi! Hoćemo li mi njihove darove prezrieti, njihove nade izjaloviti? Složnim radom, spominje napokon pod konac,

da imadu se pokazati zahvalni i dostojni tih darova, jer će na takvi način postići i željenu od biskupova nasljednika privolu i potvrdu družtva.

Zanosnimi pismi zahvali se družtvo svojim dobrotvorom. Osobito je vatren list Ivanu Kollaru, zato evo ovdje čitav priobćujem.

Visokoučeni gospodine!

Uzajemnosti sveslavjanske uzbuditelju!

Što je jutarnja rosa vehnućemu cvieću, što su žarki sunca traci — kada po dugom daždu i nepogodah uzburkanoga vremena napokon se ukažu iza oblaka, — hranu i okrepu žudećemu bilju, — to su visokoučeni gospodine, plodovi vašega rodoljublja miloj majci Slaviji, koja svakojakimi sudbine nezgodami obterećena pod jarmom nasilja stenje, ter za pomoć i skoro izbavljenje uzdiše. Svakoga rod svoj iskreno ljubećega Slavjana srdce kuca, ol vaše ime on začuo, ol znakove vašega rodoljublja u ruke primio.

A zaisto, tko se nebi radovao, tko nebi žestokom za svoj rod plamtio vatrenošću, kad vas visokoučeni gospodine, za svoga vodju imade, za primjer svoga poslovanja! Slavjani pod različitimi živući žezli jalom i nazlobom tudjinaca na tolike biše razdieljeni u slovstvu komade, da su se jedva jedne majke sinovi mogli nazivati. Ali na sreću Slavije uzdigoše se pravi Slave potomci, hrabri muževi, koji prvi led probiše, uzajemnost medju Slavjani utemeljiše i utvrdiše i nam tuj stazu naznačiše. Medju prve uzvišenih rodoljuba, vas, v. g., Slavija majka postavlja i vam blagodari. Vaše slavno ime milo zvoni u ustih svakog Slavjana, koj rodu svomu, koj domovini svojoj tudjinac biti nije naumio. Ako dakle čitava Slavija Vaše ime obožava, ako svaki rodoljub znake svoga priznanja Vam priobćiti za čast si drži, hoće li samo Slavo-Iliri, koje Vi osobitom udostojaste ljubavlju i čiju knjižnicu svojimi nestidiste se okititi

plodovi, hoće li samo oni ostati hladni?! Neće li prsi naše čuvstvom blagodarnosti se napuniti, kada vide sklona i prijateljna sebi onoga muža, koji je rodu svomu dika, domovini u zlosretnom času utjeha? Zato od nas, koji takodjer odlučismo nešto na obći narodnosti žrtvenik položiti, da mirisniju i povoljniju domovini žrtvujemo žrtvu, od nas, v. g., primite molimo ovaj znak zahvalnosti na uspomenu, da ime vaše duboko u naše zavismo srdce, ter rodoljubljem vašim ganjeni, zaviet učinismo, naše sile na korist domovine obratiti i sveudilj svomu rodu služiti.

Neka i Vam sije sjajno zadovoljnosti sunce, da sile svoje bez brige na korist slavjanstva upotrebiti možete, ter zadržite i nadalje u svojoj ljubavi i prijateljstvu mlade Slavo-Ilire, koji vaše stope nasljedovati, ter vaše ljubavi dostojnimi se učiniti glavnom drže si dužnošću. Zagreb, itd.

I Josipu Milovaku i Todoru Pavloviću, čestitim Ilirom, liepo se takodjer zahvaljuju mladi rodoljubi obećavajuć sve raditi i žrtvovati u korist naroda i obće majke Ilirije.

Liep je list, što su ga tom zgodom primili mladi rodoljubi od slovačkoga družtva u Požunu. Nu kako je velik nije možno, da tuj cieli priobćim, već ću samo iz njega spomenuti glavnije misli. Luči se taj list malko od listova, koje pišu mladi rodoljubi svojimi slobodoumnimi idejami, i energičkimi tražbinami. — Govore najprije odrješito, što treba narodu, da bude slobodan, da bude sretan, a tada pokazuju, kako im svega toga nedaju od vieka neprijatelji Magjari. I grdno se ljute i tuže na Magjare, jer im tlače narodnost i raztrgati ih žele. — I Vas Magjari tlače. Budimo si dakle na pomoć, branimo se zajednički i složno proti obćemu nam neprijatelju. Pružimo si desnice i budimo braća. Neka prestane ono vrieme, kad Slaven Slavena ni poznao

nije, kad je ime Sloven občenito bilo neznano, kano da jedan živi ovdje, a drugi usred Azije, ta:

> Nas je negda jedna mati
> Draga rodila,
> S jednim nas je, Bog joj plati,
> Mliekom dojila.

Upliću hrv. stihove u svoj slovački list.

Na koncu mole i zaklinju mlade rodoljube, neka jim pišu, kako se diže njihova narodnost, kako napreduje ideja Ilirska, pak neka nastave dopisivanje snjimi i neka ljube ljubeću ih od srdca braću Slovake. Podpisano je 10 Slovaka, medju kojimi spominjem samo predsjednika Ljudevita Štura i tajnika Pavla Wer. Ollyka.

Ali je i dostojan odgovor, kojim mladi rodoljubi odvraćaju svojoj braći Slovakom. Sva je poslanica puna uzhita, vatrenosti i uzajemnosti slavenske,[8] a nježna upravo ljubav bratska odiše iz poslanice, kojom Stj. Mlinariću hvale na velikoj dobroti, družtvu izkazanoj. Ta on je upravo povod, da je družtvo obdareno tolikimi knjigami, ter se upoznalo s toli znamenitimi ljudmi i s požunskimi Slovaci stalo ća i dopisivati. U toli revnom i oduševljenom rodu, primaće se i konac školske godine.

Predsjedniku valjalo se je dieliti od družtva. Nu prije treba, da si izabere nasljednika, komu će povjeriti milo gojenče svoje, oko koga je toliko radio, komu je sve svoje sile posvetio. I sada nadvi se malen oblačić nad mladjahno družtvo. Petek sazove sjednicu i tuj predloži trojicu za predsjednika: Iv. Mikovića, Lav. Firholcera i Antuna Vranića. Većinom glasova bi izabran Miković. Nu sada buknu malen razdor. Začastni naime članovi,[9] stadoše zahtievati bar pravo glasa kod izbora predsjednika. Videć redoviti članovi, da neima druge, žele li spasiti mlado družtvo, zadovoljiše zahtjevu, nu uz uvjet, da svaki redoviti član imade dva glasa.

Nemir se utiša, budne drugi izbor i predsjednikom bi izabran malenom većinom glasova *Lavoslav Firholcer*. Dozvolom poglavarstva bi poslije nekoliko dana novi predsjednik sjajno uveden; krasnim govorom ga pozdravi J. Petek i oprosti se od članova. Odgovori mu ponajprije novoizabrani predsjednik, a u ime svih članova probjesedi novi bilježnik Miković.[10] Ovako proživi mlado družtvo prvu godinu života.

Odmah prvih dana mjeseca listopada god. 1837. kako su se vratili klerici u sjemenište sa praznika, zače predsjednik i družtvo marljivo nastojati oko ozbiljna rada. Radnje biše odmah razdieljene i sati odredjeni za sastanke. Malo ne svaki dan po dva puta sabirali bi se članovi i redoviti i začastni, da slušaju bud slovnicu ilirsku, koju je predavao predsjednik, bud da uče koj slavenski jezik, ponajpače pako česki predavan Jankom Mondokom, budi da viećaju o napredku družtva. I radilo se je tuj ozbiljski. Čitamo u ljetopisu, koji je napisao Iv. Miković, da se je u večernjih sastancih redovito ili čitala kakovagodj radnja ili besjedila besjeda, koju bi si besjednik sam sastavio.

I radilo se je tuj revno i oduševljeno. To priznaje i sam prvanji predsjednik, pišući družtvu 18. svibnja 1838. iz Nove Kapele, gdje hvali revnost mladih rodoljuba, pa veli: sada istom vidim, da je moje uzhićenje, koje sam ćutio prošlu godinu, kadno ste bili sabrani u našoj sobici, bilo tekar sjena onoga uzhita, koje sadanji Vaš predsjednik čuvstvuje, kada se s Vami razgovara o uzdržavanju i blagostanju družtva. — Liepa je to priznaja još ljepšega napredka u mladjahnom družtvu. Vruća volja, koju je već lani gojilo družtvo sa svojim predsjednikom, da naime bude odobreno od presv. g. biskupa i tim mu zajamčen obstanak i pravo javnosti, nije ni ove godine ohladnjela, dapače bijaše već pouzdane nade, da će se ta želja izpuniti. Već u travnju

g. 1838. sastavi predsjednik s bilježnikom molbenicu na biskupa, razlažuć mu svrhu i rad družtva i moleć ga za potvrdu. Nu tajnik biskupov, Pavao Štoos, poznavajući dobro okolnosti i videći, da mladi rodoljubi nebi mogli sada jur uspjeti svojom molbom, svjetova im, da se uztrpe još koji čas. I posluhnuše ga. Polovicom lipnja iste godine misleći, da su dovoljno dugo čekali, htjedoše mladi rodoljubi svakako svoju molbenicu predati biskupu. Dakako najprije je trebalo, da poglavarstvo sjemeništno odobri družtvo, dozvoli im poći k biskupu i tu ih preporuči. S toga podje predsjednik ponajprvo s bilježnikom k vicerektoru Ledinskomu. Taj prem u prvi mah prijatelj družtvu, htjede ih ipak od toga odvrnuti, te istom kad su mu pokazali svu korist, koja će odatle teći, dozvoli im poći k ravnatelju. Ravnatelj sjemeništni, preč. g. Josip Šot, nebijaše takodjer osobito sklon mladim rodoljubom, pa zato stade dokazivati, kako nemože po sjem. zakonih nikako obstojati u sjemeništu takovo družtvo. Nu primi ipak molbenicu, obeća im svoju pomoć samo nek još prvo dobro razmisle, što su nakani učiniti.

Te rieči, a još više saviet Pavla Štoosa, neka se još za sada mane toga posla, sklonuše mlade rodoljube, te odustaše od svoje namjere. Ravnatelj im drage volje vrati molbenicu i dozvoli im, da družtvo slobodno živi i dalje u sjemeništu, nu samo da mu uviek jave, tko želi postati članom družtva i prije izbora predsjednika, da mu se dojave kandidati. Mlade rodoljube i to u velike obradova, jer im je na takovi način poglavarstvo odobrilo i osjeguralo život mladjahnomu družtvu, a nadahu se čvrsto, da će zgodnom prilikom i presvietli biskup to isto učiniti i tako dozvoliti javnost skromnomu družtvu.

Prije nego li se razstanemo s Firholcerom, valja nam svakako reći još dvie, tri.[11]

U ožujku t. g. stadoše Ilirci pisati *a* mjesto mukloga *è* pred *r*, n. p. martav, mjesto mèrtav. Trebalo je, da se i mladi rodoljubi odluče, hoće li poprimiti tu novost ili ostati pri starom. U sjednici, gdje se je razpravljalo o tom, ustadoše dvojica, trojica li, proti toj novotariji, živo zagovorojuć stari običaj. Nu većina poprimi novi pravopis, čemu se napokon pokori i manjina.[12]

Mlado družtvo nije si samo u sjemeništu danomice sve više prikupljalo članova, sve više sticalo ljubavi i ugleda, nego je i širom domovine stalo na sebe svraćati oči vatrenih rodoljuba.

Slavan ilirski pjesnik Pavao Štoos posta ne samo prijateljem nego i dopisujućim članom družtva. Nježan „ilirski tamburaš", za onda kapelan u Djakovu, Mato Topalović, ponosi se, što se može nazivati dopisujućim članom prvoga družtva u Iliriji i revno šalje na ruke mladih rodoljuba poslanice, odišuće vatrenim i čistim domoljubljem. Dapače sam glavom 1. srpnja iste god. posjeti mlado družtvo, svojom se rukom upisa medju dopisujuće članove i vatrenom besjedom obodri mlade rodoljube na postojan rad. Osim spomenutih jur dopisujućih članova, zamoliše još dvojica mlado družtvo, da jim izkaže čast i ubroji ih u svoje dopisujuće članove. Bijaše to Eduard Tallian, podjakon biskupije zagrebske i slušatelj prava II. god. na zagr. akademiji, i Antun Bošnjaković, bogoslovac III. godine u Djakovu. Mladi rodoljubi oduljimi poslanicami izpuniše im želju. Dapače mlado družtvo steklo je već sada u Hrvatskoj toli liep glas, da su mnogi željeli postati počastnimi članovi njegovimi, pripravni što više žrtvovati u korist družtva. Nu mladi rodoljubi niesu mogli dakako javno zadovoljiti svim tim željam, jer biskup još nije potvrdio njihova družtva, a ovako smjelo je tek u zidinah sjemeništnih skromno živjeti.[13] I tako se je liepa ta misao izjalovila.

Tako je živilo i bujno se stalo razvijati mlado družtvo u drugoj godini svoga vieka. Sam broj članova dovoljno nam pokazuje, da je ilirska ideja razgrijala već malne sva srdca mlada u sjemeništu. Ta broji družtvo te godine 29 redovitih, 11 dopisujućih i 62 domaća začastna člana. Ovako bujno razvijeno družtvo ostavi Firholcer svomu nasljedniku Mavru Brozu.

Privolom naime poglavarstva predloži Firholcer koncem lipnja za predsjednika ovu trojicu: M. Broza, M. Pavleca i J. Zadravca; a izabran bi M. Broz sa 80 glasova i na 15. srpnja svetčano namješten. Toli sjajan bi reć jednoglasan izbor najbolje nam svjedoči, koliko je bio Broz vriedan i obljubljen od članova družtva, a upravo ta ljubav najbolja je jamčevina uspješnu radu. Prem neimam pisanih vrela te godine, odakle bih mogao odlučiti, koli je revno te godine radilo mlado družtvo, mogu ipak punim pravom po pripoviedanju veleč. g. H. Janušića, kojega se tuj i najviše držim, posve odlučno reći, da je ove godine družtvo ne samo dostiglo u zanosnoj revnosti predjašnje dvie godine, nego ih je dapače i nadmašilo. I upravo taj zanos, mogu reći, bio je donekle povodom, te je u lipnju 1839. bilo družtvo ukinuto.

Samo se sobom razumije, da su mladi rodoljubi dušom i tielom pristajali uz kolovodje ilirskoga pokreta i da su sve radili sporazumno s njimi. Nu već ove godine, prem je družtvo još uviek skromno u zidinah sjemeništnih, postaje taj savez očitim i javnim. Ove godine pohodi sam vodja vatrenih Iliraca, dr. Lj. Gaj, mlade rodoljube u sjemeništu. Već unapried dojavi Gaj mladim rodoljubom vrieme, kada će ih obići. Bijaše to na 12. travnja 1839. Malne svi klerici, jer su bili svi, izuzev dvojicu, trojicu li članovi družtva, sabrani u prvoj dvorani svetčano očekivahu dičnoga barjaktara ilirske zastave. Predsjednik Broz sa još dvojicom, tro-

jicom častnika ode na susret Gaju i na rukuh ga donese čitavim hodnikom u prvu dvoranu. Niti rimski triumfator na svojih sjajnih kolih i dičnom povorkom nije lje nikada doživio većega, srdačnijega i zanositijega slavja, nego li ga je sada ovaj vodja ilirski, Gaj. Mi danas u obće nemožemo ni pomisliti, kako je mladež duhovna tada cienila i upravo obožavala Gaja.[14] Gaj se je sav sjajio u nekom božanstvenom nimbu, njemu se nije čovjek usudio ni pravo pogledati u lice — to je bilo u očiju mladih Iliraca, neko više biće. Mi u obće danas nemožemo imati pravoga pojma o zanosu i oduševljenosti ilirskoj. Jedva što se svetčana povorka s Gajem na ruku pokaza na vratih, zagrmi sva dvorana urnebesnim, stokratnim „živio.“ Tek što su zamirati stali posljednji zvuci gromkoga „živio“, odjeknu opet hladnimi zidinami vruća poputnica hrvatska: „Još Hrvatska nij' propala“, a mahom za njom zaori iz sto grla: „Oj Iliri jošter živi.“ — I zanosnu pjesmu opet zamieni buran „živio.“ Jedva i jedva stiša se za čas oduševljeno klicanje i Gaj se pope na katedru — a dvoranom zavlada grobna tišina. Sve su oči uprte u Gaja, a uši željno očekuju zanosnu besjedu. S milozvučnim glasom prozbori Gaj mladeži. Nebijaše to učena besjeda, ali je izvirala iz čista srdca, iz plemenitih i vatrenih grudi Gajevih, a prelievala se u zanosna i plamenita srdca, srdca mladih klerika. Iliri smo braćo — zaori Gaj — vatrom, kojom plamte naše grudi, upalimo srdce naroda u velikoj Iliriji — pokažimo svietu, pokažimo braći Slovenom, pokažimo ponajpače našim neprijateljem preko Drave, što može složan, svjestan i oduševljen narod.... Štitite naš jezik dičan, gojite ga i preporučajte svigdje.... Branimo svoja prava poviešću tolikih viekova potvrdjena. Tako radimo i Ilirija će biti sretna, velika, slavna.... Kolikim je zanosom bila popraćena ta besjeda, pomišljajte sami. Suze radostnice,

suze uzhita potekoše mnogomu na oči, kada je Gaj stao crtati svojom poznatom rječitošću biede i nevolje, što ih je do sada pretrpio narod hrvatski. Tako eto sam vodja malene još čete ilirske pohadja svoje najmladje borioce,[15] pa jih bodri i kriepi riječju i primjerom.

Sjemeništnomu poglavarstvu, koje još tada nije bilo opojeno duhom ilirskim, bijaše zazoran taj posjet Gajev. Taj zanesenjak, da im dolazi bunit mladež. Nu kako nije u tom bilo ipak ništa baš toli zla i pogubna, niesu mogli zato ništa na žao uraditi mladim rodoljubom ili im pače ukinuti družtvo, ali su ih s toga bockali uviek kano tobožnje „lude zanesenjake“, koji idu za nečim, a sami neznaju za čim.

I to je već bio prvi povod, prem dalji, skoroj propasti družtva. Bliži pako povod, da je družtvo te godine u lipnju propalo, bijaše ovo, što ću sada pripoviediti. Kako nije poglavarstvo sjemeništno bilo osobito priklono mladomu družtvu, morali su mladi rodoljubi svemu se kloniti, što bi moglo dati povod sjemeništnu poglavarstvu, da jim prigovara. S toga bijahu i družtvena pravila vrlo stroga, glede primanja redovitih članova. Tek najbolji djaci mogli su postati redoviti članovi, samo da nemože poglavarstvo zanovetati, da tobože rad družtven prieči klerike, te nemogu zadovoljavati svojim školskim dužnostim. Neki Žuvić, slabiji djak, nu već stariji klerik, umoli, da bude redovitim članom družtva. Sa spomenuta razloga bi dakako molba odbita. To uvriedi Žuvića. Drugi su mladji klerici članovi, a on stariji, pa da nebude. I spoji se s nekimi nezadovoljnici — magjaroni — i stade spletkariti proti družtvu. Istina tek nekolicina pristade uz Žuvića, ali ipak porodi se razpra medju klerici. Ledinski nemoguć snositi, da se u sjemeništu medju klerici sije nesloga poradi družtva, kojemu i ovako nije bilo u volji, htjede družtvo posve zabraniti i dokinuti. Ali mu nepodje za rukom.

Mlade je roduljube to bolilo, pak uvriedjeni htjedoše svakako negdje izkaliti svoj jed. Prilika jim se namakne na majalisu. Oduševljeni kako su bili, pjevahu taj dan same ilirske pjesme zanosne, da je sva orila dolina, gdje su bili na majalisu. Nu najjače i najviše puti popievahu toga dana: „Oj Iliri jošte živi", osobito onu kiticu: „Proklet bio izdajica svaki domovine." Bijaše to napereno na magjarone, pa i na Ledinskoga i prefekta Molnara. Ova dvojica to opaziše i zamrznuše još više na družtvo. Sastaviše pače i poslaše tužbu na biskupa.

Bijaše tuj i iztrage, ali bez ploda.

Videći Ledinski, da neide ovako, odluči naprosto družtvo posve dokinuti a knjižnicu družtvenu pripojiti sjemeništnoj knjižnici. Ali se mladi rodoljubi tomu protive, dapače Broz i Janušić odrešito prosveduju proti tomu kod Ledinskoga: poglavarstvo, da neima prava klerikom oteti knjige, koje si oni kupuju, od ustah si kidajuć novčić po novčić, i prenesti ih u sjemeništnu knjižnicu. Da se pravednim načinom stvar poravna, dozvoli Ledinski glasovanje. Članovi naime neka sami odluče, hoće li knjižnicu izručiti poglavarstvu, da ju spoji sjemeništnom ili ju pako i nadalje ostaviti Brozu i Janušiću. Za poglavarstvo glasovaše tridesetorica, a proti ostala sedamdesetorica. Tako se izjalovi nada Ledinskomu. Nu on ostaje pri svom i silom hoće uzeti mladim rodoljubom knjižnicu. Mladi rodoljubi apeluju na biskupa, ali dakako nedobivaju prava proti poglavarstvu. Da ipak nebude na Ledinskovu, poslaše mladi rodoljubi svoje knjige u „narodnu čitaonicu" Vjekoslavu Babukiću uz uvjet, da jim se vrate, kada budu opet smjeli u sjemeništu smjestiti knjižnicu.[16]

Odsele više nebijaše sjednica niti ničesa. Družtvo je posve zamuklo u sjemeništu. Ali nije mogla umuknuti i usnuti ideja ilirska, koja je već posve razigrala

srdca mladim klerikom. Po hodnicih sjemeništnih držahu od sada sastanke, učahu jezike i bodrahu se medjusobno na rad.

Tako je proživilo tri godine svoga života prvo književno družtvo u Hrvatskoj. Istina premalen je to odsjek vremena, da bih mogao izreći upravo temeljit sud o samom družtvu i njegovu radu. Nu ipak nemogu prvo poći dalje u pripoviedanja i na novo uzkrisiti družtvo, a da se bar letimice ne obrnem na dojakošnji rad i život.

Možda će se komu čudno vidjeti, što nije družtvo u tri godine svoga obstanka ništa ino radilo, do li podjedno borilo se izučavanjem svoga materinskoga jezika. To je dapače i poglavita svrha družtvu, ta „izdjelavanje jezika" naglasuje se svedjer u te tri godine. Ali valja znati, da se je naš književan jezik, da tako rečem, stao sada tek stvarati. Babukić prvi i jedini ilirski slovničar, počeo tek sada priobćivati svoju slovnicu ilirsku u „danici ilirskoj." Ta prve godine bijahu „Narodne Novine" i „Danica" kajkavštinom pisane. Valja znati, da je malo klerika i umjelo što drugo osim obične kajkavštine, mnogi dapače nisu znali niti toga pošteno. Ma Janušić (a bilo je takovih i puno više) nije si znao niti imena napisati hrvatski, kad je došao u sjemenište s njemačke gimnazije u Karlovcu.

Zato je svakako prva i najglavnija imala biti zadaća mladomu družtvu, da si članove dobro nauči svoj materinji jezik, jer onda tek moći će smjelo stupiti perom u ruci u bojne redove. Osim toga trebalo je najprvo sve klerike nadahnuti duhom ilirskim, kako bi se svi oduševljeni uhvatili u kolo ilirskô, u koje toli nježnom, pjesmom poziva Pavao Štoos. U sjemenište dolazi mladež u dobi, kada tek počima ozbiljnije misliti, poslije šestoga gimn. razreda. U gimnazijah predaje jim se sve

još svedjer latinskim ili njemačkim jezikom, o hrvatskom jeziku, o hrvat. književnosti neimadu ti ljudi niti pravoga ponjaća. U sjemeništu na liceju predavanja su dakako latinska, pače i konverzacija većinom latinska ili kajkavska. Takovu eto mladež imala su dvojica, trojica li uz Petka skrozimice upravo preporoditi. Tu mladež trebalo jim paliti vatrom ilirskom, da se i sama osviesti, da i sama pregne raditi i misliti duhom hrvatskim, a krom toga, da i narod sav, bud na dvomjesečnih praznicih kod kuće, bud poslije svršenih nauka u pastvi sama bûdi i osvješćuje. Ta mladež je imala upravo, živuć neprestano s narodom, taj narod hrvatski preporoditi i oduševiti ga, da pod istim krstašem barjakom — „za krst častni i slobodu zlatnu" — pod kojim je dosele junački gonio neprijatelja po bojnom polju, od sada se isto tako junački bori na polju književnosti, kulture i prosvjete. Ta mladež imala je učiniti, a u istinu je i učinila, da je doskora sav narod hrvatski, kano jednim glasom zapjevao: „Još Hrvatska nij' propala". Niesu to nipošto tek puste sanje moje, nego je sve to gola istina. Sama nam pravila družtvena sve to potvrdjuju, gdje nam se jasno pripovieda, kako su imali na praznicih klerici svigdje braniti čast hrv. jezika i u narodu buditi hrv. sviest.

A ovakovim duhom nadahnuti mladi klerici, razilaze se širom mile domovine, da kano vjestnici Hristovi uče narod hrvatski, čistu nauku Hristovu, a uz to da ga i poje čistom vodom sa ilirskoga vrela, kako bi ćuteć se svojim, a svjestan si veleslavne prošlosti, bio i u buduće tvrdjom zapada, ne da brani zapad od iztoka, već da iztočnu braću svoju štiti od krive novovjeke prosvjete, a svjetli jim lučju prosvjete i napredka — „za krst častni i slobodu zlatnu."

Niesu to nipošto tek puste sanje moje, već živa istina. Mladi su kapelani preporodjeni duhom ilirskim,

u istinu tako radili, poslujuć u vinogradu Gospodnjem. To nam jasno pokazuje prvi list Petkov, pa ga upravo s toga doslovce priobćujem u opazci.[17]

Ovako je mlado družtvo u prve tri godine svoga života upravo sjajno stalo rješavati svoju zadaću. Malne svu mladež predobilo je za se u sjemeništu, jer preko stotine broji svojih članova. Širom domovine raznosi ideju ilirsku i upaljuje srdce narodu. Po svoj domovini si stiče prijatelja i štovalaca i gorljivih pristaša, koji vruće žele, da se bar mogu ponositi kano začastni članovi prvoga književnoga družtva, i tako raditi na korist domovine. Ali slava mladoga družtva prelazi i granice hrvatske domovine i u tudjini stiče si prijatelja i pomagača. Za njega znade divan pjesnik Kollar, njega poznadu učeni Srbi i zanosni mladi Slovaci u Požunu.

Period II. (1840—1848).

Tako je propalo prvo hrvatsko družtvo. A s nikakovih, reć bi, razloga. Krivi su bili toj propasti nješto sami mladi rodoljubi s prevelike revnosti i oduševljenosti svoje, krivo je bilo sjemeništno poglavarstvo, komu je bio zazoran ilirski zanos u duhovnoj mladeži, jerbo nije još samo pravo pojimalo preporodne ideje ilirske, a najviše su bile krive spletke zloglasnih u sjemeništu „magjarona.“

Ali što rekoh, da je propalo družtvo; ma nije propalo, već je samo časak prividno usnulo, da se tim življe i krepče opet prene iza sna i da se tim revnije lati posla. Vatra, koja je pune tri godine razgrievala grudi mladih rodoljuba, nije mogla najedared posve ugasnuti, već je tinjala, kao pod pepelom žeravka i čekala sgodnu priliku, da se prvašnjim opet razbukti plamenom.[18]

I tu vatru razplamti opet g. 1840. *Hinko Janušić.* Sabrav hitro oko sebe mlade rodoljube, kojim je još u živoj uspomeni bilo mlado družtvo, a koji su željno

željeli raditi na boljak sv. crkve i mile domovine, idući stopami svojih predšastnika i osnovatelja družtva[19] sastavi H. Janušić u kolu svojih milih novu osnovu, koja je bila mnogo blaža, a posve prilagodjena sjemeništnim zakonom, da ju tim laglje odobri sjemeništno poglavarstvo.

Po naročitoj želji poglavarstva, nemogu se nikako domisliti razlogom, koji su poglavarstvo sklonuli, te je baš zahtievalo tu promjenu imena, prozva se Janušić „upraviteljem“, a ne predsjednikom družtva. I tako opet oživi družtvo u sjemeništu negdje pod konac školske god. 1839/40. Tim djelom, pa da·nije ništa više učinio, stekao si je Janušić neprocjenivih zasluga za družtvo mladih rodoljuba, jer se može ponositi, da je drugim zasnovateljem samoga družtva.[20]

Pjesmom se rodila, pjesmom uzgojila i narodom proniela ideja ilirska. I zaisto, rieč i pjesma dva su mača pobjednika vjerna. Zato su i naši rodoljubi namah prvim osnutkom književnoga družtva gojili i pjesmu domorodnu. Ta već prve godine poslije sjednica orila se je sjemeništem oduševljena pjesma ilirska. Nu baš g. 1839. kada je palo književno družtvo, zasnovaše namah glasbeno pjevačko družtvo „Skladnoglasje“ — koje danas slovi Hrvatskom pod imenom „Vienac“, a prvi mu bijaše predsjednik *Pavao Joža*. Iz prve dobe toga družtva neimamo nikakovih pisanih viesti, jedino znamo, da mu je sjemeništno poglavarstvo bilo puno sklonije, nego li književnomu družtvu, jer „Skladnoglasje“ imade namah od početka svoju posebnu sobu. Tako su mladi rodoljubi, neimajući književnoga družtva, u prvi mah hrabrili se i zanosili domorodnom pjesmom i tako davali oduška svojoj oduševljenosti.

U saboru (tako odsele zovu svoje sjednice) na 20. svibnja bi Janušiću za nasljednika izabran vatreni Ilirac i poznati pjesnik ilirski *Franjo Šimagović*. Odmah prvih dana školske godine sazove novi veliki sabor, gdje

zanosnim govorom sjeti članove svojih dužnosti, uzpiri u njih vatru domoljublja i tim mnoge prinuka stupiti u družtvo i tu marljivo raditi. Uzbudiv u članovih ideju uzajamnosti slavenske, navede malne sve članove, koji su uz svoj materinji jezik počeli i temeljito izučati: česki, poljski i ruski. Sve zabave i sabori držali su se još od prošle godine u sobi „Skladnoglasja“; jerbo mladi rodoljubi nisu imali svoje posebne sobe. Spomenuti ću dvie zabave, koje su vrlo značajne za družtvo. „Mladi su se rodoljubi“ dobro pazili s ostalim kolom ilirskim, ponajpače s vodjami: Dr. Lj. Gajem, Babukićem, Rakovcem itd. Tako se spominju naročito dvie pjesme, koje je valjda sam Šimagović izpjevao u slavu Gaju i Babukiću, a družtvo ih dalo tiskati. Od spomenutih zabava bila je prva 12. travnja na uzkrsni ponedeljak, a zovu ju: Deklamacija. Priredjena je bila ta zabava u spomen, što je na isti dan god. 1839. mlado družtvo udostojao svojim pohodom uzbuditelj narodnosti dr. Lj. Gaj.

Hrvatski proslov sborio je vrli besjednik, sam Šimagović, dokazav u njem vatreno, nu promišljeno koli je vriedno slaviti zaslužne muževe. Zatim se je deklamovalo česki, poljski i ruski — sve same pjesme znamenitih pjesnika.

Druga zabava bila je 15. lipnja na gorku uspomenu pada srbskoga carstva. Govoreni su bili najprije „viekovi Ilirije“, zatim druga hrvatska pjesma, kojoj su sliedile po dvie deklamacije: česke, poljske i ruske, a svršila se pjesmom hrvatskom u slavu Miloša Obilića.

Gledao je Šimagović i na to, da obogati knjižnicu vrstnimi djeli i tim pruži „mladim rodoljubom“ dobre hrane duševne. Kupilo je družtvo sve knjige hrvatske, koje su te godine izašle, nabavilo si više českih knjiga, naručilo Kollarovu „Slawy dcera“, sva djela Herderova i više slavenskih slovnica, da se olakoti izučavanje tih

jezika. Predbròjila se je knjižnica i na „Narodne pjesme Vukove“, na „Kwěty“, na „Srbske biogradske novine“ itd. U prvi mah bi čovjek pomislio, da se je te godine vratila družtvena knjižnica iz sužanjstva, kad Petek piše u svom listu iz Nove Gradiške na 24. veljače 1841. doslovce ovo:

Posljednje vaše od 22. studena 1840. na me upravljeno pismo, tim većim čitao sam veseljem, što mi u njem priobćujete, da družtvo vaše sada vrlo dobro stoji i da sadanji prečastni g. ravnatelj (Franjo Šuflaj) zabave vaše odobrava, pače vam ufanje daje, da će se knjižnica vaša iz sužanjstva opet vratiti i u krugu vašem se nastaniti. Bog bi svemogući dao, da predsude dulje negospoduju, nego da tmina svjetlosti mjesto ustupi! — Nu ipak još i mjeseca travnja knjižnica je družtvena još svedjer u „Narodnoj čitaonici“, jer u listu na Fergića od 1. travnja 1841. piše predsjednik u ime mladih rodoljuba ovo:

Gvozdene su okolnosti naše, radi kojih nam je uzkraćeno ono, što je i najbolje nam nuždno za uredjenje družtvenih posala, naime soba, gdje bi držali svoje sabore (jer sabore drže i sada i u napred još puno godina u pjevačnici, sobi „Skladnoglasja.“) Družtvo ovo kao u tajni obstoji, prem mi namjere naše nikomu neskrivamo.... Imade družtvo takodjer i *svoju knjižnicu*, koja broji do 400 svezakà najviše takovih, koji se slavjanstva tiču, a i ova od godine do godine sretno raste. Buduć pako da u sjemeništu neima stana, nalazi se u narodnoj ovdješnjoj čitaonici.

A Mavru Brozu pišu ovo:

Što se pako našega družtva u sjemeništu tiče, to je novoga: da nas učeni ljudi, navlastito Lj. Gaj odgovara od onih misli, koje smo mi davno jur uzbudili, da naime ponovimo družtvo naše posve, kako je prije bilo i to izposlujemo kod poglavarstva; već nas dapače

nagovara, da si samo jednu sobu za deklamacije izprosimo.[21] — Imade još nekoliko vrlo znamenitih crtica od te godine, koje nam upravo karakterišu predsjednika i družtvo, a dobro će doći i kulturnom i literarnom poviestniku, zato ih i ovdje priobćujem. Na 11. listopada 1840. piše Šimagović u ime družtva Jakovu Petku: Kod nas narodnost, hvala Bogu, sve bolje i bolje napreduje, mnogi od prijašnjih neprijatelja postaše prijatelji. Srblji tako dobro poznaju „Ilirske Novine“ za svoje kao i srbske, ter kunu Pavlovića, da im je ono na slovstvu, što im Vuk Branković na Kosovu bijaše. Nu i nemože inače biti, nego da se pravedna stvar sve bolje i bolje ukoreni, mi bo ništa nepravedna neištemo. Mi hoćemo, *da nas sviet za narod drži i štuje*, a tko bi se usudio kazat da narod nismo? Mi hoćemo, izobraženjem čovječnost i unutarnje naše blagostanje da razširimo, a tko može u tom nas koriti. Jest indi pravedna i sveta svrha naša, indi zalud ponor prieti pakla, zalud vatra groma, jer Bog je s nami, tko prot nami, njega Perun smete.

20. listopada 1840. vrati se sbilja Gaj sa svoga literarnog puta po Austriji, Saksonskoj, Pruskoj, Poljskoj i Ruskoj.[22]

Tom prigodom pozdraviše ga mladi rodoljubi ovom poslanicom:

Blagorodni i visokoučeni gospodine!

Dakle svanuo je onaj dugoželjeni dan, u kojem Vas, visokoučeni gospodine, naroda našega uzbuditelju, nakon dugoga šest mjesečnoga putovanja opet u krilu blage naše majke Ilirije vidimo. Manjkaju nam rieči, da izrazimo sladku radost našu, koju pri ovom slučaju ćutimo, ali nemanjka nam čista ljubav, kojom vazda Vas i slavno Vaše djelo i poduzeće grlimo. Duh on, kojega smo iz rodoljubivih nauka Vaših tolikokrat pili, živi jošte u nami i živit će i rasti u nami do tamnoga

groba i brinut će se za sladku narodnost svoju, i neka se hiljade nepogoda na njega svale, on neklone. Vječni pako Otac, koji je Vas, visokoučeni gospodine, nam u povoljnom zdravlju sada povratiti blagoizvolio, neka još kroz tečaj brezbrojnih ljeta rajske rose blagoslova svojega na Vami i narodom našim prosipa, da i on, koji zaista duboko bio je pao, ustavši iz ponora tmina opakih k zlatnim viekom približiti se može. Ovo su iskrena ćustva domorodne mladeži duhovne, koja se vazda u Vašu milost i ljubav izruča. — Zagreb, 24. listopada 1840. Franjo Šimagović, upravitelj domorodnog sjemeništnog družtva.

Na tu poslanicu poručio je Gaj, da će sam posjetiti mlade rodoljube u sjemeništu i tuj im se zahvaliti. Zato mu pisa 10. prosinca 1840. Fr. Šimagović:

Blagorodni i visokoučeni gospodine!

Oprostiti ćete, što se usudih Vas, visokoučeni gospodine, u ime moje braće sa nekoliko rieči uznemiriti. Radostne i za nas vrlo utješne čuli smo viesti, da Vi namjeravate pohodite nas, koji smo Vaši uviek do tamnoga groba i koji kano u progonstvu postavljeni, vapimo kao za svete prorokove stiene: „Smiluj nam se Gospodine“ — i svojom nas nazočnošću razveseliti, ter da duh naš rodoljubivimi savjeti i nauci na stazi, kojom udarismo, utvrdite. Ako dakle ovoj sreći nadati se smijemo, to molimo, da nam ju izvolite izkazati na božićni dan, kano najshodnije vrieme, u koje ćemo biti slobodni od svih propisanih posala.

Vrlo je karakteristično za ideju ilirsku i za oduševljenost, koja je tada vladala u Zagrebu, što pišu mladi rodoljubi spomenutom župniku Fergiću, zato i to tu spominjem:

Premda Vaše iskreno rodoljublje, Vaša najčišća i najsvetija težnja, da njegujete i gojite mladjahno narodno stabalce ilirsko, pod čijimi čvrstimi hvojami nekoč

će hiljade jednorodnih duša blage danke uz mila sretna vremena sprovadjati i sladkim pienjem uzhićenih njedara u uznesenoj uspomeni blagoslivljati imena onih vitezova, koji jim tako plodovito svega blagostanja drvo usadiše — premda ta Vaša težnja dovoljno nam je poznata, dobar bo glas i nehotice širom prši; ipak žalimo jako, što skoro svim nam ova sreća još u dio nepadne, Vas, visokočastni gospodine, lično poznati. Nu i tu žalost, kad inače u tih okolnostih biti nemože, lahko pregaramo, kad se sjetimo, kako se tuj netraži, da se domorodci lično poznadu, već više da u duhu, mislih i činih složni vazda budu. Jer ovo je ono možno kormilo, kojim narodna ladja usred burnoga mora neoštećena plovi, i kud je naumila, sigurno dobrodi. Ali kuda smo pošli? Čini se, kao da smo od namjera naših stranputicom udarili i začeli mi mladjahni onomu o potrebi ljubavi i sloge u narodnom poduzeću govoriti, u koga izobilje nesamo narodnjega, nego i drugoga znanja imade. Ne, ne doista. Namjera je naša ovde samo na kratko nekoja izvješća o narodnosti ovdješnjoj a napose o narod. ilirskom našem družtvu pred rodoljubivo lice Vaše položiti, a to zato, jer čovjeka najvećma veseli i uzhićuje čuti što ob onoj stvari, kojoj je svom dušom naklonjen. Da Vam sada štogod javimo ob obćenitom stanju narodnosti u stolnom gradu ovom. Da smo to morali učiniti prije dvie godine, sudimo, da bi Vašemu srdcu gorku bili zadali ranu; ali hvala providnosti božanstvenoj, koja običaje od najgorega stvoriti najbolje; sve je sada inače.

Žudjenim i sretnim uspiehom duh narodnosti naše ne samo da jurve kuca na vratih višega dostojanstva osoba, veće i na vratih ovdješnjih gradjana, koji u uzhićenju obima rukama pleskajući njemu (duhu narodnosti) iz sve duše kliču „dobro došao“; ali je li bi takovim izvješćem srdce Vaše razveseliti mogli, da nije evo u nas podignuto narodno sjemenište „teatar“, veoma dvoumimo.

Teatar bi a jest i sada jošte ono, što milimi glasovi ilirskimi svim srdca očara i u dubljinu njedara ovdješnjih žitelja usadjuje ljubav domovine i bez prestanka ih opominje, da narod bez narodnosti jest tielo bez kosti, da koj svoje necieni, nije ni tudjega vriedan, da najveć svi pod nebom sini dužni jesu domovini, da se jedanput iz dubokoga sna probude, podignu glave svoje i obazru se na pleme svoje, koje ime od vedre slave pradjedova nosi, te pogledaju — kako su ugreznuli u blato sve nesreće tako duševne kao i tjelesne jedino zamjenitom zavišću i neslogom, pa kako sada, dok je sgodno vrieme i dani teku spasenja, da se potrude iz ove grozote i propasti svoje ustati i tamo stope svoje upraviti, odkud svestrana sreća naroda izvire — k ljubavi najme i slogi u narodnosti, k narodnjemu izobraženju i prosvećenju. Ovomu dakle sjemeništu (kazalištu) sav postupak ovdješnje narodnosti zahvaliti imamo, a i njemu tako riečmi, kao i čini sretan život želiti moramo.

Kad god su ilirska predstavljanja, uvjeke je pun teatar, i jedva čeka obćinstvo, da se ilirski igra — a njemački je obično prazan. Idemo, hvala providnosti božanstvenoj, na susret sretnim danom poput žudija u starom zakonu; jur nam zabieli zora, a za zorom, za jasnom danicom, jamačno će nam i sunce sreće izaći...

Dana 20. lipnja držan je posljedni sabor te godine, o kom piše ovako ljetopisac:

Revni g. Šimagović slavno je k obalam preplovio. Tu je zadnji svoje riečitosti glas podigao i sa svojom sladkom oprostio se braćom.

Badava bi ja rieči trošio, kad bi mojim hvalio ga percem i onako nemoćnim. Čini njegovi izpoviedaju zasluge njegove. On je sebi zakonitoga umiestio upravitelja, kada mu je kormilo povjerio malene naše korabljice.

Mi mu zahvaljujemo, mi mu ljubav podajemu našu, ali zajedno nezaboravljamo ni na doslužene članove g. g. Jožu, Žužela i t. d., od kojih prvi u dvorani svoga družtva utočišće nam davaše svagda, za koje dobročinstvo žudili bi se zahvaliti, ali nam manjkaju slova.

Bijaše pako taj novi predsjednik, koga su na taj dan svetčano umjestili, *Josip Šavor*, koji je umio krepko voditi družtvo stazom svojih predšastnika.

Namah u jednom od prvih sabora bi odlučeno, da družtvo izdade tiskom „Pjesme i običaje slavonske“, koje je sabrao radini član i podbilježnik družtva, *Luka Ilić*. Zato pozove družtvo i dopisujuće članove, da mu priobće razne običaje i pjesme narodne.[23] Neznam s kojih razloga bude spomenuti zaključak promienjen i odlučeno, da družtvo prevede *„Pokladnice Franklinove“* (Goldners Schatzkästlein), što bi i učinjeno. Sada zamoli dr. Lj. Gaj družtvo, da preuzme prevodjenje čitanke ilirske.[24] Članovi prihvate velikim uzhitom molbu i neumornim radom u brzo dovršiše djelo. Skoro zatim umoli „mlade rodoljube“ Vj. Babukić, nebi li mu poslali na izpravak prevod Kollarove: „Uzajamnosti književne“, koju su članovi još za predsjednika Janušića preveli. U saboru od 27. veljače latiše se članovi po nagovoru predsjednikovu djela, kojega jim čovjek nemože dosta nahvaliti. Naumiše od dobrovoljnih prinesaka sabrati 50 for., a tim postati utemeljiteljnim članom „Matice ilirske“, koja se je netom zasnovala. Najvećim zanosom prihvatiše članovi liepu misao, koju još više potaknu sliedeći proglas na sve članove.

Izobraženosti prijatelji!

„Najveć svi pod nebom sini
Dužni dat' su Domovini!“ *Vitezović.*

Ovim blagim izrazom neumrlog našeg Vitezovića uzhićeni, pozivamo svekolike domorodce i prosvjete ljubitelje, da bi blagodarnu svoju desnicu za utemeljenj e

„*Matice ilirske*“ na žrtvenik narodne izobraženosti, te po tom obće sreće, pružiti izvolili. Evo braćo! preliepe sgode, gdje ljubav k prosvjeti, gdje pravo rodoljublje, ne samo riečju veće i činom pokazati možemo. Neka nas ništa od tako svetog poduzeća neplaši: „S milim Bogom sve se može, kad se srdca bratski slože.“ Pri-štedimo ovih nekoliko krajcara, koje bi inače na neznatne malenkosti potrošili, te ih na ovu svetinju položimo, za koje će nas potomstvo blagosljivljati! Svaki, koji malu ovu žrtvu učiniti želi, neka se podpiše i najpotlem do prvog svibnja t. g. preda“.

Dano u sjemeništu itd.

Liepo se odazvaše članovi tomu pozivu, te mnogi darovaše po 1 for. medju kojimi spominjem F. Žigrovića, Šavora, Haukovca, M. Markovića i Sl. Vrbančića, koji je na žalost svih članova kao bogoslov III. god. 11. lipnja ostavio sjemenište za uviek. Tih 36 for., koji su tom prigodom sabrani od 75 članova, bi poslano g. Vj. Babukiću, da ih čuva, dok mu i ostalo nepošlju. Kraj toga predbrojilo se je družtvo ove godine na: Obradovića, poljski rječnik i slovnicu, Tatranku, narodne pjesme Vrazove, češki almanak „Nitru“ itd., a dobilo je i više knjiga na dar. I ove godine držane su deklamacije. Prva bijaše 26. prosinca, gdje je sudjelovalo i „Skladnoglasje“. Prvi je deklamovao Štoosovu „Molitvu“, zatim su bile još dvie hrvatske deklamacije, četiri češke, po jedna poljska i ruska. Na koncu sviralo je i pjevalo „Skladnoglasje“ domoljubne pjesme, a prihodnik Pavao Belas, dopisujući član, odpjevao je na obću radost solo „Tužno spjeva vitez na planini“.

Druga je deklamacija bila 23. ožujka, na kojoj su sedmorica besjedila hrvatski, dvojica češki, dvojica ruski i jedan poljski.[25]

Treća zabava bi odlučena na 15. lipnja, u spomen pada družtva 1839., na uspomenu pada srb. carstva

1389. i u spomen pobjede Jaroslava nad Tatari g. 1241. 15. lipnja. Ako okolnosti dopuste imalo se je to obaviti s deklamacijom i pjevanjem isti dan na Medvedgradu, ako li ne onda će se slaviti 16. lipnja kod kuće. Ove godine kupilo je družtvo djela Puškinova za 20 for. sr. Pod konac svibnja bi izbor novoga predsjednika. Velikom većinom glasova bi odabran N. Havliček. Nekolicina bogoslovaca prve godine, nezadovoljna izborom, stade zahtievati drugi izbor. Dodje tu i do žešćih besjeda — e ma mladim ljudem krv lako uzavrije. Nu pokle je predsjednik rekao liepo slovo, pozivljuć članove, da se pomire, izmire se svi vrućimi cielovi i toplimi suzami radostnicami. Taj prizor ganu i gledaoce do suza. Na 30. svibnja zahvali se Šavor u saboru na predsjedničtvu tužnim govorom, a suze mu orosiše lice. Na sve upitkivanje, prem ga cielo družtvo u skupu molilo, da toga nečini, ili da bar rekne razloge — šutio je, a da nedodje do razpre ostavi sobu. Mjesto njega uze do konca godine upravljati namjestnik mu Josip Akšamović.

Tom prilikom veli o Šavoru ljetopisac: „Svaki, koji ga je nepristranim okom motrio, mogao je u njem opaziti vatrena domorodca, vjerna prijatelja i revna člana družtva našeg, kao takodjer i čovjeka, koji je kao takov ne svet nego i pogreškam podvržen, koje s prijašnjim prispodobljene nestaju i izčezavaju kao jutrnja magla.“ Iste godine tiskalo je družtvo čestitku svomu „velikomu dobročinitelju i književnomu ćaći“ Vj. Babukiću i „velikomu zaštitniku i vrlomu pjesniku“ Pavlu Štoosu, koji je te godine postao župnikom pokupskim. Te godine je i „Skladnoglasje“ liepo procvalo pod predsjednikom Fr. Gašparićem.

Spomenuti ću ovdje još neke crtice iz poslanica, koje je družtvo te godine primilo i odposlalo, da se samo što boljma razjasni to doba.

Početkom škol. god. 1841/2. zasnovaše i klerici u djakovačkom sjemeništu književno družtvo, a potaknu ih na to, kako i sami vele, rad mladih rodoljuba u Zagrebu. Eto prve poslanice, kojom Djakovčani pozdravljaju Zagrebčane.

Predraga braćo, preljubljeni prijatelji!

Plemeniti vaš i nasljedovanja vriedni primjer uzbudi i u nami vruću želju na slični način družtvo ustanoviti, koje bi za celj svoj uvježbanja u sladkom jeziku našem narodnom imalo. I evo kako se vremena i okolnosti sgodne ukazaše, pohitismo mi želju ovu u čin privesti. Sklopilo se jurve družtvo i tako sretnim napredkom, da je konac najsmjelije želje naše nadkrilio. Jer što nekoji u grudih samo svojih oćutiše, to po iztraživanju daljem svikolici očito izjaviše, tako da koliko klerika u sjemeništu imade, toliko članova družtvo naše broji. Svi bijahu na prvi poziv pripravni ponešto od svojega osobnoga imanja kano žrtvu za obćenitu narodnu stvar položiti. K tomu sretnomu uspjehu pridruži se i ta sretna okolnost, da blagi poglavari naši čin naš koliko odobriše, toliko i podpomogoše. Presvjetli gospodin i otac naš, biskup diecesanski milostivo privoli želji našoj i zaštitničtvo istoga družtva izruči preč. g. sjem. upravitelju. Dopustito je nami po našim zakonima družtvo ovo upravljati i po našoj volji za knjižnicu djela nabaviti, kako i častnike izabirati i što se inoga posla tiče kod djela ovoga polag našega mnienja postupati. Scienimo da nije od potrebe kazati, da je družtvo ovo za sada još nejako, ali naravno početak je vazda slab i Bože daj, da je snaga kolika je volja! Sada indi draga braćo i prijatelji (dopustit ćete, da vas tako imenujemo, kad nas jedna mila majka rodi i odgoji i ista sveta sveza sjedinjuje) priporučujemo se bratinskoj vašoj ljubavi, moleći, da bi i nas u naručaj vaš primili. Vi ste sretni, jer vam je Bog podielio blago na prsih na-

rodnosti naše neprestano biti i tako sladost njezinu iz prvog izvora uživati. Nama ta sreća iz treće, četvrte ruke ili iz obćenitih novina u dio pade. A koliko se tu izgubi? koliko zaradi čednosti ili drugih obzira razglasiti se nemože? gdje usuprot bratinska usta k ustam i prijateljsko srdce srdcu govori. Zato indi to je molba naša, da bi nam u prijateljskih dopisih, što se znamenitijeg ili kod vas dogodi ili vam inače poznato bude, objavili, gdje se mi ravnim načinom obvezujemo, da ćemo vam ona, koja se u našoj okolici priobćenja vriedna dogode točno dopisati. Još jedanput nas vašoj privrženosti i bratinskoj ljubavi priporučivši, željno odgovor očekivamo. — Odbor čitaonice ilirske duh. mladeži u sjemeništu djakovačkom 1. studenoga 1841. Dragutin Tunić, predsjednik, Antun Matić, tajnik.

Liepo odzdravljaju mladi rodoljubi svojoj braći u Djakovu. Spomenuv najprije veliko veselje, što su svojim prem malenim radom ipak i njih potaknuli, da si slično osnuju družtvo, dozivlju im u pamet, kako nisu ni oni najnesretniji i vele doslovce: *Koliko ste vi sretniji od tužne naše braće Bosanske, koja pod turskim igom uzdišu, koja za slogom i braćom hlepte i ginu, ali neimaju sredstva, kako da si blagu zraku izobraženosti u sredinu svoju pritegnu; neima žalibože, koji bi ju izbavio od zla i slobodu podielio?!!* Jel moguće?! O braćo sretni ste vi, mnogo sretni, imade kod vas i blizu vas učenih, blagomislećih i domoljubnih Ilira, samo marljivo k poslu. Stvar, koju ste poduzeli, je najljepša, najsvetija. Izobražavajte um svoj blagom najveć narodnim, jer čim bude izobraženost naša u jeziku i literaturi bolje narodna, tim bude vrstnija, blagorodnija. — Preporučuju jim tada, da rade kano i oni, osobito da drže deklamacije, a svršuju taj odlomak riečmi: *Pred očmi vam uviek bila slika sveslavjanska, proštimavajte ina slav. narečja i proizvode u njih pisane, smatrajte se*

sa svimi Slavjani kao jedno tielo, jedan kalup i u svih vaših poslovih neka je uviek vidjeti ljubav prama svim Slavjanom. Jedino ako ovako stupali budemo, uzvisit ćemo cilj naš i svrhu našu.... Niemac Slavjanu neželi sreće, a i Magjar mu propast sprema, ako još dakle Slavjan Slavjana nebude podpomagao, što će biti zlo ili dobro? [26]

Još pod konac prošle godine javiše se opet mladim rodoljubom Slovaci iz Požuna Dulja ta poslanica puna je ljubavi slavenske. Tuže se najprvo, kako im Magjari svigdje rade pogaziti i uništiti narodnost njihovu, ali sasvim tim vele, mi kano Tatre postojano stojimo i junački odbijamo sve zasjede, sve navale na narodnost našu. To nas upravo goni i jači, da se još hrabrije borimo za svetu stvar našu. Pripoviedaju zatim, kako je magjarska vlada, kojoj je geslo „recta tueri“, nastojala iz svih sila, da jim raztepe družtvo i s toga povela strogu iztragu proti njim. Ali i to nepomože ništa, jer su oni ostali čisti pred Bogom, pred zakonom i pred sobom.

Dapače to bijaše povodom, što je bečka vlada izdala nalog, da odsele jedan od profesora u sjemeništu imade mladim Slovakom predavati njihov jezik, literaturu i poviest, a i politički listovi smjeti će od sada izlaziti. Mi se nadamo svakoj sreći, kliču na to, i gledamo u oči boljoj budućnosti (žalibože bijaše to tek prevarljiva nada — sjetimo li se sadašnjosti slovačke!). Vi nam, braćo, dajte mjesto u svom srdcu, da se obistini ona „Hrabar odzgo Slovak odzdo Ilir bratsku si daje ruku na junački taj pir.“ Pišu jim zatim, kako su držali zabavu sa Srbi, gdje se je pjevalo i pilo i za ilirsku braću u Hrvatskoj. Mole jih još jednom, da jih čuvaju u svom srdcu, ko. što oni njih čuvaju i miluju. Podpisan je u listu medju ostalimi i Samoslav B. Hroboú, namjestni učitelj poviesti i literature Československe

u Bretislavi. Tom prilikom poslaše Slovaci i nekoliko knjiga, koje je njihovo družtvo izdalo, a „mladi rodoljubi“, nemogući jim sličnim odvratiti darom, poslaše jim nekoliko novijih ilirskih knjiga na dar.

Već te godine opaža se u nekih poslanica osobita ozbiljnost. Tako iz listova Janušićevih, Brozovih i Šimagovićevih odiše istina, vatren duh ilirski, ali ipak već opominju na ozbiljan rad, jer oduševljeni govori, pjesme i zdravice u istinu puno koriste, veli Broz, nu sasvim tim nečine čovjeka pravim rodoljubom; jerbo djela, djela plemenita, učinjena jedino od čista srdca i jedino od ljubavi, da se pomogne zapuštenomu narodu našem; da se uzvisi domovina naša, ta jedina djela svjedoče nam čestita i prava rodoljuba. I zato opominje Šimagović mlade rodoljube, da se valjano i svom pomnjom pripravе za znamenit rad u vinogradu gospodnjem. Naći će istina po vani još neprijatelja ideji ilirskoj, ali će svigdje naći ipak narod dobar i povoljan, koji rado sluša svoga svećenika mladoga i svim srdcem pristaje uz ujega. A taj dobar narod putiti i voditi do prosvjete i sreće, svakomu ima biti najzgodniji i najmiliji posao u svem životu.

Spomenuti ću tu još samo nešto iz lista Jakova Petka na „mlade rodoljube“. Književnošću, misli Petek, da će se najviše moći prosvjetliti narod hrvatski, ali ta je sada još vrlo slaba; jer naša „Danica“ to je sve, što za sad pokazati i čim se sada podičiti možemo; ali sada se jur pobrinuti moramo, da uviek na jednom neostanemo mjestu, već da svake godine napred koracamo. Mi sada nastojati moramo, da se broj domorednih časopisa umnoži i prostiji narod da nešto za sebe dobije. Korist takova časopisa uvidiše domorodci i u ovih strana, složiše družtvance u Osieku, komu je svrha domorodnost ovdje pobudjivati i hladne na ljubav roda svoga podpaljivati. Ovo družtvance uzajemnu pomoć od nas traži

i sasvim pravo zahtieva, da ga svimi silami podupiremo. Broj je ovdjašnjih domorodaca još premalen, nego li da bi sami mogli bez naše podpore namjeru svoju postići. Ako dakle nećemo, da ovo prvo poduzeće u početku umah propade i tim druge zastraši od podobnih djela, pružimo našu blagodarnu ruku u pomoć onim rodoljubom, koji oduševljeni svetom domorodstva vatrom sile svoje složiše, da naš narod iz veriga neznanstva oslobode.[27]

Zatim im javlja, da će urednikom „Zabavnika" biti poznati rodoljub, Mato Topalavić.[28] Ako dakle moje molbe sjedinjene, s molbami osječkih Ilira kod vas, mila braćo, štogodj djelovati mogu, kupite predbrojnike za taj „Zabavnik" i činom pokažite, da svaki domorodac u vami štuje svoga podupiratelja i u svakoj sgodi velikodušnog pomoćnika. Novce za taj „Zabavnik" netreba nikud slati, samo meni broj predbrojnika priobćite i ja ću se pobrinuti, da sve te knjižice točno u Zagreb prispiju; buduć da sam i onako *na se uzeo razpošiljanje zagrebačkih proizvoda po Slavoniji i obratno slavonskih po Hrvatskoj.*[29]

God. 1842/3. pod predsjedničtvom *Nikole Havlička* pritisli su težki jadi družtvo, nu neumorna i neustrašiva radinost predsjednikova, njegovi prekrasni govori i krepke zamisli nadjačaše sve. Po zakonu ima se držati prvi sabor u drugoj polovici listopada. Ali „Skladnoglasje" nije još dobilo ključa od svoje sobe, pak se nije sabor mogao držati na običnom mjestu. Nu predsjednik se brzo dosjeti i svojim javi u školi, što misli, a ostalim preko poruka, koje su poslali u sabor, u istu školu IV. teč. U liepom govoru opomenu ih na promišljenost i uztrajnost, preporuči im što toplije, da svoje radnje izrade do Božića, a uz to podieli medju članove „Die Entdeckung von Amerika", da prevedu do konca studena. Posao bi dobro izvršen.

Domogav se „Skladnoglasje“ ključa, sazove Havliček umah na 6. studena javni sabor na obično mjesto. Tu se očitova želja, da si družtvo kupi poviest obću i zemljopis. Nu kad se kupuje treba kupiti svakako nešta valjana, a koga ćeš upitati za savjet? Ma komu drugomu da se uteku „mladi rodoljubi“ van svomu „ćaći“ Vj. Babukiću? I on preporuči Beckerovu poviest i Balbijev zemljopis. Družtvo negleda na veliku cienu knjiga, nego ih kupuje, jer vriede. Predbroji se družtvo i na mnoge slavenske novine, nu držaše ih preko knjižare potajno, a ne javno na svoje ime.[30] I ove godine držane su dvie deklamacije, koje su nadmašile svojim sjajem i krasotom sve dojakošnje. Zamisliše „mladi rodoljubi“ izdati ove godine „pokladnice Franklinove“. Tisak u hiljadu primjeraka imao ih je stojati 100 for. sr. Da namaknu novac, namisliše ovako učiniti. Svaki član, koji želi dobiti 10 iztisaka, imade platiti u to ime 1 for., za 20 iztis. 2 for. Polovicu odtisaka imade pokloniti družtvu, da se osnuje glavnica za izdavanje knjiga, te nesmije svojih knjiga početi prije prodavati, dok družtvo sve svoje nerazproda. Liepa i domišljata namjera, nu crni oblaci, koji se doskora navukoše na obzorje „mladih rodoljuba“, bura ljuta, koja je potresla i temeljem družtva, zaprieči prevriedan posao. Nu sabraše ipak članovi 23 for. 46 nvč. dobrovoljnih prinosa za „Maticu ilirsku“, 14 for. priložiše lanjskim 36 for. i tako posta malo družtvo utemeljiteljem velikoga. U veljači ove godine posla Gaj „mladim rodoljubom“ bratski pozdrav, izrazi osobitu radost s napredka družtva, obodri ih i nadari prekrasno vezanom knjigom: „Putovanja kralja saksonskoga u Dalmaciju“, upravo onako vezanom, kakvu je sam dobio na dar od spomenutoga kralja saksonskoga. I Albert Nugent, taj lav hrvatski, posjeti te godine družtvo, koje ga uzklici najveće radosti dočeka i poslije kratka nu jedra govora hrvatskoga, koj im on reče,

popratiše ga gromovitim „živio“. — Ća do vrata sjemeništnih izprate ga predsjednik sa častničtvom i tu mu se u ime družtva liepo zahvale, a on obeća, kadgodj se navrati u Zagreb, pohoditi milo mu „kolo mladih rodoljuba.[31]

God. 1843. kao što je u obće, piše ljetopisac, znamenita za čitavu ilirsku domovinu i narodnost, tako je napose i glede nas i malena nam družtva, koje se kao prvobitna mladica razvijajuće se ilirske narodnosti smatrati može, — puno znatna i naučna. Osobito su tri dogadjaja zamašna, koje ću vierno, no što kraće mogu nacrtati. Prvi je dogadjaj, nastavlja ljetopisac, 19. dan siečnja, kad nam je nedužna poraba u poviesti staroga i spasonosnoga imena ilirskoga kralj. odlukom od 11. i. m. na bana poslanom, javno zabranjena u toliko, da se je nevini naslov prije: *Ilirske Narodne Novine* imao stopiti u *Narodne Novine,* a sjajna Danica, prije nekoliko dana nad mladim mjesecom nedužnim ponosom trepteća, najprije potavniti, zatim zajedno s milim drugom — da izbjegne grozoviti triesak sievajućih munja — sasvim se sakriti. Drugi je kao posljedak prvoga po naše u duhu postojeće družtvo mnogo znamenitiji, jer mu je život o vlasu visio.

Bilo je u sjemeništu par pitomaca, koji prem većinom slavenske krvi — ta većinom sami Medjumurci — bijahu sa svim tim gadne nevjere i kleti dušmani ilirizmu. Ovi su pazili bodrim okom na svaki i slednji kretaj „mladih rodoljuba“ i sve to javljali nekomu zanesenomu Magjaru *Mikušayu,* profesoru fizike na zagrebskoj akademiji, koji je sve to opet doušivao višim agentom u Ugarsku Kad je „ml. rodoljube“ najgore uzrujala spomenuta odluka careva, vrebali su oni na svaki korak njihov, nebi li jim raztepli družtvo ili ga bar gadno ocrnili. Zasnovaše u to ime groznu laž i dojave ju svomu „ćaći“ Mikušayu, a taj za malo i samomu palatinu. —

Čujte, kako ih je zloba zasliepila i što izhitriše. *Pavao Čavlović*, bogoslovac II. g. da je rekao, kako je nakan poći u Beč, i tamo cara ubiti, a *Gavro Hadrović*, bogoslovac III. g. da je dometnuo: „Nesjeća li se Ferdo one rane, koju je nedavno dopao u vrtu itd.?“ Palatin, razboritije čeljade Mikušaya, nehtjede te krupne laži (akoprem ju je i sam za istinu držao) javiti dalje, već u privatnom pismu doglasi cielu stvar biskupu Hauliku. Na to pozove sam biskup na 20. ožujka preda se spomenutu dvojicu i strogim ih glasom upita: jesu li prigodom carske odluke štogodj proti vladi govorili, ili pjevali pjesme brukalice na Magjare, a napose još Čavlovića zapita nije li on rekao, da će cara ubiti, nesnuje li ob uroti i to kakovoj itd.? Naravno ova su dvojica mirne duše sve zaniekali. Jao Vam, reče biskup, ako se dokažete krivci; pak imenova posebnu komisiju, koja imade to iztražiti. Bijahu tu kanonici: *Josip Haramustek*, *Josip Šot i Franjo Šuflaj*, sjemeništni ravnatelj.

Dne 24. ožujka započe iztraga. Spomenutoj dvojici obtuženika bi pročitana tužba na palatina, gdje su kao tužitelji spomenuti trojica bogoslovaca: Ig. S., J. P. i St. M., — a kao svjedoci napominju se prefekt sjemeništni Gj. M., zatim *Stjepan Latković*, *Josip Mesić i Josip Stanković*, bogoslovci IV. g. Stalo je povjerenstvo izpitivati obtuženike, nu oni se neustrašivo brane i junački odbijaju gadne osvade. Pozvalo je i svjedoke, al' oni ni neznadu ništa, do jedinoga prefekta, koji se je tu baš mrzki osramotio. Reče naime, da mu je prije *tjedan dana* drhćuć, javio tu urotu J. Stanković. Ala ga moj Stanković liepo obrisao, rekav mu, da to nije bilo prije tjedan dana, nego da ga je danas u jutro pozvao prefekt k sebi i zamolio ga, da svjedoči proti braći. — Pak da je to sbilja i bilo prije tjedan dana, kako ste vi, gosp. prefekte, upisan za svjedoka u obtužbi, koja je prije mjesec dana odaslana iz Zagreba u Peštu?

Tako zlo prodje kolovodja i svjedočanstva bi mu zabačena. Nu prevejani tužitelji okrenuše kabanicu, pa udri tužiti pred komisijom, da imade u sjemeništu tajno družtvo, koje vodi politička dopisivanja i protokole. „Ml. se rodoljubi" brecnuše, kad su to čuli, pak pripaziše nešto pozornije na svoje neprijatelje, nebi li ih vlastitim smrvili oružjem, a sve ljetopise i listove — prem nedužne — dobro sakriše. I zaista, Havliček uvreba listove od Mikušaya, gdje St. M. — u posljednjem hvali na nekakovoj novosti i bodri ga, da i u buduće pozorno pazi na „ml. rodoljube" — gadna li savieta! Dočepaše se „ml. rodoljubi" i zapisnika St. M—a, gdje si taj u magjarskom jeziku bilježi sve uvrede i klevete na „ml. rodoljube", kao svoja najslavnija djela. Imajuć sada Havliček dovoljnih dokaza o zlobi i podlosti tužitelja, napisa molbenicu na jednoga člana komisije, u kojoj mu cielu stvar potanko razjasni. Tiem se nastavi iztraga, a spomenuv tužitelji Havlička upraviteljem družtva, pozvalo je njega preda se. On se junački ponese, suzbi klevete gadne, a o t. zv. družtvu rekne, da je to tek par klerika, koji si od ustiju odkidaju i kupuju knjige, drže razne časopise i izučavaju narodni i druge slavenske jezike. Što se protokola tiče, da oni imadu tek zapisnik jedan, u koj pišu kupljene knjige i pokaza im ga.

Vidiv ostala dvojica kanonika gadne spletke i kovarstva tužitelja, a koristnu i uzvišenu svrhu družtva, pohvale „mlade rodoljube" i preporuče ozbiljan rad što toplije, obodriv ih u nakani.[32] Tuženici sretno izplivaše, a tužitelji potonuše u kalu sramote Nu ravnatelj Šuflaj nebje tiem zadovoljan, pak udari na Havlička, kojim pravom može kakovo družtvo obstojati u sjemeništu bez njegova znanja. Nu Havliček i njega pobi pred komisijom, rekav, da se je svaki predsjednik družtva javio ravnatelju početkom godine i izviestio ga o smieru družtva,

„a to sam i ja ljetos učinio." Ravnatelja to uvriedi, pak izposluje stoga kod biskupa, te mu on posla službenu poslanicu, gdje mu nalaže, da jednom iztragu o tom družtvu „zloglasnom" kraju privede. Poslanica bi 27. travnja pročitana javno pred svimi klerici u I. dvorani, al iztrage nebi nikakove, već se je tim samo prepriečila javnost družtvu. I tako sva zloba neprijateljska nije mogla pomrsiti namjera mladim rodoljubom, a još manje zakrenuti vratom družtvu, kako se je to nadala nekolicina magjarona.

Treći se dogadjaj sbi 23. travnja, kad su se imali odabirati u saboru poslanici na sabor ugarski. Krvni dušmani Iliraca, Magjaroni zvani, odlučiše milom ili silom zadobiti većinu. S toga dovede Jozipović sobom u Zagreb „junačku četu turopoljsku", naoružanu puškami, sjekirami, bukovimi sabljami i kiačami itd., da tobož drži restauraciju županije zagrebske, a u istini, da navali četom na sabornicu, nepodje li mu izbor po volji. Nu ban prenese sabor po savjetu nekolicine na 23. travnja. Turopoljci, nemogav toli dugo čekati u gradu, odluče poubijati sve Ilirce po Markovu trgu, a onda prodrieti i na kaptol, osobito u sjemenište i tu poubijati sve mlade Ilirce — „jer i to, rekoše, već sve k vragu gledi." Klerici se spreme na junački odpor, pripravni umrieti za domovinu — nu nebijaše potrebno, jer je rulju turopoljsku raztjeralo vojničtvo Taj fakat je doslovce sudbeno potvrdjen.

Posljednji slučaj nije baš bilo nuždno spomijati, nu sam ljetopisac veli, da „mladi rodoljubi" smatraju svoje družtvo korabljom na prostranom moru slavjanskom, koja plovi uz veliki brod Ilirije i u pogibelji. Ticalo se je to i mladih rodoljuba, pa sam s toga i ja to spomenuo.[33]

Da se vidi kako je družtvo te godine živilo s vanjskim svietom, navesti ću tu još nekoliko crtica iz družt.

listova. Dne 14. studena 1843. pišu Djakovčani rodoljubom; — a to je vrlo znamenito za tu dobu, jer se čini, kano da Djakovčani nepišu više čistim duhom ilirskim, već kano Slavonci Hrvatom — ta naše veselje do uzhićenja podiže se, kad vidimo, da svaki pravi Slavonac svetu pomisao vazda goji: „Sa Horvatima jednako misliti i raditi, sa Horvatima municipialna prava sveto braniti. Mnogi narodi divili su se i čudili, što mi — Slavonci — kao druga grana našega kraljevstva tako hladokrvno, tako mrzko u uzveličanju i podiženju padše naše mile Slovesnosti s vami vele gorljivimi i za slavu nepredobitnimi borci neudioničtvovasmo, a šta rekosmo, neudioničtvovasmo! Ta u mnogih slučajevih protivnih vašim slavnim poduzećima suprotstavljasmo se. Ali sad stopram uvidismo, da mi bez vaših bratinskih mišica živjeti nemožemo i da s vami svaku kaku sreću tako i nesreću dieliti moramo, ako nećemo, da nas unuci naši u grobu zbog čina naših proklinju, što bi i pravedno učinili. Ta svaki krepki korak u literaturi učinjen vam miloj braći našoj — Horvatima — zahvaliti imamo. — Sad dakle naše županije odlučiše s horvatskimi županijami uži savez učiniti, u djelu narodnosti jednako napredovati. Zar to nisu prije učiniti mogle? Tko ih je u tom prije priečio? Zaisto nitko, njihova odurnost, hladnokrvnost i nemarnost za milom narodnošću. O da bi nam Svevišnji postojanost i stalnost podielio! — Pri koncu lista priznaju: — Vi, braćo, vašom gorljivošću i zauzećem za rodoljubljem nas ste veoma nadkrilili, buduć ste narodnu stvar mnogo ranije upoznali, tomu dolazi, da je Vam od Vječnoga dozvoljeno blago narodno iz prve ruke uživati, dočim mi kroz vašu dobrotu ovog blaga užitak iz vaših blagih ruku izgledamo. —

Liepo jim na to odvraćaju „mladi rudoljubi“ u svom listu od 30. stud. 1843. god.

Opisav jim najprije svoj rad družtveni, priobćuju jim i nekoliko crtica o napredku ilirske ideje. Govore najprije o Zagrebu. — A kaki duh nakon toliko rodoljubnom vatrom upaljenih srdaca u cvjetnom našem Zagrebu vlada, o tom bi vam badava i napominjali, budući uvjereni, da će si to domorodne duše vaše mnogo bolje i živahnije predstaviti znati, nego li smo mi to mogući napisati na tom mrtvom papiru. Ovdje je sada sve živo, sve u vatri, sve za narodnost umrieti gotovo, a šta je najviše mladež, koja je do sada samo u kriki i viki svoje rodoljublje pokazivala, sad se je osvjestila, sad se je čitanja knjiga primila, jer joj se oči otvoriše, da bez posla ništa neima.[34] Sad se ozbiljno radi; broj domorodaca na dan raste, a protivnika gine, a Bog bi dao, da bi jih doskora i posve nestalo — nu to će i biti. — Nabraju jim tada novija djela, izašla u Zagrebu, a završuju — i šta je najznatnije, izišao je i *Zemljopis Seljanov*, nu žalibože samo I. dio, naime *pokrajina austr. ilirskih*, dočim se je II. dio, *pokrajina tursko-ilirskih* morao poslati u Budim na vrhovnu censuru. Medjutim nadamo se, da će i ovaj do nove godine sviet ugledati. Ovo je prvo i najznamenitije djelo znanstveno naše mlade književnosti, a neki ga je zloban Magjar kod Consiliuma proglasio buntovničkim i zato bi zabranjeno prodavati, dok se gori neodobri. Medjutim je ta zabrana zakasnila, jer se je djelo već prije razprodalo, samo nekoliko knjiga podje za rukom kod knjižara zaplieniti i odnesti u gradsku viećnicu, gdje se čuvaju, dok se glavna censura obavi u Budimu. Kada bi vam samo još obće žudjena poviest, oko koje neumorno radi naš visokoučeni i nikada za dosti necjenjeni Lj. Gaj i štatistički pregled Evrope, koji se baš sada pod tiskom nalazi, doskora sviet ugledao, mogli bismo kazati, da smo bar ponešto obskrbljeni. — Spominju još tada, da će doskora izaći Gun-

dulićev Osman s komentarom Ivana Mažuranića — to prvo djelo „Matice ilirske“ i tim svršuju svoje viesti o književnosti.

Zanosno tada nastavljaju o instalaciji bana Hallera i restauraciji županije zagrebačke (sravni T. Smičiklasa „Poviest hrvatska“ dio drugi str. 453 i 54.) — ta dva dogadjaja kano božanstven su pojav na nebu ilirskom, tim će u budućoj našoj poviesti nova epoha početi! I sasvim pravo! Timi bo smo dogadjaji u kratko postigli, za što bismo se dugo imali boriti ne samo s vanjskimi već i domaćimi dušmani, koji su najgori — pa i onda Bog zna kakvim uspjehom. Tim smo prejaki prodrli zid i čemu se doista nismo nadali, pred čitav izobražen sviet na javno stupili pozorište i našoj stvari vanjsku znamenitost pribavili, čim se opet bliže primakosmo k našemu cilju. A sve to imamo zahvaliti jedino Gaju, koga žalibože Iliri još premalo znadu! — Mi smo mislili, da će se i jednokrvna braća mile naše posestrime u svojih županijah isto tako krepko za staro svoje pravo boriti, ali nas je mrzka prevarila nada, kad smo o naših Sriemcih posve protivno čuli. Medjutim vrieme rani, ali i lieči! —

Poslije toga javljaju jim jošte veselu viest, kako je nadvojvoda Karlo, na svom povratku iz Zadra ljubezno primio na Rieci poslanstvo hrvatsko u narodnoj nošnji pod vodstvom Nikole Zdenčaja i vjernim Hrvatom obećao kod dvora svaku pomoć i zaštitu od Magjara.[35]

Da se nije tolika bura oborila ove godine na mlado družtvo, Havliček bio bi jamačno sa svojimi oduševljenimi članovi puno učinio i već te godine izdao jednu ili dvie knjige za narod hrvatski. Ta i radilo se je o tom i kako marljivo, a članovi se u svojih listovih hvale, da će te godine moći pružiti narodu prvi plod svoga pera. A da se je to učinilo, velika bi hvala išla osim predsjednika i članova i revnoga Fr. Žužela, koji

je „mlade rodoljube“ najnježnije opominjao na taj rad. Nu kako je družtvo bilo mal ne posve uništeno i samo potajice još živilo, te pravo vele članovi, da jim družtvo samo u duhu postoji i po kutovih se sjemeništnih krije, čudo je doista, da su „mladi rodoljubi“ i toliko uradili u toj burnoj godini. A da je družtvo iz svih tih neprilika i nevolja sretno izplivalo, najveća dakako slava ide zato revnoga i neustrašivog predsjednika. Uza sve te neprilike družtvo si je ipak pod konac godine makar i potajno izabralo svoje častničtvo za buduću škol. g. 1843/4. i to za predsjednika *Ivana Brkića*. Kao što prošle godine tako je i ove s početka sinulo sunce „mladim rodoljubom“ i svakako se je mislilo izdati bar jednu knjižicu za narod. Ali jih je nada prevarila. Medju sjemeništnim poglavarstvom imalo je družtvo još od prošlih godina čestita prijatelja i zaštitnika, nadstojnika L. Firholcera, nekadanjega predsjednika. U njegovoj sobi čuvala se je već od više godina družtvena knjižnica,[36] jer joj je to bilo jedino sigurno zaklonište u sjemeništu, pa zato i veli ljetopisac o njem, kada je pod konac ožujka otišao iz sjemeništa: — 31. ožujka raznese se za nas turobna, nu istinita žalibože viest, da će nas obće obljubljeni nadstojnik naš L. Firholcer ostaviti, budući ga dobra sreća zove bliže k njegovu zvanju (postao je naime kateheta i njemački propovjednik u Varaždinu.) Članovi cieneći ovoga znamenitnoga muža, koji se je za družtvo brinuo i velike mu usluge učinio, čuvahu više godina u svojoj sobi potrebitije družtvene knjige uz sve velike neprilike stim skopčane. — Priznavajuć mu indi ta velika dobročinstva, odlučiše jednodušno, da se ovomu vriednomu domorodcu pokloni u znak vječne zahvalnosti i na uspomenu slika „banove instalacije s Nugentovimi slobodnjaci“ u krasnom okviru, a na razstanku da mu se još dade liepa pismena zahvalnica.[37]

Družtvo imadjaše već od prošlih godina više prevedenih knjižica u rukopisu, a i ove godine prevelo je dvie Šmidtove pripoviesti i Jaisov molitvenik za djecu „Isus prijatelj malenih“, s toga bi odlučena trećem o. g. saboru, da se svakako izdade bar taj molitvenik tiskom, nu težki okovi, u koje je bilo družtvo sputano, osujete i tu liepu namisao. I tako nemogaše družtvo niti ove god. ništa izdati. Nu zato ipak uza sav pritisak liepo se razvijalo družtvo. Deklamatorno - pjevačke zabave držahu se i te god., a krom spomenutih već prevoda izradjivahu članovi marljivo i svoje družtvene radnje i učahu slovenske jezike. — Zanosni članovi pomagahu i novcem družtvo, te si je tako nešto kûpom, a nešto pokloni dobro umnožilo svoju knjižnicu.

Medju darovnici spominjem tu osim inih znamenite Srbe: Stojana Simića, Pauna Jankovića i N. Vukajlovića. Dvojica bogoslovaca, Pavao Čavlović i Ivan Mašek, putovahu na praznike i u Srbiju, najpače Biograd. Tom prilikom upoznaše se s podpredsjednikom narodnoga vieća, St. Simićem, ministrom prosvjete P. Jankovićem i Vukajlovićem, i pripoviediše jim o napredku svoga družtva u sjemeništu. Srbi obradovani tom viešću, pokloniše mladim bogoslovcem više knjiga, da jih ponesu na dar svomu družtvu. Medju ostalim pokloni Simić skupocjeno vezana djela Obradovića u 8 svezaka, Vukajlović, „Amanet na Deligradu,“ „Odpjev,“ „Glas naroda srbskoga“ itd., a P. Janković obreče jim bezplatno slati „Srbske biogradske novine“ i „Podunavku,“ obećav im ujedno svaku pomoć. Visokom se darovatelju zahvališe mladi rodoljubi zanosnimi listovi, a Simiću pače i pjesmom cirilicom tiskanom.[38]

Mnogo je neprilika pretrpilo družtvo i ove godine. Prem se nije smjelo družtvo osim deklamatorno - pjevačkih zabava upravo ničim pokazati javno u sjemeništu, prem nije imalo kod kuće niti svoje knjižnice,

već je sve radilo potajno; sa svim tim bijaše i to zazorno sjem. poglavarstvu, pak je s toga vrlo se strogo zaprietilo predsjedniku i cielomu družtvu, ako ma i čim izadju na javu u sjemeništu. Zato je morao predsjednik 18. siečnja pismom opomenuti članove, da dobro paze na družtvene knjige i što mogu skromnije jih čitaju, samo da poglavarstvo ništa neopazi. Bijaše tomu uzrok najviše 9 dan mj. prosinca.[39]

Piše o tom danu ljetopisac ovo: — „*9. prosinca 1843.*“ Dan ovaj biti će vazda u ljetopisih naroda našega upisan krvavimi slovi, što su se onda jednokrvna braća Hrvati, prilikom kada se je imala držati županijska skupština, medju sobom do krvi potukli — dà i mnogi posljednji tu hip života svoga našli! — Ovom zgodom i do pedeset uzbunjenih klerika na polje izadje, da jih poraz u ovih zidinah nestigne, koji jim je prietio od Turopoljaca i njihovih savjetnika, narodnosti svoje neprijatelja, — a tudjih bogova najvećih štovatelja! — Nu budući se ova stvar netiče družtva (osim na koliko je na nekoje članove djelovala kano i na svakoga domorodca — žalostno!), a s druge strane da se uklone razna kriva tumačenja, koja bi se možda iz širega te stvari opisa poroditi mogla, ovo samo zabilježismo, znajući dobro, da će znamenita ova borba (!) bez svake pogibelji kroz sva vremena u ustih se naroda uzdržati za dokaz potomkom, *koliko su se uzbuditelji narodnosti Slavo-Ilirske, nesamo s vanjskimi, već i domaćimi, da jednokrvnimi — iz kruga braće svoje — neprijatelji narodnosti boriti imali!!* Tako doslovce ljetopisac. Na molbu družtva piše sam Brkić g. 1866. o tom dogadjaju ovo.

U oči kobnog 9. prosinca 1843. god. dodjoše njeki domorodci iz vana u sjemenište. Na čelu im grof Albert Nugent, a od inih napomenut ću samo Bogoslava Šuleka. Mene pozovu i sastanemo se u jednoj sobi. Tu

mi saobće uzrok radi čega su bili došli. Naime na gore rečeni dan obdržavalo se je veliko spravište županije zagrebačke. Stranka magjaronska, da bude na njem što jača i pretežnija, listom je digla cielo Turopolje pod zlosretnim Jozipovićem. Nu i narodna je stranka nastojala silu magjaronsku paralizirati, s toga pozva i nas nebi li i mi htjeli stupiti u redove domorodnih borioca. Što se je mene ticalo ja sam odmah obrekao, a glede ostale braće odvratio sam deputaciji, da ću im stvar obrazložiti. U tu svrhu sazovem njekoje od članova u tajnu sjednicu i tu se zavjerismo, da smo gotovi s inimi domorodci za svetu stvar pasti. Rečeno, učinjeno. Kad je sutra danak osvanuo, osvanulo je pred sjemeništem i naše oružje, te kad sam razabrao glase o kreševu izmed stranaka, udarim i ja u zvono sjemeništno, da se braća podignu te k Davoru pohite. Nu dok smo mi na ratište prispjeli, domorodcem dobra sreća poslužila te su Turopoljce u Aloje raztjerali. Došavši na trg sv. Marka sdružimo se s četom domorodaca te krenemo u Streljanu. Pošto bi se bili tu malo opet uporavili, prosbori naš vodja Nugent ovako: „Braćo dobio sam glas (Rapport), da će Turopoljci na nas sada udariti; nu prije toga mi ćemo na njih navaliti: hoćete li? Hoćemo hura itd. Zatim krene naša četa, da juriša Jozipovićevu kuću, gdje bijahu Turopoljci zatvoreni. Nu eto nam na susret dodje pokojni grof Janko Drašković, vrli starina i domorodac, te nas od naše nakane odvrati. Mi se zatim vratismo natrag u sjemenište, gdje smo posljedice našeg izgreda mirnom dušom i odvažno izgledali. Buduć da je taj akt ne samo disciplinarni no i politički značaj imao, to ga Turopoljci, zle uspomene, banu Halleru prijave, a ovaj palatinu. Za to vrieme boravila je Njeg. uzoritost na magjarskom saboru i bude k palatinu pozvana, gdje joj bude gore spomenuti dogodjaj saobćen. Na to odredi Njeg. uzoritost

proti nam iztragu. Pred komisiju bio sam prvi ja pozvan. Čim sam stupio u sobu, udari kao iz busije Šuflaj na mene. „En iste est generalis ductor, simul etiam istius nefariae societatis praeses; iste corrumpit mihi totam juventutem.“ Nu ja sam se valjano branio, pri čem me je i komisija podupirala. Za menom su ostala braća sve pojedince prizivana i izpričivana bila. — Komisija, sve ako i jeste očinski s nami postupala, to nas opet nije mogla tako izvinuti, da kazni nepodpanemo; i buduć da se je naše opravdanje na strahu temeljilo, da naime Turopoljci s nami neurade, štono Irud svojom djecom u Bethlehemu i okolici učiniti zapovjedio, te je i imputacija za nas blažija izpala. Kazna dopitana nam bila je: četiri četvrtka domaća uza, pooštrena silnim postom.

— . . . . Bijaše u oči Jurjeva dana u slavu biskupa sjajan koncert. Tomu prisustvovahu osim biskupa Haulika, svi bolji dostojanstvenici nalazeći se u Zagrebu: maršal Nugent, grof Janko Drašković, Kulmer, Šrot s mnogimi kanonici, Zdenčaj i dr. Laskava po nas bijaše izreka Gajeva, izušćena tom prigodom na kaptolskom trgu, u krugu ponajboljih ondašnjih literata: „Braćo neimamo se šta bojati za stvar našu. Ako svi mi danas poginemo, ovi će ju uzdržati,“ — pokazav rukom na sjemenište. —

Poradi toga, nastavlja malo kašnje ljetopisac, držala se je u sjemeništu 19., 20. i 21. prosinca po nalogu biskupovu inquisicija u nazočnosti preč gg. J. Birlinga, J. Haramusteka, J. Šota, Fr. Šuflaja kanonika i St. Ledinskoga, vicerektora i St. Ilijaševića, diecezanskoga bilježnika. — Prva tri muža kao i posljednji stekoše si tom prigodom vjekovitu uspomenu kod zahvalnih sjemeništa ovoga pitomaca. — — —

Kraj svih tih bura i oluja predao je ipak Brkić koncem godine društvo čilo i krepko u ruke svomu

nasljedniku Dragutinu Vahteru — Stražimiru, dosadanjemu bilježniku, a sada predsjedniku za 1844/5. god. Početkom ove godine promieni se sjemeništno poglavarstvo, a to je upravo puno pomoglo, da je te godine družtvo toli se bujno razcvalo. Jer prem nije niti novo poglavarstvo bilo baš posve zadahnuto ilirskimi idejami, nije bar priečilo niti literarnoga niti pjevačkoga družtva u zanosnom radu. Sami „ml. rodoljubi" pišu o svom poglavarstvu Djakovčanom: s utjehom javit vam možemo, da cielo skoro naše poglavarstvo sastoji od samih domorodaca, te tako ufati se možemo, da ćemo jošte *zlatnu dobu u sjemeništu doživjeti.* — S početka školske godine nije doista poglavarstvo namah dalo sobe „Skladnoglasju", jer nije pravo poznavalo smiera družtvenoga, niti je moglo u prvi mah vjerovati, da je družtvo u istinu pod predjašnjim poglavarstvom slobodno obstojalo, nu kada su ga članovi o tom uvjerili, složi se poglavarstvo i pod konac studenoga dadne sobu „Skladnoglasju". Sada je i kolo „mladih rodoljuba"[40] moglo početi svoj rad i zato sazva namah pod konac studenoga Stražimir svoje članove na prvi ovogodišnji sabor u sobu „Skladnoglasja". Vrlo ozbiljnim, ali i zanosnim govorom pozdravi tu predsjednik svoje članove i obodri jih na revan i krepak rad.

U obće su govori Stražimirovi vatreni, ali ne tek puste rečenice, nego dobro promišljene besjede, govorene jedino na boljak družtva. A da su krasni ti govori urodili i željnim plodom najbolje nam pokazuje oduševljen rad ovogodišnji, tako da se ova i sljedeća godina mogu nazvati najljepšim cvietom družtva u ilirskoj dobi. —

Od Firholcera počam nije se nijedan predsjednik toliko skrbio za knjige koliko baš Stražimir. Što je ikoliko priticalo novca, sve je to Stražimir upotrebio za knjige, i tako si je družtvo te godine nakupovalo svu

silu knjiga, ali liepih. Iz ilirske literature kupili su dakako svaku knjigu, koja je izašla, nu od stranih literatura kupovali su samo po izbor djela. Nu umnožila se je knjižnica i darovi. Tako je, da nespominjem inih St. Vraz poklonio više znamenitih djela českih, poljskih i ruskih, a družtvo srdačno mu se zahvali, nu da mu zahvalnost i djelom pokaže, predplati se liepa kita članova na njegove pjesme. Kolo „mladih rodoljuba“ odluči ljetos svakako izdati bar jednu knjižicu, da se ipak jednom započme. Ta pet knjižica Šmidtovih imali su jur prošle godine prevedenih, a nekoliko jih prohrvatiše i ljetos. S toga poslaše jednu knjižicu prevedenu B. Šulku, da ju izpravi, ako mu se gdješto nesvidja. Nu Šulku nedoteče u prevelikom poslu čitave godine vremena, da prevedenu knjižicu pregleda i izpravi, a kolo „ml. rodoljuba“ malne sav novac za tisak priredjen, koji je bio u sahrani kod Lj. Gaja, obrati na kupovanje knjiga. Nu koncem godine nasta ipak u blagajni manjak, a o tom piše Stražimir 1866. ovo: — Manjak taj nastade, što smo troškom družtvene blagajne (ovo je bila samo nas nekolicine tajna) izdali tiskom u Biogradu sastavljenu knjižicu od B. Šulka *„Što namjeravaju Iliri.“*

Uza sve radnje i prevodjenje držane su ove god. i preko zakona tri deklamatorno-pjevačke zabave, a o poklada prikazivani su i igrokazi. Upravo iz tih zabava zanosnih vidi čovjek najbolje, kakvim je duhom disalo družtvo sa svojim predsjednikom. Prva takova zabava bijaše 26. prosinca 1841. Šestnaestorica su članova deklamovali, što hrvatski, što česki, što opet poljski, a na koncu pjevalo je „Skladnoglasje“ vatrene davorije ilirske, tolikim uzhitom, da je sve zaneslo. Burnomu pljeskanju i „živio“ nebijaše kraja ni konca. 1. 2. i 3. dan veljače oli zadnjih dana mesopusta prikazivahu igrokaze: i to prvi dan „Četu graničara,“ drugi dan neku veselu igru, a treći „Crni vitez“.[41]

Druga deklamatorno-pjevačka zabava bijaše 24. ožujka. Čestite deklamacije i zanosno pjevanje ilirskih i českih pjesama uz orkestar pod ravnanjem V. Vernaka ganulo je slušateljstvo do suza, kako veli ljetopisac. Na koncu te zabave naviesti namah predsjednik Stražimir, da jim se liepa prilika pruža na 24. trav. kao na imendan preuzv. biskupa Haulika, pripraviti treću deklama torno-pjevačku zabavu. Oduševljeni članovi burnim povladjivanjem prihvatiše predlog. Sjajna ta zabava na 24. travnja u velikoj dvorani sjemeništnoj upravo je liepo uspjela i najviše pomogla samomu družtvu i kod poglavarstva i kod biskupa. Liepim redom izmjenjivahu se vješti deklamatori s dobro uvježbanim orkestrom i uzhitnimi sborovi pjevačkimi. Deklamovalo se je hrvatski, češki, poljski i ruski, a sve je toli dobro uspjelo, te veli ljetopisac, da je ta zabava svakoga i najhladnijega gosta do oduševljenja zanesla. Uz kolo „ml. rodoljuba“ prodičilo se je liepo kod tih zabava i „Skladnoglasje“, a sve to imade zahvaliti svomu predsjedniku Vernaku, koji je priredio osnovu družtva, uredio orkestar i pjevanje i neumornim svojim radom visoko podigao povjereno si družtvo.

Velik taj zanos, koji opažamo ove godine u oba družtva sjem., jasno se očituje i u svih listovih družtvenih. Navesti ću tu samo dvie tri crtice iz raznih listova Dana 23. prosinca pišu Djakovčanom, hrabreć ih na složan rad, a tom prilikom javljaju jim i o skupštini županije zagrebačke, držane dne 10 prosinca 1844. — Dugo već prije pripravljahu se dušmani naši za tu zgodu, dajuć gostbe, novce i na svaki ini nastojeći način predobiti si prosto plemstvo, što jih baš nije puno truda stojalo. Sa naše usuprot strane toli malo bijaše priprave, da smo se pravom bojali za uspjeh. Nu već u oči 10. prosinca moglo se je vidjeti, da niti naši nisu posve driemali, jer je množina prostih plemića, koji

prije bijahu naši protivnici, sada stojahu u redovih proti obćemu domovine i narodnosti neprijatelju. Turopoljaca i prijatelja njihovih plemića i neplemića sgrnulo se je toliko, da su magjaroni naše brojem nadvladali, nu pretežnost bijaše ipak na našoj strani, koja je više od 250 literata brojila, gdje su jih protivnici jedva imali 25 i u obće se je mislilo, da se stvar neće moći svršiti opet bez bitke. Nu nedvoumismo, da će sigurno naši, boreći se od čiste i vatrene ljubavi za domovinu, nadvladati one zasljepljene makine mrtve, koje jedino od straha i porad onih par novčića, od svojih poglavica dobljenih, nož proti svojoj majci domovini i braći svojoj dižu! Ali ban, znajući dobro našu premoć moralnu, sve tako uredi, da se stranke nisu mogle niti sastati. Usred hodnika bijaše stol, a u pograničnih dvorištih stajahu stranke, tako da niti jedna druge nije mogla vidjeti. Osim toga je ciela zagrebačka i karlovačka posada čuvala red. U sjednicah nebijaše ništa znamenita, van što je ban pozdravljen kano vrhovni župan. Osobito je jedino to, što je mlad domorodac Vladovit Zorac bio počeo naški govoriti, nu bi prepriečen u tom od bana i magjarona. Ali neodustaše od podhvata tako dugo, dok nisu i bana na to sklonuli, da se smije naški govoriti. Kad su to vidjeli neprijatelji predjoše mnogi k nam, jer i oni hoće hrvatski govoriti i hrvatska prava braniti, a rekoše, da bi i mnogi drugi bili prešli, da nisu poglavice golimi sabljami nad njimi stražili. Ova okolnost daje nam mnogo za budućnost očekivati, jer zaisto da nisu svaku noć u njihovu konaku stražu držali, polovica bi jih bila na našoj strani. Pa s ovakvimi svrzikapami da je težkoća boj voditi? Uvidjeli su to dobro magjaroni i zato su se čuvali, da neizazovu ljutih Iliraca, a naši držeći se onoga: „Ilir nikog sam nerani, nego samo svoje brani“, pustiše kukavice, koje su se dale poslije svake sjednice vojnici do kuće pratiti,

dok ih napokon 11. u večer neprotjeraše kao i prošaste godine u to doba.

Djaci takodjer pokazaše, da još duh ilirski srdca njihova grije, premda je sadašnji vrhovni upravitelj sve pokušao, da u mladjahnih srdcih uguši bukteći narodni duh. Dne 11. poslije podne u 4 sata bi odredjeno vrieme za sprovod pokojnoga J. Kukuljevića. Sprovod priredjen bijaše sjajan radi zasluga pokojnikovih. Nu magjaronom bijaše to trn u oku i naumiše svetčanost prepriečiti. U tu svrhu navališe na jednoga domorodca mladoga, Drag. Galca, koji se je upravo spremao na sprovod. Nu domorodac sretno jim pobježe. Na prvu viku ostaviše djaci učitelje, poletiše na polje, oborivši silom vrata akademička, koja su bila zaključana i potrčaše na pomoć. Nu u taj par umaknuše magjaroni svi, samo jim do ruku dodje znameniti korteš magjaronski fiskal *Gerenčer*, koga u glavu raniše, dok se nije biegom spasio. Odatle možete lako razabrati, kakav duh u akademičkoj vlada mladeži.

U listu zanosnoga Ilirca, Nikole Horvata, bogoslova IV. god. u Pešti, puno imade vrlo zanimivih viesti o peštanskih dogodjajih, o napredku Slovaka, i nasilju Magjara. Proti Magjarom imade tu upravo paprenih miesta, zato ni nemogu mnogih navadjati. Nu da se ipak vidi koliki je već jaz puknuo medj Hrvati i Magjari, navodim samo ovo: Poznate Horvát Istvana? Tko nebi onaj ideal zanesenosti, pretjeranosti i fanatizma poznao? Ovaj se čovjek opet liepo prodiči. Nezadovoljan što je prvo pol godine u svojoj brošuri raztrubio, da su Hrvate Magjari podjarmili, sada izlio je gnjev i na sve Slavjane u brošuri, glasećoj u njemač. prevodu: „Die Urgeschichte der Slovinen, oder Slovinen als Prahler", koji naslov već dovoljno svjedoči duh i sadržaj čitave knjige. Ja je čitao nisam, jer žalim vrieme za to izgubljeno, nu kako čujem dokazuje, da Slavjan

toliko znači koliko hvastavac. Dokazuje to iz starina, a Fejer već veli o njem „venerabilis antiquitatis destructor et corruptor“, zatim iz slavj. jezika, kojih niti nezna. Što bi bilo, da se nadje koji dosjetlivac i šalivdjija, jer ozbiljno se to nemože pobijati, pa da napiše djelo kod nas: „Urgeschichte der Magyaren oder Mag......“ ili „Stephan Horvát als Erzphanatiker“, čemu bi ja sam pun voz data priobćiti mogao i jasnije dokazati stvar, nego li se to u spomenutoj dokazuje knjizi. To je malko šaljivije mjesto iz toga lista. Nu ima tu i vrlo ozbiljnih i daleko sizućih misli. Medju ostalim piše tu, kako bi već bilo vrieme i kod nas početi izdavati crkveni list. Taj list današnji je „Katolički list“, a Nik. Horvat bijaše mu već za četiri godine i urednikom.

Navesti ću tu još samo dvie, tri rieči iz lista djakovačkih klerika od 2. lipnja g. 1845.

Preveć žalostan bijaše položaj naš tečajem ovih dvih godina robstvu sličnih, naime odkada nam slavno ime, ime dično — ilirsko — utamaniše; ali šta velimo utamaniše?! Ne! ne! to nemože nikada biti, neće nam ga, zabraniše ga samo za vrieme, da se odstrane medjusobne razpre i krivična progonstva od naših dušmana. Jer da ovo ime utamani ili uništi neima na svietu sile, nije se rodio Azijat, koji će ga uništiti, a i neće ni se roditi!!! jer ime ovo u pravom i zahvalnom domorodca srdcu živjeti će i neporušivo i neizbrisivo, dok bude svieta i vieka. Raduju se od srdca i Bogu hvale, što je Mačik sbačen s cenzorstva, a najviše, što su se liepo ponesle i slavonske županije, a osobito sriemska. O instalaciji barona Kulmera za velikoga župana sriemske županije nemogu se dosti vatreno napisati, a ja spominjem tu samo dvie, tri o njegovu pohodu u Djakovo. Na brašančevo pohodio je visok. gospodin župan našega nadpastira, gdje pri objedu reče visokoučeni gosp. i domorodac, Mato Topalović (govorili su bo o našoj miloj

narodnosti): Presvjetli gospodine! pri umještanju vašem čulo se je ipak na vratih, gdje su nekoji „Eljen!“ vikali. — Na što će veliki župan: Čuo sam ja neke tepce, kojim sigurno više neće na um pasti vikati „Eljen“. — Koja radost? koje veselje za nas?!.... Propustiti ipak nemožemo, mila braćo, da vam neopišemo napis, vidjen kod umještenja velikoga župana na prozoru g. sudca Novića, koga u „Narodnih Novinah“ nenadjosmo, a jest sljedeći: „Čuj brate Ilire — pogledaj na sve pendjere — gdi god vidiš latinski — tu bi bilo magjarski — da nedodje župan — liber baron Kulmer — Bog ga živio! — — Naše malo družtvo svedj se pomnožaje. Ove godine stupio u njega i visokoučeni prof. Mato Topalović. —

Kako je sjemeništno poglavarstvo bivalo sve sklonije mladomu družtvu, osobito odkada je Nik. Horvat, prošle godine dopisujući član družtva, postao nadstojnikom u sjemeništu, moglo se je sada kolo mladih rodoljuba sve bujnije razvijati i tako se pod predsjedničtvom *Mihovila Markovića* (god. 1845/6) dovinuti toli žudjene namjere — podati naime mladeži i narodu hrvatskomu u ruke hrvatsku knjigu. Prva knjižica ugleda početkom travnja bieli sviet u 1000 iztisaka. Bijaše to danas obće poznata i obljubljena u nas pripoviest Krištofa Šmidta: *Genoveva* sa slikom, a izadje pod obćenitim naslovom „Spisi za mladež“, izdalo Kolo „mladih rodoljuba“.[42] Nu u mjesec dana razproda se već preko 500 knjižica, zašto odlučiše mladi rodoljubi izdati namah i drugu knjižicu takodjer u 1000 odtisaka. I zbilja prvih dana mjeseca lipnja ugleda svjetlo „Košarica“, druga knjiga kola „mladih rodoljuba.“ Po tom je družtvo pod Markovićem najdalje napred koraknulo i domoglo se lovor vienca, koji ga do sada nije kitio. A bijaše to zaisto lovor vienac za družtvo, tolikim bo su oduševljenjem njegove knjige primljene širom domovine ciele.

Družtvena knjižnica bijaše još svedjer u narodnoj čitaonici. Bolilo je to „mlade rodoljube“, pak s toga napregnuše sve sile, da se knjižnica već jednom „vrati iz sužanjstva“ u sjemenište. Nastojali su o tom tim više, jer često nisu dobivali umoljenih knjiga, bud što Babukić nije imao vremena, bud što jih nije mogao naći, jer su bile kamogod zametnute ili jih je tko pozajmio u nepovrat. Tako je Ignjat Katkić našao mnogo knjiga s družtvenim obilježenih biljegom u neznane čeljadi, prekupio jih i darovao natrag družtvu. Izgubilo se je u to doba vrlo mnogo knjiga, što nije niti čudo, jer Babukić dakako da nije mogao dospjeti na sve i paziti dosti na družtvene knjige u čitaonici.

S toga se uteče družtvo k svomu nadstojniku, a vatrenomu Ilircu, Nikoli Horvatu, nebi li bio toli dobar, te primio družtvenu knjižnicu u svoju sobu, dok bolje svane doba po družtvo i dobi posebnu sobu. Horvat jih usliša i 29. siečnja 1846. dade prenesti knjižnicu družtvenu iz narodne čitaonice i smjesti ju u svoju sobu. M. Marković zamisli i učini još jedno vrlo znamenito djelo. Kako su članovi krom inih slavenskih jezika ipak najviše i najradje učili česki jezik, trebalo je i najviše knjiga iz česke literature, da ju članovi tako tim bolje upoznadu. S toga zamisli M. Marković sa svojim književnim odborom (koji je bio baš ove godine po prvi put izabran, a bili su u njem najrevniji članovi) prekrasnu misao, da naime „kolo mladih rodoljuba“ bude utemeljiteljnim članom „Matice česke.“ — Nijedan predlog, veli sam ljetopisac, nije bio nikad tako jednodušno i zanosno primljen i pozdravljen, kako baš ovaj, — a i zavriedio je to. Svaki član družtva imao do konca godine (a bijaše to odlučeno u saboru na 19. travnja) uplatiti u to ime prinos 15 nvč., a iduće godine 30 nvč., dok se nesabere utemeljiteljna glavnica 100 for. Tim dobiva naša knjižnica svake godine po

četiri svezka „Časopisa Musea království českeho“ i druge knjige, izdane troškom „Matice česke.“ I tako posta naše družtvo utemeljiteljnim članom znamenite „Matice česke“, a za to ide hvala najviše M. Markoviću.

Upravo pod konac ove škol. godine posta mariborskim biskupom slavni Antun Slomšek. Par dana prije toga posla slavan taj muž, znajući već od prije naše družtvo, koje je g. 1838. i posjetio u Zagrebu, mladim rodoljubom nekoliko svojih knjiga na dar. St. Vraz donese družtvu taj dar. Mladi rodoljubi obradovani tim činom poslaše biskupu liepu poslanicu, zahvalnicu, a zajedno i čestitku, a k tomu priložiše i dvie svoje ukusno uvezane knjižice, da tako njihov rad bude biskupu uzdarje za njegov. Krasna je to poslanica, a ja ću spomenuti iz nje samo dva odlomka.

— . . . Budući nam bieli osvanu danak, te se braća upoznasmo, uvidismo, tko smo i što smo si, neima krotkomu Slovencu jada, što ga hrabri Hrvat i Slavonac nepoćuti u grudih, a njegova svaka radost u naših se srdcih odazivlje. Neka nam je dakle prosto i slobodno duševnu ovu radost s braćom bratski dieliti, te u sniženoj poniznosti ugrijana srdca pred preuzvišenošću Vašom onako izliti, kako ćutimo . . . . Sretna si oj Slovenska zemljo mila, sretni ste, braćo Slovenci. Vaš vodja, Vaš učitelj, Vaš otac, Vaš vrhovni pastir ustade iz vlastitoga, sad si podčinjenoga naroda, uzkrsnu iz Vaših njedara. On Vas ljubi kano dobri pastir, koji će i vlastitu dušu dati za ovce svoje, on Vas nada sve miluje i grli, on će zabludjelu ovcu tražiti od gora do mora, on . . . Neumrla napokon slava Vam presvjetli episkope i preuzvišeni pastiru; uzvišena vam stolica ružami cvala, na radost i utjehu slovenskoga puka, na ures i diku cieloga slavjanstva na mnoga i mnoga lieta, da dočeka napokon sirota Ilir, što odavna čeka. Stazice Vam mirisavim cviećem cvale, sieda starost njim se kitila, ku

doživjet on će Vam dozvolit, komu upravljat u to ime vruće molbe mladjahna nam srdca prestat nikad neće.

Spomenuo sam jednom prije, kako su „mladi rodoljubi" mislili i ćutili o bosanskoj braći, a sada da vidimo, što sude o Bugarih. Pišu o tom u Djakovo, 12. lipnja 1846. — — Mimoišavši druge srodnike naše, koji se sve većma orlovimi ća do neba dižu krili, bacimo samo tužno oko na biednoga brata Bugara, koji eno nešto prije bijaše kano ostavljena sirota bez otca i majke, stenjuć pod težkim nevjerničkim jarmom, gdje smo i mi zajedno s njim bratinskoga smilovanja suze ronili, bugareći — svemu svietu sviće zora, kod Balkana neima dana. — Ali eto već i tamo sviće zora! Kako? pitati će mnogi. Da li Bugar nevije više vrat pod gvozdeni turski jaram? Ne, neplače sliep, što nije liep, već što nevidi bieli sviet — on duševno oživljuje bez ćorde u ruci. — Dvie mu svanuše zviezde predhodnice, dva se uzdigoše alajbarjaci. Braćo čujte, ondje gdje se nezna, da li ima više svieta osim Turske i Bugarske, za malo vrieme uzkrsnuše kano phoenix dva časopisa. — A to je sredstvo, kojim se gvozdeni kidaju lanci i težki lakša jaram. Vrieme rani, a vrieme i lieči. — Bog ih blagoslovio — junačka jih pratila sreća! — braćo, mi smo jaki, pouzdajmo se samo u Boga i u naše sile — hrabro srdce, čista duša i u Boga vjera jaka, podhvat ma ikakov dobro će uzpjeti.[43]

Pod konac o. g. stvori družtvo još i ovu odluku. Iv. Vardijan, dopisujući član, predloži, da svaki član svake godine uči pojedan jezik i tako će za vrieme šestgodišnjega boravka svoga u sjemeništu, moći uz svoj hrvatski jezik naučiti bar njemački i tri slavenska. Da to postane već sada zakonom, bijaše previše zahtievati od članova. Ta mnogi dolaze u sjemenište nepoznavajuć malne nikako svoj materinji jezik. Treba dakle da svaki član najprvo svoj jezik dobro nauči i u njem

se uvješti, a onda da se lati i drugih jezika. S toga posta zakonom: Svaki član imade si izabrati jedan slavenski jezik (izuzev hrvatski) i njemu se posve posvetiti, dok ga valjano ne prouči i literaturu upozna. Poslije može učiti i drugi jezik. Tako će svaki član bar jedan jezik slavenski dobro umjeti, kada bude odlazio iz družtva poslije svršenih svojih nauka bogoslovnih.

Zanosnim govorom oprosti se koncem godine M. Marković sa družtvom i povjeri ga u ruke Jakova Kolarića, predsjednika god. 1846/7.

Na 18. listopada 1846. odpoče novi predsjednik svoj rad, držeći toga dana prvi ovogodišnji sabor. Vatren predsjednik orisa u svom govoru jadno stanje našega nevoljnoga seljaka i zanosno pobudi članove, da i tomu zlu nastoje doskočiti i pomoći ubogu nevoljniku. A tomu je dakako najbolje pomagalo *putovanje* i *obćenje s pukom*, da pako to uzmognemo, treba da se valjano sami izobrazimo i uvještimo ponajpače u materinskom jeziku, jer ćemo onda tek moći pravo ćutiti nevolju seljakovu. Okrom inih odluka toga sabora spominjem osobito dvie. Jerbo je vrlo dobra prodaja družtvenih knjižica, te se je „Genoveva“ već sva razprodala, odlučiše od sada tiskati svoje knjižice u 1500 primjeraka; a da se duh ilirski vazda budan uzdrži u članovih, bi odlučeno prirediti na 26. prosinca deklamatorno-glasbenu zabavu. Sjajna bijaše u istinu to zabava i mogao bih malne reći, da je sjajem i točnošću nadkrilila sve dosadanje.[44]

U svem ovogodišnjem radu opaža se čudna uzrujanost. „Ml. rodoljubi“ kano da naslućuju kobnu godinu 1848. Članove daleko zanosi politika i više vremena kano da tomu posvećuju, nego li ozbiljnim radnjam, koje je morao svaki član izraditi. Ta do Božića tek su sedmorica izradila svoje radnje. Uzme li se na oko božićna zabava nije bilo inače, pravo reći, niti moguće, jer za toliku i takvu zabavu treba i priprave i vremena.

Nu predsjednik ih ipak kano kori i opominje, da bar do Uskrsa udovolje i ostali svojoj dužnosti. Povela se rieč i o tom, kako bi se najlaglje mogle radnje pregledavati i izpravljati. Predsjednik predloži, da se izaberu trojica ili četvorica od starijih, koji najbolje poznadu hrvatski jezik; ovi da čitaju radnje i uviek označe, gdje je pogreška. Tako da rade i ugarski klerici u Pešti. Dugo se je prepiralo o tom, nu napokon bi primljen predsjednikov predlog i odabrana četvorica. Bijaše jih u sjednici, koji su jedino s toga bili proti predlogu, *jerbo tako rade Magjari u Pešti.* Nu mudro im drugi odvraćahu, da dobar savjet valja uviek primiti, pa bio od koga mu drago.

Jerbo su prošlu godinu izdane knjižice bile podobro već razprodane, a družtvo je imalo više prevoda spremljenih za tisak, izpraviše članovi i izdadoše ove godine treću knjižicu za mladež, po imenu „Milutin“ u 1500 odtisaka.

Početkom listopada 1846. zasnovaše i senjski klerici u svom sjemeništu, sliedeći liep primjeri Zagrebčana, književno družtvo. Kamo će se mladi Senjani uteći, u koga li zaprositi savjeta, ako ne u „kolu mladih rodoljuba“ u Zagrebu? I liepo pozdravljaju Senjani Zagrebčane i mole u njih pomoć. Samo ću nešto spomenuti iz toga lista. Opisav zanosan rad Iliraca, pitaju oduševljeno: Pa samo mi da spavamo u grobu, nemareći za sve ono, što okolo nas biva? Mi da hladnokrvno gledamo, nesudjelujući za istu svrhu. Zar se možebit i mi nenalazimo u krilu iste domovine? Nije li i nas ona sladkim ilirskim mliekom dojila? Jest, braćo, i mi spadamo u veliki broj njezinih sinova i srdca nas veoma bole, da su naši predšastnici i mi s njimi sve do sada spavali. Pružamo vam dakle desnice naše i stupamo u krug djelovanja za domovinu, pripravni uviek žrtvovati sve, što naše duševne i tjelesne uzmogle i do-

puštale budu sile.... Isti koji i vi pravac imamo: napredovati u duhu narodnosti naše, trsit ćemo se to isto djeli našimi posvjedočiti, ništa bo drugo, nego jedina ljubav domovine nas na to prisili, da smo družtvo ovo medju nami sklopili.... Vi nam pako ili savjetom ili čimgodj mu drago pomoć neuztegnite, znajte bo, da smo mi još u toj struci neizkusni brodari, scienimo dakle ne samo toga radi, već i s drugoga obzira za potrebito, da se s vami kao braćom posavjetujemo u svem, što u područje naše spada, buduć ladja, ako vještih i dobrih kormana neima, posve lasno se skrši i u dubljinu mora utone! more bo se često burka i vjetrovi dižu, a kad počmu u ladju gorostasni udarati talasi, propasti će jamačno bez prava i vješta vodje. Nu vi to znadete najbolje, kako vam junačka svjedoče djela. Napredak u vas hitrim postupa korakom, broj članova svakim danom većma raste, duh se narodan sve većma probudjuje, a prava ljubav domovine klice svoje sve bujnije poganja, topi svojom blagom rosicom srdca i u jedno jih sklapa tielo....

Liepo jim na to odvraćaju mladi rodoljubi, puteć jih milo i nježno kano stari izkusnici u tom, kako neka sve urede, da jim podhvat sretno uspije. Omašna je to inače poslanica, izpunjujuć u ljetopisih dva puna velika arka. Žalim vrlo, što nemogu tuj priobćiti čitave poslanice, kako je krasna i značajna za tu dobu, nu nemogu ipak propustiti, da nespomenem bar toga odlomčića o slavjanstvu: Na vratih nove poviesti svieta stoje udilj strašna neka kola, imajuća osovine i glavštinu si od tvrda čelika, a u veličini svojoj prostora za polovinu roda čovječjega. Pod neizmjernom težkoćom njihovom uvija se i ulиže tvrda zemlja, ali četiri boginje — pravda, umjerenost, mudrost i jakost upiru jakimi svojimi ramenicami o težke osovine slavodobitnoga toga voza, a genij slavne nečije budućnosti obraća se sa trubljom, iz

koje se jaki glas njegov široko i daleko po svietu razleže na tri strani prostranoga kruga zemaljskoga i neuztrpljivo siluje, da se četiri točka, koja će voziti slavu naroda slavjanskoga tamo koturaju. Četiri srodna po krvi i jeziku naroda bave se priugotavljanjem tih potrebitih sprava, bez kojih se kola ni maći, ni pomaći nedadu. Česi, Rusi, Poljaci i mi, braćo, vidite da smo ti poslenici. —

I u drugoj poslanici hrabre jih i sokole, neka se neboje zaprieka, jer se pravi Slaven toga bojati nesmije. Pokazuju jim Čehe, koliko trpe od Niemaca, ali nezdvajaju — a eno braća Poljaci za dom i rod svoj glave gube i život sve na stotine žrtvuju, i premda je sviet napor i trsenja njihova već odavna bezkoristna i zaludna proglasio, oni opet o dobrom posljedku njihovom još zdvojili nisu, jer jim nešto ostaje, što jih oduševljava. A što drugo nego užgana i entuziastička njihova ljubav prama domovini i narodnosti svojoj. Oni za te svoje drage amanete krv svoju liju, a mi da se plašimo rieči i praznih kleveta, kojimi nas sviet progoni.

Posljednji predsjednik ove dobe (g. 1847/8.) bijaše Janko Jurković. Radilo se je istina prošle godine marljivo u družtvu, ali ipak ne toliko, koliko bi se bilo moglo, da su svi napeli sile. Stao bo se je revan rad suzivati na nekolicinu članova, dočim su drugi bili i dosta nemarni, ali ipak uviek željni reforma, te stoga se svaki čas oglašivali novimi predlozi. Zato jih i kori Jurković u svom prvom govoru, a dozivlje jim u pamet, kako je sada najbolje vrieme radu i zlatnoj nauci. — Imajući na umu vaš stališ — veli — trebamo kano svećenici vjere božje biti ona točka u narodu našem, okoje se imadu kretati sve uzvišene misli i krieposti, a zato treba da smo ljubitelji prosvjete, apostoli obćega dobra i gazitelji gadne sebičnosti. — K tomu nadovezuje: — Svećenik, učitelj naroda, imade biti

zanosan i revan za vjeru, za narodnost, boljak, prosvjetu i budućnost mile majke domovine, a kršeć verige sebičnosti, treba sliediti primjer slavnih muževa, pokoravati se glasu velikoga si zvanja. Nastojmo, da glasa koji stekosmo širom slavjanstva, neokaljamo, a nade onih, koji u nas željno oči upiru, neosujetimo. — I pade rieč u dobra srdca i donese stostruki plod. „Mladi se rodoljubi" uz oduševljena predsjednika zanosno opet laćaju posla i spremaju četvrtu knjižicu za tisak. Najljepše priredi sve predsjednik, kada osvanuše ožujska vremena 1848. god., a klerike razpustiše kući. —

Kolo „mladih rodoljuba" već je dva uzbudilo sebi slična družtva i njim, bi reć, kumovalo, a poslije jih i uzgajalo. Jeste to družtvo duh. mladeži u Djakovu i isto takvo družtvo u Senju. Nu ove godine zanesoše se „mladi rodoljubi" i dalje, šireć ilirsku ideju, pak zamisliše i u zadarskom središnjem sjemeništu oživiti isto takvo družtvo. S toga se obratiše listom[45] najprvo na Senjane neka bi oni pokušali buditi Ilirce u Zadru. Nu Senjani jim odvraćaju, da će to pokušati, ali dopisujuć privatno s pojedinci, da tako priprave zemljište, gdje će moći sijati sjeme ilirsko. Nu to nebijaše zadosti „mladim rodoljubom", pak sastaviše zanosnu odulju poslanicu na svukoliko mladež i poslaše ju u Zadar. Nedopušta mi prostor, da priobćim tuj čitavu tu poslanicu krasnu, kojom „mladi rodoljubi" bude, mole i zaklinju Zadrane, da se osvjete i uhvate u junačko kolo ilirsko sa svojom braćom.

Nu spominjem tu ipak konac poslanice: . . . . — I to pred očima imajući ustrojila su se tri jur sjemeništa domovine naše: zagrebačko naime, djakovačko i senjsko u krilu svomu družtva, kojim je svrha: *da se članovi u duhu narodnom izobrazuju i tako zvanju svomu, kano učitelji puka čim točnije odgovore; pazeći dobro, što duh vremena i što potreboće naroda od njih*

zahtievaju. I svrha našemu pismu nije druga, nego da i vas, ljubezna braćo, u ime cieloga našega, sa svih strana stradajućega naroda, u ime blaženih sjena ovih poštovanih lica, koja su osnovala slavu našu, koju mi potomci njihovi toli lakoumno potamnjujemo, u ime onih zaviek odičenih genija dalmatinske slave vaše, koji su prevelikim svojim duhom posvetili zemlju onu, koju vi sada gazite, da nigda netrebate uztražiti tudjega blagoslova i pomoći; da vas u *kolo naše pozovemo i ljubezno umolimo, da i vi u sredini vašoj ovima slično družtvo osnujete.* Vami, koji bi imali biti bedemi našinstva protiv provali tudjeg življa, koji graniči s našom domovinom, vami sada prinadleži, da proplašene po gorah dalmatinskih tugujuće vile naroda našega u svetinju vašu pozovete, da tuda sagradite novi žrtvenik domovini našoj, na kom bi gorio oganj ljubavi prema rodu i domu, koji bi imao biti središtem, prosipljujućim blagotvorne iskre svoje u srdce svega naroda, kao što ćete se i vi uredj njega podieliti.

I ako ovaj rodoljubivi i bratinski poziv naš u srdcih vaših odziva nadje, molimo vas, da nam što prije obznanite. što ste dokončali i što od nas zahtjevate, mi smo vam pako pripravni u svem na ruku ići i bratsku desnicu našu na pomoć pružiti. I s otim u vašu bratinsku ljubav izrućujući se, ostajemo u Zagrebu vaša braća. J. Jurković, predsjednik; I. Vukmanić, bilježnik. —

Prije nego stiže odgovor iz Zadra, bijahu klerici 19. travnja 1848. razpušteni iz sjemeništa svojim kućam. I tako presta za čas družtvo u sjemeništu, a za uviek zanosna doba ilirska! -- Čujte, kako se posljednji ilirski predsjednik, J. Jurković, razstaje s kolom „ml. rodoljuba“. Čitamo u ljetopisu, kako je sam upisao ovo: — Prije nego sam mogao svoju službu dostojno ovršiti, zatekla su nas burna i kobna vremena, koja nas

raztjeraše po svih stranah mile naše domovine. Poslije malne dviju godina, sabrala se ih je nekolicina, kojim ja, — jer sam jur izstupio i vinograda Gospodnjega nedostojan sluga postao — i knjigu i službu predajem, hvaleć im na povjerenju, u me stavljenu, proseć za oprost ak im nisam sve polag volje učinio ili učiniti mogao. Obećajem, da ću jih se svedjer u svojih molitvah sjećati, — nadajuć se tomu i od njih, da mene i nje Svevišnji Gospodin blagoslovi i k pravomu vječnomu cilju privede! Amen. J. Jurković v. r., predsjednik. —

* * *

Prije nego li se razstanemo posve s našim kolom mladih rodoljuba, obazrimo se još jednom na njih i njihovo družtvo.

Vidjeli smo tu u kratko nacrtan početak, život i rad prvoga hrvatskoga družtva književnoga. Istina nije to preveliko razdoblje, ta to je tek od dvanaest prvih godina poviest družtva, ali je i to kratko vrieme vrlo znamenito i prezamašne ciene po našu knjigu, po našu prosvjetu, po naš sav narod hrvatski; jer su mladi klerici, budući svećenici neprocjenivih si upravo stekli zasluga za hrvatsku književnost, pa mogu punim pravom reći, da hrvatske klerike, — hrvatske svećenike — ide jedan od prvih lovor vienaca u preporodu naroda hrvatskoga, da i njim imademo upravo najviše zahvaliti, što je 1848. jednim glasom sav narod hrvatski zapjevao. — „Još Hrvatska nij' propala“ — a mi smo danas u prosvjeti ovdje, gdje jesmo. Jer da je — stavimo tu hipotesu — Gaj svoje zanosne ideje natrusio buntovničkimi i protuvjerskimi načeli stranih naroda i tim kušao uzbuditi narod hrvatski, hrvatsko svećenstvo ne samo da nebi bilo pristalo uz Gaja, nego bi bilo naprotiv svimi se silami oprlo pogubnim načelom i valjda u početku satrlo ideju ilirsku tim više, što je u to doba

dubok jaz se provalio medj svećenstvom i svjetovnjačtvom. — A kako bi tada danas bilo, nitko nezna; ali svatko vidi i znade, da je hrvatsko svećenstvo pod vodstvom P. Štoosa prvo hrabro stupilo u redove ilirske i zametnulo borbu na život i smrt, da izvojšti slobodu svomu narodu, da ga digne iz mrtvila i uvede u hram prosvjete. Da, hrvatsko je svećenstvo, propoviedajuć zapuštenomu i potištenomu narodu hrvatskomu čistu nauku Kristovu, budilo ga takodjer iz sna i zadajalo ga zanosnimi idejami ilirskimi. A tomu je najviše pripomoglo prvo književno družtvo u zagrebačkom sjemeništu. Tu bo su se odgajali mladi svećenici, tu u svom družtvu kriepili i hrabrili, tuj si razgrievali srdca na sjajnom suncu ilirskom, da sami upaljeni vatrom ilirskom, mogu poslije iskru po iskru sipati po narodu hrvatskom, da sav plane jednim plamom zanosa i svjesti ilirske. Dobro je to znao Gaj i ostali kolovodje ilirski, pak s toga pazi mlado družtvo kano zjenicu oka svoga i svedjer ga bodri i sokoli na revan rad. Ta u najtežih sgodah utiču se Ilirci u zagrebsko sjemenište, tuj se svetuju, tuj se bûde na novi još oduševljeniji rad.

I dostojno je kolo „mladih rodoljuba“ riešilo u prvoj dobi hrvatskoga pokreta znamenitu zadaću svoju. Sve klerike nadahnjuje samo jedna ideja, ideja ilirska — *prosvjetiti naime i usrećiti zapušteni* i *zlobom dušmanskom unesrećeni narod hrvatski.* — Ali zanosno kolo nije time zadovoljno. Ono svoje bivše članove sveudilj kriepi, da nesmalakše u težkoj borbi proti domaćim osobito neprijateljem, već da hrabro šire i pronose narodom ideje ilirske. — I najveća je utjeha, najveća radost mladim kapelanom, kada jim iz Zagreba stiže zanosna poslanica od „ml. rodoljuba“. Ali zanosno kolo ide jošte i dalje i svojimi poslanicami budi po narodu i nove radnike na rad. Svojimi poslanicami bûdi mlade

klerike u Djakovu tako dugo, dok se neuhvatiše u ilirsko kolo, a tada jih još češće pohadja poslanicom i bodri u nastojanju. Ono i u Senju medju klerici osniva ilirsko družtvo, a zatim plovi zanosno i morem u posestrimu Dalmaciju, nebi li i tuj izkresalo iskru ilirsku i upalilo vatrenih inače Dalmatinaca, da se tako svi Hrvati uhvate u jedno zanosno kolo, radeć revno na boljak vjere i doma. Kolo je „ml. rodoljuba" pravi glasonoša ilirski. Stroga censura zagrebska nepušta tiskom u sviet iznositi svih jada i nevolja ilirskih, niti pušta prhati Ilirijom vatrenijim besjedam ilirskim. Ali „mladi rodoljubi" i najtajnije stvari, bile one vesele ili tužne, u svojih poslanicah javljaju svojim prijateljem i tim jih na još revniji podpiruju rad. I zaisto upravo s toga razloga preznamenite su poslanice, što jih mlado družtvo šilje diljem Hrvatske domovine. A kada je družtvo malko ojačalo, kada se je uvještilo u svom jeziku, posiže i dalje u svom zanosu i počimlje lomiti mladeži hrvatskoj — toj nadi domovine — zdrav hljeb hrvatski; podaje joj u ruku hrvatsku knjigu, da si njom sladi dušu mladenačku. —

Istina je živa, što je netko jednom rekao; nikada nije Hrvatska imala više oduševljenih i vruće ju ljubećih sinova, nego li baš u doba ilirsko, jer je malne sve njezine sinove oduševljavala zanosna ideja sveslavenska. Istina, Ilirci bijahu panslaviste, ali razboriti panslaviste. Nežele se oni utopiti i razplinuti u sveslavenskom moru, već ponosni, što je osvanuo Slovenom viek slobode, što je ogranuo pravi viek slovenski, gdje će silni Slaveni — najpretežniji narod na svietu — uzkrsnuti i pokazati svietu što su i tko su, na to, rekoh, ponosni hitrim korakom jure, da dostignu svoju braću Ruse, Poljake i Čehe, koji su već daleko pred njimi odmakli. Da, nežele se Ilirci pretočiti u sveslavensko carstvo, već jim je sva panslavistička ideja u tom, da

svaki Ilir, svjestan si svoga dostojanstva, živo se lati posla i bar toliko uradi, da uzmože lako čitati i razumiti ostalu braću svoju; jer jedino tako moći će upoznati i obljubiti svoju braću — onoga bo samo ljubimo koga poznamo. Zato se i mladi rodoljubi junački hvataju posla i revno uče slovenske jezike, pače pjevaju i deklamuju u sva četiri slavenska jezika (ruski, poljski, česki, ilirski). —

S toga vrlo krivo danas sude oni, koji misle, da se je u doba ilirsko samo sanjarilo i zanosilo varavimi nadami, da su se samo besjedile zanosne besjede, a nije se niti pomišljalo na ozbiljan rad. Ove crtice iz kola „ml. rodoljuba“ najbolje ruše to mnienje neke ozbiljne čeljadi današnje, koja se nemože niti uznieti toli visoko, da pravo shvati dobu ilirsku. Ilircem su uzor u radu ostala braća slovenska, ali kad se jadni na njih ogledaju, nalaze u njih već bogatu i cvjetnu literaturu, dočim je u Iliriji to polje još neuzorano. Baš stoga svatko se laća pera, ako samo ikoliko ćuti u sebi moći, jer željan makar išto prinesti na žrtvenik domovine i promaći prosvjetu i knjigu hrvatsku. Baš s toga obično je pitanje medju mladimi Ilirci, kada se sastaju — radiš li štogod, pišeš li štogod? — A to nam potvrdjuju najjasnije i listovi „ml. rodoljuba“. — Da pako u takvo zanosno doba preporoda narodnoga nemogu se roditi savršena djela literarna, samo se sobom tumači. Nu kod nas je tomu bila još i druga vrlo velika zapreka i najglavniji uzrok polovičnosti, što je naime svaki mladi literat bio sve i svašta. Danas je bio pjesnik sutra historik, preko sutra prirodopisac. A tomu je opet bila najviše kriva loša komunikacija. Ta mladi se rodoljubi tuže, da jim list prije dodje u Paris, nego li u Djakovo. Neimajuć dakle dovoljnih knjižara i knjiga, a željan štiva i pisanja, mladi se je Ilirac mašio za knjigom, koja mu je ruku dopala. S tim si tumačimo

ovu polovičnost u to doba i neku vrst polihistorizma. — Sa svim tim jest i ostaje ilirska doba najzanosnijom, najmilijom dobom u hrvatskoj poviesti, kojoj se danas Hrvat može tek čuditi, ali je pravo pojimati nemože. Da, najsladji, najzanositiji je to san hrvatskoga naroda, a meni su bili najmiliji časovi, dok sam to pisao.

OPAZKE.

[1] A taj ljetopisac sam je Petek.

[2] U tom i u drugih govorih dolazi ta stara hrvatska rieč — polza — mjesto koje danas rabimo obično: — korist, hasan. — Prem su Petku obje rieči poznate, rabi on u govorih ipak tu staru.

[3] Rieč — domovina — piše ljetopisac uviek velikim pismenom.

[4] Do nekih vrlo malenih i sitnih promjena, zadržao sam čitav govor, kakov je u izvorniku.

[5] Zovu se tako razne ilirske pjesmice, priobćene u prvih godinah „Danice ilirske“.

[6] Priobćujem i taj govor u cjelini, jer mi se čini vrlo karakterističan po mladjahno družtvo i obćenito shvaćanje u ono doba, a priobćujem ga opet vierno po izvorniku.

[7] Spravišća nazivlju se družtvene sjednice.

[8] Ovdje ću kano u opazci napomenuti najglavnije misli iz te poslanice, da se vidi bar donekle žar ilirski, koji u njoj bukti i plamsa. — Opisav radost, koju su im uzročili svojom poslanicom, nastavljaju mladi rodoljubi: iza gora karpatskih jasno sjajno izhadja sunce, koje raztjeruje po Slavjanstvu razprostrte magle; u Iliriji žarko-rujna svita Danica, koja nam krasnu Zoru a za Zorom i bieli danak objavljuje. — To nam sladko ufanje daje, da će u tako sjajnoj svjetlosti, opet brat ogrliti brata koji su zlobom neprijatelja toli kruto razdruženi i da će u malo vrieme udaljeni i podjarmljeni složiti se Slavjani, da sjedinjenimi silami majku Slaviju na onaj izobraženosti i nezavisnosti dovedu stepen, na kojem je u starodavno vrieme cvatuća upliv svoj po čitavoj Evropi razlievala. — Sad pravednim

gnjeve se gnjevom na Magjare, što i Slovakom, kano i Hrvatom krate najveće blago i sreću domovine — kažimo svietu, da ime zmožno Slavjan uzdržati se, traži do vieka; *neka nam vjeroizpoviesti zakona ništa neprieče, da poradi njih Slavija propasti bi morala;* srdce rodoljubljem upaljeno u borbi za slobodu svoje braće prezire predsude ljudske . . . Hvale im za poslanu knjigu i obećavaju sami do godine izdati nešto slična i njim pokloniti. — Zatim im javljaju o narodnosti . . . Što se naše Slavo-Ilirske narodnosti tiče, dobro napreduje i tako tvrdo razprostrla je korenje, da će svakoj sili i buri moći odoljeti. *Druge se ovdje u Iliriji dužnosti neznadu, nego Bogu, rodu, domovini služiti.* — Njoj posvećuje svaki iskreni Slavo-Ilir svoj život, za nju raditi i poslovati najsladja mu je dužnost, najlaglje breme, najmilija zabava. Neće i nemože naša mila Slavija, uzbunio se proti njoj isti pakao, dokle će slavjansko u nami srdce kucati, poginuti ni propasti. — Ali i Vi jednokrvna braćo, zavjetujte se nam, da ćete sve za domovinu i Slaviju žrtvovati. . . . . . Utvrdimo medju nami uzajemnost sveslavjansku, upalimo u mladeži, koja je jedina utjeha i nada svih rodoljuba, ljubav k rodu i jeziku, ljubav k izobraženosti i slogi Slavije, *jerbo domovine čast i sloboda naša je slava.*

[9] Bockani od magjarona, kojim je i družtvo i sva ilirska ideja bila trn u oku, a sada su mislili jednim mahom sve uništiti.

[10] Ovako svetčanim načinom uviek se obdržavaše instalacija novoga predsjednika i to obično kakovih dvadeset dana poslije izbora.

[11] U ljetopisu je izbor Firholcerov u kratko i nešto nejasno pripoviedan, s toga ću još tuj dodati, što mi je blagohotno pripoviedao veleč. g. H. Janušić. — Firholcer bijaše čovjek vatren, ljubezan, familijaran i svaki ga klerik ljubljaše. — Miković bijaše nasuprot čovjek strog i u svem ozbiljan, a tim pokazivaše, da će kano predsjednik učiniti puno više dobra, nego Firholcer. S toga negledeć na osobnosti već jedino na boljak družtva, izabraše redoviti članovi predsjednikom Mikovića. Nu Firholcer imadjaše, što se vrlo često dogadja, malu pogrješku; bijaše naime nešto slavičan. — Svatko je morao priznati, da je i on vriedan predsjedničke časti, a on jerbo vriedan, htjede ju namah i imati. — Zato se spoji s nezadovoljnimi i počastnimi čla-

novi, zahtjevajuć drugi izbor. — I sada se još jače razpiri prepirka i bilo bi možda zlo i po samo družtvo, da se nije čestita duša, Miković, želeći dokrajčiti razdor, zahvalio na povjerenoj mu časti, koja kod drugoga izbora, dopade Lav. Firholcera.

[12] Doslovce veli ljetopisac ovako: „Istom prigodom (25. ožujka) upita gosp. predsjednik družtvo, kako mu se dopada sada za upotrebljavanje uzeti *a* u onih mjestih, kud se je do sada upotrebljavao *è*. n. pr. na mjesto përvi — parvi itd. šta kada se jedno dvojici nedopadaše, predsjednik s nekojimi još kotrizi (članovi) navodiše njima možne za sada uzroke i razloge za to upotrebljavanje, te im bi kazano, da se neka uztrpe, dok će to upotrebljavanje većma obćim postati, što oni takodjer učiniti obećaše".

[13] Navesti ću tuj rieč po rieč opet iz ljetopisa, da se vidi, dokle je već dopro glas o mladom družtvu i kuda se je već orila pjesma ilirska iz vatrenih grudi probudjenih Hrvata. Kapelan u Lipovljanah (nekadanjoj gradiškoj pukovniji), g. Prevendar pisaše svomu prijatelju Fr. Tkalčiću rieč po rieč ovako: Razgovarao sam se s mlogima ovdi zbog ilirskoga skupćinstva u sjemeništu zagrebskom; mlogi žele da bi se diplomi sučlanovima podielivali i za svaki da se plati 2 for., što bi mlogo hasnilo. — Zato pozdravi g. Firholcera, predsjednika istoga družtva, neka mi ovo objavi i neka u divanu to razsude. — Ja mislim, da naprave kao *Musikverein*, ali pisano; neka liepo s velikima slovima napišu ili dadu kod Gaja u tisak n. p. Mi s ovim priznajemo sučlana vriednoga za razprostiranje slavnoga ilirskoga jezika N. N. itd. na tu priliku; simul attendant ne aliquid sit vel suspicioni non minus offensioni politiae imperiali (spominje se c. k. vlada, jer je to bilo u krajini). Onda mogu svakoga mjeseca n. p. 10 ili 20 novč. sr. ili više iskati, da se pomognu. — Zato neka mi obznane, da i ja mogu gledati štogod za obćinsko dobro itd." — Eto vam požrtvovnosti i pravoga domoljublja u ilirsko doba! Samo da prinese nešto na žrtvenik domovine, eto što je Ilirac nakan žrtvovati.

[14] Ovaj mi je sav odlomak pripoviedao veleč. gosp. Janušić t. g. bilježnik družtva, koji je jamačno sve to mogao znati dobro. Za ljubeznu spremnost, kojom mi je svu tu dobu razjasnio na temelju zapisnika, budi mu najiskrenija hvala; jer u istinu samo njemu imam zahvaliti, da

mogu mnogo toga inače nejasna ili posve prešućena u ljetopisih, jasno predočiti.

[15] Velim naročito „najmladje borioce“, jer od mladeži na gimnaziji zagrebskoj, nije u to vrieme još malne nitko pristajao uz Gaja — ta da je tko i hotio, nije smio toga još za onda javno očitovati.

[16] Kraj svega toga zlo prodjoše kolovodje. Broz morade 4 mjeseca čekati „na redjenje“ a za kapelana ga poslaše k poznatomu strogomu (ali „magjaronu“ Medjumurcu) pokojnomu Pavčecu, e da ga on popravi i satre u njem prkos ilirski. A. Janušića predložiše za odpust, nu biskup mu oprosti.

[17] Slavno družtvo!

Vriedni predsjedniče i ostali sukotrizi!

Treći jur teče mjesec, kako nemilom sudbinom od Vas, utjeho moga srdca! odaljen živiti moram. Živim razdružen od mojih milenih prijatelja, živim razstavljen od onih rodoljuba, u kojih krugu najugodnije sprovodio sam moga života dane. — Svaki hip, čini mi se satom, svaki sat godinom, kad mi manjka ono izabrano družtvo, koje plamti vatrom rodoljublja, plamti duhom narodnosti. Vaše družtvo, jedino, sladka braćo, je onaj predmet na kojem mirno moje oko počiva, i za kojim sveudilj tužno moje srdce uzdiše. — Misao na Vas domorodci, veseli moju tužnu dušu, ter moje blaženstvo stoji u tom, ako mogu s kim o narodnih stvarih govoriti, ter vašu slogu, vaše sjedinjenje u izdjelavanju narodnoga jezika komu priobćiti. Ova strana zemlje u kojoj ja živim, prem provincialsko narečje u njoj gospoduje, mnoge prijatelje naše stvari broji, ter na našu radost, sladka braćo, mogu kazati, da neima sastanka, bilo svjetovnjaka, bilo graničarskih častnika, u kojem o rieči narodnoj nebi s njimi divanio i razpravljao o potrebi sloge, o potrebi sjedinjenja u pismenstvu našem. — Pače moram vam odprto izpovjediti, da stvar naša sve jače napreduje ovdje, i da mnogi, koji su prvo mirnim okom motrili tu stvar, za nju se sada zauzimlju i smjelo ju brane proti izdajicam, (nebo ih ubilo!) kojih i ovdje imade. — Gdje koji zvjedljivošću gonjen, gdjekoji opet, buduć su Vlasi, laskajući si, da njihovo nariečje tim dobiva i prevladjuje (?! već onda? op. pisca) rado slušaju, gdje se o narodnoj divani rieči. — Po tom neima gotovo sastanka, u kojem se nebi naški pjevalo, gdje se nebi zdravice pile na dobru

sreću podhvata našega, na zdravlje svih vjernih domorodaca. Uprtima očima i nagnjenima ušima sluša se, kad se pjeva ona narodna pjesma, koja nas opominje, da sbacimo jedanput jaram tvrdi, koj nam slavsko ime grdi i zakapa narodnost. Riečju naša stvar u ovom okolišu dobro stoji. — Medju ostale ovoga okoliša domorodce brojim izobraženoga i učenoga muža, naime c. kr. učionice gjurgjevačke učitelja, gosp. Ladislava Škrobota. Ovaj učeni muž plamti ognjem domorodstva i zaslužuje, da mu se veleslavno ime njegovo u broj ostalih iskrenih rodoljuba zabilježi. S ovim sam se mužem upoznao, kod virovskoga učitelja. Tom prilikom počme me izpitivati, kako stoje „Ilirske novine“, što g. Gaj s ostalimi domorodci radi. Ja mu sve odprto kazah i najkrasnijim odielom zaodjenuh. — Kazah mu, kako mi družtvo utemeljismo, za izdjelavanje jezika narodnoga, kako mladež akademička duhom narodnosti diše, kazah mu kako u Zagrebu sve željom gori, da se što brže iz sna probudimo, te slogu u pismenstvu prigrlimo. — Da ga bolje osvjedočim, poklonih mu sve Vitije (pjesme) od nas izdane na čast našim poglavarom, poklonih mu „slovnicu ilirsku“ i „odieljenje sigetsko“, dadoh mu i Kačića na posljedku *sa citati,* (kakvimi? op. pisca) jer je „Danicu“ jur prije imao. Braćo, da vam ga je bilo vidjeti, kako mu je lice od domorodnoga upaljeno ognja plamtilo, kako su mu oči sievale, kako se je radovao, što smo se upoznali. — Sad si dadosmo ruku, kako bi se uzajamno laglje braniti mogli proti onim, koji se nesrame svakom prilikom nas obružiti, ter ime naše osramotiti. On mi obeća, da će nagovoriti vrhovnoga ravnatelja belovarskoga, s kojim živi u književnom savezu i prijateljskom suglasju, neka izdade zapovied, da se novi *pravopis u svih c. kr. i narodnih učionicah, takodjer izvan Belovara upelja* (u Belovaru novi je pravopis jur upeljan, ter će i sam revno nastojati, da si nariečje naše sasvim prisvoji). — Poslije duga razgovora razidjosmo se, bratski se rukujući i zdravice na dobru sreću našu pijući. Iza nekoliko dana opet se sastasmo. Kaza mi svoju smetnju o nekojih u pravopisu malenkostih a ja mu sve razložim, ter mu drugi dan pišem domorodan list i šaljem mu kratak spis o našem pravopisu, koj sam gotov imao, budući sam već prije uprošen bio od nekih domorodaca, da im pismenu poduku podielim. Sladka braćo, duša mi se veseli, kad si predočim onaj hip, u kojem se mogu

s ovim visokoučenim i izobraženim mužem razgovarati. — U ovom mužu dobila je domovina zahvalnoga sina, dobilo je pismenstvo jakoga podupiratelja, dobilo je cielo slavjanstvo počitatelja i stalan stup, koji našu cielost svojimi podržaje rameni i podržavati nikada neće prestati. Samo vi, mileni domorodci, koji ste u prilici ljubav narodnosti uzbudjivati, neprostite nikakvomu trudu, samo da sve veće bude naše družtvo; izkustvo bo me uči, da je laglje u skupštini rieč narodnu razprostirati i rodoljubni duh braniti, nego li na samu. — Ja živim u okolišu, gdje s druge strane gosp. Kristijanović posluje, gdje on mnogo imade nasljednika. — U svakom sastanku moram slušati srdce i dušu mi probadajuće rieči, moram svagdje neustrašivo govoriti, ako neću sramotno pogodjen biti, jerbo svagda proti meni ravnaju se razgovori, svagda u me ružne bacaju se striele. — Ma da, duboku klicu u meni nije uhvatila ljubav k slogi u pismenstvu, davno jur moradoh podleći tim napastim silnim. Čujte dakle braćo, „glas kričećega u pustinji“, te kao klisure usred mora ma isti se sviet na vas rušio, stalni budite. U vas su svih domorodaca uprte oči, vi ste utjeha, i nada domovine; vi dakle revno poslujte, radite, razprostirajte u vašem krugu narodnost, *da danas sutra, ostavivši te zidine, ter dojdući u sviet, kao jaganjci medju vuke ne samo rieč božju, no i rieč narodnu s uspjehom razprostirati budete jaki.* — Zato će Vas mila domovina uviek slaviti, mirna će Vas saviest uviek tješiti, da niste kao gujila klada dane u ljenosti sprovadjali, već dobljene od Gospodina darove uma s korišću i uspjehom upotrebljavali; riečju stovrstni će blagoslov Vaše ća u grobu ležeće kosti ugodnom rosom rositi, ter nadgrobnica: „ovdje počiva vjerni sin domovine“ mimoilazeće spominjati, da Vam suzu blagodarnosti žrtvuju i primjerom Vašim gonjeni, podobno vode življenje. — Sada još pita pri koncu, kako napreduje družtvo, to njegovo čedo i najmilije gojenče, a tada svršuje s glasovitim Slavenom: „W čem zdržimali pradedové, tem pilnujte potomkové. — U Virju 10. prosinca g. 1837. Jakob Petek v. r. redni listomeni kotrig? — Da neimam ničesa inoga, već mi taj list na vlas potvrdjuje sve, što sam rekao o mladom družtvu, a jamačno je i vrlo znamenit za ilirski preporod, jer nam doslovce riše i vrlo na tanko pripovieda, kako se je širila ideja ilirska po narodu, kako su ti Ilirci predobivali i srdca svojih protivnika.

[18] Pavao Petek, osnovatelj i prvi predsjednik družtva, napisao je takodjer i obširan ljetopis družtva i veli tuj doslovce ovo: Narodno duh. mladeži družtvo velikim trudom i pomnjom g. 1836/7. utemeljeno, g. 1839. mjeseca lipnja razoriše. Ovaj nemili udes tim većma rani srdca domorodaca, što je od nezahvalnih domovine sinova osnovan i proizveden bio. Slavno sjemeništno poglavarstvo mislilo je razorenjem družtva i rodoljublje u srdcih razoriti, nu u svojoj nadi veoma bi prevareno — vatru nevalja uljem gasiti, jerbo onda jošter većim sieva plamenom. Premda je družtvo prvobitnu izgubilo sliku, zato ipak oganj narodni u srdcu mladih Ilira nije ugasnuo. Tom prilikom spoznaše braća, tko je vjera, tko je nevjera. Mladi rodoljubi, dobro znajući, da jedino strahu i zavisti imadu pripisati taj nemili udes, uslobodjeni naukom Spasiteljevom: — nebojte se onih, koji samo tielo ubijaju, duše pako ubiti nemogu — a neimajući vidljive sveze u sjemeništu, nevidljivom još se uže i jače skopčaše svezom. Vatra domorodne ljubavi jošter bolje razpali srdca njihova. (I posve je naravno, da ih je taj udes još vatrenijim napunio oduševljenjem, jer su se scienili mučenici za narodnu ideju.) Tako Petek. Nu pri koncu, prem raztužen tom viešću o padu družtva, kliče ipak hrabro i pouzdano: Prognano je narodno druztvo iz sjemeništa, ali živi jošte i živiti će duh rodoljuba u mladeži duhovnoj, dakle bude krv *slavjanska* tekla u srdcih *Slavo-Ilira.*

[19] A medju ovimi bio je jedan od prvih Hinko Janušić.

[20] Te nove osnove, koje je sastavio H. Janušić, neima sada više nigdje. Nu kakova je bila, vidi se najbolje odatle, što o njoj piše Jakob Petek u svom listu od 1. studenoga 1840., sudeć ju po prepisu, koji mu je družtvo poslalo. — Čitajući poslatu osnovu sadašnjega družtva, rieči su Petka, uvidio sam, da bistvo i duh onaj isti vlada u osnovi, koji i u početku utemeljenja i složenja njoj predstavljen bješe; jedino je slika njezinoga vanjskoga obličja polag zahtjevanja vladajućih okolnosti nešto promjenjena. U toj osnovi s radošću opažam, da se osobiti obzir imade na ćudorenost članova družtva i da samo oni u krug djelovanja stupiti mogu, koji božastvenim domorodstva pićem opojeni i čistom narodnosti ljubavlju obuzeti, pravila razboritosti i savjete zdrava uma sliediti hoće. No i to si smatram dužnošću pohvaliti, što se članovi družtva obvezuju točno izvršivati

dužnosti sjemeništne i obdržavati zakone i tim inim na izgled služiti. Ovako se jedino mogu uništiti vladajuće predsude — „*da od Ilira ništa dobra proizaći nemože*". — Sa žalošću sam razumjeti morao, da se svaki prestupak zakona sjemeništnih pripisuje duhu ilirskom. Tim se sveto narodnosti ime oskvrnjuje. Ja negovorim, da su ovi prikori istiniti, ali ipak spominjem, da se Vi, braćo mila, uklonite svakoj sgodi, koja bi vas mogla omraziti kod sjem. poglavarstva i zao ponjać u njem pobuditi o narodnom duhu. Vi, braćo domorodci, izgledom i primjerom vašim trsite se dokazati, *kako su čiste namjere duha ilirskoga, kako su nedužne vaše zabave i kako koristno je za ćudorednost i život zavoda naše domorodno družtvo.* — Dalje što piše Petek neide baš nuždno k tomu, nu navadjam i to, jer je znamenita crtica: Medju osobite domorodce, u kojih krugu ovdje živim, napomenuti moram g. *Franju Fergića*, župnika brestovačkoga, muža puna narodnim duhom. S ovim mužem obćim sve narodne viesti, snjime dielim sve nove porode vile ilirske. Zato sudim, da bi dobro bilo razveseliti ovoga muža i poslati mu list od družtva. Sadržaj toga lista može biti rastuća narodnost u obće, a napose napredak vašega družtva u sjemeništu. Taj naš vrući domorodac, g. Fergić, plivati će u uzhićenju, čitajući na se upravljen list od družtva vašega. — Spomenuti ću još ovdje, što Mavro Broz piše o toj osnovi. A kako je taj list vrlo značajan za tu dobu, navesti ću neke odlomke iz njega: Srećna budućnost pred očima mojimi pliva, počima Broz doslovce, kada prekrasnu osnovu družtva — kojega dopisujućim članom biti i ja sreću imadem — u duhu narodnom složenu, sadašnjim okolnostim i odnošajem našim primjerenu, dublje promatram. Ona je svjedok uzajamne ljubavi, koja domorodna srdca vaša uzko veže. Ona jest temelj, na kojem će stanje *Narodnosti*, kano na čvrstoj klisuri neporušivo odpočivati, jerbo nije čvršćega temelja, kako je čisto, domorodno i od predsuda prosto srdce. Što se na ovom gradi, neporušivi tečaj vremena oštetiti nikada nemože. O kako ugodno, liepo i častno jest tako plemenito ustrojenoga družtva članom biti. . . . . Glavni svim predstavljeni cilj je *uljudba* i ove razplodjenje med neizobraženom braćom, čemu jedino sredstvo jest narodno slovstvo — a to je prvi cilj našemu družtvu. . . . . Mati narav, kako to iz veličanstvene osnove vaše očito biva, to od nas neobhodno iziskuje i jedan samo

korak proti tomu kadar nas je upropastiti. A sveti oganj domoljublja ujetiti, dužnost je svakomu sinu domovine.... Opasna i burna preživismo vremena, a sad nam se iza oblaka jasnije kaže sunce. Stazu su nam utrli prevriedni i visoko učeni četovodje naši, treba dakle da mi za njimi stupamo put slave, da korake naše upravljamo putem, kojim smo pošli i na njem neumorno napredujemo, dok pred zastor prispijemo, koji nam budućnost krije i kad smo pred njega jur došli, nemislimo, da nam ulazak u raj nitko prepriečiti nemože; jerbo bi ga prije izgubiti mogli, nego smo njegovu slast okusili. Svih su oči u nas uprte. Mi smo sol zemlje, golub medju gavrani. Na sve se korake naše pazi, svi se naši čini strogo presudjuju. Mi moramo nedomorodnoj braći vašoj na izgled biti.... Što je svjetlost škuroj noći, to mi nedomorodnoj braći biti moramo. I vruće jim sada preporuča točno izvršivanje sjem. zakona, a da se čuvaju slavohlepnosti — jer to da su jedini uvjeti sigurna obstanka i napredka družtva u sjemeništu...... Ne ono što nam slavohlepnost, ne ono što nam sebičnost svetuje, već ono radimo, što polag temelja raditi moramo, koji nam ljubav domovine i slobodu u dušu usaditi mogu, pa smo kano sini domovine dužnost svoju izpunili. Pustimo ljupav za domovinu u nami gospodovati. Budimo pripravni same sebe žrtvovati za sveobće dobro. Ovo neka bude pravi i živi dokaz naše plemenitosti, dokaz, da smo mi pravi i vriedni potomci pradjedova naših slavni Ilira. Prva dužnost neka bude, braću u tmini neznanstva tumarajuću — nu krotkim i umiljatim, Slavjanu prirodjenim načinom — upoznati sa svrhom i veličanstvenimi idejami domorodnih tečenja vaših; pobjeda je sigurna, jerbo ideja silnije gospoduje, negoli zakoni. U mnogih domoljubje još duboko spava, a kod nekih rieč je to bez znamenovanja, jer ga nećute u srdcu, jedno i drugo još na vlastitu škodu našu. Neka se uzbudi u mladjanih grudih naših ponos narodni, pa nećemo za tudjinstvom težiti. Shodno družtvenoj osnovi učimo se svom mogućom pomnjom *narečja slavjanska*, to je jedino sredstvo razplodjenju i utemeljenju *uzajamnosti sveslavjanske*. Tako jedino naučiti ćemo se ljubiti i poznati braću Slavjane, upoznav se s običaji naroda, klasičkim djelmi (?) prvih genijah slavjanskih. Poznanje ovo ovjekoviti će ljubav našu, ako smo ju imali, ako li je nismo imali, užgati će ju; jerbo samo onoga ljubimo, koga poznamo ili od koga smo mnogo dobra čuli!

[21] Teater narodni u Karlovcu se nalazeći, nastavljaju dalje, vrlo dobro stoji. Pri svakom predstavljanju jest skoro sve s gledaoci napunjeno i igraoci jesu uvježbani tako, da nekoji na povećih kazalištih sa pohvalom pokazati bi se mogli. Učinjena je od „čitaone Karlovačke“ osnova, kako bi se kupio teater od Stankovića, koji ište za njega 40.000 for. sr. Polag osnove ove sastavilo bi se družtvo na akcije; svaka akcija stojala bi 50 for., tako ipak da bi svaki od položenih za akcije novaca na godinu brao 6 % for. sr. Popisani su već oni, med koje se imadu akcije podieliti. Ako bi se pako slučilo, da odkud nenadana pomoć dodje, onda će nieki moći akcije vratiti; da pako nitko porad toga netrpi štete, odlučiti će se to ždriebom. Nadalje obećao je Maer teater, ako bi od Stankovića kupljen bio, u najam uzeti i toliko plaćati godišnjeg najma, koliko glavnica nosi kamata; te povrh toga obećaje jošte svakoga mjeseca nekoliko puta badava dupuštati ilirski teater predstavljati, on bo bi njemačka davao predstavljanja. Vidite indi, da sve dobro napreduje, *pa nek se dižu vrazi tmasti, rieć ilirska mora cvasti.* — Naš visokoučeni g. dr. Lj. Gaj, kako smo u čitaoni razumjeli, prispjeti će iz svojega dugoga literarnog puta sada oko 15. listopada.

[22] O tom putovanju pišu mladi rodoljubi Fergiću ovo: Sudimo da i nemanje razveselit vas bude, ako što i o Gaju napomenemo. Hvala Bogu, on je dobro zdrav i na literarnom putu dobro mu je bilo. U Saksonskoj, u prestolnom gradu Draždjanih, nadario ga je kralj saksonski liepom dragocjenom brilantskom iglom (vulgo Stecknadel), radi česa blagotvornomu ovomu darovatelju gorećim srdcem kličemo — na mnogaja ljeta. Mnogo je donio sa sobom, sto knjiga, što rukopisa, tičućih se Slavjanstva, medju kojimi rukopis Čubranovića, pjesnika dalmatinsko-ilirskoga, zatim rukopis Gundulićeve Os[illegible]nide, koj iz onoga vieka dolazi, u kojem je Gundulić živio. Ovaj posljednji namjerava izdati, što mislimo da prije neće biti, dokle se rječnik njemačko-ilirski nedogotovi, a taj će istom mjeseca lipnja svjetlost ugledati. — A o svom družtvu pišu mu ovo: Zabava članova sastoji u marljivu čitanju različitih časopisa i knjiga, osobito, koje se slavjanstva tiču; u prevadjanju ili sastavljanju izvornih komadića, bili oni plodovi poetički ili prozaički; učenju glavnih izobraženih i knjige izdavajućih slavjanskih narečja. *Prvo mjesto zauzima rusko,* buduć da je

najbolje našemu podobno, zatim česko i poljsko i takovom stazom, premda lagano stupa se k velikom i svetom cilju slavjanstva.

[23] Eto kratak izvadak iz lista, kojim pozivlju mlade kapelane, da skupljaju po narodu narodno blago. — — — Znana vam je obća tužba slav. učenih muževa, da se veoma malko polag pravila i načela slav. jezika i pravoga izvornoga duha, značaja itd. sastavlja i piše, što vam obilno dokazuju razsudjenja raznih najnovijih navlastito českih proizvuda. Znano vam je takodjer, da to pomanjkanje proizlazi iz nedostataka sredstva pravonarodnih itd. Ali što rekosmo u obće, to isto valja kazati i posebi o nami Ilirima. Ako pomislimo na našu poviest, u koliko ju samo znamo, uplašiti se moramo, koliko stotina živalja tudjih, nam u ničem srodnih, odkad narod naš obstoji, po njem otrovnim svojim uplivom biesnilo je i žaliti moramo za onim, što je već u duboke tmine zaboravnosti propalo, ali još većma jadikovati moramo vrhu nemarnosti, kojom i danas mnoge, vjerne i plemenite stvari u našem puku puštamo pogibati. Zato da ono nepogine, što je naše od starine, usudjujemo se vas umoliti, da izvolite sve ovakove stvari, bile one narodne pjesme ili poslovice, bile bajke ili pripoviesti, bile stvari zviezdoznanstvene ili travoznanstvene, riečju sve, što bi moglo poslužiti bilo pjesniku, bilo bajoslovcu, bilo poviestniku ili prirodopiscu — sakupiti, pobilježiti i nam poslati. — — — A oni će sve to povjeriti onim domorodcem vriednim, koji u većem krugu postavljeni, moći će iz toga stostruku crpsti korist. Žužel Franjo za onda kapelan na Voći, odazva se umah molbi. Uz prekrasan list — čist izliev vatrena mu i domorodna srdca — posla družtvu nekoliko pjesama, koje je sabrao i umoli članove, neka upitaju Vraza, kako on postupa kod sabiranja pjesama i neka mu to dojave što prije, jer je [illegible]sao težak, a on mu je nevješt. Ta široko su mu polje označili mladi rodoljubi — sakupljati naime sve, što bi moglo služiti kano gradja za poviest ili jezikoslovje. I orehovački kapelan Juraj Švelić odazva se doskora molbi mladih rodoljuba.

[24] Popravili su te godine i tri katekizma na naročitu molbu Lj. Gaja.

[25] Tomu sliedilo je pjevanje domorodnih i narodnih pjesama s muzikom sprovadjenih i tim bi ova *sveslavjanska mala zabava* na svih radost s veseljem zaključena, prime-

ćuje na koncu ljetopisac, a sam g. Šavor piše o toj zabavi 1866. na molbu „Sbora“ ovo: .... Bijaše u oči Jurjeva dana itd. (vidi str. 239.)

[26] Opisav jim po tom svoje družtvo i spomenuv, kako jim je knjižnica od 500 svezaka još uviek u narodnoj čitaonici, odkud jim Babukić šalje tražene knjige, a svoje sabore da drže još uviek u sobi „Skladnoglasja“, jer svoje sobe neimaju, javljaju im neke dogodjaje, sbivše se u Zagrebu. Medju ostalim vele i ovo: — U Zagrebu podići će se sgrada „Ilirski narodni dom“ nazvana, na velikom trgu Harmičnom. Prostor je jur kupljen za 10.000 for. Velikocienjeni g. Gaj (magjarski list „Hirnök magy.“ nazvao ga je nedavno „Brutus hrvatski“) uzeo je na se i on će od prijatelja narodnosti naše, počam od dvorova austrijskih, zatim po Hrvatskoj osobito i Slavoniji kupiti prineske ne samo od poglavitijih domorodaca i domoljuba, nego i od svega naroda, da se gore spomenuti dom podigne. Providjen je u tu svrhu svjedočbom i preporukom od čitaonice ilirske, u kojoj su sva uzvišenih članova imena upisana; svaki je takodjer svoj pečat udario. U tom pak domu biti će *Muzeum narodni*, *Čitaonica* i *kazalištna učiona* (tako nazvana, jer pod imenom kazališta, dok je Stankovićev teatar u Zagrebu, polag ugovora nesmije se drugi zidati po varoškom pravu, in civitatensi jurisdictione). Ove g. negdje na skoro obdržavati će se na varoši Zagreb 600-ljetna uspomena ili jubileum, što je Bela IV., kralj ugarski, mjesto ovo prije „Grička gorica“ nazvano, na čast slobodne i kralj. varoši uzvisio. Slavni magistrat davat će teatar ilirski i plesove. Gosp. Ivan Kukuljević umoljen je od istoga magistrata, da načini primjerenu k toj svečanosti dramu. Čuli smo, da je teatar ilirski u Trstu jurve igrao. — U Beču su se Slovjeni, na koliko ondješnja policija dopušta, složili i u dvih kavana držati će slavjanske časopise „Ilirske narodne novine“ s „Danicom“, „Kwěty“, „Tygodnik literacki“ itd. G. Vraz u Zagrebu vježba mladež u slavjanštini, čita s njom, nauča narječja ina slavjanska posebno u svojem stanu. — A pri koncu vele: U obće pako idea sveslavjanska se možno u Zagrebu razprostire; mnogi se mladići marljivo uče slavjanska narečja; izobraženost sve po malo napreduje, te da nam se nestavljaju zapreke i da je bogatih mecenata, literatura bi se naša doskora razvila. Bože daj pamet razsvjetli onim, koji bi mogli šta, pak neće, da i oni pre-

stanu svojeljubno za lastovitu korist, a ne naroda živjeti, svoja dobra, svoj um i kriepost na hasnu domovine obratiti. — Bog Vam dao sreću i zdravlje. Idite napred, radite na čast predrage naše Slavije, na čast majke vaše, majke naše, majke biedne Ilirije. Ljubite nas, kako i mi vas neprestajemo ljubiti do vieka. Zagreb 11. siečnja 1842. Josip Šavor, upravitelj.

[27] To družtvo spominju valjda i djakovački klerici u svom drugom listu i vele o njem: U Osieku nakanilo je nekoliko domorodaca čitaonicu ilirsku sastaviti i našlo se je dosad jedno petnaest članova. Bog im podielio sretan uspjeh! Takodjer u Osieku igrati će dobrovoljci za koji dan ilirski teatar. — Prvi put će se igrati mala ona igra „Raztrešeni“.

[28] O njem pišu Djakovčani „mladim rodoljubom“: M. Topalović, ako već nije počeo, a ono će skorim početi u Vinkovcih vojničkim častnikom predavati ilirski jezik u gimnaziju, dakako razumije se po sebi, samo privatno od njih na to pozvan.

[29] Vrlo su još znamenite te dvie crtice, koje tuj Petek spominje: Dana 18. rujna imao sam sreću ovdje pozdraviti gospodina Sreznevskoga, putujućega u Zemun i Srbiju. Dne 19. pratio sam ga u Brestovac, da upozna revnoga rodoljuba Fergića. Nemogu vam opisati radosti, koju obadva poćutismo, unišavši u sobu i našav tu g. Fergića, kako iz usta naroda prepisuje narodne pjesme. Ovaj domorodac može svim na izgled služiti. — Ovdje vidio je g. Sreznevski prvi put naše kolo igrati i u kolu pjesme pjevati. Prenoćivši u Brestovcu u jutro zajedno s Fergićem krenusmo u Požegu i ondje posjetismo g. Pavića, fizika županije požežke, *jedinoga Ilira u Požegi.* Isti dan u večer prispjesmo u Brod. Izručivši ovdje Sreznevskoga gosp. T. Brliću i oprostiv se s tim učenim Rusom, vratih se kući. — Dne 24. imao sam opet drugu sreću u Gradiški pozdraviti g. Babukića, koji 25. ostade čitav dan ovdje, a 26 ode dalje u Zemun i Biograd. I tako u kratko vrieme dvostruku doživih radost. S ovim domorodcem razgovarah se o vašem prevodu „uzajemnosti Kollarove“ i na posljedku zaključismo, da bi dobro bilo ovaj prevod tiskati dati, buduć pako to naša cenzura nedopušća, nebi škodilo, da se u Biogradu cirilicom tiskati dade, jerbo i onako Srblji jošter pravoga ponjaća o domorodnosti ilirskoj neimadu. G. Babukić obećao je sam na se

uzeti trud prepisivanja i neka primećanja dodati, no više o tom kazati će vam sam gosp. Babukić, kad se vrati u Zagreb. — Evo šaljem vam s velikom zahvalnošću vašu rusku knjigu. — Sada pako, mila braćo Iliri, zdravstvujte i ljubite ljubećeg Vas domorodca, koji u duhu sve Ilire cjelujući, ostaje do tamna groba iskreni Ilir — Jakov Petek. — Nu prevod „uzajemnosti," što su ga priredili „mladi rodoljubi", neugleda ipak nikada svjetla. M. Popović naime, književnik u Pešti, priredi tu prevod: „Kollarove uzajamnosti," nu začuv da su „mladi rodoljubi" to već preradili, upita ih preko Babukića, jesu li voljni tiskati svoj prevod, jer će inače on izdati svoj. Scieneć „mladi rodoljubi", da će njegov prevod biti kamo li valjaniji, odrekoše se izdavanja, a M. Popović im za tu liepu uslugu pošalje na dar mnogo liepih knjiga.

[80] Piše o tom ljetopisac: Sad dodje u pretres u Lipskom izlazeći časopis njemački za Slavjane „Vierteljahrschrift" od Jordana i sveslavjanski časopis izlazeći u Varšavi „Denica Varšavska". Neki članovi bijahu za to, da se družtvo na nje predplati, nu većina bijaše protivnoga mnienja s toga razloga, što bi družtvo tim moglo pasti u sumnju, kada bi ono inostrane časopise, osobito slobodnije, javno dobivalo. Da se indi skrše krila svakoj sumnji, bi nakon kratkoga viećanja odlučeno, da si družtvo ove časopise svakako nabavi, nu ne na predbrojku, već privatno preko knjižare Župana.

[81] Opisuje to ljetopisac ovako: Danas 7. studenoga u 5 sati poslje podne, upravo kada duboko zamišljeni kod nauka sjedjasmo, stupi iznenada medju nas presvjetli knez, Alberto Nugent, hrabri junak od Sajde, koji nam je previsokom svojom nazočnošću, bistrim pogledom i čistim naškim glasom rodoljubna srdca u toliko ganuo i domorodnom vatrom plamteće grudi tako uzdrmao, da nam se je ta nezaboravna večer kao jedna izmedju najsretnijih uspomena mladobitnosti naše ukazao. I dočim bi u plamtećem našem krugu najprije u prvoj, zatim u drugoj i najpotli u trećoj učioni nekoliko vatrenih, ali i nježnih zraka nalik na strelovita sunčana žara u naša uzhićena prsa usipao, ode pod gromovitim „živio", praćen od upravitelja i nekoliko redovitih članova do uličnih vrata, gdje mu je upravitelj od strane svekolike mladeži za preveliku tu milost, koju nam je visokim svojim pohodom ukazati udostojao, pristojnim

načinom zahvalio. I tako se ovaj naš visoki rodoljub i čvrsti stup razvijajuće se narodnosti naše, pokli bi nam obećao, da će nam i još koji put, ako mu vrieme i okolnosti dopuste, kad se u Zagreb povrati, jer je na svoje dobro naglo odlazio, tu milost učiniti, s nami oprosti se i vjekovitu uspomenu 7. studenoga g. 1842. u snebivenih naših dušah ostavi.

[32] Možda će se tkogodj začuditi, što je kanonik Šot pohvalio taj rad „mladih rodoljuba“, dočim je baš pod njegovim ravnanjem u sjemeništu bilo dokinuto mlado družtvo. Nu to si tumačimo ovako: S početka je Šot, kano i sve starije svećenstvo, bio protivnik ideji ilirskoj. A nije ni čudo. Ilirsku ideju širi sama mlada čeljad — a starci, znamo, kako su često svojeglavi i neće ni za vlas popustiti od svojih nazora. Zato se je i Šot rugao mladim Ilircem, kako mi je pripoviedao g. H. Janušić, — *a kaj će ti fantašte svojim gadnim jezikom vlaškim — kak to samo govore — bijahû* (zategnu „*hu*“ na dugo). Ali starac se već namah poslije god. 1840 obrati i od žestokoga protivnika posta mahom vatren Ilirac.

[33] Svu tu buru kano da je predvidio Havliček, pa zato je u svom zanosnom govoru dana 25. prosinca 1842. hrabrio svoje članove, da se krepko i junački bore u svakoj nesgodi. Nedopušta mi prostor, da doslovce tuj izpišem sav taj govor — ta imade ga dobar poldrug arak — prem bi to jamačno zavriedio, ali nemogu ipak nikako propustiti, a da ga bar u glavnih crtah nepriobćim, jer će se tim puno razjasniti ono doba, a svatko će moći upoznati plemenito srdce i veliku dušu Havličkovu. Spomenuv najprvo zašto je sabor sazvao, hoće tad da članovom predoči sliku pravoga domorodca, kad mu pogibelj prieti, e da ovu vazda pred očima imajući u svakoj nesgodi stalni i neustrašivi obstojite. Neima čovjeka na svietu, koji bi mogao reći, da mu nebo nikada potamnilo i da vihar na njega nikada dunuo nije; zar bi dakle jedini ilirski domorodci scieniti mogli, da su izvan striela nesreće postavljeni i da će navieke samo svjetle zrake žarkoga sunca uživati? Jedva da će tko izmedju nas biti tako nerazborit i nevješt, da nebi znao, kako se lahko vedro nebo može pomračiti. Nu ako nam tama mračna sunčane otme trake, ako se i sunce udalji ili za visoke zapadne gore, odanle nesliedi, da se neće nikada više povratiti. Sad razvija prekrasnu prispodobu, kako zimi

sva narav kano zamre, a nježnije bilje i posve propada, ako ga dobro nezaštitimo — a tako upravo biva i u životu ljudskom. Pa kako da se domoljub na oluje, koje će ga prije ili kasnije postići, pripravi? Prije svega mora izpitati, odkuda će takova oluja doći, hoće li izvana stignuti ili se unutra poroditi. Iliri se neimaju, hvala Bogu, izvanskoga neprijatelja posve ništa bojati; neima toga, koj bi ih uzmogo pobiediti, ako budu složno vojevali. Ali unutra nije tako. Svaka velika ideja nalazi neprijatelja, koje iz neznanstva, koje iz egoizma; jerbo svaka nova misao u život uvedena promienja dosadanja razmjerja, pri čem se svaki boji, da nebi baš on pao žrtvom novoga toga orijaša. Zato ništa nije laglje, nego prosti puk uzbuniti proti tomu, što mu do sada nebijaše poznato; jerbo većoj većini naroda manjkaju potrebite znanosti i vlastitosti, da može koju veću ideju pojmiti. A u naravi je čovjeka osnovano, da se onoga bojimo, koga nepoznamo, makar nam i sram u kuću nosi. Pomislimo samo na vrieme Ljudevita, vojvode hrvatskoga, koj je počeo Hrvatom pod franačkim jarmom stenjućim slobodu glasati i bio od zamamljenih Hrvata kano neprijatelj domovine progonjen, a najposlije i ubijen. Iza toga opisuje groznu, nu preliepu sliku mornara na uzburkanom moru — kako se iz očitih ralja propasti ipak izbavljaju, jer su junaci, pak nastavlja: More je prosti puk, vihar je neprijatelj, ladja je domovina, a brodari su domoljubi. Kad se pojavi himbeni neprijatelj — bura — odkuda mu drago, masa naroda (more) lahko se uzbuni proti domovini (ladji), jer se laž prije vjeruje nego istina. Nu baš onda može domoljub svoju ljubav prama domovini najsjajnije pokazati, kada prsi svoje piščećim strielam izvrgne, te držeći se jednom rukom za katarku, drugom kormilo okreće i ladju u luku pomiče. Jer liepo je majku svoju ljubiti, dok u izobilju pliva, dok nam sve ono daje, što trebujemo, dok sve, što imamo, od nje primamo; nu pravu ljubav k majci tek onda očitujemo, kad ju bolest muči, a mi dan i noć uz njenu postelj bdijemo; kad njoj pogibelj prieti, a mi odvratit kako pogibelj od nje, svoj život na kocku stavljamo; kad ju glad mori, a mi posljednji komad kruha od usta odkidamo, te njoj pružamo. Tako čini i pravi domoljub! Domovinu ljubit, dok u sreći pliva, grijat se na suncu, koje njoj sjaji, uživat dobročinstva, koja nam pruža, i u veselom kolu sreću i blagostanje otačbini želit, to je liepo, ali

to je i lahko; takova šta da učini čovjek, netreba mu nit velikog duha nit velikoga srdca. Pravo se domoljublje onda očituje, kad zavičaju pogibelj prieti, kad ga izvana lukavi tudjinci napastuju, a unutra mu vlastita njegova pobjesnivša djeca nastoje srdce iz njedara izvaditi. Onda pravi domoljub:

„Sam će upalit krov nad glavom,
Pripravit si grob gorući,
Neg' da tudjin njegvim pravom
U njegvoj se bani kući."

Tako su činili svi oni proslavljeni ljubitelji svoje otačbine, kojih djela i imena i dan današnji još zahvalni s uzhičenjem glasaju potomci. Tako je učinio Tito Dugović, kad su Turci na Biograd nasrnuli, a Turčin jedan na gradski bedem sa zastavom se popeo. Dugović videći, da bi ostali Iliri duhom klonuli, kad bi turski barjak na bedemu opazili i nemogavši orijaškoga barjaktara oboriti, zagrli ga i s njim se zajedno u propast strmoglavi. Tako radi pravi domoljub..... Prije svega mora se prijatelj domovine osvjedočiti o neoprovrzivoj istinitosti, krieposti i svetosti one pravde, koju braniti nakani; nu osvjedočenje nesmije se na plitkom sudu prostoga naroda osnivati, nego na razlozih iz dubljine srdca crpljenih. Nitko neće zaisto graditi kule na pučini morskoj. Kako da vam bude dakle prosti narod provodićem na putu k istini, kada svaki dan vidimo, da se njegovo mnienje brže mienja nego vedrina nebeska.... Dugo vremena treba dok se ideja koja tako učvrsti, da ju ista masa naroda, tako reći usisa, da je neuzmože neprijatelj iz srdca naroda izčupati. Zato nitko neka nescieni, da njegova stvar, koju brani, ako je istinita, u prvom već boju pobjedu održati mora.... Radi toga potrebuje se od pravoga domoljuba, da uvjerivši se o svetosti i temeljitosti one misli i ideje, koju je braniti naumio, neprestrašeno nju sliedi, niti klone duhom, kad ga dušman prieti nadvladati. .... Opisuje sad sve te neprijatelje po riečih sv. Pavla u poslanici Rim.... 3, 11—18.... Dapače je i koristno, nastavlja, da se gdjekada obzor domovine nad nami smrači, jer samo onda može se razlučiti kukulj od pšenice, samo onda može se razlučiti, tko je vjera, tko li nevjera, tko nosi domoljublje u srdcu, a tko na jeziku, tko je pripravan prije pod mukami dušu izdahnuti nego istinu za laž, ili laž

za istinu proglasiti. Tko je pripravan s mačem u ruci proti dušmanu stupati, ili barem s guslami kano grčki Tyrtej pred vojnici hodati i slavljenjem slavnih čina velikih junaka na hrabrost jih podbadati. Ali istina nemože nikad biti posve utamanjena.... Pravi dakle domorodac mora neprestrašan biti, on nesmije duhom klonuti, kad mu oblačić sunce sakrije, nesmije se neprijatelju predati, kad ovaj na njega navali, nego s junačkom onom Špartankom vapiti: „sa štitom ili na štitu." On će kao ilirski junaci pjevati: „da se na nas vedro nebo sruši, vrhu neba gora Romanija, vedro bismo nebo susdržali." Pravi domoljub biti će nadalje marljiv i poslen, ali ne samo u riečih, nego i u djelu, nesamo potajno, nego i javno, nesamo pred svojimi prijatelji nego i u očigled dušmanina. On će vjerne domovine sine u vjernosti utvrdjivati, okljevajuće jačiti, odmetnike podučavati spavajuće buditi, dremajuće uzdrmati. On će oklopom istine oboružan prsi svoje jedovitim strielam neprijatelja izvrći, i ako je baš znao, da će krv njegova teći, znade i to, da će iz krvi za njega lovor, a za domovinu maslina niknuti. Napokon će pravi rodoljub sloge se primiti i to od sve duše primiti.... Da braćo, da, ovaj neka bude značaj svakoga domorodca, a najpače domorodca onoga, kojega će rukam od hiljadu nedužnih sreća povjerena biti, pa niti paklena sila neće narodnost našu razoriti moći. — Rekoh. — Uz predsjednika toli vatrena, ali i toli radina, kakav je bio Havliček, družtvo bi bilo jamačno daleko napred koraknulo, da nije bilo tolikih i takvih neprilika. Sasvim tim rad je Havličkov neprocienjiv. Ta njemu imade upravo družtvo zahvaliti svoj obstanak; jer da nije bilo u njega one okretnosti, razboritosti i domišljatosti, jamačno bi bilo družtvo palo, palo možda za uviek.

[34] Pisali su t. g. „mladi rodoljubi" i svojim pobratimom Slovakom u Bretislavu. Oduševljen je to list, pun vatrenosti ilirske. Spominju tuj i mladež ilirsku i vele o njoj doslovce ovo: Ovih dana zabranio je consilium mladeži polaziti školu u surkah i crvenih fesovih. Mlada rodoljubna srdca to na toliko ogorča, da su sutradan u tri puta većem broju sve u surkah i fesovih došli pred akademiju i bilo bi se doista svašta moglo dogoditi, da nisu domorodci mladež nagovorili, neka se zakonom pokori, makar i nepravednim, a da će se to već urediti na svom mjestu. Na što se je mladež dala sklonuti i prestala je nositi surke

i fesove u školu, ali jih za to drugom prigodom tim većma nosi i ljubi. Čujemo, da će se poradi toga mladež obratiti na županije hrvatske, da se zauzmu za nju, kako bi smjela nositi svoje narodno odielo i u školu.

Da se još bolje vidi, koliki je zanos ilirski vladao u Zagrebu, navadjam i ovu crticu. Pišu o tom „mladi rodoljubi“ čestitoj duši, vatrenomu Fr. Žuželu ovo: — Tako su i naši strielci priredili 23. ožujka u Streljani sjajan ples, koji se može takodjer smatrati shodnim sredstvom, da se još bolje uzbudi narodnost. Da je pako ta zabava zbilja svoju svrhu dokučila, možete znati odatle, što su nesamo mužkarci, nego i ženske u surkah naše kolo plesale. Koliku je oduševljenost taj ples probudio, netrebamo Vam niti javljati. Tom prigodom izašla je malena knjižica sa 19 pjesama od raznih pjesnika na slavu liepoga spola i svim je nazočnim podieljena, kojih je bilo preko 800. Svi su velikaši počam od bana nazočni bili.

[35] Na koncu toga lista javljaju Djakovčanom jošte zanimivu viest o časopisu „Siebenbürger Wochenblatt“, odakle se može vidjeti, da i u tom časopisu imade znamenitih crtica iz te dobe. Pišu o tom ovako: — Veliku pozornost uzbudio je kod nas „Siebenbürger Wochenblatt“, u kojem je restauracija zagrebačke županije dobro opisana, a značaj Jozipovića i Pisačića tako pogodjen, da se bolje želiti nemože. Ovaj se časopis sada po Zagrebu tako štije, da ga do ruku nije moći dobiti. Možete si misliti, *kako su ban i biskup k g. Gaju po njega poslali.* Ovaj će časopis sada biti tim vriednije držati, što će i o nas mnogo pisati, kao što je urednik obećao, kada je g. Gaja umolio, da mu dopusti pretiskati u Zagrebu izašlu brošuru. „Sprachenkampf in Agram“. Javlja zajedno urednik Gaju, da se može s njim služiti kano orudjem i da će sve primati u svoj list od nas, jer se zajednički borimo proti istomu neprijatelju.

[36] Bijaše to samo neki dio knjižnice t. j. samo one knjige, koje su se više čitale i s toga jih članovi svaki čas trebali, dočim su ostale knjige bile još svedjer u narodnoj čitaonici. Nu kada je Firholcer otišao iz Zagreba poslali su i te knjige u narodnu čitaonicu i umolili g. Vj. Babukića, kako to naročito spominje ljetopisac, neka bi jih uredio medju ostale njihove knjige, jerbo ih u sjemeništu neimaju više gdje čuvati. Jedino najpotrebitije knjige zadržaše u sjemeništu, a čuvahu jih članovi u svojih sanducih.

[37] Spomenuo sam tu crticu ovdje naročito i s toga, što se u „Dragoljubu“ od god. 1867., gdje je uvršten kratak nacrt „Sborove“ poviesti, riše Firholcer kano čovjek, koji je družtvu više škodio, nego li koristio! Nu iz ovoga, a još više iz poviesti njegova predsjednikovanja vidi se jasno, da je Firholcer puno zaslužan za družtvo i kano predsjednik i kano nadstojnik sjemeništni. Pisca poviesti „Sborove“ u „Dragoljubu“ zavela je valjda pisana poviest družtvena, koja se čuva u rukopisu u družtvenoj knjižnici, a sastavljena je u premnogih stvarih vrlo površno; uz to pak nije valjda poznavao Mikovićeva ljetopisa od 1837/8 godine.

[38] Te godine poveća se knjižnica i liepim rukopisom. Pišu o tom „mladi rodoljubi“ Fr. Žuželu: — Poznato Vam je, da je Krempel hotio izdati „Poviest Štajerske“, od koje ste odlomak mogli čitati u „Kolu“, nu nedopusti mu cenzura, zato ju natrag zaiska iz narodne tiskare. Vraz, da nebi djelo toli znamenito propalo, buduć je gosp. Krempel već čovjek u godinah, dade ju nam, da ju prepišemo. I zbilja sad ju u rukopisnom prepisu posjeduje naša knjižnica. — (Imade ju još i dan danas op. pisca).

[39] Izporedi o tom: Smičiklas „Poviest hrvatska“ II. dio. str. 458. K tomu ću dometnuti još samo nešto iz lista, poslana djakovačkomu družtvu i mladeži u sjemeništu ljubljanskom. Pišu „mladi rodoljubi“ Slovencem u Ljubljanu: — Jednokrvna braćo slovenska! Vriedni domorodci! Vaše pismo upravljeno na našega člana N. Goršetu, kano rodoljuban poziv na medjusobno dopisivanje, porodi u krugu našem veliku i obću radost, tim većma, što je u čistom rodoljublju sastavljeno i obavješćujemo Vas o našem družtvu, koje narodnim slavo-ilirskim duhom diše, domorodnimi se interesi i narodnim slovstvom bavi. Rajska je to viest, braćo, za nas dolnje Ilire, koja nam javlja, da i u braće naše kranjske grudih za narodnost i domorodni jezik srdce bije, da se i u njih sve većma razvija prirodna ćut za onim, što je domorodno, što je narodno. Jer onaj narod, koji sam svoju vriednost neosjeća, kojemu je samo ono liepo, milo i drago, što je tudje, sličan je mrtvoj lješini. To isto malo da se i s našim nedogodi narodom, koji jur od vremena krvavoga vojevanja usred izobražene Europe bez moralnoga života, što više bez vlastitoga ponosa stoji — buduć svoga slovstva — narodne literature neima, a nečuveno je u po-

viesti, da se je ikoji narod u tudjem jeziku izobrazio — temelj bo izobraženosti je samo vlastiti narodni jezik. (A Hrvati se još svedjer najljuće bore proti Magjarom za službeni svoj jezik latinski!? op. pisca). A što je uzrok tomu, da mi uz svoj bogati i milozvučni jezik narodne literature neimamo, da onaj narod, koji nekoč prvenstvo i premoć nad drugimi držaše narodi, sad iz dubine tmina jedva gledati može svjetlost svojih susjeda? — Ah nekrivimo tuj naših pradjedova, veće gorki udes i druge okolnosti, koje su nam iz historije poznate. — Doba je već dakle, da se osvjestimo, da nam ono nepogine, što je naše od starine. Naši su nam stari liepi ostavili jezik, netreba nam indi drugo, nego da ga samo u svojoj cjelosti uzdržimo, od tudjih rieči čistimo i u javni život uvedemo, da ga izobraženoj Europi u svojoj milini i prostoti pokažemo, neka vidi, o čem jošte nije niti snivala i o njem visoki svoj sud izreče (što jur mnogi i slavni učiniše muževi) i po tom će nas sviet tekar upoznati, cieniti i štovati; jer kao što se pojedinac po razgovoru i djelih sudi, tako isto se i cieli narod i njegov stupanj izobraženja iz narodne literature i obrtnosti cieni i počituje. Da to dokučimo, treba da sve naše duševne i tjelesne sile domovini žrtvujemo, a to ćemo tim lakše učiniti, ako budemo uzajemno t. j. sjedinjenimi silami radili — treba indi družtva. — Opisav im zatim družtvo svoje, koje se sada osobito bavi prevadjanjem Šmidtovih moralnih pripoviesti, koje će biti osobito koristne za narod hrvatski, prelaze tada na politiku i literaturu i vele o tom: — Želite, da štogodj čujete iz Zagreba, kao prvoga koriena mladjahnog stabla premile naše narodnosti? — Narodni duh u Zagrebu duh je obći, duh života i dan na dan krepčiji biva, dočim protivna stranka sasvim je već neznatna i ako Bog i sreća junačka dade, domala će je i posve nestati. Što se sabora u Požunu tiče, većim dielom iz novina znati možete. Naši hrabri poklisari dobiše dopuštenje od dvora latinski govoriti, nu to je za Magjare grom. Oni se tomu dekretu žestoko opiru i što više fizičkimi silami dvoru priete, zašto će se po svoj prilici prije nove godine sabor razpustiti. — Ovih dana dobismo viest, da je Jozipović, komeš turopoljski sa petoricom Magjara zatvoren — daj Bože, da se nikada u domovinu nevrati. — *Baronu Kulmeru*, koji ništa neštedi na saboru proti divljemu nasrtaju Magjara, narodnost našu braniti, pripra-

više zagrebački domorodci u znak iskrene hvale *zlatni pehar*, a domorodke mu veličanstven vezu sag. I to je o politici. U literarnom smislu narodnost naša ove godine ne napreduje najbolje poradi strogosti cenzora, koji je Magjar, ovdašnji profesor Mačik, zakleti neprijatelj svakoga napredka Slavjana. I zato oblasti hrvatske za drugoga mole, komu se i naskoro nadamo. — Tad će zaisto podvostručiti korake naše slovstvo, kano proljetno cvieće poslije dažda i oluje i pomolit će svoje krasno lice kano poslije grozne bure žarko sunce svoju svjetlost. — I ovo je braćo milena, čim vam bratinsku pružamo ruku, vele cieneć priliku, koja nam to dopusti. Istina je, Vi ste prvi učinili korak, za to Vam mi srdačno hvalimo, naša je jedina svrha, jednako dielimo slavu naših otaca, valja da i jednako štujemo i čuvamo uspomenu njihovu. Priroda nas jednim nadari darom, neizkorenimo indi one prirodne sile, one rajske veze, koja nas veže, već se složimo i napredujmo uzajemno u izobraženju polag duha slavo-ilirske narodnosti. — Liepi taj list, čisti izraz literarne uzajemnosti Slovenaca i Hrvata, sastavio je vatren član družtva Nikola Folnegović. — Ali Sloveni neodgovoriše nikada na taj list.

Djakovčanom pišu „ml. rodoljubi“ o politici i literaturi malne doslovce isto, samo jim još javljaju i ono ob onoj trodnevnoj inkviziciji: — vidimo jur, da nas željno pitate, a kako je kod nas? E, braćo, posve dobro, što vam sasvim pravo kazati možemo; jer ako čovjeku mučan kakov podhvat za rukom podje, oli ako se težke kakove neprilike izbavi, zar nemože kazati, da je dobro. A da se kod nas ima tako, čuli ste po svoj prilici. Pedepse naše, što dobismo radi prestupka (a kakve su to pedepse bile, nigdje se nespominje op. pis.), o kojem ste valjda jur izvješteni, nu po svoj prilici krivo, kako i obično u svietu biva, veselim smo podnesli srdcem. A da što nebi čovjek za svoj rod podnesao? U mladosti nam ništa nemože biti toli sveto, što nebi žrtvovati morali za blagostanje naroda. U obće je taj list pisan vrlo zanosno i burno bilo i vrieme baš tada, te zbilja može čovjek već i po samom slogu i rječenicah suditi burno to doba. —

[40] Tako se od sada obično nazivlje literarno družtvo sjemeništno.

[41] Za života pokojnoga Alagovića i prije prikazivahu se u sjemeništu slične glume po više puti na godinu. Nu

od njegove smrti ove su sada glume prvi pojav. Piše o tom ljetopisac: Imajući Vatroslav Vernak (bogoslovac IV. god. a t. g. predsjednik „Skladnoglasja“) osobitu sklonost, želju, ali i sve vlastitosti potrebne za igrokaz, neumorno se je trsio, da i komade za predstavu i glasbu tomu primjerenu pripravi. Što više, toli je umno znao postupati, da je nesamo u poglavarstva izmolio dopust, nego je i samo poglavarstvo od biskupa izmolilo dozvolu za javnu predstavu, i stoga se punim pravom može zvati uzbuditeljem narodnoga kazališta u našem sjemeništu.... Bijaše pako kod tih igrokaza osim preč. ravnateljstva i kanonika toliki broj kao i vanjskih najznatnijih domorodaca, da smo se pobojali, neće li nam prostora uzmanjkati. Na koncu svake zabave umoli Vatrosl. Vernak goste, da nam i sutradan svoje nazočnosti neuzkrate, a treći dan izpjevao jim je zahvalnost za posjet liepom pjesmom Fr. Regen, bogosl. III. god., i umolio, da se zadovolje zabavom našom, makar i priprostom. I tako vjerni mile Majke ljubitelji u materinskom jeziku zabavljasmo vrle domorodce naše.

[42] Već su od prije imali „mladi rodoljubi“ 95 for. kod Gaja u sahrani i tim su sada izplatili tisak, dometnuv još nešto iz domaće blagajne. Sav novac, što je unišao od prodaje knjižica nije se smio na ništa trošiti, nego se je imala od njega stvoriti glavnica za izdavanje knjižica. Ukusno vezanih knjižica poklonili su u znak zahvalnosti i počitanja znamenitijim rodoljubom, kao Gaju, Babukiću, Vrazu, Šulku, Topaloviću itd. Poslali su i djakovačkomu družtvu i tom se prigodom baš tuže na zločestu komunikaciju — ta u Paris, vele, prije bi došle naše knjižice nego li k nam u Djakovo. Primite ovaj mali poklon od nas onim srdcem, kojim ga i mi vam šaljemo kao prvi plod naših trudova. Jezik vam še možda neće svidjati, nu promislite, braćo, da će ove knjižice i prostim Hrvatom ruku dopasti, a tko poznaje samo ponešto njihovo provincijalno podnarečje, neće se smijati ovim nekojim tumačenjem pojedinih rieči u knjižici. — Slika za tu prvu knjižicu družtvenu rezana je u Varaždinu, jer u Zagrebu još nije bilo takova umjetnika.

[43] Ivan Vardijan I. god. sluš. bogoslovja u Pešti pisao je o. g. više listova našemu družtvu, listova vrlo zanosnih, u kojih bijaše i mnogo vrlo zgodnih predloga za družtvo. „Mladi rodoljubi“ mnogo su toga prihvatili, a meni nedopušta prostor, da tu štogod priobćim iz tih listova.

[44] Da se vidi, kako su već daleko napredovali „mladi rodoljubi“ i u literarnom i u pjevačkom družtvu, navodim ovdje program te zabave. — Dio I.: 1.) Ouvertura Elisabetha, kraljica Englezka; 2.) Proslov, Štengel besjedio; 3.) Lucia di Lamermoor, pjevao Šantek; 4.) Smrt Ilira na Grobničkom polju, J. Katkić; 5.) *Blago, blago*, iz narodne opere, pjevao V. Sorg; 6.) Odvažnost, Antolek; 7.) *Nesretan*, iz narodne opere, pjevao Župčić; 8.) Klevetnikom Rosii (ruski), Sabljić; 9.) Petar, car ruski, pjevao Hiter; 10.) Pozdrav Srbiji od Ostrožinskoga, Hrvat i Šegerc; 11.) „Noć tamna“, dvopiev, Župčić i Šantek; 12.) Slovan od Kollara (česki), Iv. Perkovac; 13.) „Jak potok“, sbor; 14.) Sonambula potpouri. — Dio II.: 1.) Ouvertura „Biela Gospa“; 2.) Četa iz Čengićage, Hržić; 3.) Predivo je prela, sbor; 4.) List Niemczewicza (poljski), Torbar; 5.) Molba na Savu“, (dvopiev), Župčić i Šantek: 6.) Prašnički „Slavoncem“, Filipović; 7.) Prognanik, sbor; 8.) „Putnik“ od Preradovića, Torbar; 9.) „Putnik“, pjevao V. Sorg; 10.) „Iskrice“ od Tomasea, Sabljić; 11.) Koračnica od Wisnera.

[45] Vrlo je zanimiva i ova crtica u tom listu: A jezik naš je onaj isti bogati i liepi jezik, u kom su stari pisci naši toli okretno i umjetno pisali i u starodavnom Dubrovniku, onoj Atini naroda ilirskoga, za ono vrieme čudesa tvorili; isti onaj jezik, kojega sladki zvuci odzivali su se negda u palaći stambulskih careva; najposlije onaj jezik, koji sve ine nadvisuje svojom umiljatošću i u sebi krije sve vlastitosti liepoga jezika, riečju, posve odgovara blagoj naravi onoga naroda, koji se s njim služi i kao što je narod, koji ga govori nadaren umom i dubokom ćuti, tako je i on pun filosofije — ako je istina, da je jezik riznica duševnoga blaga i ogledalo, u kom se zrcali duševna moć naroda. — Što da reknemo, kad je to o našem jeziku i dokazana stvar. Kada je prije nekoliko godina naš slavni Gaj u Lipskom polagao izpite za doktorsku lovoriku iz filosofije, upita ga glasoviti profesor i filosof njemački, Knig: *Čijega li se drži sistema?* odgovori mu Gaj: *Moga naroda. I tada uze samo tri sto naših narodnih poslovica, koje zatim na više strana i klasa razdieli i za nekoliko časova imali su pred očima svi pribitni podpun sustav filosofije, kao što je do sada samo igda spisan bio.*

IZ POLJICA.

Piše Iv. Matešan.

Naumih ocrtati u poglavitijih crtah onaj dielak hrvatske nam domovine, koji no se već za knezova i kraljeva hrvatskih javlja samostalnim te takav potraja sve do 6. lipnja g. 1807. — a to su *Poljica.*

Priličan je nîz spisatelja, koji su se bavili ponajviše oko historije: oko zakonika poljičkog a ponajmanje oko geografije i etnografije poljičkoga kraja. Navedši Farlatia, Lucića, Fortisa, Baschinga, Bajamontia, Miličevića, Neugebauera, Franceschia, Danilova, Šafarika, Popovića, Solitra, Pavlinovića, Jagića, naveo bih prilično sve, koji spominju, neki više, neki manje o Poljicih. Da što, svi ti uglednici izučaju poglavito zakonik i povjest poljičku: ovoj crtici poglavita je svrha prikazati i život i ćud i običaje Hrvata-Poljičana.

* * *

Izvolite otvoriti fizikalnu kartu Hrvatske, pridodanu „Prirodnom zemljopisu“ Vj. Klaića. Na toj karti u primorskoj Hrvatskoj, u pokrajini Dalmaciji, usred sredine na iztok gradu Spljetu, od rječice *Žrnovnice* do rieke *Cetine* čita se ime „*Poljica*“. O položaju Poljica govori najstariji opis, što je potekao iz pera *Paladija Fuska* Paduvanca u početku XVI. vieka. Evo njegovih

rieči: Kakovih 80 stadija (2 geogr. milje) od Spljeta otvara se grlo velike i vrlo dražestne doline, zatvorene vrletnimi brdi; urodjenici zovu taj priedio „*Poljica*".

Odkle to ime? Postoji li od starine — to su pitanja, koja nam se namiću prije svakog inog pitanja. Da je to ime staro, svjedoči nam jedna listina iz početka XI vieka, koja spominje kneza Stjepana. Nadalje spomenici govore, da se je izmedj 12 knezova hrvatskih, koji su prisustvovali krunjenju Kolomana god. 1102, nalazio i knez poljički. To ime javlja nam se kašnje u povjesti pod istim oblikom, premda možda i ne pod istim značenjem. — Domaći izvori, naime štatut iz g. 1400, koji se uviek pozivlje na stariju recenziju, prediel ovaj nazivlje „provincija poljička", „župa poljička", „prisvitla gospoda i poštena župa poljička" itd.

Ime imamo, ali tko ga je nadjenuo? a zašto baš tako a ne drugače? Narod hrvatski, koji je prvi naselio te strane, od polja, koja su mu padala pod oči, a prostirala se u širinu i dužinu, prozvao cielu postojbinu imenom „*Poljica*". Je li to ime obuhvaćalo iste granice, koje bilježi štatut, i koje se i danas amo broje, nije lahko odlučiti, jer nemamo sigurnih svjedočanstva. Možemo nagadjati i s priličnom vjerodostojnošću i reći, da su u današnjih Poljicih za doba hrvatske samostalnosti bile županija poljička i mosorska, jedna uz drugu a svaka neodvisna. Vremenom pako župa mosorska, i manja i slabija, zapustila je svoje ime i pretočila ga u poljičko. Tako dodje do granica i prostora, koji se kašnje spominju. Ovako, malo po malo, predje župa poljička iz dobe kraljeva hrvatskih u dobu kraljeva Arpadovaca, uzdržavši udilj svoju samostalnost pod novim imenom *kneževine*. Novi prirast i sila nadodje početkom XI vieka, kad se doseliše iz Bosne tri sina velikoga kneza Miroslava, Tješimir, Krešimir i Elem, pak svoje stanove utvrdiše u Poljicih. Kašnje u XIII. vieku do-

seliše se neki ugarski plemići, koji su pratili u Dalmaciju kralja Belu IV. Vidit ćemo pri koncu, kako ovi doseljenici obnašahu sve časti i velike i male u župi poljičkoj.

U prostoru, medj morem jadranskim i riekami Cetinom i Žrnovnicom stere se kneževina poljička. Ali za bolju i točniju oznaku valja kazati, da se s jedne strane dotiče i kopna, naime od sjevero-zapada selom *Biskom* i *Kotlenicami*. Poput morskih valova uzdižu se Poljica sa svojimi seli *Duće, Jesenice* i *Podstrana*. S ove visine spuštaju se i padaju u kotlinu, u kojoj se redaju *Srinjin*, *Cata*, *Sitno*, *Dubrava*, *Kostanje* i *Zvečanj*. Izvaliv se iz ovih ponora, uzpinju se uz goru i planinu, da prevale ponosni *Mosor* i odtolen da se bace preko Duća *Dônjega, Srednjega* i *Gornjega* u naručje rieke *Cetine*. Pribrojiv ovoj slici izpravke kasnijih vremena i kasnijih učitelja u selih *Tuga* i *Podgradje*, dobijemo današnja Poljica „krasnu domovinu kraj mora, zalivenu na luke i metove, preko visja, premiešanu ravnicami, riekami i dubravami, gaj blaga i hrašća, kakvim plode najjužniji krajevi svieta“. M. Pavlinović. Iz iste slike naravna je u Poljica i dioba dônja, primorska, pak srednja najmnogobrojnija, i gornja zamosorska. Iz ljepote prirode, koju prvi naseljenici u podpunoj mjeri shvatiše, nastala je i priča u puku, da je sestra Tuga, žena finog ukusa, izabrala sebi najljepši dio ciele Dalmacije. O istinitosti ove bajke mnogo se pripovieda, dapače i selo *Tugari* od njegda nosi svoje ime a ostanke njezinih dvorova seljaci još pokazuju. Što je da je, sretne i moguće zovu se države, koje imaju i kopna i mora. I kneževina poljička mora da je bila sretna: u nje bilo i mora i kopna. Mora je posjedovala i posjeduje toliko, da mu ni mjere nije, a glede kopna, gdje se izmjenjuju polja, vinogradi, oranice, krši i doline laglje je odračunati. Na milje ne računam, jer ih nema u Poljicih; radje ću se držati

one starinske po vremenu hoda. Od istoka do zapada produljila se 5 sati, a od sjevera na jug isto tako, ili nešto malo manje. Ovo sve za najšire i najduže točke, jer ni Poljica nisu kakav hambar medju planinami, ili kakov pravilni četverokut, i ona su gdje uža, gdje šira: ali opet vam ponavljam: težko je odmjeriti, gdje nije mjere.

Po zadnjoj anagrafii 31. prosinca g. 1879. župničkoj doduše ali točnijoj od svih komisija, broj stanovnika iznosi u današnjih Poljicih 9219 duša, i 1376 kuća, od kojih spada obćini:

Spljetskoj	3578 duša,	599 kuća,
Omiškoj	3636 „	590 „
Sinjskoj	2005 „	287 „

Gradovi istoimenih obćina jesu i najbliži susjedi ove kneževine, pak kako su u neko doba od nje slobodne primali pomoći i zaštite, tako za zahvalnost sad ju gule i sadiru. Na zapadu u polači Dioklecianovoj graniči Spljet sa glasovitim municipijom. Poljica s ovim gradom su u najvećem doticaju, od njega primaju ali mu još više daju. — Na istoku leži grad Orniš od 800 stanovnika, glasovit radi svoga gusarenja po moru, u koje je znao više i više puti zaplesti i mirne republikance. Inače grad vrlo prometan i s vremenom možda da postane znatan i u trgovini, ako mu se izpune sve želje. Onamo pram sjevero-zapadu utiču se gornji Poljičani k varošu Sinju. Kako tužno ima biti obćinarom poljičkim ove obćine, lahko je shvatiti, kad se promisli, da im varoš nije daleko nego skoro 5 sati! Pak da nisu mudri i obzirni djelitelji Poljske, t. j. Poljicâ. I te kako!

Ipak kad motrilac svrati pozornost sa ovih prozaičkih gradova i varoša na prirodnu ljepotu Poljica, naći će, da ju materijaliste sasvim ne oguliše, dapače prizor će se oku dopasti, jer *varietas placet.* Ima tu velebnih

gora, i podzemnih uvala, ima strmih vrhova i ubavih dolina, ima tu vinorodnih vinograda i zlatoklasnih njiva i šarolikih vrtala, pak i jednoličnih golih strmina, punih pusta kamena. Poljica nit su sasvim golovita, niti sasvim ravna. I to će biti jedan ne mali uzrok zašto je zanimivo putovati po tih stranah. Istina bog, nijedan turista ni englezki, ni francuzki, pak ni talijanski a ni hrvatski nije se nagledao ljepota Poljica, a za svjedočanstvo pozivljem se na iste Poljičane, kojim je u ovom pogledu najveći uglednik biskup kad no vele: „nagledao se biskup svieta a i župa svoje biskupije, ali nije mjesta, koga bi begenisao kao Poljica.“ Za sada većih uglednika ne prizivljem, jer ih nije ni bilo kroz Poljica. Anali poljički, t. j. živuća rieč seljaka spominje ove znamenite ljude, koji su ih posjetili: francuzkog generala Marmonta, kad je g. 1806 uništio i kneževinu i kneza; pak generala, namjestnika Dalmacije bar. Rodića, kadno je g. 1878 više iz strategičkih obzira nego iz osjećaja popravka materijalnoga k njima se navrnuo. Imaju i pravo velikaši ne zalaziti u ona selašca. Nema tamo ni liepih cesta, ni širokih puta, ni dobro osedlanih konja, ni udobnih polača, ni prostranih trgova, ni svakovrstnih zabava, ni kazališta, ni novina ilustrovanih, a ni ničega onoga, čim se naš XIX. viek iztiče pred predšastnici. Ta u Poljicih nema ni redovite krčme, a kamoli gostione! To je najviša blagodat, ako se tko odvaži u ljetno doba prodavati vino i kolače. Pak gdje da se zaklone ljudi obikli svakoj udobnosti? Gdje da se razgovore? Bit će čuli, da u Poljicih nema ni čitaonica po današnju, nego po staru imadu nedjeljna sastajališta ili pred crkvom ili pred župnom ili pred bratimskom kućom. Koliko osoba toliko novina. Svaka ima svoju posebnu rubriku, odieljenu od druge. Tu je na izbor kriterij svakoga. Ponajprije sliede najnovije viesti a zatim politički pregled iz vrela kojeg trgovca ili

gostioničara bližnjeg grada, u onoj vjerodostojnosti, kakovu imaju prepisi starih listina iz jedne ruke u drugu. Nu ono čim se odlikuju ove novine i od najnovijih europejskih, jest čisti jezik, kojim se odievaju, i bogato narodno blago u svakom broju, naime pripoviedke, pjesmice i pjesme, zagonetke i satire. Nemanjka doduše ni kritika o svih najnovijih publikacijah i sgodovštinah, u njihovu svietu; dapače, reći ću, da se sve tu potanko rešeta i izpituje. Medj domaćimi viestmi ima ih uviek toliko, da nijedna sgoda svagdanjeg života neizmakne se običnom kroničaru. Kako se pako trgovački i težački posli tu zastupaju, netreba da spominjem, jer i najmanja ciena vina i žita naznačuje se. Zabrazdio sam: valja mi natrag na Poljica!

Čitavo pučanstvo kneževine poljičke spada jednoj vjeri, katoličkoj, i jednoj narodnosti, hrvatskoj, i jednom stališu težačkomu.

U zemlji Poljica, vele historici, a ja potvrdjujem, nije bilo nikada ni grada ni varoši, nego samih sela. Najprvo zauzeo bi jedan rod od jedne krvi pod jednim imenom jedno mjesto. Kad bi to mjesto bilo tiesno selili bi se dalje pod novim imenom, ali odvisnošću od prvog roda. Više rodova sačinjavalo pleme, komu na glavi stajao je plemenski glavar, *rex et judex* u svom krugu. Da su ovi rodovi i plemena svoje šatore namještali obično pod gorom, usred polja, na razmake od pô sata, vidi se i u pomenutih selih, ili „katunih“ Poljica, podieljenih u više manjih skupova, u kojih prevladjuje plemensko ime najmnogobrojnijega plemena. Uz ovo plemensko ime ti skupovi zovu se i po položaju. — Zadružnog je života u tih porodicah dan današnji nestalo. Struja, koja se razmahala od sjevernih Sloviena, dohvatila je i do najjužnijih. Svagdje isti pojavi, svugdje isti uzroci. Nesretna doba luči sina od otca, brata sinovca od strica, otimlje sveukupnu snagu, i tim mnoge

i mnoge baca u propast. Ipak kao ostanak starodrevnog zadružnog života i još se provlače zadruge od 30—40 članova, pod jednim vrhovnim poglavicom, ali u tolikoj dalečini, da se mogu i bez zapreke medju sobom ženiti. Riedki su doista slučaji, ali nam odaju barem sjenu prave slike. Mjesto da se upustim u opisivanje pojedinih članova zadruge, zadjimo radje u kuću današnjeg seljaka. Eno pred nama skup kuća, obieljenih vapnom, a pokrivenih pločom iz domaćih izkopina. Mal da ne sve su jednokatne, sagradjene od tvrdog kamena, u vapnu a gdjegdje i bez njega, u suhu. Prozori su riedki, sa svakog od četiri zida po jedan pušta svjetlost. Unutarnjost ne nudja ništa zamamljiva. Pri jednom kraju gori vatra na kaminu, na drugom stoji postelja, a povrh nje na primetu povješana ženska odjeća i rublje mužkića. U sredini je orahov stô, na komu se zajednički i jede i pije, a do njega je drvena polica za posudje drveno i zemljeno. Pri zemlji je pivnica, i kamenice od ulja, sprave za mošt i svakovrstne jestvene potrebe. Izpred kuće je maleno dvorište, riedko gdje ogradjeno, na kraju njega nahodi se kućarica za svakovrstne životinje. Do nje odmah čuje se prižimanje sitne i velike životinje: stavno to je štala a do nje eno gnojnica.

Vrieme je večere; pogledajmo za stol, da upoznamo kućnu čeljad. Pri glavi stola, na prvom mjestu sjedi čovjek, koji i po godinah i po licu ukazuje brigu. Ono je domaćin. Do njega se izredale mužke glave po dobi, od starijeg do najmladjeg, za njima se protegle ženske glave, domaćica prvo, pak udate, neudate, a napokon sva služinčad. U Poljicih je taki običaj, da sluga sjedi za stolom gospodarevim, sluga jede što i gospodar; dà sluga i pije iz istog suda iz kojeg i gospodar: u jednu rieč, nema razlike medj jednim i drugim. — U govoru vlada najusrdnija familijarnost, jer se jedino iztiče pravi hrvatski „*ti*“. — U polju gospodar radi sa slugom, na

put idje jedan s drugim, u kratko: sluga postaje članom obitelji. Članovi obitelji imaju svoje dužnosti. Domaćini brinuti se je za sve: i za čeljad, i za božju i za kraljsku. Domaćici je držati u redu kuću i kućište; obavljati sve domaće poslove, od kuhinjskoga do djetinskoga; šiti, vezti, tkati, plesti, i razredjivati isti posao med ženskim svietom. Drugim članom mužkim posao je vrlo jednostavan. U dneve rabotne s maškl inom u polje, a u dneve svatačne s čibukom na sastanke. Domaćin ne poduzimlje ništa bez njihova znanja i dogovora. Sloga i dogovor to su prvi uvjeti u kućah seljaka poljičkih. Ostale žene redom miese kruh, kuhaju jelo, i nose ga težakom, nose vodu ili idju za marvom i t. d. Nikad ne dangube. Sasvim je kriva viest nekih pisaca, kao da ženske u Poljicih obradjuju polja. Jedini posao, koji obavljaju poljičke žene u polju, jest prenašanje konistara grož dja u vrieme jematve i u nekih mjestih natapanje zemlje za domaće povrtlje.

Izadjemo iz kuće, i prodjimo kraj sela. Eno srednja ulica. S jedne i s druge strane podižu se kuće. Ulice su gdjegdje taracane, ali Bože oslobodi pijana i sliepa po tom putu! Ulice iztjeću ponajviše na trgove. Na trgovih i lievo i desno, simo i tamo kamenja u izobilju. Ima to svoju praktičnu svrhu. Momci, kad su bezposleni, (to obično biva preko nedelje i svetaca) vježbaju se u metanju (kamena); tko će dalje, taj je bolji junak. — Trgovi su Poljičanom i Poljičankam sastajališta, koja su u dva tabora razdjeljena. Pri jednom uglu, označenu ili kojim ogromnim kamenom ili pločom ili čim drugim, sakupljaju se mužkarci sa pozdravom; „hvaljen Isus ljudi". Na drugoj strani, malo po dalje, skupljaju se babe i žene, da prorešetaju momke, koji im na protivnoj strani sjede. Osim toga ovi trgovi imaju i drugu svrhu: oni su guvna a po tomu i plesaće dvorane. Ovdje mi je pripomenut „brgulju" ili gostbu kad

se svoj sa svojim sastaje, da se s njim gosti i šali, ili kad prijatelj prijatelju ide na pozdrave i na objede za uzdržanje starog prijateljstva. Poslie objeda mladež obojeg spola pohrli u plesaću dvoranu, na guvno, da za igra narodno kolo. Povrh toga igraju se na trgu i druge igre. — Ljudi stariji namjeste debela pietla na nekoliko stotina koračaja, te unj nišane iz svojih vjernih drugarica. Tko ga prvi shvati, taj je odnio obdulju. Osim ovih zabava sgodno je to mjesto i za skakanje, a i za utrkivanje, jer tu se i vidi vještina, tko je laglji a da ga kamen ne prevari. Nadopunjujući viesti o trgu, ne valja zaboraviti, kako je to mjesto prikladno i za mesarnicu u ljetno doba, počamši od Gospojine pa do Božića. U drugo vrieme pravi Poljičanin troši meso, što ga je kod kuće osolio iz svoga vlastitoga tora.

Netom odzvoni „zdrava Marija", trg je opustio a selo zaniemilo, samo se vide kroz prozore tamni odsjevi svjetiljaka, pri kojih, ako se približiš, čuješ žamor bogoljubnih kršćana, gdje se dobrom Bogu utječu za njegovu pomoć. —

Prošli smo kroz selo, nagledali smo se svakovrstnih zabava, a niesmo ni svrnuli pogledom na ljude, niesmo ni razmotrili pojedine sastavine tih seljaka. Približimo im se, jeda li nam se svikne ta njihova svetčana nošnja. Ovdje već unapried naglašujem, kako gornji Poljičanin, što je bliži kršu, to je i kršniji u tielu i gizdaviji u nošnji; nasuprot dônji, što je u ravnici, slabiji je i manje gizdaviji. Pogledajmo onoga Dôčanina, što se je upravo digao, a ljepotom lica i odiela priteže svačiji pozor. Visok je preko 5 stopa. Natakao na glavu crljenu kapu a omotao ju svilenim sarukom; na košulju otvorenih prsiju s ogricom trostupih razpleta, šavova i prošiva obukao bieli ili crljeni kovžet pa ga pripasao crljenim pojasom od domaće vune. Oklopio se pripašnjačom kao kakovim oklopom. Za nju zatakao dvie

male puške, dugi nož, mali nož i štipala za oganj. Povrh toga obukao ječermu od kadife, kojoj sa svake strane visi po nekoliko debelih tokova srebra. Dika ga je vidjeti! Ali kao da mu nije dosta: prebacio je preko ramena kumparan kitami okićen a gajtani našaran. Široke modre gaće na žepe sa podvezom pod koljenom, prošivene su žutim koncem a obložene crljenimi gajtani. Na bječve s trluci, našivenimi cvjetovi, pripeo lagahne opanke, prepletene trojstrukim opletom a svezane bielom oputom. Za pripašnjaču zadio našaranu maramu a pod pazuh dugi, debeli kaniš. — Ovako odjeven koraca, da se sve zemlja trese. Ide u susret dônjem Poljičaninu. Dok oni govore, upoznajmo mi i novog prijatelja. Na glavi mu je velika crljena uzvrnuta kapa, nazvana „poljička kapa“; na bielu košulju obukao ožeti kovžet ili ječermu, pripasanu crljenim pasom, povrh koga preko ramena prebacio kumparan. Uviek nosi uzke gaće na sponje, a na nogu čarape i opanke.

Sad da prigledamo onaj ženski skup. Tu ćemo naći protivan prizor. Koliko do sada nam je padao u oči gornji Poljičanin, toliko će sada dônja Poljičanka. Pogledaj onu tustu mladu nevjestu, stopro se udala. Kako joj liepo pristoji ona duga brnjica sve do zemlje sa onimi sitnimi nabori! Na labudovu košulju sa zaponci oko ruku primetnula oplećak do brnjice, da sakrije golotinju stidnih prsa. Niz prsi pada joj sa svake strane po šest srebrnih putaca, a oko vrata ovila je nekoliko nîzâ pozlaćene kolajne sa spomen-križićem u sredini. Povrh brnjice objesila je pregaču izšaranu svakovrstnimi cvjetovi. Opasala se tkanicom na dva tri opašaja sa sapinjačem mjedenim ili srebrnim ognjiščem. Glavu si je pokrila rubcem svilenim ili platnenim, u uho je zadjela zlatne novčane naušnice, a na noge, na bječve obula je žute pašmagove. Takova dônja Poljičanka kolo igra, takova se javlja na gradovih, i

na sajmovih. Gornja pako sasvim prosto se nosi. Obilatu košulju širokiem rukavima pribola je kojom pribadačom niz prsi, vrat vrlo riedko uresila kojim nizom kolajna. Brnjica je prosta i kratka sa pojasom još prostijim, a nad bielim rubcem na glavi nose žene za razliku od djevojaka obluke. Na čarape s trluci pripela je opanke. Nema u njih nikakova nakita, ni uresa. U istoj državici liepa li kontrasta! ali i još ljepšega sklada u ljepoti tjelesnoj i u nekojih svojstvih, o kojih da reknem još koju. Poljičani su srednjeg stasa, gojni ljudi, širokih ramena i jakih pleća, kratkobrci, pogleda vesela i dobroćudna, lica oblasta; pripravni posmjehu i šali. Poljičanke su vrlo liepe; dok su djevojkami, mogu se natjecati sa svimi okolišnimi pokrajinami: napunjenih obraza, živih prodirućih očiju, lica simpatična a boje crnomanjaste. — U obće sviet je čio, zdrav, veseo i jak osobito u gorskih dielovih.

Poljičani su prave radiše. Za njihovu radinost govori i ta okolnost što nije mjesta, koga čovjek nije prekopao, posadio, ogradio, i pogajio, a to će nam potvrditi i nacrt proizvoda, kakvim se nemogu podičiti ni veća mjesta. Osim težaka po nješto ima i drvodjelaca, kamenara, kovača, krojača, šivalja ali sve samoukih, izučenih u čobanstvu. — Ljudi su gostoljubivi, vrlo rado primaju inostranca, mukte daju konak i hranu putniku. Mrze na prosutak; ljute se na braću, koja se žene, nerado u sviet polaze, jer su se zaljubili u kuću i goje nadu o staroj slobodi i dobrobiti Poljičani su jako miroljubivi, ali tvrdi na običajih da nemožeš više. Do svoga drže, kao do oka u glavi. Toga radi često se radjaju prepirke medj jednim selom i drugim radi mejaša. Dapače mejaše smatram najvećom nesrećom, s koje se radjaju nesloge medj pograničnimi seli. Jedan drugomu nepopušta stope tla ni za živu glavu. Oni i ovdje upotrebljuju poznatu poslovicu: „mi se

ljubimo, ali nek se kese grizu". Ova nepopustljivost graniči dapače i skrajnošću. Kad n. p. iz jednog sela u drugo selo puk prati biskupa pod barjaci, barjaktar nesmije pô stope prekoračiti granicu. jer inače odmah nastane kreševo, koje ni prisutnost presvietloga nije kadra ublažiti. Govorim iz izkustva, i dodajem da ljudi u selih sasvim su skladni medju sobom, i nedrhću lahko pred svakim. Seljanin za seljanina do potrebe i krv bi prolio (vidio sam i čuo sam po sajmovih.) Da pako pohode koju kuću noćni lupeži, onomu, tko ih vidi i upozna, dosta je izmetnut dva hitca iz puške, i eto u trenu oka na mjestu, gdje je pukla puška, do stotine momaka oružanih i puškom i nožem i kolcem i ražnjem. Solidarnost vlada medju njima, i to takova, da bi mogla služiti izgledom i nekoj izlizanoj momčadi! — — —

Cielim Poljicima proteže se planina, koja pripada primorskim planinam a zove se „Mosor planina" i širi se od Klisa do Cetine, dakle uzduž ciele ove zemlje. Ime ovoj planini izvode neki od Mons auri, jer da su tu Rimljani u staro doba kopali zlato; nu sudeći po gorskoj tvorbi niti se za prošasto ni za buduće može tvrditi ovo jezikoslovno etomologisanje. Najviši vrhunac gore jest sv. Juraj, komu bi tu na čast sagradjena mala crkvica i bez vapna i bez stakla. I taj spomenik starodavnih vremena nazad dvie godine Ilija gromovnik obrati u pustu razvalinu sa četiri gola zida. Za boljih vremena, čitala se je tu i misa u nekih dnevih, a napose svake godine na Jurjevo, na dan odvjetnika kneževine. Znali su odtole stari popovi s najvećega vrhunca, s koga vidi sva poljička zemlja, i blagoslove polju davati, ali se još više i paklene sile strašiti. Na geografskoj karti čita se za ovaj vrh, ime „Mosor"; ja ga nisam čuo od Poljičana, zato ga i ne upotrebljavam. Visina mu je 1339 metara ili 4236 stopa. Uzlaz je vrlo mučan i, da čovjeku vidik i prizor ne naplaćuje truda, stavno

sv. Juraj ne bi vidio kod sebe nikad ni živa stvora. — Uz Mosor ne možeš svugdje ni hoditi, nego moraš izuvati opanke (u cipelah se nepoduzimlju ovaki podhvati) pak zubi i nokti verati se uz brdo, dok se dovineš ravnice. Nema tu utrvena puta čovječjom nogom, nego koliko uzlaznika, toliko puteva. Nad tobom strmina a pod tobom ponor. Skačeš od stiene na stienu, vježbaš se, gombaš se, jačaš mišice i eto te na ravnici strmoj, posutoj sovurom. Nagaziš na nju, i misliš tvrda je, a kad tamo, trum brum, grmi, ječi, a ti si se vratio 10—20 koračaja natrag. Zoveš u pomoć ime Isusovo, i ne popuštaš. Napried misliš, da nije daleko, a kad tamo, još cieli sat muke i napora. Prebrdio si i sat i eto te na golom kamenu a pred odvjetnikom sv. Jurjem. Odmaraš se i kriepiš vinom i rakijom, da te mine upot i studeni srsi. Divna li vidika! Na jugu ti se pruža modro more, ne jednolično, nego pomiešano otoci, otočići i poluotoci; po njemu se križaju i brodice ribarske i ladje trgovačke i parobrodi Lloydovi. Tamo pram zapadu daleko, daleko dopiru oči ćak do Šibarskih gora i Kotarskih ravnica pak sve amo do ravnih Kaštela, do tog perivoja kršne Dalmacije. Koliko je tužan pogled na zagorsku stranu, toliko je zamamljiv na Kaštelansko i Spletsko polje. Maslinada silna se protegla od Trogira do Solina; rekao bi, šume su slavonske; pod njenom obranom širi se vinova loza, iz koje nam sladi grlo crni kaštelanac, i opol spljetski — Gore na sjever prostrlo se Kninsko polje sa svojim bratom Sinjskim poljem. Bieli se selo do sela, kao bieli labudovi na moru a zalija ih rieka Cetina. Napokon onamo na iztoku, gdje no je uprav sad sunce izkočilo iza Biokove, na podnožju spušta se primorje Makarsko, koliko liepo toliko i različito. Za njime amo prema Mosoru, nadvila se nad gradićem Omišem tvrdjavica „Mirabela“, nekoč strah i trepet Turčinu.

Nagledavši se divne prirode, pripesmo opanke pa se spustismo niz vrleti i niz strmine. — Poslie po sata pravcem zapadnim, padosmo na drugi vrh Kozik, visok 1325 metara. Preko Kozika vodi nekakov puteljak iz jednog sela izpod Mosora u drugo iza Mosora.

Od potrebe čovjek si je stvorio i tu prolaz. Mjesto da na okolo Mosora kroz Klis u Dugopolje ili kroz Kostanjsku ljut dopre u Dolac i potroši šest sati hoda, on vrlo ekonomičan, skrati si to za ciela tri sata i više. Drugi put u Mosoru po komu i konji prolaze (povrh sela Gata) zove se „Rašeljka" od istoimenog stabla, što u velikom broju na vrhu raste.

Nemogu premučati a da ne spomenem i tri znamenite jame u Mosoru t. j. Mladoševicu veliku i malu i Golubinku. Mladoševica velika leži pod sv. Jurjem ne cieli hitac kamena daleko. Okrugla je kao gumno, a široka toliko, da ju jedva dobar hitač kamenom može prebaciti. U njoj se ništa ne vidi, svugdje je pusta tmina, tako da te srsi hvataju, kad se samo pogledneš u nju. Kažu ljudi, da odušuju ili u Cetini ili u moru kraj Omiša. I za potvrdu navode ovaj dogodjaj: Jednom pazilo čobanče ovce oko Mladoševice pred sv. Šimunom i Judom, prvo nego se puštaju ovni medju ovce. Nu uz najbolje oko čobanovo, uvuče se ovan (praz) med ovce. Nastojaše ga on odstraniti od stada, ali zaludu. Razljućen uhvati ga, da ga strovali u jamu, ali u zao čas, jer ovnov rog zapne čobanu za pas i pritegne ga sa sobom u bezdan. Poslie tri dana ovan i čoban nadjeni su plivajuć pred Omišem. Golubinka zove se jama, u koju doliećaju i odliećaju golubovi. Tu je njihovo zajedničko pristanište. Osim Mosora planine uzduž i u širinu Poljica se za t. z. *ljuti, krše*, t. j. kamenita mjesta, štono se čuje steru na istoj površini zemlje ili malo više. Tako imamo: ljut Dolačku, ljut Kostanjsku i ljut Zvečanjsku. Te ljuti obično su pune pećina i jama svake vrsti.

S druge strane pomaljaju se i manji vršci, prozvani *vršine*, ili brda, na kojih se čistine zovu rudine. Brda ova obiluju pećinami i špiljami; nisu visoka, svakomu su pristupna, služe najviše za pašnjake ovcam i kozam; daju svakakove vrsti drveća, osobito smrieća, omorike, graba i mladih briestova. Nema vrha, koga čoban nije prozvao vlastitim imenom; nu da spomenem imena tek nekojih važnijih brda. Povrh Jesenica nadvila se planinica *Mučnica*, u kojoj na više mjesta dan danas vidi se podzemnih špilja, dogradjenih opekom. Predaja je u puku, da su u te špilje Turci, kad su jednom bili posjeli kneževinu, pšenicu sasipali, da se na dugo mogu uzdržati proti nasrtaju Poljičana. — Na zapad uzdiže se *Perun* sa hrbtom sličnim konjskomu. I tu je crkvica sv. Jurja još u starom slogu. Inače znamenita je ova gora s lova na prepelice, jarebice i zecove. — Do *Peruna*, preko jedne uvale, vidi se brdo *Sriedivica* dobrim sitnim drvljem obraštena. Izpod Mosora sa strane primorske, u selu Dubravi, spominje se *Perun-Dubrava* t. j. Perunova gora, koja je u neko vrieme morala vrlo obilovati drvećem. Pripovieda se, da je i car Dioklecijan imao ovdje svoje lovište, i po svoj prilici, da od te dobe jedan dio gore i nosi ime Dioklecijanovo. Iza Mosora u *Dônjem Dôcu* osim pećine *Bubanj*, u kojoj izvire *Vrilo*, nahodi se jedna druga pećina, dosta široka i visoka, te se može po njoj hoditi s vidjelom kojih 30 koračaja. Poslie toga nagazi se na vodu, sličnu jezeru, a svjetlost se počme gasiti. Što je dalje, ne kaže nitko, samo starci iz dobe Napoleonove rado kazuju, kako su njih nekoliko sa dva svećenika znali tu prokuburiti tri dana i tri noći bez jela i pila. Što pako pažnju domaćega svieta najviše privlači, to je špilja zvana *Trojama*, od trojih vrata na ulazu, na brdu *Prčevici* nad srednjim *Dôcem* uz *Prči-grad*, njegdašnju tvrdjavu punu zlata. Žalim veoma, što nisam strukov-

njak, jer bez strukovnoga znanja težko je i kazati koju, a nekmo li opisati tako riedku špilju. Upozorujem našu gospodu strukovnjake, da kad zaplove niz Jadransko more, ili kad se pješice zapute po zemlji, da zavire i u *Trojamu*. Odalečivši se od vrata, stupismo u silnu dvoranu, táracanu kapljami, što uviek kaplju i stvaraju nejednake naslage. Tu još ne padaju u oči nikakova čudesa ni fine radnje. Nije se ni čuditi, jer to je predsoblje. Ali kad stupiš dalje 7—8 koračaja, i kad iz sobe u sobu prolaziš; kad po zidovih umišljaš kipove svetaca ili groznih junaka; kad u sredini opaziš sige poput svjetionika, a svod poduprt stupovi i rimskimi i korintskimi, čudiš se divnoj naravi, koja je imala tolika ustrplienja, da što takova stvori. Pod nogama ćutiš vlagu od neprestanih kapljica, što kako gdje jače ili slabije kapljucaju, tako i přistup čine strašniji. Čini ti se, da je ravno pa s toga i koracaš na pravac, ali se ljuto varaš, jer si se u brzo skotrljao niz polu. Ne mariš za to, ideš sve dalje i dalje, dok nagaziš na lokvu punu mrzle vode. Provlačimo se kroz tjesnace, da kraju dopremo, ali, rekao bi, da ga nije. Odmjeriti ga nemožemo, jer svjetlost baca trakove samo pred noge, a inače svagdje tmina vlada, da nevidiš ni prsta pred očima.

I na sjeveru *Dônjeg Dôca* ima na brdu jedna jama zvana *Spila*. Razdieljena je u gornju (izvanjsku), gdje životinja u ljetu za podnevne omarine planduje, i dônja (unutarnja), u koju se potrbuške ulazi, i to najprvo nizbrdo pak sve uzbrdice do jednog mjesta, od kojeg nikud dalje. Duga je oko 60 lakata, a široka 15. Zanimiva osobito nepruža ništa, osim posvodjena neba i vrlo prostih sigastih stupova.

Na ovom mjestu upozoriti mi je strukovnjake i na jamu, što se nalazi u selu *Krstaticah* pod *Imotskim*. Za tu pećinu još više su mi očevidci pripoviedali, a meni

je osobito ostao u pameti opis popovskoga ili kanoničkoga kora pred velikim oltarom. Kazali su mi, da s jedne i s druge strane imade takovih sjedala po šest.

Da reknem koju i o Poljičkih vodah. Ovdje nam je razlučiti vode pa reći koju napose i o moru i o riekah, koje sa svih strana sačinjavaju granicu, osim sjevero-zapada kopnenoga, a vriedno je i potoke i vrela i bunare spomenuti. More kad je uzburkano razvija svoje valove, a kad je tiho, plače žalo, što se proteglo u spodobi polukruga od *Omiša* do *Stobreča*. Nad obalom a niz obronak, koji se odlomio od brda ili kose, štono se proteže cielim tim polukrugom, leže tri sela dônjih Poljica ili poljičkoga Primorja. Ljudi, osim što se u obće bave ratarstvom, radi blizine mora zanimaju se i pomorstvom; s toga je tu promet živahniji nego u ijednom drugom selu. Dočim trgovci pohadjaju gornje srednje Poljičane, da im kupe domaće proizvode, to dônji Poljičani, osobito Jeseničani posjećuju trgovce. Oni sami znaju na svojih brodovih, bracerah i riedkih trabakulih ćak do Trsta i Mljetaka odvesti svoje vino, i zanj vratiti se s dugami, drvljem i daskami hrvatskimi, ili s tršćanskimi finijimi trgovinami. Njihovi brodovi nikad ne stoje usidreni u luci; nemaju li drugog posla, to prevoze piesak u Spljet, Brač, Hvar, Vis, Korčulu i Šibenik i za nj beru mastnih novaca.

U more izlievaju se rieke, od kojih je veća i ponajvažnija *Cetina*, štono izvire izpod *Vrlike* i teče od zapada prema iztoku. Granice poljičke Cetina počimlje plakati izmedj *Trilja* i *Novisela* na mejašu *Dônjega Dôca*, i sliedi sve dok se izlije pod *Omišem*. Pod *Zadvarjem* okreće tek i od iztoka navraća se prema zapadu, dotičuć se Mosora u *Zvečanjih*, a odtolen ravno hrleći u more. Većim dielom nije brodiva poradi plitkosti i poradi čestih otočića i nasipa, što kiša snosi iz okolišnih polja. Od Omiša dva sata nazad do *„Radmanovih mli-*

nica" voze brodovi žito i travu. — Mosta nema nikakova za prelaz sa obale Poljičke na Omišku; samo jedan brod na konop prevozi pred Omišem i to tek u tiho vrieme. Pòd drugimi seli prevoze se na t. z. skelah ili trupinah. Kod *Podgradja* stvara ova rieka znameniti i strahoviti slap *Veliku Gubavicu.* Rieka obiluje ribami vrlo tečnimi, koje se love na udicu ili vršami, i tako pribavlja dotičnim siromašnim seljacima i zabave i prihrane. Mlinica ima u *Zvečanju* za okolišna mjesta i dalje vanka granica.

Druga mnogo manja rieka na zapadu kneževine zove se *Žrnovnica* nuz istoimeno selo, koje ne spada niti je spadalo ikad u okvir Poljica. Izvire na podnožju Mosorske planine, teče pravcem sjevero-zapadnim do šest kilometara do mora, u koje utiče kraj *Stobreča.* Rieka nije nigdje brodiva, dapače je malo ne svagdje pregaziva. Tjera na poljičkoj strani kakovih deset mlinova, a isto toliko na protivnoj. Uz mline u istih mlinicah nalaze se i stupe, za stupanje domaćeg sukna. Ako se Dôčani, koji stoje u uvalah s onu stran Mosora, gdje nema nego malo polja a ostalo je ljut (krš) hvale izobiljem živih voda, kako neće ostali po ravnicah, dolinah i ubavih poljanah? Vriedno je ovdje iztaknuti dva sela, koja se u tom pogledu odlikuju pred svimi drugimi, a to su *Srinjin* i *Gata*, pravi mali Misiri, natopljeni i raztopljeni i preko načina. Zavidni su im zato i Poljičani, osobito u sušnih godina, kakova je bila n. pr. prošasta, gdje je u Srinjana zelja bilo kao grma, dočim drugud sve je bilo poprženo i pusto.

Ne malu blagodat uz vrutke donose i potoci, koji obično nisu drugo nego stjecišta voda iz strmih gora i polja. Većina tih potoka presuši ljeti, nu ima ih i takovih, koji kroz cielu godinu teku, kao onaj u Srinjinu blizu seoskoga puta. U *Dônjem Dôcu* ima potok, nazvan *Vrilo*, koji izvire izpod jedne grede *Bubnja*, a izlieva se u po-

nor u istom dônjo-dolačkom polju. O ponoru kažu ljudi sjedoglavci i kratkobrci, da odušuje u rieci *Žrnovnici*, dakle s druge strane Mosora, budući da ova rieka toliko puti zimi, kad su velike kiše, iznosi sirčine, što je bila požanjena oko toga ponora. Zimi se ponor kadgodj začepi i poplavi polje tako, da sliči jezeru. Kad pako voda postoji jedan tjedan i više, u ponoru iznenada pukne nešto kao puška a u pet časa nema ni kapi vode na polju. Na istom potoku mliju zimi i dvie mlinice.

Rado bih koju sada kazao o putih i o cestah, ali žalibože moram biti posve kratak, jer Poljica cesta neimaju, a puteva je još malo, budući da se u ovom vieku, vieku napredka, ne drže ni sredovječnoga zakona što se čita u poljičkom štatutu: „I ima put općeni veliki kroz župu biti širok jednu rozgu, a ča je u selu gonjik taj ima biti širok da mogu njim hoditi dva vola u jarmu.“

Poljičani bave se izključivo svi poljodjelstvom. Uz ovo ima ih koji goje i stočarstvo i pomorstvo. Priroda ih sama k sebi privlači, a podnebje, kao kod drugih južnjaka, blago i tiho, sasvim je prikladno gojenju svakakova bilja, rašća. S toga se flora poljička može natjecati sa ma bilo kojom u Dalmaciji, premda se svaka radnja obavlja još onako na Adamovu.

I ovdje moramo odmah razlučiti i kazati: dok se gornji Poljičanin brine izključivo oko oranica i ponešto oko vrtala, to dônji ponajviše goji vinograd, pak vrtao a napokon i njivu.

Sve poljodjelske radnje sami domaći sinovi izvršuju tako, da nije naći Poljičanina, koji nije zakopao ili zaorao. Imade li u obitelji slabo čeljadi, to se obraća na komšije, na rodbinu ili na prijatelje. Ovi se odazivlju, i jedan drugomu izmjenice pomaže, bez ikakove novčane naknade. Težak je kroz cielu godinu u polju, na radnji, u jutro odlazi a u večer dolazi kući. Kad je sam

sa svojom domaćom družinom, obavlja radnje manjeg napora i po tome iziskuje manje potreba. Nu kad su velike radnje, u vrieme krčenja, kopanja na stoge, rezanja i jematve, pak podoravanja, oranja, žetve i vršidbe, tad je i trud veći, a prema tomu naknadno i gostba. Ipak uz vas znoj i napor i muku, ori se polje i dolina pjesmami zvonkih grla. Težak radi i radi, pak se odmori, ali ni tad ne dangubi, nego pjeva, kako je od svojih starijih naučio. Težak u večer vraća se kući sa ostalimi težaci; ali ni tad ne dangubi, nego pjeva; u večer večera i pije, ali odmah i pjeva. — Odlazi s večere i pjeva sve dok ga sanak predobije. U jutru u zoru ustaje, da nastavi jučerašnji posao, i dočim se Bogu pomolio, zapjeva si O! o! o! o! — Pjevanje, šala i dosjetka izmienjuju se u težačkih poslovih, bez ikakve razlike bio posao naporan il ne bio!

Poljica rode poglavito vinom i uljem. Vino rodi u dônjih i srednjih Poljicih do *Kostanja* u velikom broju dapače moramo kazati, da se vinom namiruju sve ostale potrebe, harači, porezi obćinski, kruh, meso, odjeća i obuća. Vina su sladka, vatrena, i lagahna, ali se ne mogu uzdržati preko godine dana. Dvojaka su: crna, gusta i rusa, lagahna. Rode vrlo dobro po briegovih, slabije po ravnicah. Prodaju se i na more i na kopno. Po moru polazi vino u Trst, Mljetke i na Rieku; a po kopnu najviše u Sinj, Imotsku i Hercegovinu. Koliko vina ciela Poljica iznašaju u srednjoj mjeri, to se ne može odsjeći, jer se slavna naša obćina za to ne brine, a drugi se ne može.

Ulje se dobije iz masline, čisto i bistro, bez ikakove patvorine. Tvori se sasvim jednostavno, bez ikakve pare ili konjske sile. Kad je voće od zelena pocrnilo, znak je, da je doba branju. Tko sâm, tko s družinom latio se i toga težačkoga posla, najzadnjega u godini. Jedni beru ili mlate masline na stablu, a drugi ih

kupe pod njim. Nu, i tu težak, kao dobar ekonom i novca i vremena, domislio se, te je razastro platna sve okolo stabla. Ta platna, kad je opiljao sve masline, skuplja i nosi kući bez velike dangube vremena. Kod kuće ih ili satare kamenim valjkom, ili smrvi drvenim batom i dobiva tiesto. Tiesto stavlja u prtene vrećice, a vrećice na uzke drvenice povrh jedne kace. Sada se jedan uzpe na vrećicu, i neprestano gnjete tiesto nogama u svih pravcih, dok ga domaćice polievaju vrelom vodom, koja filtrira kroz prteninu i izteže sok, iz čega kašnje biva ulje. Radnja ova zove se razstavljanje ulja. Izažev do kapi sok, kupi se čisto ulje, koje na najvišem sloju povrh vode; a murga ili debelo ulje na drugom sloju stavlja se u poseban sud za razne potrebe kućne. Ovako dobiveno ulje rabi se u kući, ako pako što priteče, ili preko načina urodi, izvozi se na prodaju uz dobru cienu i uz dobro ime. Najviše se izvozi iz Kostanja, Zvečanja i dônjih Poljica u Spljet i Trst.

Pored loze i masline uspjeva u Poljicih u velike i višnja. Iz nje se proizvadja glasoviti zadarski *Maraschino*, koji je nekim zadarskim trgovcem ime i preko Oceana razglasio. Maleno je to stablo, iz koga se dobiva višnja, ali 2—3 sela sasvim su ih puna. Beru se ljeti u lipnju mjesecu kao i masline. Mà koliko bila rodna godina, 6—7 dana dosta je, da se stabla ogole, jer stotine i stotine radnika vrvi po polju, da čim prije dovrši posao. Obrana višnja izvozi se u Spljet, u fabriku Dalbella, ili u Zadar Salghetti-Drioli-u, Kaligariću, Miličiću, Kosmacendi-u i Negovetiću.

Zabaviv se do sada s dônjimi i srednjimi Poljici, da reknemo koju i o gornjih Poljicih. Ajdemo u polje, i to na oranice. Kamo okreneš okom, svagdje zapinješ za krš ili za polja pokrivena zlatnim klasjem. Uz ječam, pšenicu, raž napolicu i pir, viri i sitno proso, a onamo dalje poredao se i tabor kukuruzove vojske. Ljepota je

pogledati te raznovrstne sjetve, koje su Dôčaninu ili smrt ili život. Izdade li ga žito, propao je, nema nade da će mu što drugo naknaditi tu štetu. Zato Dôčanina i vidiš uviek po svom polju, ili gdje triebi sovuru ili gdje gnoji, ili gdje travu čupa. I nije straha, da ga nada iznenadi, osim velike suše. U dobroj godini izbacuje sjeme vrlo dobar plod i naplaćuje svaki trud u nj uložen. Nasuprot na drugoj strani Mosora zemlja ne ljubi toliko žita koliko gori spomenute proizvode, zato se vrlo malo i sije. — Uz ova glavna i najpotrebitija žita Poljičanin sije grašak, pasulj, bob i sočivicu, ali samo toliko, da mu doteče za njegovu svakovrstnu potrebu. Mnogo veću korist i probit mogao bi Poljičanin crpiti iz ljetnjeg voća. Eno mu u svibnju trešanja, u lipnju prvih smokava petrovača, u srpnju krušaka, jabuka, oskoruša, murava, bajama, oraha, malih smokava, jagoda, prasaka, šljiva, šipaka sladkih i gorkih, i t. d. Od zelja i povrtja spomenuti ću kupus, svagdanju hranu, blitvu, krumpir, šalatu, repu, luk crljeni i bieli, krastavce, dinje, tikve, šparoge i t. d. Svega daje majka zemlja a daje i cvieća raznovrstna iz koga marljive pčele izpijaju medni sok. Pčela u Poljicih ima po nešto, ali vrlo malo prema onomu, koliko bi ih moglo biti s obzirom na cvjetnu prirodu, koja obkružuje pojedina sela, dapače i pojedine kuće.

Osvrnemo li se sa ovako bujne cvjetane, na goru i šumu, kojih ostanci vire još iz zemlje, to srdce svakog rodoljuba mora zaplakati i prikoriti one varvare gospodare, koji su im onako nakazili lice. Nema šume, nema gore; samo još po nješto provlače se gaji, u njih rastu dubovi.

Da spomenemo još i životinje. Onim slabim putaljam nema prikladnijeg živinčeta, nego što je mazga. Ova je Poljičaninu što je drugomu i konj i kola. Mazga prigoni sve proizvode iz polja u kuću, iz kuće u mlin,

iz mlina u kuću. Gospodaru i ostalim ukućanom služi za put bio kratak ili dug, bilo u selo ili u grad. Na guvnu vrše, kao i konj; teret nosi kao i konj; sigurna je kao i konj; zašto da ju izmienim? ovako govori Poljičanin. Ima i konja, ali se ne mogu uzporediti u bremenu sa mazgom. Osala ili, kako ih tamo zovu, tovara, magaraca, kenjaca takodjer ima, osobito u siromašnih kućah. Volovi su dvovrstne pasmine, ili iz planine ili iz ravnice, kako su gdje odrasli. Riedko koji gospodar drži više od 3 para; ima ih samo toliko, koliko mu treba za oranje. Krava ima još i manje. A šta će krave Poljičaninu, daleku od grada? Mlieko ne može prodavati, a sira dobije od koza i ovaca, koje ga uz mlieko i oblače i obuvaju. Gornji Poljičanin, dakle Dôčanin, drži i krava, ali ipak najviše koza i ovaca, jer mu je tlo prikladno timarenju sitne stoke. Tu je naći gospodara od 200—300 glava sitnoga stada i 7—8 krava. Dôčaninu služi mlieko i za piće, mjesto vina, koje mu ne rodi, dočim se je dônji Poljičanin obikao vincu. Imaju osobiti pašnjaci za sitno i veliko blago, i suviše gora i planina Mosor. Medju kućno blago spada i svinja, o kojoj je poslovica: „vrhu ulja nije masti, vrhu prasca nije slasti.“ Poljičanin ih drži najviše 8—9, jer s jedne nema ih čim hraniti, ne budući žira i pasišta a s druge, jer ih uviek mora u kuću zatvarati, da ne udju u štetu, t. j. u polja. koja su izpred kuća. Ima i označenih dana, kad se svinje kupuju, a to je poglavito na Malu Gospu ili Porodjenje bl. dj. Marije, kad na Solinu biva veliki sajam.

Od ostalih domaćih životinjica u svakoga se nalazi kokoši, pjetala, gdjegdje i gusaka i pataka ponajviše za domaću porabu.

Po ovoj slici blagostanje Poljičana nije najgore, a koliko bi još bolje bilo, da uz ovaku obilatu prirodu i uz štedljivu ruku težaka, idju im na ruku i razni faktori, koji su po dužnosti i pravici pozvani na to! Pre-

dieli, ma koliko svakim darom božjim nadareni, bez dobrih komunikacija ostat će samo u sebi liepi predieli; drugi neće se brinuti za nje. To se dogadja i Poljičanom, koji bez puta i cesta, nemaju nikakove trgovine ni prometa. Izuzam dônja Poljica, ostala živi u pustom mrtvilu. Niti što izvažaju, niti što uvažaju, premda bi imali što izvažati a i više uvažati!

* * *

Proći mi je na političko razdieljenje Poljica, u čemu ću biti vrlo kratak. Obćine sam imenovao već unapried i naznačio pojedinim broj stanovnika i kuća. Ovdje mi je samo nadostaviti i kazati, da ista sela, koja spadaju pod koju od onih trih obćina, spadaju i pod dotično poglavarstvo ili dotični sud. Zato Spljetu broje se: *Podstrana, Jesenice, Srinjin i Sitno; Omišu*: *Duće, Tugari, Dubrava, Gata, Zvečanje, Kostanje i Poddradje;* a Sinju tri *Dôca,* naime dônji, srednji *(Srinjane)* i gornji.

Nad pojedinimi je seli *arambaša,* glavar, koji ima najvišu čast u selu. On prima sve spise od obćine i razglasuje ih u svetčani dan iza mise cielomu puku; on izjednačuje sve razmirice, koje se poradjaju u njegovu djelokrugu; oglasuje dneve zajedničke radnje puta, izdaje naredbe glede pašika, gaja i sveobćeg dobra i zdravlja. — Njegov zamjenik zove se *adjunctus*, *aggiunt* iz talij. jezika. — Do ovih, kao podredjeni činovnik, stoji *čauš,* koji je uviek na zapovjedi glavarevoj u razdieljivanju pisama i oglasa. — Vršitelji ili bolje nadziratelji, da se vrši red i zapovied glavareva, jesu *rondari,* obično njih 12 sa arambašom ili vodjom izbranim medju sobom. Za oznaku imaju perjanicu zataknutu za kapom a pušku o ramenu. Najviše gledaju, da životinja ne idje u polja, i čigava se nadje, plati kaznu, a dohodak spada u njihovu glavnicu. Takodjer nastoje, da u skupštinah ili obćinskih radnjah bude mira i sloge.

Obilaze dotično selo podva na dan, kad imaju vremena, i to uvjek pod puškom, jer inače neimaju nikakove vlasti.

Više će nas zanimati pojedinosti o školah, o vjeri i svećenstvu Poljičkomu. Počimljući vjerom, opetovati mi je što sam već rekao naime, da su sva Poljica čisto katolička bez ikakove smjese i natruhine zaplaninske ili prekomorske. Kreneš li Poljičaninu u vjeru, krenuo si mu u zenicu oka. Kako su mu čiste gore, koje ga okružuju, tako mu je i srdce nepokvareno; njihova visina jaki mu je bedem i obrana od svake izkvarenosti. Osim svoje ne zna, nego za tursku vjeru. — O čemu pako u razgovoru zapodievaju seljaci šalu, a izmjenjuju ju dosjetkami, to je *arkačka* vjera, t. j. grčko-iztočna, o kojoj čuju puno i puno od kojekakovih posjetnika. Vas drugi sviet, koji ne spada njihovoj vjeri, nije van „*lutor*." Pobije li se car austrijski s kojim drugim carem, nastaje odmah tumač: „naš kralj zaratio se je sa lutorom radi sv. vjere." Svetačni dan pravi je dan svetca, svatko polazi crkvu, da čuje rieč božju, i da se nasluša pred crkvom glavarnih naredaba ili obćinskih poslanica. Takovih svetačnih dana svetkuju mnogo, što od običaja što od zavjeta. Djela njihova bogoljubstva vide se najbolje u crkvah posvećenih Bogu i njihovim svetcem. Svetci dolaze obično u ljetnje doba, kad se može i pred crkvom stajati i slušati misa. Ti dnevi, to su dnevi izvanredna veselja i sveobće radosti. Osim unutrnjeg uresa crkve, po komu seljaci prosudjuju i župnikovu vještinu, vije se na crkvi barjak (od nekoliko vremena samo trobojnica,); zvona se glase osam dana napried, a u predvečerje, i na sam gôd ore se puške i lumbarde, kao da će se gore prolomiti. — Ima u godini nekih osobitih dana, koji se slave neobičnim načinom. Medju takove spada Božić, mlado ljeto, Uzkrs i jedan blagdan Gospin. O božićnih pripravah i o bad-

njaku neću ništa govoriti, jer tu se isti obredi, isti čini obnavljaju, kao i kod drugih Hrvata. Meni je upozoriti čitaoca samo na oni trenutak, kad iza trećega zvona po noći iz raznih skupina kuća u jednom selu, u jedan mah sa sve četiri strane čuje se prasak pušaka, koji neprestano se odzivaju sve dok se narod ne sastane kod crkve. Da se svih božićnih svetaca kolo igra i puškara, ne treba ni spominjati. To je conditio sine qua non, bila godina dobra ili hrdjava. Ali u isto doba izvode se i pjesme poput ove: „udri tko će nestat, sutra kolo igrat neće; mi hoćemo i moremo, ajd u kolo janje moje“, itd. ili:

Na Kreševu kolo igra,
U tom kolu lipa Marta.
Na glavi joj aršin zlata,
I dva pera kolöpera,
I četiri paunova.
Dunu vjetar sa gorice,
I odnese Marti zlato.
A govori lipa Marta:
Tko bi meni zlato naša',
Dala bi mu ljubit lice.
To začulo tursko momče.
Ja ću tebi zlato naći!
Nadji zlato tursko momče.
Momče će se opojiti,
Neće me se ni dodîti.

Na mlado ljeto i na Božić običaju koledovat, hodat od kuće do kuće sa pozdravom i željami dotičnim obiteljim. Evo jedne kolede:

Hvaljen Isus i Marija!
Čuli jesmo ljudi stari,
Da je ovdje čovik pravi;
Došli smo vam koledati,
Vi ćete nas darovati,
Oli libru oli grošić,
Na dobro vam došo Božić.
Gospodaru, zlatna kito,

Na dobro vam došlo mlado lito.
Pod kućom vam zelen bor,
Pod njim vezan vranac konj.
Nad kućom vam sitno smrićje,
U kući vam žene smlićne.
Po za kućom sitne drače,
U kući vam pune bačve.
Dat će starina, što je vridna,
Dat će baka, što je jaka,
Dat će tetka, što je rekla.

Iza ovakih pozdrava, domaćice daruju, kako koja može, po volji i po moći.

Kad sam spomenuo pjevanje, raztumačiti ću ga, i označiti razne mu vrste. Poljičani se drže patrijarhalnoga *ojkanja,* koje se dieli u tri razreda. 1) na *ojkanje,* na primjer oj, oj, sve na travi zelenoj i na stini studenoj, oj, oj, čuj dragane moj. 2) po *kindžinsku* oj, oj, oj, oj, oooo o,.......oo! glasovi se vrlo moduliraju, sad tanje, a sad deblje. 3) pjevanje popjevke *za maleno* oj maleno za maleno, tko iznese za maleno, iznile ga tri stobečke, oj, oj, iznile ga za maleno, na što momke namamile, na pregljače na štrikače, na opanke priple- tene, na čarape na štrikače, na kanice pulijane, oj maleno za maleno." Drugu vrstu najbolje izvode momci i u obće mužke glave, a treću pako djevojke u skupu ili žene u obće.

Mogao bih ovako redom sliediti opisivati razne godišnje svetčanosti, iz kojih bi uvidili čvrstu pučku vjeru, skopčanu uviek sa krasnimi narodnimi običaji. Mogao bih ovdje spomenuti blagoslov praha, koji se mora jedino na veliki petak blagosloviti, ako se hoće, da raztjera oluje i ubije vještice, *Irudovice,* od bibličke žene, koja je zaželjila glavu sv. Ivana Krstitelja, a za kazan pretvorila se u vješticu, navjestnicu oluje. —

Nu ova i slična opisivanja, koja zaudaraju praznovjerjem, ostaviti ću za sada, ja ću se dotaknuti samo još

nekih predmeta, koji amo strogo spadaju, a koji i inače imaju dosta osebnosti. Mislim ponajprvo *mladu misu.*

Odlučeno je napokon, da će tog i tog dana (obično jesenskoga,) čitati taj i taj mladu misu u tom i tom selu. Bake, starci, momci, vršnjaci a i mladji već su ga prerešetali, kako valja. Tà i ne poznajući ga neki od njih iz bliže, znadu koliko će bit svatova, koliko će se praha izpaliti, koliko će dana gostiti, tko će mu apologiju držati, tko 'mu je kum, tko li kuma, znadu takodjer, kako pjeva itd. Po crkvah okoličnih oglasio je telal preko usta župnikovih dan mise. Sve se sprema. U rodnomu selu čine se priprave nečuvene. Zvona za petnaest dana zvone i to po svih crkvah, ulice kuda će proći čiste se, a djevojke darove pripravljaju. Eto napokon je osvanulo toli željno izgledano jutro. Vrvi narod u najkrasnijem odielu iz svih sela ne samo od jedan dan daličine, nego i od dva i tri. Jedni idju k pri jateljem, a drugi kući misnikovoj, da ga prate kašnje do crkve. Ali eto i svatova, koji u predvečerje niesu došli. Darove nose, a puške pale, crljene se kape, biele se košulje, odsievaju uresi srebreni i zlatni. Odzivlju im se gostovi iz kuće, idju im na susret, da ih povedu na zabilježeno mjesto. Deseti je sat prošao, naroda je pred kućom toliko, kao da su obćinski izbori u najvećem gradu. Svi nestrpljivo upiru oči k župnoj crkvi. Čekaju nekoga. Žamor i micanje u puku nastalo. Ugledali su domaći puk sa barjacim i župnikom, gdje dolaze dignuti mladomisnika. U to doletjelo vilovitih konja kao da su se dogovorili. Jaše ih komšije popi, koji su iza dovršene službe božje dotrkali pozdraviti mladog brata. Viče jedan: Napried! Uputimo se: Idje priet ali udilj se ogleda. Zaludu! Prvi su tako daleko, da jedva čuju prasak pušaka, a kamo li da se nagledaju željena lica. Prvi je križ, a za njima medju pukom na izmjenu barjaci crkovni i hrvatske trobojnice.

Ne čuje se nego puškaranje. Iza puka i popova stupa u svećeničkih misnih odjećah mladomisnik, a za njime neizbrojno množtvo ženskadije. Crkva je puna kao šipak, groblje oko crkve prekrito je, da zrno prosa ne bi propalo na zemlju. Negleda se na sunce, koje peče. Sreća prisustvovati mladoj misi, to sve nadoknadjuje. Stiska je, rekao bi puknut ćeš; znatiželjnost je napeta; čeka se zadnji *„gospodi pomiluj"*, da se čuje i mladomisnikov glas. Diže ruke k nebu, hiljada je usta zievnulo, propjeva *„slava v višnjih Bogu"* a žene zavapile: „blago ti otcu i majki." — — Svršila je misa sa dotičnom apologijom i sad nastaje dieljenje blagoslova i uzdarja. Daruju prvi kum i kuma, pak popovi a za njima narod po redu. Telal sa strane mladomisnika viče glasovito: dade kum mladoga misnika toliko cekina, talira itd. Kuma darova toliko košulja, bječava, šudara, torbica, šaku jaspri pa dodaje, „mogla je bolje, da je htila." Svršivši ova duga i dosadna proklamacija, puk istim redom prvašnjim ali drugim putem, prati mladomisnika kući, gdje se priredila sjajna gostba.

Sjutra i prekosjutra manja je navala svieta, ali iste svetčanosti i gostbe dašto bez darivanja. I crkve se izmjenjuju. Iz župne polazi se u kapelice, od veće u manju. Tko bogatiji, taj dulje i piruje, a tko siromašniji, kraće.

Drugi običaj, vlastit samo Poljičanom, ostatak starog hrvatskog družtvenoga života, podpunoma se zrcali u *bratstvih*, kakova imaju svaka crkva, a i poglaviti svetitelj. U njih odsieva i staro poljičko skupno vladarsko uredjenje, ne samo zborom nego i tvorom. Ljubav za uredbami blage uspomene usredotočena je u *županu*, glavi tih družtava. Kako je uzko skopčana vjera i ljubav prema narodnim običajem, vidi se iz svrhe bratstva, koja sastoje u *uzdržavanju crkava i crkvenih dobara*, *u proslavi odvjetnika svetaca i u godovnih obilatih gostbah,*

kao naplati oko nastojanja crkvenoga. Još mi je iztaknuti jednu dobru i spasonosnu ustanovu njihovu, a ta sastoji *u strogom vršenju zakona glede prekršitelja občinskih dobara.*

Osim bratimâ kod glavne, župne crkve, pojedini skupovi kuća, sela, imaju svoja bratstva sa gore naznačenom svrhom. Uz crkvu posjeduju bratsku kuću, podieljenu u konobu i u blagovalište, u koje se sakupljaju kad su gostbe. Bratska dobra obradjuju sami u neke dneve, po dogovoru ustanovljene. Jedno bratstvo od drugoga u istom mjestu razlikuje se bojami vieća. Medjusobni njihovi odnošaji sastoje ponajviše u tom, da u slučaju smrti jednoga bratima, uz njegove bratime moraju i ostali doći pa u crkvi paliti svieće, i to, ako je pokojniku bilo iznad 20 godina; ako li je diete, dosta je da dodju u crkvu. Za red i upravu brinu se *župani*, svake godine po dva izmjenice; za podvorbu, kućno uredjenje, sazivanje skupština itd. imadu t. z. *gaštalci*, takodjer po dva izmjenice, tako da ovogodišnji gaštalci budu do godine župani. Čin nastupa vrlo je jednostavan, ali preko načina strog. Pred braćom, kako se medjusobno nazivlju, odstupajući župan pita oproštenje, a nastupajući prima od odstupajućega razne ključe i novce, o kojih se vodi točan račun. Nu ne samo o novcih, nego i vinu potrošenu potanko se razpravlja, i težko onomu, tko je kriv. Uz ove mienjajuće se činovnike, doživotno je mjesto *pisara*. Njegova je dužnost prisustvovati svakoj skupštini i voditi protokol, i u svakoj sjednici čitati ga iznovice.

Župani bez dozvole zbora ne smiju ništa poduzeti, budne li od nužde, to pošalju gaštalce sa ustmenimi pozivi od kuće do kuće, ustanovivši sastanak zboru ponajviše u predvečernje doba.

Dnevni red se nikad unapred ne označuje. Kad se svi skupe, (a moraju svi doći, ako neće platiti globu)

u pridvorju, posjedavši po kamenju, ustaje stariji župan i otvara sjednicu, naznačiv dnevni red, ali odmah preporučujuć slogu i ljubav. Parlamentarizam bez kićenih rieči i bez suvišnih fraza, sasvim je kao kod najurednijeg parlamenta. Čujte, kako po prilici župan zbori: „Braćo moja! Prijavljeno mi je, da se ta i ta šteta dogodila na toj i toj zemlji. Voli su potrli sâd, šteta je nanesena, mora se platiti. Kažu mi, da su to voli toga i toga. Je l' istina T. i T., da su tvoji voli bili u šteti? Dotičnik se izgovara, ili izpovieda grieh, ali moli, da budu obzirni. Odredjuju se dva čovjeka, koji odmah, dok traje sjednica, polaze na lice mjesta, da prosude kvar. Dok se oni vrate, župan stavlja drugi predlog po prilici: „U prošastom sastanku naredjeno je, da se životinje ne puštaju preko tog i tog medjaša. Ja sam ih zatekao tog i tog dana, i to su gospodara. T. i T. Što da odsudimo braćo." Po nizu ovih predloga bratimi se staraju i za obćinske posle dotičnih kuća, dotičnog kraja. Izdaju naredbe glede pašnjaka, gaja, siečenja drva, kupljenja raznog voća itd.

Ako se otegne sjednica, vino se toči, a grlo se kvasi, služeći svakomu čašom gaštalci, a pisar zapisujući u protokol. Bratim bratima ne smije nigdje uvriediti, a najmanje u skupštini. Dogodi li se taj slučaj, župan izpituje stranke, pak pita braću: Smatrate li vi to uvredom, pošto ste saslušali jednu i drugu stranku? Odluči li većina glasova za uvrjedu, onda uvreditelj mora izaći iz dvorane, dok mu odmjere kazan. Pozovu ga, i župan mu spominje odluku: toliko boca vina, toliko kolača, a kadgod i toliko funata mesa. Uvreditelj, ako hoće, može zamoliti braću, da mu snize pedepsu s tih i tih razloga, i obično mu je snize, ali za malo. Dolazi li kupovati trgovac vina, župan se ne smije sam pogoditi, nego mora sazvati braću. Onda se izrekne: Pod tu cienu ne smije se prodati. Što nad tom cienom

pogodite, da je za vašu korist! Odlučeno je, da će se raditi u polju, i to krčiti ledina. Do tog doba ili sata u jutru moraju se svi naći ili poslati zamjenika, vriedna sebe. Za vrieme ručka posjedaju svi na okolo za jedan stol pod kakovim stablom. Župana nazdravi najstariji i najpametniji bratim, a on mu odgovara: „Sjetimo se, braćo, mrtvih, koji su nam svoje trude ostavili. Boga ne uvriedjujmo, nego složno i skladno radimo i blagujmo. Ako komu što bude krivo, neka se meni prituži, ja ću mu zadovoljiti. U to ime živili braćo! živio Mate (pogledajuć na najbližega susjeda, komu će izručiti bukaru)." — Tako se redaju zdravice od jednoga do drugoga. Tako se nazdravlja i na gostbah i na sastancih. — Gostbe velike bivaju 4—5 puta na godinu, osobito u jeseni iza jematve, kad se polažu računi o prihodu i razhodu vina. Tada se kolju ovni i bravi, jede se kuhano i pečeno, pa pije se što izvrstnijega sudovi u sebi drže. Od jutra do kasne noći, pred bratimi je svega, što hoće.

Na Jurjevo svake godine u zoru svi se bratimi oružani skupljaju pred bratsku kuću, sa granom u ruci. Idju ljudi potvrdjivati i bilježiti granami medjaše, zatakavši ih na toliko mjesta, koliko je bratima, a izpalivši na svakom od tih mjesta isto toliko pušaka. Obavivši ovi službeni posao, pucajući bez reda i po volji, vraćaju se kući zajedničkoj, da se okriepe mesom i vinom, a ujedno da razpravljaju pitanja, koja su stigla na župane. Ako koji bratim težko skrivi, u kradji ili laži, biva i iz bratimstva izključen za nekoliko vremena, a u slučaju, da se proti toj osudi prizove na kotarski sud, težko njemu; jer uz ovne, vino i kruh, ogloblje n je i novcem. Ne poznaju oni priziva nad svojim sudom. Oni su i prvi i treći molbeni sud.

Župnika vlastitoga, koji bi obavljao u bratstvih bogoslužne čine, nema. U takovih slučajevih umole

mjestnoga župnika, koji ima pravo i prisustvovati svakoj sjednici i pregledati sve račune. U crkvicah čita se riedko misa, jedino na dan odvjetnika i u velikoj potrebi. Inače crkva stoji zatvorena, samo u vrieme oluja, koje su česte, čuje se zvoniti na oblake sa njezina zvonika, ili izpred nje pucati na Irudovice sa prahom velikoga petka.

Uz vinograde i oranice pojedina bratstva imadu i svojih gajeva, gdje pase krupnija stoka. Imadu i posebni nadzornici tih gajeva, *gajnici*, koji bdiju, da čigova životinja ne udje u zabranjeno mjesto. Tko budne kriv prestupku, plaća za svaku glavu travarinu, koja se sahranjuje u zajedničku škrinju. Od travarine priredjuju si gajnici gostbu. Gajnika imade na godinu po osam; svakog tjedna čuvaju gajeve po dvojica Od ovih osam gajnika jedan je *knez*: on bilježi globe, upravlja gajnici i priredjuje gostbu.

* * *

Tvrdu vjeru sa narodnimi običaji, znate li, tko je ovako čvrstu uzdržao? Neuki popi glagoljaši! Zapušteni moralno i materijalno, jedino svojimi silami gledali su se uzpeti nad pukom i njemu koristiti. Puk neuk do zla boga, a praznovjeran do mile volje, štovao je i ljubio je domaće popove, koji su nad njim stajali, znajući čitati misu i pisati glagoljicu. Narod je u njih vjerovao, jer je vidjao, kako iza njihovih molitava bolestni ozdravljaju, zrak se čisti a vrazi bježe. Puk nije iskao uzroka ovim pojavom daleko od sebe. Molitva i uredno dapače sveto življenje popova bili su mu dovoljan tumač. U ovomu nalazimo razjašnjenje t z. *zapisom*, što su ih davali popovi. Puk i za dušu i za tielo obraćao se je popu, a on za uzdanje, davao mu je pisamce, koje bi se bolestniku objesilo okolo vrata. Pošto bi u više slučaja takovi ozdravljali, (?!) puk se je sve to više

obraćao za ta pisamca, nazvana *zapisi*, k svojim popovom. Čudnovato je, ali ipak istinito, da je ova čast i ljubav prema popovom uviek bila izvanredna, i to tim veća, što je i njih više bilo. A bilo ih je i suviše; jer gdje dan današnji službuje u 12 župa samo 12 popova, prošastog ih je vieka službovalo do trideset, razma onih, koji nisu mogli biti namješteni. U svakoj imućnijoj kući bio je jedan ili više popova, koji su bili *eo ipso* družtveni glavari: i tim prvi ratari i poljodjelci. Oni su davali puku izgled razumna težanja, radeći sami u polju. Tà još starci od 80 godina pripoviedaju, kako su poljički popi iza dovršene mise prihvaćali jaram volova i s njima cieli dan orali; ili kako su rezali loze, klaštrili granje, navrćali stabla, čistili vrtle itd. I danas imućnije obitelji spominju popove, kao utemeljitelje i razširitelje svojih baština.

Pak i izvanjštinom malo su se razlikovali jedni od drugih. Potvrdom nam budi zaključak crkvenoga pokrajinskoga sabora u Spljetu za biskupa Kosme 9., 10. i 11. ožujka g. 1688. u stolnoj crkvi: Cielo jedno poglavje, i to XXIV. govori o popovih poljičkih, a evo što o odjelu:

„Neka nitko ne nosi okrugle kape kao težaci, nego crne poput Talijana, ili drugače kako se pristoji kleriku. Ne crljene dolame bez rukava; ne srebrene tokove na prsih; ne gaće modroga ili inoga sukna osim crnoga ili tamnoga; ne opanke ili nestve dok se služi služba božja, nego cipele. Nije dopušteno nositi sablju ili pušku po mjestu, nego samo mali bodež u putu; još manje dopušteno je pod takim oružjem prisustvovati misi“.

Kako se popovi nisu razlikovali po odielu, tako ni drugimi osebnostmi, kako se iziskuju danas u popa. Zato isti sabor preporučuje „da popovi neka ne obavljaju službu kneza ili kančelira; pak neka ne idju s njima plieniti ili biti se.“

Da su i u znanosti bili podosta slabi, spomenuo sam već, a lasno je i razlog tomu dokučiti. Borba medj elementom latinsko talijanskim i hrvatskim, koja je počela u svjetovnih stvarih već u početku, prešla je odmah u IX. vieku, kad se je uvelo bogoslužje sloviensko, i na polje crkveno. Hrvatu popu kratila se je svaka naobrazba; spočitavalo mu se varvarstvo; prietilo mu se izključenjem iz crkve; nije ga redilo; samo u velikoj oskudici latinaša, pripuštalo ga se svetim redovom. U jednu rieč: unatoč povlasticam rimskih papa, Hrvat pop bio je za pridošlice latinaše izmet i varvar. Ni potvorâ, ni klevetâ nije manjkalo, da se zamete trag jeziku sv. Cirila i Metoda. Tko ne vjeruje mojim riečim, neka pročita zapisnik iz prve polovine X. v. iz g. 925. kad je u Spljetu saborovao sabor i zaključio smrtni udarac glagoljici. Biskupi su nastojali samo da zatru i svako sjeme ovoj povlastici, a to su i postigli, kad su sasvim zapustili učenje ovog jezika. Ipak od IX—XIX. vieka tisuća je godina prošla, a jezik je bez njegovanja a unatoč neprestanom progonjenju i mrženju živio ciel, cielovit. Istina, jezik nije živio, nego životario. Popovi, nisu bili nosioci i pravi izvršitelji liturgije, jer im je manjkalo znanja, nu nisu krivi oni, nego predstavljenici, do kojih je brinuti se za duhovnu pastvu. Popovi imali su ljubav i volju, te su sve što su mogli učiniti i učinili. Škola njihova sastojala je u čitanju misala i brevijara, u kratkom nauku bogoslovnoga morala, i u pisanju glagolice. Svi ti nauci trajali su četiri, pet godina, a kadkad i manje. Učitelji bili su im vlastiti župnici, izučeni na isti način: dakle slabi učitelji a još slabiji djaci.

I u tom pogledu govori sabor g. 1688: „Klerici neka znadu azbukar, i nek se uvježbaju po vještih svećenicih u Misalu i Brevijaru — drugačije neće biti pripušteni na redjenje.“ Zatim „neka se izabere šest vještijih svećenika iz Poljica za točno podučavanje u Mi-

salu i Brevijaru". — Neka se nitko ne čudi nad ovim nazadkom i neukosti popa glagoljaša, ta i crkveni sabor u Poreču iz g. 1733. nalaže 6 izpitatelja za glagoljaše.

Nu koliko žalimo stare glagoljaše, što su zapušteni bili od biskupâ, toliko odsudjujemo mlade latinaše, što u XIX. v. uz stolicu glagolačkoga jezika u Zadru sami ne mare za tu svetost. Da su stari Poljičani imali sreću današnjih popića, kako bi se bile okrenule stvari, i kako bi se ime glagoljašâ pronosilo i s čašću spominjalo! Ali Poljičani nemaju duha starih svojih djedova; stide se svoga jezika crkvenoga, bliža im je dolama od košulje! Poznato je *urbi et orbi*, kako su se u srednjem vieku slovienski zvuci odzvanjali po crkvah, gdje danas gola latinština vlada. Prodjimo u civilnoj Hrvatskoj kotar karlovački, gdje su nazad dva vieka glagolaši jedini obavljali službu božju, pa se spustimo u primorje hrvatsko i u Istru i upitajmo Kastvane, Veprimce, Lovrinjane, Mošćeničane i Bršečane, kako se u njih čitala misa do g. 1678? Svi će vam odgovoriti: glagolački. Podjimo u Dalmaciju te se svratimo u Zadarsku metropoliju. Eto tu u XVII. v. podredjene biskupije Rab, Krk i Cres sasvim su sa glag. bogoslužjem a tako isto i Zadar; dapače g. 1857., dakle prvo 23 godine, u Zadarskoj nadbiskupiji čitala se je glagolačka misa u 39 mjesta, gdje od jednoga popa, a gdje od dva, i u 2 manastira. A danas? . . . . . U biskupiji Krčkoj iste godine čitala se glagolačka misa u 13 mjesta i u 4 manastira. A danas? . . .

A kako je bilo u biskupiji Spljetskoj? Eno sabor g. 1688. tuži se, da od 36 vanjskih župa, samo ih je 8 latinaša, a 28 glagolaša. G. 1857. čitala se u 61 mjestu misa glagolačka. A danas? Umrli stari a mladi, veliki mudraci, okrenuli ledja svojemu blagu. U Šibeničkoj biskupiji iste godine čitala se u dvie župe i u jednom manastiru. A danas? Nestalo i toga! —

Dan današnji misa glag. u Poljicih čita se samo u dva mjesta od dva župnika, premda ima do 10 drugih popova, koji po raznih stranah vrše dužnosti u istom jeziku. Pop pjeva glagoljački, a puk odgovara hrvatski. Gdje pako pop latinski pjeva, puk ne mari, te neodgovara hrvatski; stari običaj uvrežio mu se duboko u srdce i nije sile, koja će ga izčupati. — Isto tako obredjuju se i drugi obredi crkveni hrv. jezikom, i to po starom običaju. Biti će čitateljem poznato, kako su stari popovi u obće imali neke posebne knjige sa svakovrstnimi zakletvami proti skotovom, zmijam i svim škodljivim životinjam. Dan današnji, kad je nastupila mladja generacija, izučena po svih sedam zakona u svemu a najmanje u praktičnih naucih, preobrnula je red, te se mjesto starih knjižurina prihvatila zlato-vezanih obrednika, da nastavlja — djelo svojih predšastnika. Ove su novotarije u puku pobudile izprvice veliku viku i kriku. — Tako se uobičajio u Poljicih molitvenik nekoga popa Terzića, koji se je odlikovao množinom blagoslova a još mnogobrojnijim zaklinjanjem proti svemu onomu, što može škoditi zemlji. Narod vičan tim blagoslovom i strahotnim kletvam, tuži se na mladje popove, što su zametnuli stare knjige te se prihvatili novih. Potuče li n. pr. gràd vinograde — nema dvojbe, tomu su krivi novi blagoslovi. Čuo sam i sâm, kako su vikali na nekog popa: Neće da zna za Terzića! Nema ti do naših starih popova, pred njima je bježao i gràd i oluja! — Nu i tomu će se vremenom doskočiti — dobrimi školami, a toga treba i te kako Poljičanom.

Redovita pučka škola ima u Jesenicah, Srinjinu, Tugarih i u Dônjem Dôcu, a pomoćnih u Gatih, Zvečanju, u Gornjem i Srednjem Dôcu. U redovitih školah učitelji su svjetovnjaci, izučeni po novom sustavu u svih trideset predmeta, koje će u pustom selu morati predavati djeci od 6—14 godina!

Pomoćne škole puno su bolje od redovitih, osobito gdje ne spadaju pod nadzor zemaljske vlade. Tu uče djeca četiri poglavita temelja: vjeronauk, čitanje, pisanje i računanje a o svem drugom ništa ili malo.

Iz pučke seoske škole idu Poljičani u sjemenište Spljetsko, pak u Zadarsko a odtolen u župu. Vrlo su riedki oni, koji se posvećuju višim naukom. Ta puk se čudi, kad čuje, da je tko išao u Beč učiti, pa odmah pomišlja; vidjet će kralja, govorit će s kraljem, ala će ga postati mudar itd.

Poljičani stari malo su šta pisali; nu ono što su pisali, pisali su samo jezikom hrvatskim, narječjem čakavskim a pismom t. j. glagolicom, što je u ostalom — budi mimogred rečeno — bosanska ćirilica. Ovo pismo, koje ni danas nije riedko, a nazad dvadeset godina, bilo je obće, uviek je vladalo u javnom životu, koli u domaćih izpravah i pismih toli i u dopisivanju sa prevedrom kraljicom mora. Pismo zove se glagolica, od knjiga glagolskih, a inače nije nego grčko-slovienska ćirilica, kojom su pisali katolici u Bosni i Hercegovini sve do naših vremena a i nekolike knjige štampane su tim pismom. Iz Bosne prošla je glagolica ili bolje ćirilica u Dubrovnik. Slavna republika Dubrovačka služila se tim pismom, kad je dopisivala s kraljevi, despotami, vojvodami i knezovi srbskimi, bosanskimi, dalmatinskimi i primorskimi. Moguće da se je iz Bosne ćirilica preselila u Poljica još u doba, kad se djedovi doseliše u novu postojbinu.

Ovom su azbukom Poljičani pisali matice rodjenih, krizmenih, vjenčanih, knjige mrtvačke, godove, pripoviedanja, ljetopise, živote svetaca, zakone, pogodbe, oglase, svjedočbe itd. pak i danas povlače se po kućah pisma o kupovnih zemljjah. Ta pismena počela su bivati hiroglifi, jer ih mladež ne zna čitati. S toga i je počesto čuti, kako se prosti Poljičanin čudi, što ne umije

mladež toga pisma. „Pak šta ti učiš, pita djaka, kad ne znaš ni pisma, koja su tvoji stari kod kuće naučili?“ Izim ovih običajnih pisama o kupovini i prodaji zemalja medju spomenici, što se nalaze po arkivih t. j. po kućah Poljičkih, treba zabilježiti *štatut poljički*, jedini ostanak slobodne dobe i to ćak iz XVI. vieka.

Statut poljički sadržaje sbirku zakona, skrojenih u razno doba, kako se imaju vladati Poljičani. Kako se je koji zakon skrojio, tako se je uvrstao k prijašnjim.

Ovi zakoni većinom nisu nego narodni običaji, koji su prolazili od otca na sina. Iz ovog spomenika razabiru se razni odnošaji familijarnoga, moralnoga i socijalnoga života: tu nam se predočuje slika narodnoga života sa svimi kriepostmi i sa svimi manami. — Uz to, štatut je neizcrpivo vrelo zdrava i jezgrovita jezika, znatna u historiji naše književnosti, kao riedak primjer prave proze, što je imamo iz XVI. vieka. Svidja se čovjeku prostota i jezgrovistost narodnih izraza, toli karakterističnih u običajnom pravu i primitivnom životu seoskom. O čemu da i govori prosti puk, nego o radnji oko kuće, oko polja, oko vinograda, oko mlinara, oko marve i raznih seoskih zanata? Divimo se zdravu razboru, koji svemu zna opredieliti svoju mjeru osnovanu na narodnom običaju. — Štatut pisan je novijom čakavštinom, t. j. jezikom, koji se mnogo približuje današnjoj štokavštini. Rekao bi, da je ovaj spomenik most ili prielaz iz čakavštine u štokavštinu. I danas se negovori drugačije u Poljicih. Štokavsko je narječje sa kojim trunkom čakavštine svugdje zavladalo, osim kod Primoraca, kod kojih se radi doticaja sa Boduli, čakavci najjasnije vide kao ostanci one stare korenite čakavštine sa pravim čakavskim akcentom. Primorski Poljičanin veli n. pr. u gen. sing. *vodé*, *bradé*, *Frané*, *kumé*, t. j. sva imena ženskog roda (*a* — dekl.) od dva sloga imadu takav naglas, koji priteže i adjektiva, što su uz sub-

stantiva: u našega *Frané*, *bilé bradé;* jesi bila u *našé Maré.* Da će i ovih ostanaka nestati, jamče nam s jedne škola, a s druge živi primjer metarmorfoze kod gornjih Poljičana.

I štatut pisan je bosanskom ćirilicom, koju Poljičani zovu *hrvatskim pismom.* Naslovna i početna pismena veća su od ostalih, dapače često su i dvostruko velika. Glede brojeva valja zapamtiti, da su Poljičani pisali brojeve kadgod brojevnimi imeni, a kadgod arapskimi znaci, ali ponajviše pismeni, kojim je dodano okončanje njihova imena. I vriednost nekih pismena različita su od grčko-slovenskoga. Štatut pisan je vas ikavskim izgovorom.

Osim spomenutog štatuta i onih nekoliko listina, Poljičanin nema drugih knjiga. Uza sve to puk ljubi knjigu, najpače kad mu tko pjeva ili pripovjeda štogodj iz knjige. Rado sluša popa kad mu čita novine i razne dogodjaje a najvoli pitati: Biju li se kralji? Jesu li potukli Turčina, nekrsta? Da što, ako je u popa poginulo 1000 Turaka kod četvrtoga glasonoše uzpeo se broj do 5000—6000!!

Ako se iz novina najviše propitkuju za Turke, to je očevidno, da ih neće zaboraviti ni u narodnih pjesmah. Tomu Poljičanin ima liepe prilike u pučkoj hrvatskoj pjesmarici Fra. Andrije Kačića. Nema vam kuće, koja ne bi u svojoj knjižnici imala *pjesmaricu.* Nema sastanka, gdje pjevač ili uz gusle, ili bez gusala ne bi zapjevao koji iz nje; neima starca ni bake, ni čovjeka, ni žene, a ni mladjeg naraštaja, koji barem jednu pjesmu ne bi znao na izust! Pa ipak, premda ih taj sviet zna, i premda ih je čuo sto i sto puta, ipak uviek se povraća k njima: i jedino poznate želi, da mu se opetuju, a to s toga, što proti Turkom pjevaju. Zanimivo je gledati naš sviet oko komina preko dugih zimskih večeri ili ljeti pod stablom, gdje sluša onu vje-

kovitu monotoriju, i to s tolikom pozornošću, da mu ni jedna riečca ne utekne. Za odmora čude se junakom i hvale im junačtva: Evala mu, to je junak! Vesela mu majka! Ala ih je sila bila! itd. Ideal pako junačtva usredotočuje se u Juri Kastriotiću, koja je najmilija i najobljubljenija osoba u svoj pjesmarici Kačićevoj a i u drugih n. pr. onoj što ju izdala Matica dalmatinska. Dogodi li se kadkad, da pjevač osobito djak, misleći da će ugoditi slušaocem, zapjeva iz ove zadnje koju o Kraljeviću Marku, nastaje neko tajno mrmljanje medj mužkim i ženskim svietom, osobito medj ovimi posliednjimi, koje se i izrazuju: Ah što je Kraljević Marko, velika varalica, lija! Nema junaka do Kastriotića! Pjevaj ti o njemu, ili o obsadi Beča ili o sv. Jurju. Kako je ubio zmaja! — Imadu Poljičani i svojih domaćih pjesama, nu to su većinom prigodne pjesme satirskog sadržaja. Nema iole važnije zgode u selu, o kojoj ne bi mladjarija od 14—18 godina izmislila koju pjesmicu. U tomu su najorginalniji čobani. Tu jedan primetne jednu rieč, drugi drugu a treći izriče već gotovu rimovanu pjesmu, koja u čas postane obćom baštinom cielog sela.

Upoznavši čitatelje u glavnih crtah sa sadašnjimi i njegdašnjimi Poljici te Poljičani; iztaknuvši po mogućnosti sve njihove osobitosti, koli u životu javnomu toli u privatnomu; prošetavši se s njima i po polju i po vinogradu, i po kršu i po dolu, i po rieci i po moru; pošavši i u crkvu i u školu, i k latinašem i glagoljašem, pak i k prostomu puku na sastanku izveo sam, što sam bio naumio.

Znam da bi se htjelo, da bi pripoviedao koju iz povjesti Poljičke. Žalibože povjest Poljica obradjena je kao da je i nije. Što se ponajviše iz Poljica znade, to je nešto o formi ustava, o raznih častnicih i njihovih dužnostih itd.

Poljičani vladali su se po poljičku; po poljičkom zakonu, ako i ne imenom sasvim neodvisno, ipak stvarno sasvim neodvisno. Odvisnost njihova sastojala je jedino u tom, što su morali prijaviti novoizabranoga velikoga kneza vrhovnomu gospodstvu Mljetaka. Ovo vrhovno i zaštitno gospodstvo zvalo se *„gospodstvo“* ili *„prisvjetlo gospodstvo mljetačko“*, a sam duždo *„gospodar“*, koje se ime upotrebljavalo i za zemljodržca. U kneževini bijaše na čelu uprave *poljički stol* ili *banka*. Tu se prva osoba zvala *veliki knez*, koji je mogao zasebice tri godine biti izabran; morao je triput obaći u godini župu i suditi sa stolom. Plaće dobivao je 30 ovana. Do njega bila su tri zaprisežena sudije od trih plemena od Tješimira, Limcia i Kremeničana. Vlast im je trajala kao i knezu. Uz nje sliedio je *kančelir*, koji je po štatutu morao biti rodjen Poljičanin; dobivao je svake godine 20 ovana, ili za svakoga ovna 38 *bolanača*, (nekoliko gazeta); osim harača bio je slobodan od svih danaka. Za pismo, koje bi izdavao iz kančelarije, imao je pravo tražiti 5 bolanača. Isti kančelir bio je u vrieme ratno i veliki vojvoda, i kao takov morao je nositi pred narodom poljički barjak, na komu se je vidio sv. Juraj, odvjetnik kneževine. Uz ove bio je najniži častnik *pristav obćeni*, t. j. oni, po *„kih se čine pozovi po zakonu, i pravde pitaju i porota i takraine i svidočanstva i dugovanja medju ljudmi“*. — *„Osude, ča osudi knez i suci, knezu polovica, općini polovica a općenomu pristavu deseto izmedju njih“*.

Ovo je izvršujuća vlast nad cielimi Poljici, nad cielih 12 sela; nu i pojedina sela imala su svoje glavare, naime *male knezove*. Oni su bili prvi sudci, svaki u svom selu. Od katunskoga suda kao i od porote apeliralo se na dvorski sud, *„poljički stol“* od ovoga na kneza, a od ovoga na posljedku, i to u riedkih slučajevih, na kneza Spljetskoga.

Pita se sada, tko je mogao postati velikim knezom? Uz primitivne Hrvate, koji su se doselili tamo u VII. vieku, sadjoše radi nemira u Ugarskoj i radi provale Tatara, mnogi magjarski plemići, koji se tako znadoše okoristiti s nevinim pukom, da si malo po malo prisvojiše vrhovnu vlast. Iza njih doseli se i mnogo starenika bosanskih *didića*, koji s prvimi obnašahu velike časti, zapustivši niži puk u podložničkom stanju. Iz ovih dviju nadošlih klasa izabirahu se i poljički stol i mali knezovi. Ovako predaja pučka, jer historije o tom šute.

Pošto su sve gori spomenute časti bile izborne, to je bio urečen jedan dan u godini, kad su se izbori obavljali. Bijaše to na dan sv. Jurja, zaštitnika Poljičke kneževine. Slika njegova sjala se na svilenoj zastavi, koja se je vijala svakog velikoga goda. Na ovom mjestu spomenuti ću, da još obstoje tri barjaka ili zastave u Poljicih. Od jednog starog barjaka uzdržaše se samo krpine od fine crljene svile. Po svoj prilici ovaj je predvodio Poljičane u mnogo i mnogo ratova s Turčinom, jer se još na njemu vide znakovi krvi. Drugi je barjak vas od biela platna; na jednoj strani u sredi nosi sv. Jurja, a na drugoj grb krâljâ hrvatsko-ugarskih. Treći je barjak četverouglast a od svile. U sredini ima mljetačkoga lava s jedne strane, a s druge sv. Jurja sa nadpisi *„conte Matteo Kružičević colonello“* i *„conte Nicolò Barbarić tenente colonello“*. Slika sv. Jurja bila je urezana i na velikom pečatu kneževine, za koga se sad ne zna gdje je. Istom svetcu gradile su se crkve i crkvice, osobito po vrhovih gora i planina.

Izbor malih knezova bivao je u pojedinih selih pred župnom kućom ili na drugom mjestu, a birao ih sav puk dotičnog sela. Tko bi više glasova dobio, taj je odmah bio proglašen knezom i vrhovnim sudcem dotičnoga sela. Iza obavljena izbora mali knezovi obično sa slugami i kmetovi i sa svojtom, uputili bi se u glavno

mjesto, u priestolnicu Poljica, gdje se uviek obavljao izbor, naime u *Gata.* Biranje sliedilo je na *zborišću* pod *Gradcem* na obćenom putu, a na ledini, gdje i danas za vječnu uspomenu stoji kamen sa naslonom, na njemu je sjedio veliki knez, odjeven u sjajnoj svojoj opravi od čoje, sa srebrnimi puceti, navezenimi benevreci, sabljom i velikom kapom na glavi. Do njega se izredao u okolišu cieli stol Poljički, a do njih mali knezovi, koji su došli da izabiru nove ili potvrdjuju stare častnike. Tko sjedi na zemlji, a tko stoji na nogu; netko si primakao kamen a netko se izvalio. U sredini stoji škrinja sa pečatom sv. Jurja, pisma, povelje, dukati, štatut, kneževski bojni i mironosni barjak. Tamo na okolo sgrnuo se cieli narod, da pozdravi novoga kneza. Ustaje se stari veliki knez, i zahvaljujući se na podieljenoj mu časti, predaje ključe od škrinje kančeliru, da izvidi je li sve na mjestu i u redu. Ovaj ih prima i pregleda škrinju pred cielim sborom i narodom. Našavši sve u redu, uzimlje rieč generalni vikar Poljički, te pretresa po redu javna djela velikoga kneza i ostalih činovnika; zahvaljuje knezu i svöj mu družini na mudrom vladanju i na vjernosti zakonu i domovini. Uz to velik knez u ime svoje i cieloga stola pita proštenje pred cielim narodom, ako je koga u čemu uvriedio, da mu oprosti, ako je pako njemu u čemu tko skrivio, on mu drage volje oprašta. Iza sveobćega glasa *„Bog ti prostio“* prelazi se na glasovanje i na izbor častnika. Izborniku i njegovim doglavnikom predaju se znakovi uprave u ruke; a narod skupa s njima pjevajući i puškarajući polazi na vrh *Gradca* u kapelu sv. Jurja, gdje prisustvuju zahvalnoj službi božjoj. Ova crkvica, koja spada na svu kneževinu, premda je u medjašu *Gata*, nema ništa osobita u sebi, osim dviju kamenitih klupa za kneza i častnike. Dan izbora bio je dan velike slave, veselja i gostbe; a navlastito u onomu selu,

gdje bi došla škrinja. Sutra dan iza izbora dva plemića zajedrila bi put Mljetaka, da se jave duždu, i da se potvrde poljičke povlastice. Iza nastupljene časti, *stol* bi odmah počeo vršiti svoje dužnosti, i to dosta velikom strogošću. Zločince pedepsavali bi usjekom glave, koja bi se izvjesila na veliko drvo na *Zborišću* za više dana, a to zato, da svakoga uplaše ovi strogi primjeri. Za druge manje povrjede, prekršitelj mogao se izkupiti ili gosteći častnike u svojoj kući, dok nebi izplatio naloženu globu; ili čameći u tamnici, koja se i danas vidi nedaleko od spomenutoga *Zborišća.* Na zboru su se i zakoni krojili, zaključci stvarali, parnice riešavale i to formulom: *„Poljica uzakoniše, ustatutiše ovako"*.

Pod ovom formom vladavine, pod ovakimi ljudmi, Poljičani su sve do g. 1807 sačinjavali posebnu kneževinu. Nu prevrat francuzki zavrnuo je vratom i Poljičanu i ukinuo mu slobodu, a nametnuo mu nesnosan jaram. *Marmont,* general francuzki i zapovjednik dalmatinski, utaborio se u Gatih, da skrši odporne knezove silom olova; da im otme zemlje i kućišta i da ih baci na prosjački štap. Pripoviedaju starci od 80 godina, da je Marmont ležao na velikom oltaru u crkvi sv. Ciprijana, a da su njegovi vojnici ložili vatru na sried crkve. Porobiše crkve, raznješe ruho i suho zlato; iz same te crkve odnieše 900 oka žutoga voska i množtvo meda. Razgrabiše iz kuća 20 vreća punih narodne odjeće od čoje, kabanica, ćuraka, ječerma, kumparana sa tokami, puceti, pločami i zaponjci. Pripovieda narod, kako je Francuz i prah pušćani ćteo i olovo i vreću punu spona, sapinjača i putaca sva[illegible] vrstnih. I tako je narodno oružje pokupio, goveda i mazge odveo, pšenicu i žito razsuo, vino i ulje prolio. I više drugih stvarih narod pripovieda, ali nije fajde spominjati. Ukradeno više se nepovraća! Bolje je za sadašnjost brinuti se, ter se čuvati od tudjina i namet-

nika. Da, koji su na to pozvani, neka čuvaju u ovog naroda ona liepa svojstva, koja sam spomenuo, osobito vjeru i narodnu liturgiju, pak čiste narodne običaje bez pritrunka izvanjskoga.

Neka čupaju predsude, neka šire prosvjetu i nauku, koja će jedina spasiti nam domovinu. I tada će se povratiti ona blažena vremena slobode, za kojom Poljičani neprestano vape!

MATIJA MESIĆ.

Napisao Ivan Broz.

Prijatelji mladi, maleni smo, slabi smo, zaostali smo daleko za drugimi naprednimi narodi, pak to nam i spočitavaju naši neprijatelji. Takovi prigovori ne smiju nas ubiti — niesmo mi krivi, krivnja leži na onih, koji nam se rugaju. Neka nas ne smućuju takovi prigovori, dapače neka nas obodre na rad; neka na takove prigovore uzavrije krv u svih naših žilah: svetim oduševljenjem prionimo uz knjigu, to naše zadnje oružje, pa se knjigom ponesimo, kako se naši slavni predji ponesoše oružjem. Pokažimo tudjini, da i knjigom umijemo biti junaci, kako smo nekada bili na oružju, a to možemo — samo treba volje i poštenja. Poštenje nalaže nam naše dužnosti sveto ispunjavati, u ničem, ni u najmanjoj sitnici ma ni za korak od nje odstupiti! Bude li volje i poštenja u nas i knjiga će nam cvasti. Radimo neumorno i zajednički — vi sa mnom a ja s vami. Vašim radom potičite i vi mene na rad; u radu neka vas ljubav vodi. — Budemo li tako uzradili i uznastojali, vjerujte, mladi prijatelji, da nam posao neće ostati bez ploda. — Timi i sličnimi riečmi znao je pokojni prof. Matija Mesić svoja predavanja zasladjivati i na rad poticati svoje sluša-

telje, koje nije nikad drugčiji nazivao do: *moji mladi prijatelji*, te im u istinu i bio pravim prijateljem, odan svom dušom mladeži.

Mladež je to uvidjala, te ga u veliko cienila!

* * *

Ljuto li se je kosnula srca hrvatske mladeži viest, da je na 8. prosinca g. 1878. ovaj sviet ostavio onaj muž, koga je ona cienila kao svoga učitelja, ljubila kao svog prijatelja i otčinskog savjetnika, i ponosna bila na svog prvog rektora.

Smrću tog muža težko bje raztuženo i literarno družtvo sveučilištnih gradjana — *Hrvatski Dom.* Uvjeren u svojoj duši, da je mladenačko pregnuće pokušati se na književnom polju najbolja priprava za budući râd, râd života, vatreno je prigrlio namisao tada još akademičkih gradjana, da se stvori družtvo, komu ima biti ciljem: podupirati nastojanje svojih članova oko duševne naobrazbe i unaprediti jim družtveni život, a svaki politički smjer ima biti izključen. Da je ta liepa namisao oživotvorena, prvu zaslugu stekao je pokojni prof. M. Mesić. Da družtvena pravila budu već jednom potvrdjena, da tako družtvo može u život stupiti, najviše je on nastojao oko vlade, koja je dugo zatezala, bojeći se tim medju i onako nesložnu mladež baciti zublju još veće razjarenosti.

Hrvatska vlada potvrdi pravila u proljeću 1875. *Hrvatski dom* stupi u život — prvim pokroviteljem bijaše mu pokojnik!

* * *

Matija Mesić rodio se je u Brodu na Savi 9. veljače g. 1826. Otac mu bijaše po zanatu opančar. Svojim poštenim zanatom nastojao je po mogućnosti što bolje uzgojiti svoju mnogobrojnu obitelj. Naš Matija

svršio je prve škole u Brodu, a gimnazijalne nauke koje u Požegi, koje u Zagrebu, gdje stupi i u sjemenište. Bivši vazda odličan djak te svršiv i filozofiju s odličnim uspjehom, bude poslan u Beč u tamošnji zavod Pazmaneum, da theologičke nauke sluša na bečkom sveučilištu. U Pazmaneumu (tako se zove taj zavod po svom utemeljitelju, ugarskom primasu Pazmanyu) sastaju se vrstni mladići svih ugarskih biskupija, a po ustanovi utemeljiteljevoj ima pravo tamo slati svoje teologe i Hrvatska, dapače jednoč bijaše isti zavod u hrvatskih ruku. Ovdje se je našao Matija brzo u opreci sa korenitimi Magjari, koji su vazda u prepirci sa Hrvati i Slovaci. Ovakove prepirke nijesu bez koristi. Istom uslied takovih prepiraka videći se čovjek okružen samimi tudjimi elementi, elementi posve protivnimi našem duhu i shvaćanju, nauči svoje valjano cieniti i ljubiti. U toj borbi, koja bijaše osobito tada žestoka — 1844—1848. nije Matija stajao osamljen; o boku mu bijahu izim Brodjanina Andrije Brlića još i Slovaci, koji se vazda u tom zavodu liepo paze sa braćom Hrvati. Uz nje živo prionu i snjimi u zajednici natječući se, dade se na izučanje slovienskih jezika, nu nije zanemario ni svojih bogoslovnih nauka, što se vidi odatle, da je još kao *theologus IV. anni* položio prvi rigoroz iz biblijskih studija i semitskih jezika *cum applausu,* a to je velika riedkost. Koliko je nadaren bio za izučanje jezikâ, svjedoči ne samo njegov rigoroz već i to, što si je stupiv iz klerikata posve usvojio češki, poljski i ruski jezik, te se je mogao služiti djeli pisanimi timi jezici posve dobro.

Godine 1849, bude zaredjen, i *„na svoju nevolju“* kako običavaše često reći, kada bi se sjećao svojih mladih ljeta, „budem poslan na kapelaniju u Božjakovinu. Ali ako sam i išao nerado i žalostnim srcem, to mi je ipak prava naslada sjećati se na one dane, koje

sam proveo u družtvu sa vriednim župnikom Havličkom. Pošten, vriedan, rodoljub, kakovih je žalibože, e, pa šta ćemo, malo". Još za djakovanja pomišljao je on na školu. Školstvu se posvetiti bijaše mu vruća želja. Šta je želio, to je i doželio. God. 1851. posta suplentom na zagrebačkom gimnaziju iz historije, a naskoro po tom ode u Beč na filosofički fakultet, da sluša predavanja iz historije i zemljopisa. U želji upoznavati se točnije sa historijom slovienskih naroda, zamieni bečki fakultet još iste godine pražkim. Ondje dovrši svoje nauke i položi izpit s odličnim uspjehom. — Kao djak drugovao je reć bi najpouzdanije sa poznatimi učenjaci, kao sa profesorom austrijske i češke povjesti Tomekom, pak sa poznatim slavistom Pavlom J. Safařikom, s kojim je bio u neprestanom učenom dopisivanju. Ob ovom mužu vazda je s ponosom govorio.

Od g. 1853. pa do 1856. bijaše profesorom na zagrebačkom gimnaziju, a iste godine posta profesorom austrijske povjesti na pravoslovnoj akademiji. Još za učiteljevanja na gimnaziji sastavio je zemljopisnu početnicu i obću historiju za niže gimnazije. Ova historija odlikuje se tim, što je nastojao uvesti u nju što više iz povjesti slovienske, ponajpače iz hrvatske, u koliko mu tada bijaše moguće. Dani njegova učiteljevanja na gimnaziju i danas su u živoj uspomeni njegovih učenika. Za Bacha, kada je njemština zavladala našom zemljom, umio je on sa svojimi sudruzi Mažuranićem i Babukićem buditi sviest narodnu u svojih učenika, začinjajući predavanja sladkimi zvuci materinjeg jezika.

Na pravoslovnoj akademiji predavaše izim austrijske povjesti i kanoničko pravo. Godine 1871. posta i ravnateljem toga zavoda, koju čast obnašaše sve dok se nije akademija pretvorila u sveučilište, (g. 1874.) komu bijaše on prvim rektorom.

* * *

Matija Mesić bijaše vanredno uredan. Sjesti k pisaćemu stolu bila mu najveća duševna naslada. Tuj si ga našao vazda dobre volje i svemu pripravna. Namršteno čelo bilo je sjegurnim znakom, da ga ini poslovi prieče raditi na svom polju — svoj narod prikazati u razvitku, veličini, padu, kako se prenuo iz svog driemeža, pokrenuo napried, prikazati ga u heroičkoj borbi sa dušmani, koji zaprietiše i istom njegovu imenu. Vidjeti ga, kako mu se za predavanja oči kriese, lice žari, glas i onako jak baš gromori — u duši morao si se potresti i srce ti uzplamtiti.

Za historiju hrvatskog naroda sabirao je poput mrava podatke. Kako je bio skrupulozne sviesti, to mu ni najmanja sitnica nemogaše umaći, i ona mu bijaše vele važna. Pomisliš li na njegovo veoma slabo zdravlje, mora se priznati, da je bio heroičke uztrajnosti. Pred očima vazda mu lebdila slava hrvatskoga naroda. Pripomoći hrvatskom narodu do kulturne veličine — za tu ideju nije štedio ni svog zdravlja, toj ideji žrtvovao je i sâm život.

Kao učitelj bio je posve odan svom zvanju. Svoj predmet ljubio je nada sve, a ne manjom ljubavju grlio je i svoje slušatelje. Kada je s njimi radio u zajednici, plivao je u radosti, tad bijaše u svom elementu. Radini mladić, radeći uzporedo s njim, morao ga je obljubiti svom svojom mladenačkom dušom, kada je vidio, da mu učitelj njegov rȃd priznaje, da je ohol na njega, da nastoji svoju privrženost pokazati mu svakom zgodom. U koliko ga je revnik ljubio, u toliko ga se je nemarnik žacao. Nezadovoljstvo čitao si na njegovu čelu. Sladke, ljubezne rieči nije imao za nemarnog. Čim te je nagovorio: *gospodine*, znao si koliko je odzvonilo, koliko vriediš u njegovim očima.

Za predavanja nije imao on pred sobom djake, već prijatelje. Njima je on znao često puta izjadati sve svoje

jade, a većih jada nije imao do oskudnosti u podatcih za hrvatsku historiju Koliko i koliko puta znao je reći: „Prijatelji, dà, mi smo si prijatelji, eto prijatelji, treba predavati, a ne znaš gdje da počmeš i kako da svršiš; moraš kupiti po mjesec dana, da nješto sakupiš za jedan sat predavanja. Ta razsuto je to po svih stranah; trebao bi sto ruku, da sve sabereš. Nu malo po malo, biti će već bolje. Napokon, kad bi mi stariji sve sabrali i u red sveli, što bi za vas ostalo?"

Svoju ljubav napram mladeži nije samo pokazivao u školi već i vani. K njemu si vazda dobro došao. Nikad mu nisi bio neprilićan. Po sat, po dva provodio si s njim u ugodnu i koristnu razgovoru, šetajuć se njegovom sobom. Više put te i sam potražio. Sreo li te sama ili sa dvojicom, trojicom njegovih prijatelja, bio si sjeguran, da će se pridružiti riečmi: prijatelji, kako ste? i po tom zapresti dalnji govor. — Kadgod si se s njim razstao, razstao si se s punim srcem.

Sladka uspomena na učitelja Matiju Mesića i zahvalnost duboko je uvrežena u srcu njegovih učenika, te ju nikoje ni zgode ni nezgode neće izčupati.

Onim, koji nisu bili tako sretni imati pokojnika svojim učiteljem, te se nisu mogli sami uvjeriti o njegovoj velikoj ljubavi napram mladeži, držim, da sam dužan navesti pokojnikove rieči, koje je upravio u inauguralnom svojem govoru na mladež: „*Da se sveučilište naše održi, da uspije i velikim svojim zadaćam zadovolji, za to se zahtieva osim oduševljenja i rada profesora jednako oduševljenje i jednak rad na strani slušatelja sveučilištnih.*

Mladež je hrvatska, što kao čovjek u dušu ju poznavajući ovom svetčanom sgodom s razlogom a pod jedno i s ponosom izreći mogu, u velikoj mjeri sposobna za naobrazbu i prosvjetnu radnju Duha bistra, volje budne, ćudi blage, pristupna je ona svakoj naprednoj

misli, te se umije ugrijati za sve, što je liepa, plemenita i uzvišena. Dom i narod svoj ljubi s uzhićenjem i zapalom; ponosita je na liepo ime svoje, te gorljivo žudi, da bude medju narodi štovano i čašćeno.

Timi liepimi darovi naravi, timi krepostmi budući Vi, slušatelji sveučilištni nakićeni, jedno je samo, što se još od Vas zahtieva, što se od Vas očekuje: da prionete svim zapalom i svom svojom snagom na rad znanstveni, koji vodi k obćoj naobrazbi i raznim zvanjem života.

Vi ljubite domovinu svoju i s ponosom ju majkom svojom nazivate; Vi ljubite narod svoj, te mu želite odlično u obitelji ljudskoj mjesto; Vi ljubite slobodu, te hoćete, da pronikne sve odnošaje života, Vi slavite prosvjetu i savršenu joj u svietu pobjedu želite. Nu znajte, a Vi to i znadete, da će sve te liepe pomisli, sve te uzvišene ideje i medju ljubljenim Vašim narodom samo onda do pobjede doći, ako Vi tomu pripomognete svojim svjestnim, oduševljenim i nepopustnim radom i svojom vrlinom i svojom čestitošću, kako ljubite narod svoj i njegov napredak; kako ste radi, da naša Alma Mater bude sjajna i slavna, Vi ćete i učiniti, što se od Vas očekuje.

Sretna li pako naroda našega, ako se na našem sveučilištu nadju svi ti uvjeti, o kojih ponajprije visi obstanak njegov i njegovo razcvjetanje."

Na ove rieči razplamćena mladež oduševljeno pozdravljaše svog prvog rektora, te njegove rieči čuva kao najsvetiji amanet — one su joj i u pameti i u srcu. Ove ozbiljne, ponosne i pobudne rieči sjećale buduće sveučilištne gradjane na pokojnog profesora Matiju Mesića, i uzplamćivale jih na rad u slavu *Almae Matris* i privele ljubljeni naš narod do savršene pobjede u prosvjeti!

Istini za ljubav mora se reći, da mladež nije vazda priznavala njegovu ljubav, da ju je od sebe odbijala,

da se je često put u svom ponašanju pokazala nedostojnom njegova prijateljstva. Mladež, koju je on nosio na srcu, koju je milovao i njegovao na svojih grudih, ta ista mladež nije se žacala ucviliti ga, raztužiti. Ta ista mladež znala ga je ugrizti ljuto, baš za srce. Ljuto li je to peklo Matiju! Sav je bio pozelenio s jada ali — nikad nisi čuo od njega žalne rieči na mladež. Duboko bi uzdahnuo pa rekao: „mlada krv, uzavrela je; Bože moj, nije čudo. Ta i mi smo bili mladi. Popustiti će već vatra, već će oni doći k sebi." — I doista, mladež, kad je došla k sebi, opet je prionula uz svog profesora, opet mu je bila posve odana.

Učiteljski sbor, njegovi sudruzi štovali su, cienili i ljubili su Matiju ne manje. Koliko je on od svojih sudrugova bio poštovan, pokazuje se u tom, što su ga u svojoj sjednici *jednoglasno* izabrali za svog prvog rektora.

Kraj sve marljivosti nije bilo Mesiću dosudjeno, da vidi svoju poglavitu želju oživotvorenu — hrvatsku povjest u harmoničnoj cjelini. Uslied pomanjkanja i nedostatnosti izvora, a i ovo malo, što jih je težko pristupnih, nije mogao uza sve naprezanje u svom poslu dalje dospjeti od osmog decenija šestnajstog vieka. Sve partije nastojao je po mogućnosti točno izraditi i u jednoj ih cjelini prikazati. Neobradjena mu osta doba Hunjadova i njegova sina Matije Korvina. Kako je bio istinit nije se sustezao i mnogu gorku istinu izreći.

Izim spomenutih djela preveo je još *Fesslerovu crkvenu povjest*, u koju je upleo što više iz crkvene povjesti Slovjena. U V. knjizi arkiva štampan je: *„Poljički statut"*; za proslavu tristoljetnice Nikole Zrinjskoga sigetskog junaka napisa: *„Zrinjska zviezda"*; u „književniku" I. izadje: *„Hrvati na izmaku XV. i na početku XVI. vieka;* u akademičkom „Radu" tiskane su razprave: *„Banovanje Petra Berislavića za kralja*

Ljudevita II. (Rad II.), *Pjesme Berislavića* (VIII), *Krsto Frankopan u tudjini* (XIII), *Hrvati nakon Berislavića do muhačke bitke* (XVIII, XXII), *Krčelićeve annue* (XXXII), *o Svinimiru* (XXXIX).

*
* *

U Matiji Mesiću štuje hrvatska mladež svog nezaboravnog učitelja i nezaboravnog prijatelja. „*Hrvatski dom*“ sjećat će se najdubljom zahvalnosti dičnog pokojnika, koji mu bijaše i otac i majka: on ga je pridigao, on mu je ravnao prve korake svojimi blagimi i ljubeznimi opomenami, svojimi obćinskimi savjeti!

Poziv na predplatu!

„Radovan“, poznati pjesnik hrvatski, opjevao je posljednje ratne zgode u Bosni i susjednih zemljah kao zadnji spjev omiljelih „Osvetnika“. On se nada, da je opjevao zadnji čin one krvave drame, kojoj je bilo 400 godišnje geslo: „za krst častni i slobodu zlatnu“.

Pjesnik pokloni svoj spjev „Hrvatskomu domu“ a on evo hiti, da opet toli laskav poklon svoga počastnoga člana pokloni svomu narodu. Pjesmi je naslov: **„Osvetnici dio V., Ustanak u Bosni i Hercegovini od god. 1876.—8. i Bojevi Srbski i Crnogorski.“** Pjesma od Radovana.

Djelu će biti do 10 štampanih araka, a stoji za predplatnike 50 nvč. — Predbrojnikom poslati će se poštarskim pouzećem.

Predplata prima se samo još do 15. veljače 1881., jer je djelo već pod štampom, pa će do koj dan ugledati sviet. Nadamo se, da će se hrvatski narod mnogobrojno odazvati predplatom na „Osvetnike“, kao što se je odazvao i na ovaj almanak.

U Zagrebu, 20. siečnja 1881.

Uprava akad. lit. zab. družtva „Hrv. dom“

Predsjednik: **Pavao Huber.**

Tajnik: **Jurica Paulić.**

Zahvala.

Uprava „Hrvatskoga doma“ zahvaljuje se ovime p. n. gospodi sakupljačem predplatnika i predbrojnika. Samo njihovom požrtvovnom i rodoljubivom nastojanju imade se pripisati, što se je na ovaj almanak sakupilo 1200 predbrojnika i predplatnika. Naročito nam je ovdje iztaknuti neke osobito revne sakupljače predplatnika, a to su:

g. Becić Dragutin, stud. jur. — Oriovac,
„ Rotter Antun, kot. pristav — Valpovo,
„ Muha Antun, učitelj — Ruma,
„ Pavlić Vilim, kr. prislužnik — Varaždin,
„ Jurinić Stjepan, gimn. prof. — Požega,
„ Zulechner Josip, stud. jur. — Zagreb,
„ Bartuš Fr., učit. pripr. — Zagreb,
„ Kindlein Josip, učitelj — Feričanci,
„ Nekić Mate, prof. učiteljišta — Zadar,
„ Vidmar Stjepan, bogoslov — Zagreb,
„ Mašek Bosnadolski Hinko, rač. vježb. — Sarajevo,
„ Neumann Dragutin, pravnik — Beč.
„ Vušković Niko, prof. gimn. — Spljet,
„ Karadžole Vinko, klerik — Spljet,
„ Bujher Gjuro, gimn. prof. — Osiek,
„ Dundjerović Stjepan, bogoslov — Djakovo,
„ Despot Ivan, prof. — Sinj,
„ Stojanović Pavao, stud. jur. — Zagreb,
„ Duić Petar, por. nadzornik — Dolnja Tuzla,
„ Valenteković Stjepan, bilježnik — Jaska.

Osobito je pako upravi milo, što može medju prijatelje „Hrvatskomu domu“ ubrojiti i nekoliko vrlih Hrvatica, koje skupljahu predplatnike, — a te su:

gjca. Fiker Marija, učiteljica — Osiek,
„ Höpler Jelka, uč. pripr. — Zagreb,
„ Pogačić Milka, uč. pripr. — Zegreb,
„ Benaković Agneza — Valpovo,
„ Marsić Dragoila, učiteljka — Kraljevica.

Preporučamo „Hrvatski dom“ i nadalje ovim i svim ostalim njegovim dosadanjim prijateljem i prijateljicam.